

# **БАНКІВСЬКА СТАТИСТИКА**

## **Навчальний посібник**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавр з напрямку підготовки «Фінанси і кредит»

Суми, 2013

УДК 336.71:311.42  
ББК 67.262.1+60.6я73

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавр з напрямку підготовки «Фінанси і кредит»

Рекомендовано до видання вченою радою ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», протокол № 2 від 01.10.2012р.

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри банківської справи, протокол № 1 від 31.08.2012 р.

**Укладач:**

кандидат економічних наук, доцент  
І.В.Белова

**Рецензенти:**

доктор економічних наук, професор  
зав. кафедри банківської справи Харківського національного економічного університету, академік Академії економічних наук  
України  
Колодізєв О.М.

доктор економічних наук, професор  
зав.кафедри управління Сумського державного університету  
О.М.Теліженко

доктор економічних наук, професор  
зав.кафедри банківської справи ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»  
Т.А. Васильєва

Гриф надано Міністерством освіти і науки України.

Лист № 1/11-7598 від 25.04.13

Б23 Банківська статистика: Навчальний посібник/ Уклад. І.В.Белова. – Суми: Університетська книга, 2013. – 431 с.

Навчальний посібник містить короткий зміст лекцій, тестові завдання та завдання для самостійної роботи, список нормативних та рекомендованих джерел.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавр з напрямку підготовки «Фінанси і кредит».

ISBN 978-966-680-673-7

©ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», 2013

©ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2013

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	<b>4</b>
<b>ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ</b> .....	<b>7</b>
<b>Тема 1. Предмет, метод, завдання та показники банківської статистики</b> .....	<b>9</b>
<b>Тема 2. Балансова статистика</b> .....	<b>42</b>
<b>Тема 3. Статистика банківських ризиків</b> .....	<b>63</b>
<b>Тема 4. Статистичний аналіз кредитної діяльності банку</b> .....	<b>103</b>
<b>Тема 5. Статистичне вивчення депозитів банку</b> .....	<b>144</b>
<b>Тема 6. Статистичне вивчення грошового обігу</b> .....	<b>174</b>
<b>Тема 7. Статистичне вивчення операцій з цінними паперами</b> .....	<b>204</b>
<b>Тема 8. Статистичне вивчення фінансової стійкості банку</b> .....	<b>237</b>
<b>Тема 9. Статистичне вивчення ефективності та прибутковості банківської діяльності</b> .....	<b>287</b>
<b>ДОДАТКИ</b> .....	<b>312</b>

## ВСТУП

Сучасний етап розвитку банківської системи України характеризується досить швидкими процесами розвитку, внаслідок чого відбувається концентрація банківського капіталу, розширення асортименту фінансових послуг, застосування нових методів і прийомів банківського менеджменту, активно ідуть процеси реструктуризації банківської системи.

У зв'язку з цим надзвичайно важливого значення набуває проблема організації процесу статистичного вивчення показників діяльності банківської системи.

Банківська статистика стала засобом та інструментом, за допомогою якого можна аналізувати інформаційні потоки у сфері банківської діяльності.

Виходячи з цього, актуальною потребою при підготовці фахівців з банківської справи, є викладання курсу «Банківська статистика». Ця дисципліна має на меті теоретичне і практичне ознайомлення студентів з основними статистичними інструментами, формами статзвітності, за допомогою яких можливе дослідження результатів діяльності банків та визначення чинників, що впливають на показники діяльності банків.

«Банківська статистика» — варіативна дисципліна навчального плану підготовки фахівців з банківської справи.

Вивчення «Банківської статистики» передбачає знання суті банківських операцій, основ теорії статистики, основ фінансового, управлінського, бухгалтерського обліку в банках, фінансів. Дисципліна «Банківська статистика» тісно пов'язана з дисциплінами: «Статистика», «Фінанси», «Гроші та кредит», «Маркетинг», «Банківські операції», «Центральний банк і грошово-кредитна політика», «Фінансовий облік у банках».

**Метою** викладання курсу „Банківська статистика” є набуття студентами теоретичних і методичних знань з основ цього курсу, а також отримання і засвоєння практичних навичок проведення статистичних досліджень процесів банківської діяльності.

**Основним завданням** курсу „Банківська статистика” є оволодіння студентами практичними прийомами проведення статистичних досліджень, у тому числі з використанням даних звітності, для формування творчого мислення та самостійності в прийнятті рішень за результатами проведеного аналізу.

**Предметом** дисципліни «Банківська статистика», що включена в навчальний план підготовки бакалаврів банківського профілю, є: взаємопов'язані кількісна та якісна сторони масових явищ та процесів банківської діяльності.

При вивченні курсу «Банківська статистика» студенти повинні:

### **ЗНАТИ :**

- чинне законодавство стосовно функціонування банківської системи

України;

- призначення, економічний зміст та методику розрахунків основних показників, що характеризують діяльність банків;
- статистичні показники та методи оцінки діяльності банків;
- принципи і методи формування та обробки вихідної статистичної інформації про всі аспекти діяльності банків;
- основні форми статистичної звітності банків.

**ВМІТИ:**

- проводити статистичне спостереження, зведення і групування даних про діяльність банків;
- будувати статистичні графіки та таблиці, що є засобами наочного відображення статистичних даних про банківську діяльність;
- розраховувати абсолютні, відносні та середні показники з метою дослідження процесів банківської діяльності, в тому числі в динаміці;
- застосовувати індексні моделі та факторний аналіз для визначення чинників, які впливають на фінансові результати діяльності банків;
- використовувати кореляційно-регресійні методи з метою встановлення взаємозв'язку між окремими показниками діяльності банків;
- застосовувати вибірковий метод для отримання якісної інформації про масові процеси;
- аналізувати отримані результати статистичного дослідження діяльності банків;
- інтерпретувати результати офіційних статистичних даних;
- вести пошук, збирати, систематизувати й нагромаджувати необхідну для виконання майбутніх посадових обов'язків статистичну інформацію;
- використовувати сучасні методики опрацювання статистичної інформації та її систематизації, в тому числі за допомогою різних спеціалізованих програмних продуктів;
- оцінювати якість даних.

Вивчаючи курс „Банківська статистика” студенти повинні ознайомитися із законодавчими актами, що регламентують банківську діяльність в Україні, зокрема, з Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про державну статистику» та ін., а також з нормативними актами НБУ: «Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні», «Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України», «Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» та ін.

Структурними складовими посібника є: викладення основного матеріалу, тестові завдання, задачі для самостійного розв'язання, а також список нормативної і рекомендованої літератури.

З метою викликати інтерес студентів до предмету, а також для ознайомлення з сучасним станом речей у посібнику наведено багато фактичного матеріалу про діяльність банківської системи України.

Правильними відповідями на тестові завдання може бути один варіант, кілька одночасно або жодного.

Розв'язання задач переважно повинно передбачати використання спеціальних програм, що мають можливості статистичного аналізу. Бажано для розв'язання задач використовувати відповідні приклади, що містяться у основному тексті.

## **ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

### **Змістовий модуль 1. Основи банківської статистики**

#### **Тема 1. Предмет, метод, завдання та показники банківської статистики**

Сутність статистики як науки. Основні принципи офіційної статистики. Місце банківської статистики в системі статистичних наук. Предмет, метод та завдання банківської статистики. Роль статистичних досліджень в аналізі і плануванні діяльності банку. Класифікація та групування банківської статистики. Система показників банківської статистики, їх види. Методи аналізу в банківській статистиці. Джерела статистичної інформації про банківську діяльність.

#### **Тема 2. Балансова статистика**

Мета, принципи та завдання статистичного вивчення балансу банку. Структура активів і пасивів банку. Поняття банківського балансу, система показників, завдання та методи його статистичного вивчення. Аналіз активів за даними балансу. Аналіз пасивів за даними балансу

#### **Тема 3. Статистика банківських ризиків**

Поняття банківського ризику та завдання його статистичного вивчення. Класифікації банківських ризиків. Методологія та методи оцінювання ризиків. Комплексне оцінювання банківського ризику з метою здійснення банківського нагляду. Статистичне забезпечення управління банківськими ризиками.

#### **Тема 4. Статистичний аналіз кредитної діяльності банку**

Сутність і класифікація кредитів. Завдання статистичного вивчення кредитів банку. Джерела коштів, що використовуються банками для потреб кредитування. Показники статистики кредитів. Економіко-статистичний аналіз обороту кредитів. Економічні нормативи кредитної діяльності банків. Статистична оцінка кредитного ризику. Прогнозування та планування кредитної діяльності банків. Система показників, що використовують для аналізу кредитоспроможності клієнтів банку. Методи виявлення взаємозв'язків показників кредитоспроможності клієнтів та якості кредитного портфеля банку.

#### **Тема 5. Статистичне вивчення депозитів банку**

Сутність, завдання, методи та показники статистики депозитів. Статистичне вивчення зв'язку заощаджень населення з їх грошовими доходами. Ризики, що пов'язані із депозитами клієнтів банку. Основні показники для визначення достатності, стабільності та витратності депозитів. Показники для оцінки ефективності роботи із залучення вкладників

## **Змістовий модуль 2. Статистичний аналіз окремих аспектів діяльності банків**

### **Тема 6. Статистичне вивчення грошового обігу**

Поняття і соціально-економічне значення статистики грошового обігу. Основні показники статистики грошового обігу. Визначення загальної маси грошей в обігу. Показники швидкості обігу грошової маси. Прогнозування грошової маси. Статистична звітність банку з розрахунково-касових операцій.

### **Тема 7. Статистичне вивчення операцій з цінними паперами**

Поняття цінних паперів; класифікація цінних паперів. Сутність і види операцій банку на ринку цінних паперів. Аналіз показників діяльності фондових бірж. Ризики операцій з цінними паперами. Статистичне вивчення ризику емітента цінних паперів. Дилема «ризик-доходність» цінних паперів. Статистична звітність банку з операцій з цінними паперами

### **Тема 8. Статистичне вивчення фінансової стійкості банку**

Поняття фінансової стійкості банку. Складові фінансової стійкості.

Поняття капіталу і платоспроможності банку та завдання статистичного вивчення. Показники капіталу та платоспроможності банку. Дослідження впливу окремих факторів на динаміку платоспроможності. Аналіз виконання нормативів капіталу.

Поняття ліквідності балансу банку та завдання її статистичного вивчення. Характеристика коефіцієнтів ліквідності банку, методика їх розрахунку та нормативні значення. Макроекономічні показники ліквідності. Економіко-статистичне оцінювання ліквідності балансу банку.

Рейтингова оцінка банку. Рейтинг банківських установ за рівнем ефективності. Визначення узагальнюючої оцінки фінансового стану комерційного банку за системою "CAMELS"

### **Тема 9. Статистичне вивчення ефективності та прибутковості банківської діяльності**

Сутність і завдання статистичного аналізу фінансових результатів та прибутковості. Система показників фінансових результатів та методи їх аналізу. Складові ефективності. Основні критерії та напрямки аналізу ефективності банківської діяльності. Рейтинг банківських установ за рівнем ефективності. Ефективність праці.



## Тема 1. Предмет, метод, завдання та показники банківської статистики

### Питання

- 1.1. Сутність банківської статистики. Предмет, завдання та система показників банківської статистики
- 1.2. Статистична звітність банків: склад, завдання
- 1.3. Методи аналізу, класифікації та групування банківської статистики
- 1.4. Джерела статистичної інформації про банківську діяльність
- 1.5. Новітні тенденції у розробці показників банківської діяльності

### 1.1. Сутність банківської статистики. Предмет, завдання та система показників банківської статистики

Банківська діяльність є досить широким поняттям, часто вона розглядається як один з елементів фінансової діяльності держави.

У відповідності до ст.2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» **банківська діяльність** - залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Специфіка банківської діяльності виключно наочно відображається у відомому висловлюванні редактора впливового щотижневого англomовного журналу «The Economist» Джефрі Кроутера (1907-1972): «Коли часи важкі і подих страху заморожує життя ринків, банкіри повинні бути особливо обережними, консервативними і передбачливими. Адже їх бізнес в якійсь мірі схожий на людину, яка дає сусідові покористуватися парасолькою в хорошу погоду, але вимагає його назад, коли починає накрапувати дощ».

В посібниках з основ банківської справи наводять таке визначення банківської діяльності: це сукупність дій банківської системи з приводу **обороту грошей, цінних паперів і валютних цінностей** як засобів платежу, зберігання (заощадження) і як товару.

Здійснюється банківська діяльність спеціальними організаціями — банками, які мають особливий правовий статус. Діяльність банків в кожній країні обов'язково регулюється спеціально уповноваженим на те органом.

Банки розглядаються як особливого роду підприємства, оскільки підлягають спеціалізованому нагляду за їх діяльністю та в ролі товару в них виступають гроші.

Згідно з ч.1 ст 47 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банк має право надавати **банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), а також здійснювати іншу діяльність**, визначену в цій статті Закону.

Банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. До **банківських послуг** належать:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) **фінансові послуги**, у тому числі *шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів*, особливості яких регламентуються НБУ.

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також **діяльність щодо:**

- 1) *інвестицій;*
- 2) *випуску власних цінних паперів;*
- 3) *випуску, розповсюдження та проведення лотерей;*
- 4) *зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;*
- 5) *інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;*
- 6) *ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);*
- 7) *надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.*

Банк має право вчиняти будь-які правочини, необхідні для надання ним банківських та інших фінансових послуг та здійснення іншої діяльності.

В процесі своєї діяльності банк використовує не тільки власні, але й залучені ресурси. При цьому банківська діяльність за сутністю своєю є ризиковою діяльністю, тому з метою запобігання негативним наслідкам агресивної поведінки банків на ринку, з метою зниження ризиків для вкладників та кредиторів відповідно до ст.55 Закону України «Про Національний банк України» НБУ здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі. За невиконання банками вимог Національного банку передбачені заходи впливу [4].

Надалі згадаємо термін «статистика», який вже відомий студентам з відповідної навчальної дисципліни.

Термін «статистика» має такі трактування:

- 1) *цифри/кількісна інформація про соціально-економічні явища та процеси (наприклад, вислів «погана статистика» може означати сукупність цифр, що характеризує негативні тенденції, наслідки, тощо);*
- 2) *статистика як самостійна наука. Вона вивчає та аналізує кількісну сторону якісних проявів масових процесів та явищ, знаходить закономірності соціально-економічного розвитку, групує та аналізує отримані дані та результати [15, 20, 32, 34, 36];*
- 3) *це галузь практичної діяльності людини. При цьому збором статистичної інформації, її аналізом та доведенням результатів до широкого кола користувачів займаються органи державної, відомчої статистики, тощо.*

У відповідності до ст. 12 Закону України „Про державну статистику” [7] основними завданнями органів державної статистики є:

- участь у формуванні державної політики в галузі статистики та забезпечення її реалізації;
- збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації щодо масових економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів, які відбуваються в Україні та її регіонах;
- забезпечення надійності та об'єктивності статистичної інформації;
- розроблення, вдосконалення і впровадження статистичної методології;

- забезпечення розроблення, вдосконалення та впровадження системи державних класифікаторів техніко-економічної та соціальної інформації, які використовуються для проведення статистичних спостережень;
- створення і ведення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та реєстрів респондентів статистичних спостережень;
- впровадження новітніх інформаційних технологій з опрацювання статистичної інформації;
- взаємодія інформаційної системи органів державної статистики з інформаційними системами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб, міжнародних організацій та статистичних служб інших країн шляхом взаємного обміну інформацією, проведення методологічних, програмно-технологічних та інших робіт, спрямованих на ефективне використання інформаційних ресурсів;
- координація дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших юридичних осіб у питаннях організації діяльності, пов'язаної із збиранням та використанням адміністративних даних;
- забезпечення доступності, гласності й відкритості статистичної інформації, її джерел та методології складання;
- збереження і захист статистичної інформації.

У статистиці, як у сфері практичної діяльності людини, намагаються дотримуватися єдиних принципів збору, узагальнення, обробки та публікації статистичної інформації [8, 27, 28]. У методологічному дослідженні «Довідник з організації статистики» Департаменту з міжнародних економічних та соціальних питань Статистичного бюро Організації Об'єднаних Націй (1980р.) [31] викладаються основні проблеми діяльності національних статистичних служб в різних країнах. А саме: дослідження присвячене проблемам організаційної структури статистичної установи та правильного вибору ступеня централізації національної статистичної служби, взаємовідносинам з ін. урядовими установами та статусу самої статистичної служби, взаємовідносинам з користувачами статінформації та її постачальниками, проблемним питанням дотримання конфіденційності інформації, якості статистичних кадрів, визначенню пріоритетів досліджень.

Інший документ Організації Об'єднаних Націй присвячений питанням принципів статистики, які мають забезпечити належну якість статистичної інформації. Так, «Основні принципи офіційної статистики» Статистичної комісії ООН [24] були прийняті у 1994р. (табл.1.1). Виконання їх має забезпечуватися статистичними органами різних країн.

Таблиця 1.1 - Основні принципи офіційної статистики [24]

№ принципу, назва	Сутність
1: Значущість, Об'єктивність і Загальнодоступність	Офіційна статистика є необхідним елементом інформаційної системи демократичного суспільства, забезпечуючи уряд, економічні круги і громадськість даними про економічний, демографічний, соціальний і екологічний стан
2: Професійні стандарти і етика	В цілях збереження довіри до офіційної статистики статистичні відомства відповідно до строго професійних міркувань, включаючи наукові принципи і професійну етику, повинні ухвалювати рішення відносно методів і процедур збору, обробки, зберігання і представлення статистичних даних
3: Підзвітність і Транспарентність	Для полегшення правильної інтерпретації даних статистичні відомства повинні надавати інформацію відповідно до наукових стандартів відносно джерел, методів і процедур в області статистики
4: Запобігання неправильному використанню	Статистичні відомства мають право коментувати невірну інтерпретацію або неправильне використання статистичних даних
5: Джерела офіційної статистики	Дані для статистичних цілей можуть збиратися з усіх видів джерел, будь то статистичні обстеження або адміністративна звітність. Статистичні відомства повинні обирати джерело з урахуванням якості, своєчасності, витрат і навантаження, яке лягає на респондентів
6: Конфіденційність	Особисті дані, що збираються статистичними відомствами для підготовки статистичної інформації, незалежно від того, чи відносяться вони до фізичних або юридичних осіб, повинні носити строго конфіденційний характер і використовуватися виключно для статистичних цілей
7: Законодавство	Закони, норми і заходи, в рамках яких функціонують статистичні системи, повинні оприлюднюватися (передбачати гласність)
8: Національна координація	Для забезпечення узгодженості і ефективності в статистичній системі необхідно здійснювати координацію діяльності статистичних відомств на рівні країн
9: Використання міжнародних стандартів	Використання статистичними відомствами в кожній країні міжнародних концепцій, класифікацій і методів сприяють забезпеченню узгодженості і ефективності статистичних систем на всіх офіційних рівнях
10: Міжнародна співпраця	Двостороння і багатобічна співпраця в області статистики сприяє вдосконаленню систем офіційної статистики в усіх країнах

Зазначені принципи базуються на тому, що якість інформації, яка надається уряду, економічним колам і громадськості, значною мірою залежить:

1) від співпраці респондентів в наданні надійних даних виробникам статистичної інформації,

2) від співпраці між користувачами (в цілях задоволення їх потреб) і статистичними органами.

Доповідь Генерального секретаря Економічної та Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй «Дотримання основних принципів офіційної статистики» [25] була підготовлена за матеріалами досліджень, що проводилися у 2003р. методом самооцінки. За результатами опитування національних статистичних служб (112 країн з 194 надіслали свої відповіді) отримано дані про те, що найбільші проблеми є з дотриманням принципів 4 «Запобігання неправильному використанню» та 8 «Національна координація». Слід відмітити деякі найбільш поширені проблеми дотримання принципів:

- нестача ресурсів (фінансових, людських);
- національним статистичним органам деяких країн потрібна політична санкція на публікацію даних про статистику бідності, показників ВВП та ін. Відповідно існує і політичне втручання на етапі поширення статистичної інформації;
- у багатьох країнах національні статистичні органи не мають власних програм управління якістю, які б базувалися на типових схемах Європейського фонду управління якістю та Комплексного управління якістю;
- є факти санкціонованого або несанкціонованого розголошення персональних даних для нестатистичних цілей;
- необхідність модифікації міжнародних стандартів з урахуванням національних особливостей.

Органом *державної статистики* в Україні є Держкомстат. Наказом Державного комітету статистики України від 14.06.2010 №216 затверджені принципи діяльності органів державної статистики в Україні. Вони гармонізовані з Кодексом діяльності європейської статистики, затвердженим Комітетом статистичних програм 24 лютого 2005 року, ґрунтуються на Основних принципах офіційної статистики, схвалених Статистичною Комісією ООН 1994 році, і відповідають принципам Декларації професійної етики, прийнятої Міжнародним статистичним інститутом у 1985 році (зі змінами, 2009р.).

Органи *відомчої статистики для банків України* представлені Національним банком, Державною податковою службою та Державною митною службою (зараз - Міністерство доходів і зборів України), які мають проводити статистичні спостереження та складати банківську та фінансову статистику, статистику платіжного балансу, митну статистику і т.д.

НБУ у відповідності до ст.7 Закону України «Про Національний банк України» [9] має організовувати створення та методологічно забезпечувати систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу.

Основною проблемою сучасності для багатьох країн, які не відносяться до розвинутих, є нестача фінансових ресурсів для проведення статистичних спостережень необхідної кількості та глибини. Уряди різних країн пояснюють скорочення (фінансування на мінімальному рівні) статистичних програм великою їх вартістю. Так, дійсно вартість статистичних проектів в принципі може бути визначена

і виміряна, однак цього зазвичай не можна сказати про їх результати. І на думку дослідників цього питання з Статистичного комітету ООН (The United Nations Statistics Division) проблема пов'язана, насамперед, з тим що корисність статистичних даних залежить від їх впливу на політичні рішення (різної значущості для суспільства та окремих політиків). Ще однією проблемою є те, що при плануванні статистичних досліджень постійно потрібно робити вибір:

- між різними тематичними програмами, вигоди від яких неможливо порівнювати;
- або між обслуговуванням споживачів, що потребують докладних даних в конкретних областях, і споживачів, яким потрібні міждисциплінарні агреговані дані для макроекономічного і соціального аналізу;
- або між зміцненням інфраструктури для підтримки тематичних програм на декілька років вперед і більш насущним поліпшенням і розширенням обстежень в різних областях;
- або між своєчасністю і точністю даних;
- або між задоволенням потреб споживачів і необхідністю уникати зайвого тягаря для постачальників первинних даних, тобто для окремих осіб, підприємств і урядових установ, що беруть участь в обстеженнях або переписах;
- і так далі.

Такі проблеми вибору стоять не тільки перед державними статистичними органами, але й перед відомчими.

На сучасному етапі розвитку статистики в Україні багато уваги приділяється створенню передумов для подальшого розвитку системи державної статистики та більш повному задоволенню інформаційних потреб суспільства у високоякісній статистичній інформації з різних напрямів (наприклад, з питань викладених у [18] та ін.), гармонізації системи показників з міжнародними стандартами на рівні, рекомендованому для статистичних служб країн - кандидатів на членство в ЄС. Це і є метою «Стратегії розвитку державної статистики на період до 2012 року», що схвалена розпорядженням КМУ від 5 листопада 2008 р. N 1413-р. [10]. Серед основних напрямів реалізації Стратегії можна виділити наступні:

- координація дій органів, уповноважених на провадження державної статистичної діяльності, удосконалення взаємодії їх інформаційних систем та методів зіставлення і узгодження статистичних даних, отриманих з різних джерел, а також забезпечення універсального використання класифікацій, реєстрів, баз даних та метаданих;

- адаптація нормативно-правової бази у сфері статистики до вимог ЄС та розвиток статистичної інфраструктури;

- модернізація інформаційних і комунікаційних технологій збирання, оброблення, збереження та поширення статистичних даних.

В процесі реалізації цієї Стратегії повинна забезпечуватися тісна взаємодія Державного комітету статистики, Національного банку України та ін. органів для:

- приведення показників грошово-кредитної статистики у відповідність з показниками європейської системи центральних банків;

- приведення у відповідність з вимогами ЄС системи показників структурної статистики (включаючи модулі діяльності фінансових установ) та методології їх формування;

- ін.

Єдина зважена методологія проведення статистичних спостережень повинна запобігати тим негативним прикладам, що знає історія, коли статистичні органи публікують дані, що виявляються значно оптимістичнішими, ніж прогнози відомих незалежних аналітиків. А потім прогнози статистичних органів неодноразово «коригуються» в сторону погіршення оцінок, тобто за допомогою таких маніпуляцій нерідко керують реакцією та поведінкою економічних суб'єктів на різних ринках, і насамперед, фінансових.

Отже, як статистика, так і банківська статистика, можуть розглядатися як з точки зору, що це галузь практичної діяльності людини, так і з точки зору, що в процесі статистичного дослідження проводять аналіз кількісної сторони якісних проявів масових процесів та явищ, знаходять закономірності соціально-економічного розвитку, групують та аналізують отримані дані та результати.

Єдиного і загальноприйнятого визначення терміну «банківська статистика» не існує. Найчастіше зустрічаються такі [14, 21, 30, 33, 35]:

**Банківська статистика** - система збору, узагальнення, передавання, накопичення і зберігання банківської інформації, необхідної для характеристики результатів діяльності, розробки аналітичних матеріалів, одержаних внаслідок оцінки банківських операцій, вивчення клієнтів, партнерів з метою визначення їхніх слабких і сильних сторін, для оцінки сучасного становища, визначення перспектив (прогнозу) і розробки фінансово-кредитної стратегії.

Або:

**Банківська статистика** - розділ соціально-економічної статистики, який вивчає масові явища та процеси в системі банківської діяльності. Ця галузь знань тісно пов'язана з маркетингом і допомагає приймати обґрунтовані рішення щодо стратегічних напрямків діяльності банків. Як окрема наука вона вивчає й розробляє статистичні методи обробки фінансових показників, з якими працюють банки, аналізу та прогнозу явищ, що відбуваються у сфері банківської діяльності, а також визначає закономірності функціонування банківських процесів, виявляє вплив окремих чинників на показники банківської діяльності [33].

Відрізняються і завдання банківської статистики у розумінні різних авторів (табл.1.2):

Таблиця 1.2 – Завдання банківської статистики

Джерело	Завдання
«Социально-экономическая статистика» [30]	Статистичне вивчення сукупності об'єктивно обумовлених економічних відносин всередині банківської системи, а також відносин елементів банківської системи з фінансовою системою в цілому та її елементами. Мета банківської статистики визначається на двох рівнях: 1. Макроціль в тому, щоб забезпечити: - характеристику діяльності банківської системи; - оцінку її результатів; - прогнозування результатів діяльності банків; - виявити фактори, що визначають результати і оцінку впливу банківської діяльності на розвиток ринкових відносин та її внесок у кінцеві економічні результати. 2. Мікроціль: - виявлення факторів прибутковості, підтримки ліквідності; - визначення оцінки ступеня ризику при наданні банківських послуг та їх мінімізації; - дотримання встановлених Центробанком економічних нормативів.
Шмойлова Р.А. Банковская статистика / Московская	Завдання: - вузьковідомчі; - загальновідомчі; - загальностатистичні.

фінансово-промислова академія, 2005 .	
Статистика банківської діяльності: Навч. посібник / А.В.Головач, В.Б.Захожай, К.С.Базилевич [33]	1. Завдання, спрямовані на зовнішнє щодо банку або банківської системи середовище: <ul style="list-style-type: none"> <li>- розробка методичних і методологічних засад вивчення й аналізу банківської діяльності;</li> <li>- вивчення стану ринку банківських послуг України;</li> <li>- контроль за виконанням планово-нормативних директив і настанов НБУ;</li> <li>- забезпечення органів державного управління диференційованою інформацією про банківську діяльність;</li> <li>- визначення ранжированого ряду банківських установ за показниками стабільності та надійності з метою якнайповнішого інформування існуючих і потенційних клієнтів банків.</li> </ul> 2. Завдання, спрямовані на внутрішнє середовище банку або банківської системи в цілому: <ul style="list-style-type: none"> <li>- аналіз процесу надання банківських послуг, виявлення тенденцій відхилень і визначення їх причин;</li> <li>- аналіз процесу кредитування;</li> <li>- оцінювання банківських ризиків;</li> <li>- аналіз балансу та стану фінансів банку;</li> <li>- різнобічна характеристика результатів діяльності банківської системи, окремих банків та їх відділень, структурних підрозділів банків у цілому та за видами діяльності, спрямованої на залучення і використання тимчасово вільних коштів;</li> <li>- аналіз цін на банківські послуги;</li> <li>- аналіз інвестиційного портфеля банку;</li> <li>- аналіз ефективності банківської діяльності за певний період, тенденції та порівняння з іншими банками;</li> <li>- своєчасне виявлення внутрішніх диспропорцій у діяльності окремих банківських установ і розробка моделі заходів щодо їх подолання;</li> <li>- виявлення внутрішніх банківських резервів підвищення ефективності діяльності шляхом створення оптимізаційних моделей і порівняння власних показників з аналогічними показниками провідних банків або банків-конкурентів;</li> <li>- організація цільових статистичних досліджень.</li> </ul>
Лутчин Н.П., Миرونюк А.К. Статистика фінансів. Навч. Посібник.2-ге вид.- Львів: „Новий Світ-2000”, 2006.- 324с. [21]	<ul style="list-style-type: none"> <li>- одержання даних для характеристики функцій банківської системи;</li> <li>- забезпечення характеристики результатів діяльності банківської системи та їх прогнозування; виявлення чинників, що формують результати; аналіз впливу банківської діяльності на розвиток секторів економіки країни, фінансового ринку та на кінцеві економічні результати;</li> <li>- розробка аналітичних матеріалів для грошово-кредитного регулювання, передусім, касового і кредитного планування, а також контролю за виконанням планів.</li> </ul>

Тобто, завдання банківської статистики потрібно поділяти на макроекономічні та мікроекономічні. Прийmemo, що основними з них є:

**на макрорівні:**

- розробка методичних і методологічних засад вивчення й аналізу банківської діяльності; вивчення кількісного та якісного складу, ліквідності та стабільності, а також основних результатів діяльності банківської системи; вивчення стану ринку банківських послуг України; забезпечення споживачів інформації актуальними даними про банківську діяльність;

**на мікрорівні:**

- аналіз балансових показників та показників доходів, витрат, прибутків/збитків банку; аналіз кредитно-інвестиційного портфелю банку; оцінка банківських ризиків та достатності капіталу і сформованих резервів; порівняльний



аналіз ефективності банківської діяльності та цін на банківські послуги; проведення спеціально організованих статистичних досліджень (в тому числі серед клієнтів банку); характеристика результатів банку, його відділень, структурних підрозділів в цілому та за видами діяльності.

**Предметом банківської статистики** є взаємопов'язані кількісна та якісна сторони масових явищ та процесів банківської діяльності [14, 33].

Ключовим нормативним документом, що регламентує напрями розвитку банківської статистики в Україні є «Концепція побудови банківської і грошово-кредитної статистики та статистики платіжного балансу», затверджена постановою Правління Національного банку України N 101 від 20.05.1994 р. [3].

У відповідності до цієї Концепції банківська та грошово-кредитна статистика, як складова частина фінансової статистики, має своїм завданням створення статистичних показників, що базуються на досвіді країн з розвиненою ринковою економікою, а також на рекомендаціях Міжнародного валютного фонду та Світового банку реконструкції і розвитку (СБРР) з урахуванням національних особливостей України.

**Система статистичних показників банківської і грошово-кредитної статистики** має забезпечувати органи законодавчої і виконавчої влади та НБУ (як центральний банк держави) необхідною інформацією, яка б давала змогу:

- аналізувати стан та перспективи розвитку банківської системи;
- прогнозувати розвиток грошово-кредитної політики держави та аналізувати її виконання;
- стежити за розвитком валютного ринку та операцій з іноземною валютою;
- здійснювати заходи щодо забезпечення стабільності національної грошової одиниці;
- здійснювати нагляд за діяльністю комерційних банків та інших фінансових небанківських організацій;
- моделювати регулюючі функції Національного банку України;
- забезпечувати взаємозв'язок банківської і грошово-кредитної статистики з такими макроекономічними системами даних, як система національних рахунків, платіжний баланс і статистика державних фінансів, з метою розробки фінансових програм розвитку держави та макроекономічного аналізу;
- забезпечувати порівнянність із даними міжнародних фінансових і банківських організацій та центральних банків інших країн.

У 1994р. при прийнятті Концепції [3] були визначені *напрями побудови банківської і грошово-кредитної статистики*:

- визначення системи показників для виконання НБУ регулюючих і наглядових функцій та забезпечення потреб макроаналізу;
- опрацювання методології МВФ щодо агрегування статей балансу НБУ і консолідованих балансів комерційних банків у цілях грошово-кредитної статистики;
- реорганізація діючої системи бухгалтерського обліку відповідно до вимог міжнародних стандартів;
- реорганізація діючої та створення нової бухгалтерської і статистичної звітності банків та інших фінансових небанківських організацій;
- створення банку даних з банківської і грошово-кредитної статистики та статистики національної економіки;
- розвиток аналітичної та дослідницької роботи;

- опрацювання методологічного забезпечення статистики;
- видання статистичного "Бюлетеня Національного банку України";
- накопичення інформації про економічний розвиток інших держав та їхню монетарну політику.

Більшість напрямів на даний час є вдало реалізованими. Так, наприклад, НБУ вже з 1994р. видає бюлетень зі статистичною та аналітичною інформацією про стан і розвиток банківської системи України, а також інші матеріали, що стосуються діяльності банківської сфери. Є і інші періодичні видання НБУ (в тому числі електронні) з вказаної проблематики. Більшість з них розміщується на веб-сторінці НБУ, в тому числі в розділі «Публікації». А з 1998р. почалася і продовжується реорганізація системи бухгалтерського обліку відповідно до вимог міжнародних стандартів.

Однак, подальша робота з втілення в життя деяких напрямів Концепції [3], наприклад, з належного методологічного забезпечення статистики або зі створення/удосконалення звітності небанківських фінансових організацій, ще триває.

Згідно Концепції [3] банківська і грошово-кредитна статистика має чотири напрями:

- загальнобанківська статистика;
- монетарна (грошово-кредитна) статистика;
- статистика банківського нагляду;
- статистика операцій з іноземною валютою.

Кожен із цих напрямів повинен відповідати таким вимогам:

- достатньою мірою охоплювати усі аспекти їхньої діяльності, що дасть змогу уникнути помилок при аналізуванні та розрахунках;
- надавати інформацію, необхідну при зміні обставин чи ситуації, для прийняття своєчасних рішень;
- деталізувати дані для більш повного та всебічного аналізу;
- забезпечувати достовірність інформації.

Кожен напрям банківської і грошово-кредитної статистики розробляє **систему статистичних показників** (табл. 1.3). Зокрема, статистичні показники повинні висвітлювати діяльність банківської системи як у цілому, так і окремих юридичних осіб, а також у розрізі регіонів, галузей економіки, операцій з резидентами та нерезидентами.

Таблиця 1.3 – Мета та система статистичних показників банківської і грошово-кредитної статистики згідно Концепції [3]

Мета	Система статистичних показників повинна відображати
<b>Загальнобанківська статистика</b>	
відображати узагальнюючі показники розвитку банківської системи в Україні та фінансово-економічної діяльності держави	<ul style="list-style-type: none"> <li>- кількісний та якісний склад банківської системи та фінансових організацій;</li> <li>- мережу банків і фінансових організацій та їхніх установ;</li> <li>- розмір статутного фонду, зареєстрованого та сплаченого;</li> <li>- власні кошти банків та їхні складові;</li> <li>- залучені кошти банків та фінансових організацій;</li> <li>- участь іноземного капіталу;</li> <li>- доходи, витрати та прибуток банків;</li> <li>- баланс кредитних ресурсів та їх використання;</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>- депозитні вкладення населення у банки та інші фінансові організації;</li> <li>- стан кореспондентських рахунків комерційних банків у НБУ;</li> <li>- участь банків в обігу цінних паперів</li> </ul>
<b>Монетарна (грошово-кредитна) статистика</b>	
характеризувати найважливіші аспекти і висвітлювати результати діяльності банківської системи та НБУ у взаємозв'язку з основними показниками розвитку економіки (вплив НБУ на інфляцію та процеси стабілізації національної валюти, виявлення ролі НБУ як емісійного центру грошово-кредитної системи, ефективність його заходів щодо стримання чи збільшення темпів зростання грошової маси, кредитної, депозитної та процентної політики)	<ul style="list-style-type: none"> <li>- обсяги та структуру грошової маси в цілому;</li> <li>- активи та пасиви уряду в НБУ і загалом у банківській системі;</li> <li>- зовнішні активи та пасиви НБУ і всієї банківської системи;</li> <li>- загальний обсяг і основні види кредитів банківської системи;</li> <li>- випуск в обіг платіжних засобів НБУ;</li> <li>- обсяг готівки поза банками;</li> <li>- монетарний огляд як загалом по банківській системі України, так і НБУ;</li> <li>- процентні ставки за кредитами та депозитами;</li> <li>- облікову процентну ставку рефінансування НБУ комерційних банків</li> </ul>
<b>Статистика банківського нагляду</b>	
відбивати ступінь захисту інтересів клієнтів банків і рівень ліквідності комерційних банків, а також стан розвитку банківської системи взагалі	<ul style="list-style-type: none"> <li>- мінімальний розмір статутного фонду;</li> <li>- граничне співвідношення між розміром власних коштів банку та сумою його активів;</li> <li>- ліквідність балансу;</li> <li>- норму та розмір обов'язкових резервів, що розміщуються у НБУ;</li> <li>- максимальний розмір ризику на одного позичальника;</li> <li>- операції з "великими" кредитами;</li> <li>- ризик процентної ставки;</li> <li>- операції із цінними паперами;</li> <li>- якість кредитного портфеля банку;</li> <li>- операції з валютою банку;</li> <li>- прибуток та збитки банку;</li> <li>- роботу зовнішнього аудиту</li> </ul>
<b>Статистика операцій з іноземною валютою</b>	
висвітлювати рівень стабільності національної валюти, розвиток взаємовідносин України з іншими державами світу	<ul style="list-style-type: none"> <li>- курси національної валюти відносно іноземних валют;</li> <li>- готівковий та безготівковий обіг іноземної валюти на внутрішньому ринку;</li> <li>- іноземні інвестиції в національну економіку;</li> <li>- інвестиції України в економіку інших держав;</li> <li>- стан кореспондентських рахунків НБУ та комерційних банків у банках інших держав;</li> <li>- діяльність валютних бірж</li> </ul>

**Банківська і грошово-кредитна статистика є складовою частиною загальнодержавної статистики.** Визначення та аналіз зв'язків банківської і грошово-кредитної статистики з іншими напрямками дає змогу встановити економічні фактори, що найбільш впливають на виконання функцій НБУ як центрального банку. Для цього потрібно збирати та аналізувати таку інформацію:

- **макроекономіка:** показники системи національних рахунків; розрахунки валового внутрішнього та національного продукту; показники балансу народного господарства та міжгалузевого балансу;

- **фінансова статистика:** показники балансу фінансових ресурсів; розрахунки прибутку та рентабельності; показники витрат на виробництво та їх структура; стан та розмір обігових коштів; обсяг та використання суспільних фондів споживання; доходи і витрати державного та місцевих бюджетів; показники розвитку ринку цінних паперів;

- **статистика цін у розрізі їх видів;**

- **соціальна статистика та статистика життєвого рівня:** показники заробітної плати; дані сімейних бюджетних досліджень; розмір та структура мінімального споживчого бюджету; показники прожиткового мінімуму;

- **статистика зовнішньоекономічних зв'язків;**

- **інші види галузевої статистики:** окремі показники промисловості, будівництва і капітальних вкладень, сільського господарства, торгівлі та інших галузей.

Більшість авторів характеризують зміст банківської статистики за функціями, які виконує банківська система країни.

**Банківська система країни** – законодавчо визначена та структурована сукупність різноманітних видів банків, які виконують всі базові та інші операції на фінансовому ринку. Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України відповідно до положень законодавства. Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

Банки є фінансовими корпораціями. Сектор „Фінансові корпорації” відповідно до Наказу Держкомстату від 18.04.2005 N 96 „Класифікація інституційних секторів економіки України” включає інституційні одиниці (резидентів та нерезидентів) і є частиною структури економіки України, що прийнято групувати у такі інституційні сектори:

### **S.1 Економіка в цілому:**

*S.11 Нефінансові корпорації*

*S.12 Фінансові корпорації*

*S.13 Сектор загального державного управління*

*S.14 Домашні господарства*

*S.15 Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства*

### **S.2 Інший світ.**

Сектор *S.12* („Фінансові корпорації”) включає фінансові корпорації, зайняті фінансовим посередництвом та іншими, пов'язаними з ним, фінансовими послугами на комерційній основі: банки, установи страхування, фондові біржі, брокери, ділери, інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, трастові компанії, депозитарії, тощо.

Відповідно до „Класифікації інституційних секторів економіки України” фінансові корпорації мають два рівні поділу на *підсектори*. На першому рівні вони групуються у такі підсектори:

*S.121 Національний банк України (НБУ);*

*S.122 Інші депозитні корпорації;*

*S.123 Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів;*

*S.124 Допоміжні фінансові організації;*

*S.125 Страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди.*

На другому рівні фінансові корпорації (крім НБУ) поділяються відповідно до того, чи є вони об'єктом державного, приватного або іноземного контролю, а саме:

*S.12201, S.12301, S.12401, S.12501 - державні фінансові корпорації;*

*S.12202, S.12302, S.12402, S.12502 - приватні фінансові корпорації;*

*S.12203, S.12303, S.12403, S.12503 - фінансові корпорації під іноземним контролем.*

У підручниках та навчальних посібниках найчастіше виділяють такий комплекс з трьох посередницьких операцій, які відносять до банківської діяльності:

1) приймання грошових коштів від клієнтів на вклади/депозити;

2) надання клієнтам позичок і створення депозитно-кредитної емісії платіжних засобів;

3) здійснення розрахунково-касового обслуговування клієнтів (наприклад, Івасів Б.С. Гроші та кредит. –Тернопіль, 2008.-528с.).

В деяких джерелах автори називають функції банків таким чином:

1) ощадно-капіталотворча;

2) кредитно-інвестиційна;

3) платіжно-розрахункова.

Але від цього їх сутність та зміст не змінюються. Зазначений комплекс базових операцій є економічною ознакою банківської системи, вони притаманні лише їй.

Таким чином, зміст банківської статистики охоплює такі питання: сутність та основи банківської статистики; балансова статистика; статистика кредиту; статистика депозиту; статистика операцій з цінними паперами; статистика розрахункових і касових операцій; статистика фінансових результатів та ефективності.

Виключно важливими в забезпеченні розвитку банківської і грошово-кредитної статистики є обчислювальна техніка і нові інформаційні технології. Для цього необхідні:

- якісне оснащення та програмно-технологічна реорганізація територіальних управлінь НБУ з метою виконання основних функцій щодо регулювання діяльності комерційних банків, забезпечення первинною та аналітичною інформацією центрального апарату НБУ;

- розробка типових робочих місць щодо автоматизації організаційно-рутинних робіт і різнотипної звітності та обліку;

- проектування інтегрованої інформаційної системи на базі мережі сумісних та різних за потужністю обчислювальних комплексів із централізованою обробкою інформації для реалізації глобальних функцій НБУ;

- аналіз банківських балансів і фінансових потоків;

- моделювання впливу засобів монетарних дій на економічний розвиток із врахуванням поточних ситуацій у країні;

- аналітичний контроль економічних нормативів на основі статистики банківського нагляду.

## 1.2. Статистична звітність банків: склад, завдання

Показники банківської статистики використовуються в економічному аналізі, управлінні та прогнозуванні [13,17,22]. Для належної організації процесу підтримки прийняття обґрунтованих управлінських рішень даними статистичних досліджень потрібно: на основі розробленої стратегії дій сформулювати мету та завдання статистичних досліджень, забезпечити належний рівень програмного супроводження спостережень, а далі після проведеного аналізу внести пропозиції щодо можливих шляхів та управлінських заходів.

Все це можливо за умови наявності системи *статистичної звітності* банків, яка повинна:

- враховувати досвід центральних банків розвинених країн та загальноприйняті міжнародні стандарти;
- базуватися на даних бухгалтерського обліку та звітності, а також первинного аналітичного обліку в банках та фінансових організаціях;
- бути оптимальною за кількістю форм та складом статистичних показників у формі;
- розкривати кількісні та якісні сторони явища, що вивчається;
- бути зручною для заповнення, розробки та створення програм електронної обробки тощо.

НБУ відповідно до покладених на нього функцій охоплює статистичною звітністю не тільки комерційні банки [2, 6], а й фінансові організації, які виконують окремі банківські функції або мають вплив на грошовий обіг чи операції з іноземною валютою.

Статистична інформація, що збирається та обробляється НБУ, має забезпечити можливість її порівняння з даними міжнародних організацій та центральних банків інших країн. І тому Україна як член Міжнародного валютного фонду та Світового банку надає цим організаціям статистичні звіти за прийнятими стандартами.

Для реалізації основних напрямів «Стратегії розвитку державної статистики на період до 2012 року» [10] (у тому числі щодо: удосконалення статистичної методології відповідно до міжнародних стандартів, процедури збирання та оброблення статистичної інформації, оптимізації кількості статистичних спостережень та їх змістовності, подальшого переходу до вибіркового методу спостереження, підвищення якості статистичних даних) передбачена участь Національного банку України для:

- приведення у відповідність з вимогами ЄС системи показників структурної статистики (включаючи модулі діяльності фінансових установ) та методології їх формування;
- приведення показників грошово-кредитної статистики у відповідність з показниками європейської системи центральних банків.

Для приведення офіційної статистики до міжнародних стандартів Україна 10.01.2003р. приєдналася до Спеціального стандарту поширення даних (ССПД) Міжнародного валютного фонду, надання даних відповідно до якого має на меті покращення макроекономічної політики і функціонування фінансових ринків.

З моменту приєднання України до ССПД МВФ статистична інформація за секторами економіки України розміщується на веб-сторінці МВФ (в збірнику МВФ "Міжнародна фінансова статистика"), а також на веб-сторінках Держкомстату, Мінфіну та НБУ.

Національний банк України формує показники щодо розвитку фінансового і зовнішнього секторів економіки, Держкомстат - показники реального сектору економіки та демографії населення, Мінфін - показники бюджетно-податкового сектору економіки.

На веб-сторінці НБУ розміщені такі дані щодо:

- фінансового сектору (Огляд депозитних корпорацій, Огляд центрального банку, процентні ставки НБУ та банків України, індикатори фінансової стійкості, показники фондового ринку);
- зовнішнього сектору (Міжнародні резерви та ліквідність в іноземній валюті, Платіжний баланс, Міжнародна інвестиційна позиція, Валовий зовнішній борг, Курси обміну валют).

Згідно Закону України «Про Національний банк України» [9] основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України, але є й інші функції, в тому числі: складання платіжного балансу, його аналіз та прогнозування; аналіз стану грошово-кредитних, фінансових, цінних та валютних відносин; організація створення та методологічне забезпечення системи грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу та ін.

Для складання грошової і банківської статистики, статистики платіжного балансу і з міжнародної інвестиційної позиції, та для забезпечення виконання НБУ регулятивних та наглядових функцій відповідно до законодавства України, були розроблені «Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України», затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124 [6]. Ці правила поширюються не тільки на банки України та філії іноземних банків в Україні, але й на територіальні управління і установи НБУ, інші фінансові установи, національного оператора поштового зв'язку України, яким надано генеральну ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій, та на підприємства, що мають рахунки в іноземних банках.

Для заповнення форм статистичної звітності використовуються дані бухгалтерського обліку, що повинні відповідати вимогам [5].

Правила [6] визначають перелік, зразки форм статистичної звітності та порядок їх заповнення, періодичність складання, терміни та способи подання даних до НБУ.

Форми звітності банків поділяються на щоденні, щодакдні, щомісячні, кварталні та річні (табл.1.4):

Таблиця 1.4 – Основні форми статистичної звітності банків України відповідно [6]

Періодичність заповнення форм	Назви форм
щоденна	„Баланс банку”, „Звіт про суми і вартість кредитів (у процентах річних) та пояснення щодо її заповнення”
декадна	„Звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках та залучені від інших банків, та пояснення щодо її заповнення”, „Звіт про структуру активів та пасивів за строками та пояснення щодо її заповнення”
місячна	„Звіт про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції та пояснення щодо її заповнення”,

	<p>„Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями та пояснення щодо її заповнення”,</p> <p>„Звіт про найбільших (прямих та опосередкованих)учасників контрагентів банку та пояснення щодо її заповнення”,</p> <p>„Звіт про кількість реструктуризованих кредитних договорів та обсяги реструктуризованої заборгованості та пояснення щодо її заповнення”,</p> <p>„Звіт про операції банків з цінними паперами та сформовані під них резерви за звітний місяць та пояснення щодо її заповнення”</p>
квартальна	<p>„Звіт про афілійованих осіб банку та пояснення щодо її заповнення”,</p> <p>„Звіт про двадцять найбільших учасників банку та пояснення щодо її заповнення”</p>
два рази на рік	„Звіт про кількість клієнтів банків та кількість відкритих клієнтами рахунків та пояснення щодо її заповнення”
річна	<p>„Дані про збитки банку, держателів платіжних карток і торговців через незаконні дії/сумнівні операції з платіжними картками та пояснення щодо її заповнення”,</p> <p>„Звіт про дотримання економічних нормативів на основі консолідованої фінансової звітності та пояснення щодо її заповнення”</p>

У відповідності до положень „Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні” [1] якщо банк допустив помилку під час подання статистичної звітності, виправлення якої призведе до виконання таких показників, як величина економічних нормативів, лімітів відкритої валютної позиції, формування спеціальних резервів (що були порушені за даними первісної звітності, яка підлягає виправленню), та/або допустив помилку щодо ідентифікаційних даних чи віднесення тих чи інших осіб до переліку інсайдерів банку, то банк має право виправити зазначену помилку на підставі відповідного дозволу Національного банку на виправлення помилки.

Якщо за результатами інспекційної перевірки, безвізного нагляду або аудиторської перевірки виявлено, що дані звітності не відповідають реальній дійсності та впливають на такі показники, як величина економічних нормативів, лімітів відкритої валютної позиції, а виправлення даних звітності призведе до невиконання хоча б одного з цих показників (які до виправлення помилки були виконані), та/або виявлено помилки щодо ідентифікаційних даних чи віднесення тих чи інших осіб до переліку інсайдерів банку, то такі помилки є суттєвими, а звітність – недостовірною [1].

Усі форми звітності, крім форми "Звіт про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції", подаються електронною поштою.

Складання висновків щодо діяльності кожного банку за результатами аналізу його фінансового стану здійснюється за формою та в строки, що встановлюються розпорядчим документом Національного банку за підписом посадової особи, яка є куратором служби банківського нагляду згідно з розподілом функціональних обов'язків.

Зокрема, висновок щодо діяльності банку містить загальну оцінку фінансового стану банку, а саме:

- аналіз показників діяльності банку порівняно з показниками діяльності групи банків, до якої цей банк належить;
- структуру капіталу;
- інформацію про подання банком документів щодо збільшення статутного капіталу, які перебувають на розгляді в територіальному управлінні;
- інформацію про якість активів та структуру зобов'язань;



- інформацію про структуру банківських доходів;
- інформацію про формування резервів під активні операції банків;
- інформацію про дотримання банком економічних нормативів (ліквідності, кредитного ризику, інвестування, відкритої валютної позиції) та нормативу обов'язкового резервування;
- аналіз статистичних форм звітності;
- основні відомості про проведені перевірки діяльності банку;
- обґрунтовані пропозиції територіального управління щодо подальшої діяльності банку;
- іншу інформацію про банк.

В організаційній структурі НБУ передбачено кілька департаментів, які мають серед своїх функцій аналітичну. Так, наприклад, Генеральний департамент банківського нагляду для здійснення ефективного банківського нагляду за банками, забезпечення моніторингу за поверненням банками стабілізаційних кредитів, отриманих від НБУ, проводить аналіз форм звітності банків. Для вирішення таких задач використовуються спеціальні засоби – автоматичні робочі місця АРМ «Статзвітність». Банки України встановлюють спеціальне програмне забезпечення, яке дозволяє формувати файли звітності та надавати їх для обробки в НБУ. А підрозділи НБУ, отримуючи такі файли, проводять аналіз отриманих даних з розрахунком основних показників (в тому числі з [12,16]), і за його результатами приймають управлінські рішення, заходи впливу до банків-порушників [4] та ін.

Генеральний економічний департамент має наступні функції: аналіз і прогнозування макроекономічних показників, впливу економічної політики України на діяльність банківської системи та показники макроекономічного розвитку; складання та методологічне забезпечення грошово-кредитної та фінансової статистики, складання статистики, аналізу та прогнозування платіжного балансу, міжнародної інвестиційної позиції та зовнішнього боргу, підготовка річного звіту Національного банку України, аналітично-статистичного видання "Бюлетень Національного банку України".

Департамент фінансового моніторингу також має функцію аналізу показників банків для здійснення нагляду за дотриманням банками вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Генеральний департамент регулювання грошового обігу, Генеральний департамент грошово-кредитної політики, Департамент контролю, методології та ліцензування валютних операцій також мають функції аналізу статистичних даних.

Окрім статистичної звітності, що надається банками до НБУ, існують і інші форми звітності, що надаються до ін. контролюючих банки органів, таких як:

- Державний комітет статистики України;
- Фонд гарантування вкладів фізичних осіб;
- Державна служба фінансового моніторингу;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Державна податкова служба / Міністерство доходів і зборів України;
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

До Держкомстату подається звітність банків з праці, фінансова звітність, звітність за операціями з цінними паперами та ін.

За Законом України «Про державну статистику» [7] органи державної статистики мають право:

- отримувати безкоштовно, в порядку та у визначені строки від усіх респондентів (і банків також), і використовувати первинні та статистичні дані, дані бухгалтерського обліку, іншу необхідну для проведення статистичних спостережень інформацію;

- вимагати від респондентів внесення виправлень до статистичної звітності у разі виявлення приписок та інших перекручень первинних та статистичних даних;

- розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати штрафи.

При цьому первинні дані, отримані Держкомстатом від банків, є конфіденційною інформацією, яка охороняється Законом і використовується виключно для статистичних цілей у зведеному знеособленому вигляді.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відповідно до законодавства також має право отримувати від банків специфічну звітність, що стосується їх як учасників (тимчасових учасників) ФГВФО: балансові дані, дані про залишки вкладів фізичних осіб, про розрахунок та фактичну сплату внесків до ФГВФО та ін.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку збирає та після обробки публікує звітність банків щодо операцій з цінними паперами. Це, насамперед, показники власної емісії цінних паперів банками, корпоративного управління та ін.

До Державної податкової служби (Міністерство доходів і зборів України) банки надають звітність, що стосується визначення бази для сплати певних видів податків, а також сум розрахованих та сплачених податків, окремих даних щодо результатів виконання банком функцій агента валютного контролю та ін.

### ***1.3. Методи аналізу, класифікації та групування банківської статистики***

Статистична діяльність передбачає не тільки збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації, забезпечення її достовірності, але й обов'язково удосконалення статистичної методології [7].

Згідно Закону України «Про державну статистику» **статистична методологія** - сукупність науково обґрунтованих способів, правил і методів статистичного вивчення масових соціально-економічних явищ та процесів, які встановлюють порядок збирання, опрацювання і аналізу статистичної інформації.

Статистична методологія базується на результатах наукових досліджень, міжнародних рекомендаціях та досвіді статистичної практики з урахуванням національно-історичних особливостей країни.

А згідно ст. 8 цього Закону [7] основні положення статистичної методології підлягають публікації.

Статистична методологія є основою для складання звітно-статистичної документації та проведення статистичних спостережень.

Звітно-статистична документація включає в себе програми статистичних спостережень, форми звітності та інструкції щодо їх заповнення, анкети, переписні (опитувальні) листи, інші статистичні формуляри, необхідні для проведення статистичних спостережень, які затверджуються органами державної статистики, а також державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації тощо.

До **методів** банківської статистики відносяться:

1) метод статистичного спостереження – планомірний, науково організований процес збирання даних щодо масових явищ та процесів шляхом

їх реєстрації за спеціальною програмою, розробленою на основі статистичної методології;

2) метод групування – розподіл загальної сукупності даних за певною кількісною чи якісною ознакою й віднесення статистичного показника до певної групи за наявності чи відсутності цієї ознаки. Групування: структурні, типологічні, аналітичні, багатовимірні або комплексні. Серед групувань виділяють класифікації;

3) метод узагальнюючих статистичних показників (до яких відносяться: абсолютні, відносні, середні);

4) графічний метод (метод унаочнення та дослідження даних);

5) табличний метод;

6) дисперсійний аналіз (аналіз варіації);

7) кореляційний метод (метод, який дозволяє вивчити взаємозв'язки процесів та явищ);

8) регресійний метод;

9) аналіз динаміки (дослідження процесу в часі);

10) індексний метод;

11) вибіркового метод;

12) балансовий метод;

13) факторний аналіз.

В залежності від задачі, що розв'язується, використовують різні методи зі своїми специфічними можливостями та полем застосування.

Найважливішим методом банківської статистики є метод статистичного спостереження, оскільки від збору саме якісних, достовірних даних залежить подальший результат аналізу. Виключну значимість має також актуальність зібраних даних, оскільки для банківської діяльності переоцінити значення плину часу неможливо – дані виключно швидко «застарівають», а час - це гроші.

В процесі використання методу групування широко застосовують класифікації.

Національні (державні) статистичні класифікації (класифікатори) призначені для групування та систематизації інформації про поняття, об'єкти, явища, тощо в стандартний формат, що допомагає визначити їх подібність. Тобто фактично усталене групування і є класифікацією.

Основні терміни:

- **класифікаційне угруповання** – підмножина об'єктів, яка утворилась в результаті класифікації;

- **об'єкт класифікації** – елемент множини, що класифікується;

- **ознака класифікації** – властивість чи характеристика об'єкта, відповідно до якої здійснюється класифікація.

**Систему національних класифікацій** розроблено на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 04.05.93 р. № 326 "Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики" [8].

**Класифікатором** є систематизований перелік **об'єктів** (продукції, адміністративно-територіальних одиниць тощо), а **класифікацією** є систематизований перелік **явищ** (наприклад, видів економічної діяльності).

Класифікації поділяються:

- **за предметом класифікації:**

- *економічні* (Класифікація видів економічної діяльності, Класифікація інституційних секторів економіки, Номенклатура продукції промисловості),
- *соціальні* (Класифікатор професій),
- *юридичні* (Класифікація організаційно-правових форм господарювання),
- *географічні* (Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України);

•**за рівнем розповсюдження:**

- *міжнародні* (класифікації ООН),
- *регіональні* (класифікації ЄС),
- *національні* (класифікації України або інших держав).

Науково-методичне, організаційне та інформаційне забезпечення робіт з підтримання у достовірному стані класифікації проводить не тільки Державний комітет статистики України, але й Держмитслужба та ін. державні органи.

З метою узагальнення результатів статистичних спостережень, які проводяться з певною періодичністю у відповідності до встановлених НБУ форм звітності згідно з «Правилами організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» [6], використовуються такі групування та класифікації: резидентність; код країни; код валют; інституційний сектор економіки; вид економічної діяльності; організаційно-правова форма господарювання; кінцевий строк погашення; вид забезпечення кредиту та ін.

Є і такі групування (класифікації), що створює Національний банк для потреб власного аналізу. Так, наприклад, важливою є класифікація банків України за розміром їх активів, яка щорічно переглядається і встановлюється окремим Рішенням Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків «Про розподіл банків на групи». Так, наприклад, Рішенням Комісії від 23.12.2011 N 814 з метою здійснення порівняльного аналізу діяльності банків та розподілу наглядових функцій і обов'язків між центральним апаратом і територіальними управліннями Національного банку України, визначені такі граничні межі розміру активів для окремих груп банків на 2012 рік:

- група I (складається у 2012 р. з 17 банків): активи більше 15000 млн.грн.;
- група II (19 банків): активи більше 5000 млн.грн.;
- група III (22 банки): активи більше 3000 млн.грн.;
- група IV (117 банків): активи менше 3000 млн.грн.

А на 2013 рік НБУ підвищив граничний рівень активів для банків групи I до більш ніж 20000 млн.грн., для решти груп – обсяг активів не змінений. Таким чином, кількість банків у групі I скоротилася з 17 до 15.

Класифікації в статистиці допомагають у вирішенні таких завдань:

- в систематизації статистичних даних за групувальними ознаками;
- в аналізі та підготовці до публікації статистичних даних, а також розробленні відповідних прогнозів стосовно показників, що групуються;
- в підготовці статистичних даних для періодичних оглядів;
- в зіставленні національної статистичної інформації з міжнародною шляхом застосування єдиної статистичної термінології, статистичних одиниць статспостережень та принципів визначення і зміни видів економічної діяльності підприємств.

#### **1.4. Джерела статистичної інформації про банківську діяльність**

Збір та обробку статистичної інформації у сучасному світі проводять виключно з допомогою інформаційних технологій (ІТ). Відповідно до визначення, прийнятому ЮНЕСКО, ІТ - це комплекс взаємопов'язаних наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації; обчислювальну техніку і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, їх практичні додатки, а також пов'язані з усім цим соціальні, економічні та культурні проблеми.

Пошук актуальної інформації, її аналіз зараз неможливі без використання спеціалізованих Інтернет-ресурсів, що містять необхідну інформацію.

Інформацію про сучасний стан речей по певному напрямку діяльності банків можна отримати з англійських веб-сторінок: журналу «The Banker», публікацій IMF (International Monetary Fund), а найбільшою є світова on-line колекція статей та журналів економічного профілю за адресою <http://econpapers.repec.org/>.

Багато цікавої та актуальної інформації аналітичного спрямування часто міститься у російсько- та україномовних журналах: «Банковский менеджмент», «Банковская практика за рубежом», «Финансовые риски», «Банковское дело», «Банківська справа», «Статистика України» та ін.

Особливо цікавими для проведення аналізу є дані публікацій НБУ: «Бюлетень НБУ», «Вісник НБУ». У табл.1.5 наведено найбільш популярні ресурси для проведення аналізу з різних аспектів банківської діяльності.

Таблиця 1.5 – Інтернет-ресурси з банківської тематики

Ресурс	Адреса в Інтернеті
<b>Англійські ресурси</b>	
Основні індикатори фінансового сектору за 200 країнами світу на сайті Світового банку	<a href="http://data.worldbank.org/indicator">http://data.worldbank.org/indicator</a>
Статистична сторінка Міжнародного валютного фонду	<a href="http://www.imf.org/external/data.htm">http://www.imf.org/external/data.htm</a>
Статистична сторінка Базельського комітету	<a href="http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1112.htm">http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1112.htm</a>
Індикатори за країнами та регіонами світу з даними TheBanker	<a href="http://www.thebankerdatabase.com/static/">http://www.thebankerdatabase.com/static/</a>
Статистична сторінка Bank of England	<a href="http://www.bankofengland.co.uk/statistics/bankstats/current/index.htm">http://www.bankofengland.co.uk/statistics/bankstats/current/index.htm</a>
<b>Російсько- та україномовні ресурси</b>	
Національний банк України	<a href="http://www.bank.gov.ua">http://www.bank.gov.ua</a>
Державний комітет статистики України	<a href="http://www.ukrstat.gov.ua">http://www.ukrstat.gov.ua</a>
Український кредитно-банківський союз	<a href="http://www.kbs.org.ua/">http://www.kbs.org.ua/</a>
Асоціація Українських банків, розділ «Аналітика»	<a href="http://aub.org.ua">http://aub.org.ua</a>
UABanker - інформаційний банківський портал	<a href="http://www.uabanker.net">http://www.uabanker.net</a>
Інформаційний портал про банки «Банкстор»	<a href="http://www.bankstore.com.ua/">http://www.bankstore.com.ua/</a>
Український банківський портал	<a href="http://www.banker.ua">http://www.banker.ua</a>
Банковские новости Украины	<a href="http://banknews.com.ua/">http://banknews.com.ua/</a>
Простобанк (аналітика, форум, справочники)	<a href="http://www.prostobank.ua/">http://www.prostobank.ua/</a>
Путеводитель для банкиров	<a href="http://www.prostobankir.com.ua/">http://www.prostobankir.com.ua/</a>
Банки Украины: информационно-поисковый ресурс	<a href="http://www.ukrbanks.info/">http://www.ukrbanks.info/</a>
Кредит-депозит: аналитика, межбанк, курси	<a href="http://www.creditdeposit.com.ua/">http://www.creditdeposit.com.ua/</a>
Информационный портал	<a href="http://www.banki.ua/">http://www.banki.ua/</a>
Информационно-аналитический финансовый портал компании "ИнтерБизнесКонсалтинг"	<a href="http://fin.biz.ua/mezhbank/novosti">http://fin.biz.ua/mezhbank/novosti</a>
Российский банковский портал	<a href="http://bankir.ru/">http://bankir.ru/</a>
Публікації (в тому числі на російській мові) вчених	<a href="http://www.imf.org/external/pubs/">http://www.imf.org/external/pubs/</a>

та практиків з різних проблем банківської справи	
Спільнота українських банкірів	<a href="http://www.uabanker.net/forum/">http://www.uabanker.net/forum/</a> , <a href="http://forum.finance.ua/">http://forum.finance.ua/</a>
Спільнота ризик-менеджерів	<a href="http://www.riskofficer.ru/forum.php">http://www.riskofficer.ru/forum.php</a>
База досліджень, статей, посібників, рейтингів та актуальних фінансових даних для професійного аналізу банків [11]	<a href="http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka">http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka</a>
Журнал «Банковское обозрение»	<a href="http://www.bosfera.ru/">http://www.bosfera.ru/</a>
Аналитический банковский журнал	<a href="http://www.abajour.ru/">http://www.abajour.ru/</a>

Після збору необхідної інформації про тенденції розвитку банківської діяльності сучасний аналітик обов'язково використовує широкий спектр статистичних методів [16,29]. Так, пакети програми STATISTICA багатовимірного статистичного аналізу, непараметричної статистики та ін. надають можливість аналізувати великі масиви даних (за допомогою кластерного, дискримінантного аналізу, статистики Вілкоксона, Спірмена та ін.)

Ще більші можливості є у спеціалізованих програм Mathcad, MATLAB та ін.

Табличний процесор EXCEL, створений корпорацією Microsoft, має також досить широкі можливості для порівняння в динаміці показників звітності по банках України, для сортування даних, для проведення багатьох видів найбільш поширених аналізів: кореляційного, регресійного, дисперсійного, графічного та ін.

### ***1.5. Новітні тенденції у розробці показників банківської діяльності***

На сучасному етапі розвитку банківської справи та банківського нагляду центральні банки країн світу та суспільство виявляють потребу у абсолютно нових, агрегованих, міждисциплінарних показниках. Так, наприклад, це показники ефективності банківського нагляду або фінансової стійкості [37, 39].

Для задоволення таких інформаційних потреб публікують «Звіт банківського нагляду», в якому висвітлюються питання ефективності нагляду. Так, у червні-липні 2007 року Спільна місія МВФ та Світового банку у рамках Програми оцінки фінансового сектору України (FSAP) здійснила оцінку виконання Україною «Основних принципів ефективного банківського нагляду», розроблених Базельським комітетом з питань банківського нагляду: із 30 принципів Україною повністю або переважною мірою виконуються 25 (за даними «Звіту банківського нагляду за 2007 рік»).

Негативно Місією були оцінені у 2007р.:

- неврегульованість питань відмови у видачі банківської ліцензії або дозволу на придбання істотної участі в банку в разі неможливості визначити структуру власності та реальних власників банку;

- недостатня законодавча підтримка питань регулювання вимог щодо систем ризик-менеджменту банків та засад корпоративного управління;

- нерозв'язаність питання встановлення вимог щодо подання звітності на консолідованій основі та про діяльність окремих учасників групи, а також забезпечення ефективного управління ризиками як на рівні групи, так і на рівні окремих її членів.

Але з часу тієї оцінки Національним банком була проведена велика робота з подолання зазначених недоліків. Так, на постійній основі розміщується актуальна інформація про власників істотної участі в банках України. Зроблено

багато кроків у напрямі регулювання вимог щодо систем ризик-менеджменту банків та засад корпоративного управління та ін. Розпочата велика робота з встановлення вимог щодо звітності та забезпечення ефективного управління ризиками на рівні банківської групи та окремих її учасників.

Абсолютно новою не тільки для Національного банку України, але й для багатьох банків світу стала задача побудови показників фінансової стійкості (FSI).

Першою впровадила постійний моніторинг ризиків для фінансової стійкості Велика Британія і почала інформувати про них суспільство. Банк Англії публікує Звіти про фінансову стабільність з 1996р. Потім центральні банки Швеції та Фінляндії почали публікувати аналогічні звіти. Сам факт публікації такого звіту – інструмент впливу центрального банку на фінансову систему з метою її стабілізації.

Національний банк України розміщує на своїй веб-сторінці певні статистичні показники/індикатори фінансової стійкості [19], але поки що тільки щодо депозитних корпорацій /банків. Дані щодо інших учасників (домогосподарств, ринку нерухомості та ін.) не публікуються внаслідок відсутності належної методології та фінансування для отримання щоквартальних точних даних.

Тому «Стратегією розвитку державної статистики на період до 2012 року» [10] передбачена розробка методологічних положень щодо організації спостереження за змінами цін на первинному та вторинному ринку житла і розрахунків індексів цін та ін.

Основними ринками, що впливають на оцінку фінансової стійкості та запобігання кризовим явищам, є: грошово-кредитний, валютний, ринок цінних паперів, ринок нерухомості, ринок споживчих товарів, ринок товарів промислового призначення, а також світові фінансовий та товарний ринки. Тому індикатори фінансової стійкості мають такий перелік [26,39]:

### ***Інші фінансові корпорації (ІФК)***

*Співвідношення активів до сукупних активів фінансової системи*

*Співвідношення активів до ВВП*

### ***Нефінансові корпорації***

*Співвідношення загального боргу до власного капіталу*

*Рентабельність капіталу*

*Покриття витрат на обслуговування боргу*

*Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до власного капіталу*

*Кількість заяв про захист від кредиторів*

### ***Домогосподарства***

*Співвідношення боргу домашніх господарств до ВВП*

*Співвідношення боргу домашніх господарств до доходу*

### ***Ліквідність ринку***

*Середня різниця між цінами продавця і покупця на ринку цінних паперів*

*Середньоденний оборотний коефіцієнт на ринку цінних паперів*

### ***Ринки нерухомості***

*Ціни на житлову нерухомість*

*Ціни на комерційну нерухомість*

*Співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних кредитів*

*Співвідношення кредитів на комерційну нерухомість до сукупних кредитів*

Всього індикаторів фінансової стійкості передбачено у [39] на даний момент 40, а 25 з них стосуються банківського сектору (саме останні Україна і надає до звіту Міжнародному Валютному Фонду відповідно до Керівництва МВФ «Financial Soundness Indicators (FSIs) – Concepts and Definitions»).

Основними елементами системи аналізу стійкості банківського сектору є: моніторинг поточної ситуації, аналіз тенденцій, аналіз сценаріїв, стрес-тестування [23], система раннього попередження (табл.1.6).

На даний час Національний банк поки що розміщує на своїй веб-сторінці значення тільки частини індикаторів, сформованих у відповідності до Керівництва МВФ [26,39], без супровідної аналітичної записки, як це роблять центральні банки багатьох країн світу. Зрозуміло, що і висновок про тенденції фінансової стійкості в Україні за даними двох десятків індикаторів складно зробити.



Таблиця 1.6 -Звіт Україна: Індикатори фінансової стабільності, на кінець періоду [19]

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<b>Основні індикатори фінансової стабільності</b>								
<b>I1</b>	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів, %	14,95	14,19	13,92	15,14	19,81	23,37	18,90
<b>I2</b>	Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів, %	11,54	10,84	10,09	12,05	15,59	16,94	13,99
<b>I3</b>	Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу, %	325,99	352,44	313,82	9,16	31,97	29,17	25,76
<b>I4</b>	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, %	57,99	59,76	48,12	3,88	13,7	15,27	14,73
<b>I5</b>	Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів	Розглядається в окремих таблицях звіту						
<b>I6</b>	Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів), %	1,31	1,34	1,22	0,88	-4,38	-1,40	-0,74
<b>I7</b>	Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу), %	10,37	11,38	10,52	7,29	-32,25	-9,73	-5,01
<b>I8</b>	Співвідношення процентної маржі до валового доходу, %	48,36	54,49	55,45	51,16	66,76	65,98	63,07
<b>I9</b>	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу, %	65,99	59,79	60,76	52,95	61,08	61,89	68,26
<b>I10</b>	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів, %	18,03	14,27	11,60	9,35	11,45	10,22	10,64
<b>I11</b>	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	40,17	37,83	39,93	32,99	35,88	20,81	94,73
<b>I12</b>	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	1,41	10,55	13,38	33,1	28,51	21,61	8,41
<b>Рекомендовані індикатори фінансової стабільності</b>								
<b>P13</b>	Співвідношення капіталу до активів, %	11,9	12,47	11,58	12,86	13,1	14,63	14,76
<b>P14</b>	Співвідношення великих ризиків до капіталу							
	(i) сума великих відкритих позицій (великих ризиків)							
	(ii) відкрита позиція великих депозитних установ по відношенню до найбільших суб'єктів господарювання, %	202,61	191,44	171,06	187,36	169,21	161,21	164,46
	(iii) відкрита позиція по відношенню до афілійованих структур та інших "пов'язаних" контрагентів							
<b>P15</b>	Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів	Розглядається в окремих таблицях звіту						
<b>P16</b>	Співвідношення валової позиції за фінансовими деривативами з боку активів до капіталу							
<b>P17</b>	Співвідношення валової позиції за фінансовими деривативами з боку зобов'язань до капіталу							
<b>P18</b>	Співвідношення прибутків (збитків) за фінансовими інструментами до валового доходу, %	7,21	8,25	7,45	16,46	4,45	3,22	5,12
<b>P19</b>	Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат, %	43,21	47,15	49,10	48,13	40,67	40,73	38,91
<b>I20</b>	Спред між базовими ставками за кредитами та депозитами	683	654	546	816	533	721	567
<b>I21</b>	Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками	2279	830	939	2753	2499	1790	2900
<b>I22</b>	Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських), %	95,05	74,90	64,86	48,36	45,27	56,01	61,19
<b>I23</b>	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів, %	44,58	50,48	51,45	60,32	52,59	48,23	42,13
<b>I24</b>	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань, %	43,47	50,31	49,77	59,01	55,83	51,24	49,76
<b>I25</b>	Співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу							

## Контрольні питання для перевірки знань

1. Які завдання у банківської статистики? Які методи використовуються для вирішення цих завдань?
2. Охарактеризуйте систему показників банківської статистики.
3. Наведіть приклади класифікацій, що використовуються у банківській справі.
4. Яку роль відіграють статистичні дослідження в аналізі і плануванні діяльності банку?
5. Які існують заходи впливу до банків за неподання, несвоєчасне подання та подання недостовірної інформації до державних контролюючих органів?
6. Охарактеризуйте поняття «фінансова стабільність».
7. Наведіть перелік основних та рекомендованих індикаторів фінансової стійкості у відповідності до Керівництва МВФ «Financial Soundness Indicators (FSIs) – Concepts and Definitions».

## Тестові завдання до теми 1

1. Методи банківської статистики для вивчення взаємозв'язків між явищами такі:
  - А) табличний, графічний, кореляційний, регресійний;
  - Б) дисперсійний, балансовий, індексний;
  - В) вибірковий, групування;
  - Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.
2. Статистичну інформацію стосовно діяльності банківської установи збирає та аналізує:
  - А) Державний комітет статистики України;
  - Б) Національний банк України;
  - В) власний підрозділ звітності банківської установи;
  - Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.
3. Депозитні корпорації в Україні:
  - А) це банки;
  - Б) це банки та інші корпорації, що залучають депозити;
  - В) це НБУ та банки другого рівня.
4. Основними вимогами до статистичної інформації є:
  - А) високі якість та ступінь вірогідності, повнота, точність, актуальність;
  - Б) конфіденційність її та доречність;
  - В) невелика вартість її отримання, обробки;
  - Г) репрезентативність.
5. Основними завданнями банківської статистики є:
  - А) розробка методичних та методологічних засад вивчення й аналізу банківської діяльності; аналіз процесів, що відбуваються в банківській установі (кредитооборот, формування ресурсної бази та ін.) та використання цього аналізу в управлінні банком;
  - Б) оцінювання банківських ризиків;
  - В) своєчасне формування статистичної звітності та подання її в НБУ;
  - Г) своєчасне та в повному обсязі подання достовірної звітності до НБУ.

**6.** Джерелом статистичної інформації для формування звітності, що подається банками до НБУ, є:

- А) дані вибіркових статистичних спостережень;
- Б) дані бухгалтерського обліку;
- В) дані управлінського обліку;
- Г) дані податкового обліку.

**7.** Працівники органів державної статистики мають право отримувати від банків, що ними перевіряються:

- А) будь-яку інформацію;
- Б) первинні та статистичні дані, дані бухгалтерського обліку, іншу необхідну для проведення статистичних спостережень інформацію, у тому числі інформацію з обмеженим доступом, а також пояснення, що додаються до них;
- В) інформацію, що не є банківською або комерційною таємницями, або конфіденційною;
- Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**8.** Заходи впливу застосовуються до банків, які:

- А) не надають статистичну звітність до НБУ;
- Б) порушили вимоги щодо повноти, своєчасності статистичної інформації, що надається банками до НБУ;
- В) порушили вимоги щодо достовірності статистичної інформації, що надається банками до НБУ;
- Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**9.** Інституційні сектори економіки - це:

- А) нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; домашні господарства, некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства; інший світ;
- Б) резиденти та нерезиденти;
- В) юридичні та фізичні особи.

**10.** За порушення вимог щодо повноти, своєчасності та достовірності статистичної інформації, що надається банками до НБУ, передбачається застосування заходів впливу у вигляді:

- А) підвищення резервів (коефіцієнтів резервування) на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;
- Б) позбавлення банку банківської ліцензії;
- В) накладання штрафів на посадових осіб банку.

**11.** Знайдіть правильні твердження. Індикатори фінансової стабільності розраховуються в Україні:

- А) всі основні та рекомендовані МВФ;
- Б) з періодичністю раз на квартал;
- В) Національним банком України тільки щодо депозитних корпорацій;
- Г) щодо депозитних корпорацій, інших фінансових корпорацій, нефінансових корпорацій, домогосподарств, ринків нерухомості та цінних паперів.

## Задачі

### Задача 1

Проаналізуйте, яку звітність надають банки України до різних контролюючих органів.

Заповнити таблицю на основі аналізу змісту відповідних Законів та нормативних актів, що регулюють це питання:

Контролюючий орган	Перелік звітності	Можливі заходи впливу у разі порушення правил надання звітності
Національний банк України		
Державний комітет статистики України		
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб		
Державна служба фінансового моніторингу		
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку		
Державна податкова служба/Міністерство доходів і зборів України		
Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг		

### Задача 2

Використовуючи нижченаведені дані, побудувати за допомогою Microsoft Excel статистичні графіки:

- лінійні діаграми (з кількома лініями);
- стовпчикові діаграми (в тому числі і структурні стовпчики);
- секторні діаграми;
- графіки з двома вертикальними осями.

Зробити висновки.

**Показники діяльності банківської системи України (станом на кінець періоду за даними НБУ)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Грошова маса, млн. грн.	32252	45755	64870	95043	125801	194071	261063	396156	515727	487 298	597 872	685 515
Грошова база, млн. грн.	16780	23055	30808	40089	53763	82760	97214	141901	186671	194 965	225 692	239 885
Облікова ставка НБУ, %	27	12,5	7	7	9	9,5	8,5	8	12	10,25	7,75	7,75
Процентні ставки банків у національній валюті, %												
за кредитами резидентам	40,3	31,9	24,8	20,2	17,9	16,4	15,4	14,4	17,8	20,9	15,7	16,0
за депозитами	13,5	11,2	7,8	7,1	7,8	8,5	7,6	8,2	9,9	14,0	10,3	8,1
Вимоги банків за наданими кредитами, млн. грн.	19574	28373	42035	67835	88579	143418	245226	426863	734010	723295	732823	801809
Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб, млн. грн.	18738	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738	357204	334953	416650	491756
Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки фізичних осіб, млн. грн.	6780	11338	19302	32396	41611	73202	106715	164159	215087	214098	275093	310390
у національній валюті	3481	6566	11601	18875	22116	42176	57837	99411	107526	101081	142924	160530
в іноземній валюті	3299	4772	7701	13521	19495	31026	48878	64749	107561	113016	132169	149860
Офіційний курс гривні до іноземних валют, грн.												
100 доларів США	543,45	529,85	533,24	533,15	530,54	505,00	505,00	505,00	770,00	798,50	796,17	798,98
100 євро	505,68	466,96	553,29	666,22	721,75	597,16	665,09	741,95	1085,55	1144,89	1057,31	1029,81
Середній офіційний курс гривні до іноземних валют, грн.												
100 доларів США	544,02	537,21	532,66	533,27	531,92	512,47	505,00	505,00	526,72	779,12	793,56	796,76
100 євро	502,89	481,36	503,01	602,44	660,94	638,99	633,69	691,79	770,80	1086,79	1053,29	1109,18

### Задача 3

За даними задачі 2 проведіть аналіз динаміки будь-яких двох взаємопов'язаних показників. Зробіть висновки.

### Задача 4

#### Необхідно:

Використовуючи дані про фінансові результати та активи банків України (1-ої групи за класифікацією НБУ) станом на 01.04.2012, за допомогою дисперсійного аналізу виявити, чи є взаємозв'язок між розміром прибутку і розміром активів. Перевірити висновок при  $\alpha=0,05$ .

Оцінити щільність зв'язку між розміром активів та прибутком банку, перевірити істотність зв'язку з ймовірністю 0,95.

Чи існує залежність між результативністю діяльності банків та складом власників істотної участі?

#### Дані для виконання:

Окремі показники найбільших банків України станом на 01.04.2012, тис.грн.:

	Група I	Прибуток/ (Збиток) до оподат- кування	Прибуток /(збиток)	Усього активів	Назва країни та власники істотної участі
1	ПРИВАТБАНК	329 666	267 011	153 655 075	Україна (2 фізичні особи) та Кіпр
2	ОЩАДБАНК	204 609	178 304	78 417 616	Україна (державний банк)
3	УКРЕКСІМБАНК	29 474	20 174	72 850 630	Україна (державний банк)
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	21 409	10 609	50 802 840	Австрія
5	ПРОМІНВЕСТБАНК	3 922	3 616	40 462 943	Російська Федерація
6	УКРСОЦБАНК	10 834	2 834	40 392 565	Україна (юр.особа), Австрія
7	ВТБ БАНК	585 211	585 211	35 394 447	Російська Федерація
8	ПЕРШИЙ УКР.МІЖНАРОДНИЙ БАНК	51 756	38 829	31 638 762	Україна (юр.особа)
9	УКРСИББАНК	-90 194	34 477	29 860 663	Франція, Британія
10	АЛЬФА-БАНК	15 230	15 088	27 646 260	Кіпр, Російська Федерація
11	"НАДРА"	285	285	25 950 788	Австрія
12	ДЕЛЬТА БАНК	12 405	12 042	24 527 623	Україна (фіз.особа), США
13	ОТП БАНК	6 256	6 256	23 401 389	Угорщина
14	БАНК ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	35	35	23 026 192	Україна (2 юр.особи)
15	СБЕРБАНК РОСІЇ	77 715	77 715	20 206 434	Російська Федерація
16	БРОКБІЗНЕСБАНК	2 065	2 065	20 200 680	Україна (2 фізичні особи)
17	УКРГАЗБАНК	96 039	94 461	19 407 119	Україна (державний банк)

### Задача 5

Побудувати макети статистичних таблиць, за допомогою яких можна б було проаналізувати:

- абсолютні показники за статтями активів балансів ПАТ «Промінвестбанку» станом на початок трьох останніх років, а

- також порівняти показники зростання за окремими статтями активів у питомій вазі та у темпах приросту для вказаного банку;
- окремі показники статистики праці ПАТ «Промінвестбанку» за два останніх роки та порівняти тенденції їх зміни з аналогічними для першої групи банків України (попередньо згрупувати показники статистики праці на: показники оплати праці; показники продуктивності/ефективності праці та ін.групи);
  - основні показники фінансового стану ПАТ «Промінвестбанку» за даними трьох останніх років, а також здійснити порівняння з аналогічними показниками для першої групи банків;
  - основні показники кредитної діяльності ПАТ «Промінвестбанку» за даними трьох останніх років, а також провести порівняння їх зміни у питомій вазі / темпах приросту з показниками відповідної групи банків України;
  - вимоги за кредитами у розрізі їх строковості, валют, категорій ризику за даними звітності «ПриватБанку» за п'ять останніх років.

### **Теми рефератів**

1. Показники діяльності банків на сайті Евростату.
2. Спеціальний стандарт поширення даних МВФ.
3. Вибіркові дослідження, що проводяться банками, та напрями використання їх результатів.
4. Проблеми забезпечення безпеки статистичних інформаційних систем.
5. Організація банківської статистики у \_\_\_\_\_ країні.

### **Список використаних джерел**

#### **Нормативні**

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 № 373. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Концепція побудови банківської і грошово-кредитної статистики та статистики платіжного балансу, затверджена постановою Правління Національного банку України N 101 від 20.05.1994.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затверджене Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 369. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. (А з 22.09.2012 набуло чинності Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затв. Постановою Правління НБУ від 17.08.2012 № 346).
5. Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в банках України, затв. Постановою Правління НБУ від 30.12.1998 № 566 – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

6. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Про державну статистику: Закон України від 17 вересня 1992 року №2614-ХІІ – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 04.05.1993 р. № 326. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
9. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679 – XIV.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
10. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2012 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. N 1413-р.

### **Використані та рекомендовані**

11. Аналіз банків України: огляди, графіки, факти. – Режим доступу: <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka>.
12. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексеєнко, І.М.Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005. - 599 с.
13. Аналітична записка АУБ «Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України». – Режим доступу: [http://aub.org.ua/index.php?option=com\\_content&task=view&id=3921&menu=104&Itemid=96](http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3921&menu=104&Itemid=96).
14. Банківська статистика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А. В. Головач, В. Б.Захожай, Н. А. Головач, Г. Г.Трофімова. — К.: КНЕУ, 2003. — 161 с.(ISBN 966-574-504-2). – Режим доступу: <http://ubooks.com.ua/books/000188/inx.php>.
15. Галицька Е.В., Ковтун Н.В. Фінансова статистика: Навч. Посібник.- К.: "Кондор", 2008.- 440с.
16. Графический анализ статистических данных в Microsoft Excel: - М.: Издательский дом «Вильямс», 2002.- 464с.
17. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010 - 2014 роки/ Комітет з економічних реформ при Президентові України/ – Режим доступу: [http://www.president.gov.ua/docs/Programa\\_reform\\_FINAL\\_1.pdf](http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf).
18. Измерение ненаблюдаемой экономики. Руководство. – Режим доступу: <http://www.unecse.org/stats/documents/2007/04/noe/zip.30.r.pdf>.
19. Індикатори фінансової стійкості. – Режим доступу: [http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat\\_id=44575](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575).
20. Курс социально-экономической статистики: Учебник / Под ред. проф. М.Г.Назарова. - М.: Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000.- 771с.
21. Лутчин Н.П., Миронюк А.К. Статистика фінансів. Навч. Посібник.2-ге вид.- Львів: „Новий Світ-2000”, 2006.-324с.
22. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60.



23. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України, схвалені Постановою Правління Національного банку України від 06.08.2009N 460.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
24. Основные принципы официальной статистики. Статистическая комиссия ООН. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/methods/statorg/FP-Russian.pdf>.
25. Осуществление основополагающих принципов официальной статистики. Доклад Генерального секретаря на 35-ой сессии Статистической комиссии ООН 2-5 марта 2004 года. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/statcom/doc04/2004-21r.pdf>.
26. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. Международный Валютный Фонд, 2007 год. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.
27. Придать значимость Статистическим данным, Часть 1. Как написать статью о цифрах: Методическое руководство. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк и Женева, 2009. – Режим доступу: [http://www.unecsc.org/stats/documents/writing/MDM\\_Part1\\_Russian.pdf](http://www.unecsc.org/stats/documents/writing/MDM_Part1_Russian.pdf).
28. Руководство по денежной и финансовой статистике. Международный Валютный Фонд, 2000 год. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/mfs/manual/rus/mfsmr.pdf>.
29. Сигел Э. Практическая бизнес-статистика: Пер. с англ. - М.: Издательский дом "Вильямс", 2002. - 1056 с.
30. Справочник по организации статистики, Том 1. Исследование организации национальных статистических служб и смежных проблем управления. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 1980. – Режим доступу: [http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF\\_28R.pdf](http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_28R.pdf).
31. Статистика: Підручник/ С.С.Герасименко, А.В.Головач, А.М.Єріна та ін.; За наук. ред. д-ра екон.наук С.С.Герасименка. – К.: КНЕУ, 2000.-467с.
32. Социально-экономическая статистика: Учебник для вузов / Под ред проф. Б.И. Башкатова.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 703 с. (ISBN 5-238- 00400-1).
33. Статистика банківської діяльності: Навч. посібник / А.В. Головач, В.Б. Захожай, К.С.Базилевич. – К.: МАУП, 1999.- 176 с.
34. Статистика підприємництва: підручник/ ред.: П. Г. Вашків, В. П. Сторожук. - К.: Слобожанщина, 1999. - 600 с.
35. Фінансово-банківська статистика. Практикум: Навч. посібник/ П.Г.Вашків, П.І.Пастер, В.П.Сторожук, Є.І.Ткач; За ред. Є.І.Ткача. - К.:Либідь, 2002.- 324с.
36. Экономическая статистика: Учебник / Под ред. Ю.Н.Иванова. - М.: ИНФРА-М, 1998.
37. Core Principles for Effective Banking Supervision. Basel Committee on Banking Supervision, Basel, Oct. 2006. – Режим доступу: [www.bis.org](http://www.bis.org).
38. Guideline of the European Central Bank for Money and Banking Statistics, 2000. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/ecb200013.pdf>.
39. Financial Soundness Indicators (FSIs) – Concepts and Definitions – Режим доступу: <http://fsi.imf.org/misc/FSI%20Concepts%20and%20Definitions.pdf>.

## Тема 2. Балансова статистика

### Питання

- 2.1. *Поняття банківського балансу, система показників, завдання та методи його статистичного вивчення*
- 2.2. *Аналіз активів за даними балансу*
- 2.3. *Аналіз пасивів за даними балансу*

### **2.1 Поняття банківського балансу, система показників, завдання та методи його статистичного вивчення**

Згідно ст. 69 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк зобов'язаний подавати НБУ фінансову і статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки фінансового стану банку. Фінансовим роком банку вважається календарний рік, який починається 1 січня.

Національний банк України має право вимагати від банку подання консолідованої і субконсолідованої звітності. Банк, який контролює та/або має суттєвий вплив на діяльність інших компаній, складає окрему та консолідовану річну фінансову звітність.

Банк визначає самостійно порядок складання і подання фінансової звітності відокремленими підрозділами та учасниками консолідованої групи. Материнський банк складає консолідовану фінансову звітність шляхом включення до складу своїх фінансових звітів на звітну дату показників фінансової звітності учасників консолідованої групи з використанням *методів повної консолідації та методу участі в капіталі*. Вибір методу консолідації залежить від рівня контролю консолідованої групи в капіталі кожного учасника.

У консолідованій звітності банк повинен розкривати таку інформацію: перелік учасників консолідованої групи; характер відносин між материнським банком і дочірньою, асоційованою компаніями; методи консолідації, що застосовувалися та обґрунтування їх застосування та ін.

Національний банк України встановлює для банків:

- 1) форми звітності та методику її складання;
- 2) періодичність та строки подання звітності;
- 3) структуру пояснювальної записки;
- 4) мінімум відомостей, що підлягають опублікуванню, та строки їх подання;
- 5) методику складання консолідованої і субконсолідованої звітності.

НБУ має право в окремих випадках вимагати подання разової та тимчасової звітності від банків та банківських груп.

Банк зобов'язаний оприлюднювати аудиторський висновок та перевірені аудиторською фірмою річну фінансову звітність і річну консолідовану фінансову звітність в обсязі, що включає:

- 1) баланс;
- 2) звіт про фінансові результати;
- 3) звіт про рух грошових коштів;
- 4) звіт про власний капітал;

5) примітки до звітів, перелік яких визначається Національним банком України.

Банк зобов'язаний не пізніше 30 квітня наступного за звітним року оприлюднювати річну фінансову звітність (в т.ч. консолідовану) разом із аудиторським висновком шляхом публікації в періодичних виданнях та/або поширення як окремих друківаних видань чи розміщення в мережі Інтернет.

Згідно [2] у Звіті про фінансовий стан (Балансі) банк відображає активи, зобов'язання та власний капітал банку. Статті цього звіту розміщені в порядку зменшення ліквідності. Банк у Балансі та в примітках до нього відображає статті активів та зобов'язань за їх балансовою вартістю, яка, зокрема, включає суми переоцінки, зменшення корисності, суми неамортизованого дисконту (премії), нарахованих та несплачених процентних доходів (витрат). Нараховані неотримані доходи за наданими послугами включаються до статті "Інші фінансові активи", а нараховані несплачені витрати - до статті "Інші фінансові зобов'язання".

Банк складає та подає фінансову звітність до НБУ у грошовій одиниці України - у тисячах гривень. Банк забезпечує тотожність підсумку активів сумі зобов'язань і власного капіталу звіту "Баланс".

Структура балансу банку України (що є складовою фінансової звітності) наведена у таблиці 2.1.

Структура банківських балансів (та відповідно розкриття інформації в них) залежить від стандартів обліку та звітності, що прийняті у відповідній країні.

Прийняті дві світові концептуальні основи для складання обліку та звітності - це Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) та Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку (ГААП США).

З 1998р. банківська система України взяла курс на впровадження обліку за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (МСБО), а потім – і фінансової звітності (МСФЗ).

Зараз до МСФЗ входять: Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (International Accounting Standards, IAS), які були прийняті до 01.07.2003; Міжнародні стандарти фінансової звітності (International Financial Reporting Standards, IFRS) – що приймаються після зазначеної дати; додатки до стандартів; керівництво по використанню стандартів; інтерпретації стандартів.

На думку АССА (Асоціації присяжних сертифікованих бухгалтерів), що сформульована у документі «CLIMBING OUT OF THE CREDIT CRUNCH: AN ACCA POLICY PAPER», саме оцінка не за ринковою /справедливою вартістю, а за первісною призвела до відсутності прозорості фондового ринку Азійсько-Тихоокеанського регіону, та, в кінці кінців, до кризи 1997-1998 рр. Остання подія і призвела до переходу на міжнародні стандарти, що концептуально вже спиралися не на історичну/ первісну вартість, а на справедливу.

Основні принципи GAAP США викладені у Положенні про концепцію фінансового обліку (Statements of Financial Accounting Concepts) та є фактично альтернативою МСФЗ.

Незважаючи на намагання наблизити вимоги МСФЗ та GAAP США, вони і досі залишаються на різних концепціях, мають різну географію використання.

Основна відміна GAAP полягає в тому, що стандарти містять детальне регулювання порядку обліку, конкретних практичних ситуацій, а МСФЗ побудовані як загальні принципи, де ключова роль – за професійним судженням бухгалтера.

Баланс (або звіт про фінансовий стан, як він називається у МСФЗ) повинен включати, як мінімум, статті, що подають такі суми:

а) основні засоби;

- б) інвестиційна нерухомість;
- в) нематеріальні активи;
- г) фінансові активи (за винятком сум, зазначених в г), є) та ж));
- г) інвестиції, обліковані із застосуванням методу участі в капіталі;
- д) біологічні активи;
- е) запаси;
- є) торговельна та інша дебіторська заборгованість;
- ж) грошові кошти та їх еквіваленти;
- з) загальна сума активів, класифікованих як утримувані для продажу;
- и) торговельна та інша кредиторська заборгованість;
- і) забезпечення;
- ї) фінансові зобов'язання (за винятком сум, зазначених в и) та і));
- й) зобов'язання та активи щодо поточного податку на прибуток;
- к) відстрочені податкові зобов'язання та відстрочені податкові активи;
- л) зобов'язання, включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу;
- м) неконтрольовані частки, представлені у власному капіталі;
- н) випущений капітал і резерви, що відносяться до власників материнського підприємства.

Активи та зобов'язання у звіті про фінансовий стан розмежовуються на *поточні та непоточні*.

Складання балансу (звіту про фінансовий стан) та ін. форм фінансової звітності банків на даний момент повинно відповідати як вимогам НБУ, так і вимогам МСФЗ, що покладені в основу нормативних актів НБУ.

«Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України», затверджена 24.10.2011 N 373 [2], вже ґрунтується на вимогах МСФЗ щодо розкриття інформації у фінансовій звітності, і банки України зобов'язані складати, подавати та оприлюднювати фінансову звітність починаючи з I кварталу 2012 року, забезпечуючи виконання вимог цієї постанови.

Схематично Звіт про фінансовий стан у відповідності до вимог [2] наведений у табл.2.1.

Окрім балансу, що є формою фінансової звітності (квартальна та річна форми), існують і інші його форми. Так, з метою виконання вимог Правил №124 [4] банки зобов'язані подавати до НБУ такі форми балансу:

- щоденна (форма №1Д);
- місячна (форма №10 – «Оборотно-сальдовий баланс»).

Щоденна форма складається на основі даних про залишки на рахунках 1-5 класів.

Таблиця 2.1 – Схема звіту про фінансовий стан (баланс) відповідно до «Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» від 24.10.2011 №373 [2]

<b>АКТИВИ</b>	<b>ЗОБОВ'ЯЗАННЯ</b>
Грошові кошти та їх еквіваленти	Кошти банків
Кошти обов'язкових резервів банку в НБУ	Кошти клієнтів
Торгові цінні папери	Боргові цінні папери, емітовані банком
Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток	Інші залучені кошти
Кошти в інших банках	Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток
Кредити та заборгованість клієнтів	Відстрочені податкові зобов'язання
Цінні папери в портфелі банку на продаж	Резерви за зобов'язаннями
Цінні папери в портфелі банку до погашення	Інші фінансові зобов'язання
Інвестиції в асоційовані/асоційовані та дочірні компанії	Інші зобов'язання
Інвестиційна нерухомість	Субординований борг
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	Зобов'язання групи вибуття
Відстрочений податковий актив	<b>Усього зобов'язань</b>
Гудвіл	<b>ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ</b>
Основні засоби та нематеріальні активи	Статутний капітал
Інші фінансові активи	Емісійні різниці
Інші активи	Незарєєстровані внески до статутного капіталу
Необоротні активи, утримувані для продажу, та активи групи вибуття	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)
<b>Усього активів</b>	Резервні та інші фонди банку
	Резерви переоцінки
	Неконтрольована частка
	<b>Усього власного капіталу</b>
	<b>Усього зобов'язань та власного капіталу</b>

Балансовий звіт є джерелом унікальної інформації про банк. Його детально аналізують не тільки у самому банку з метою реалізації управлінських задач, але й обов'язково – представники НБУ (насамперед, інспектори департаменту банківського нагляду) та ін. контролери банку (що здійснюють державний та недержавний контроль його діяльності).

Для аналізу балансу використовують такі основні підходи:

- **структурний аналіз**, який дає змогу оцінювати зміни у структурі активів і пасивів;
- **аналіз динаміки**, який дозволяє відслідковувати зміни у балансових статтях, що відбуваються з плином часу;
- **коефіцієнтний аналіз**, за допомогою якого можна з'ясувати якісні характеристики активів і пасивів (при цьому використовують ряд коефіцієнтів), співвідносячи між собою окремі складові балансового звіту.

Аналіз балансу, на думку більшості авторів, що займаються даною проблематикою, складається із таких розділів [5, 6 та ін.] :

- аналіз активів балансу;
- аналіз пасивів балансу;
- аналіз балансу щодо ліквідності (див. окремо тему 8 даного посібника).

Процес аналізу залежить від кваліфікації аналітика, а також від додаткової інформації про банк. Дуже цікавою в плані цінності є інформація по залишках на позабалансових рахунках, яка розкривається банками виключно фрагментарно один раз на рік у їх звітах (та на момент публікації не завжди відображає реальну ситуацію). До складу такої інформації відноситься інформація про надані гарантії, кредитні зобов'язання та ін. Все це має суттєвий вплив на фінансовий стан банку у найближчому його майбутньому.

Оскільки баланс та ін. форми звітності складаються фахівцями самого банку на основі даних бухгалтерських реєстрів, у банку завжди є можливість спотворення інформації. Як показує світова практика, банки, як і ін. підприємства, надто часто використовують всі можливі засоби для маніпулювання: звітність складається на основі залишків по рахунках (які можна «скоригувати»), на їх же ґрунті розраховуються економічні нормативи, яких повинен дотримуватися кожний банк, а інвестори та ін. зацікавлені особи приймають свої рішення в тому числі на підставі даних звітності. Проблема викривлення інформації вже давно вийшла за рамки конкретного підприємства/банку та навіть не є проблемою окремих країн. Такий глобальний процес став поштовхом для пошуків методів визначення достовірності інформації та для створення організацій, що займаються подібною проблематикою (*The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission – COSO* та ін.)

Але до завдань дисципліни «Банківська статистика» не входить перевірка достовірності інформації. Це є завданням інших навчальних дисциплін та сфер діяльності людини, таких як: банківський нагляд, внутрішній контроль та аудит, зовнішній аудит та ін.

## **2.2 Аналіз активів за даними балансу**

Основа статей активу банку – це дані про активні операції.

*Активні операції банку* - операції банку, спрямовані на розміщення ресурсів банку. Обліковуються за активом балансу або на активних рахунках позабалансового обліку (відповідно до «Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», затв. Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 N361).

У відповідності до «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [3] **активна банківська операція** - операція з розміщення ресурсів банку, яка обліковується за активними балансовими рахунками банку або за активними рахунками позабалансового обліку. До таких операцій належать усі види кредитних операцій, операції з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, операції з придбання цінних паперів, інші активні банківські операції, уключаючи нараховані за всіма цими операціями доходи.

*Завдання статистичного аналізу активних операцій:*

- аналіз обсягу та структури активних операцій банку у статистиці і динаміці;
- статистичне вивчення якості активів;
- аналіз кредитно - інвестиційного портфеля банку;
- статистичне вивчення активів з точки зору їх доходності та ліквідності [5,6].

*Система показників для статистичного аналізу активних операцій банку включає такі:*

- 1) сума активів банку в динаміці та статистиці;
- 2) частка певного виду активів у загальному обсязі активів (питома вага);
- 3) зміна структури банківських активів у динаміці;
- 4) структура активів банку (за ліквідністю, за валютами, структура кредитів за секторами економіки та ін.);
- 5) коефіцієнти, що характеризують якість активів банку.

Для банківської системи в цілому (на макроекономічному рівні) статистика вивчає не тільки вищезазначені показники загалом по банківському сектору, але й співвідношення показників активів до ВВП країни (табл.2.2). Цей показник відображає не тільки значимість банківської системи для економіки. Його динаміка дозволяє порівняти темпи розвитку економіки та банківського сектору (при зростанні співвідношення активів до ВВП говорять про більш швидкі темпи розвитку банківської системи).

Обов'язково аналізують і показники якості активів. Так, наприклад, з початку кризи на макрорівні відбулося значне погіршення якості кредитів (табл.2.2), що можна побачити через зростання частки прострочених кредитів у їх загальній сумі з 1,3% до 11,2%.

В аналізі також часто використовують показник робочих активів. Його визначення наведено в «Інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків» (затв. Постановою Правління НБУ від 14.04.1998 N 141 і яка втратила чинність на підставі [1]). Так, **робочі активи** – це кошти на коррахунку, в касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити та інші активи, що дають дохід банку. Важливим є вивчення не тільки обсягу їх для банку, але й динамічних змін.

Таблиця 2.2 - Показники активів банків України, станом на початок періоду

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>млрд.грн.</i>												
Активи банків	39,9	50,8	67,8	105,5	141,5	223,0	340,2	599,4	926,1	880,3	942,1	1054,3
Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	37,1	47,6	63,9	100,2	134,3	213,9	353,1	619,0	973,3	1001,6	1090,2	1211,5
Високоліквідні активи (готівка та банківські метали, кошти в НБУ, коррахунки в ін. банках)	8,3	7,7	9,0	16,0	23,6	36,5	45,2	63,7	79,8	96,4	120,5	136,7
Кредити надані	23,6	32,1	46,7	73,4	97,2	156,4	269,3	485,4	792,2	747,3	755,0	825,3
Прострочена заборгованість за кредитами	2,7	1,9	2,1	2,5	3,1	3,4	4,5	6,4	18,0	69,9	84,9	79,3
Вкладення в цінні папери	2,2	4,4	4,4	6,5	8,2	14,3	14,5	28,7	40,6	39,3	83,6	87,7
Резерви під активні операції банків	2,7	3,2	3,9	5,4	7,3	9,4	13,3	20,2	48,4	122,4	148,8	157,9
з них: резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2,3	3,0	3,6	4,6	6,4	8,3	12,2	18,5	44,5	99,2	113,0	118,9
<i>Річний темп росту, %</i>												
Активи банків	x	27,4	33,5	55,7	34,1	57,6	52,5	76,2	54,5	-4,9	7	11,9
Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	x	28,2	34,3	56,9	34	59,2	65,1	75,3	57,2	2,9	8,8	11,1
Високоліквідні активи (готівка та банківські метали, кошти в НБУ, коррахунки в ін. банках)	x	-6,4	16,8	77,4	47,1	54,6	24	40,8	25,3	20,7	25,1	13,4
Кредити надані	x	35,8	45,6	57,1	32,3	60,9	72,2	80,2	63,2	-5,7	1	9,3
Прострочена заборгованість за кредитами	x	-30,5	13,4	18,3	25,8	7,4	31,9	42,7	183,4	288,2	21,3	-6,6
Вкладення в цінні папери	x	101,8	0,3	48,4	24,8	75,8	0,9	98,3	41,5	-3,1	112,4	5
Резерви під активні операції банків	x	16,7	22,3	37,1	35,4	29,2	41,8	51,9	139,8	152,9	21,6	6,1
з них: резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	x	26,8	20,7	29,5	37,5	30,8	47	50,9	140,9	123	13,8	5,3
<i>Довідково</i>												
ВВП, млрд.грн.	170,07	204,2	225,8	267,34	345,11	441,45	544,15	720,73	948,06	913,35	1082,6	1316,6
Активи (скориговані на резерви під активні операції) до ВВП, %	21,8	23,3	28,3	37,5	38,9	48,4	64,9	85,9	102,7	109,7	100,7	92,0



Активні операції банку є ризиковими. А для покриття ризиків у світовій практиці прийнято формувати резерви. Так, з урахуванням основних вимог міжнародних стандартів фінансової звітності, рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду, з метою забезпечення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів банків за активними операціями банки формують резерви. Обов'язковість їх формування встановлена у Законі України «Про банки і банківську діяльність» та у нормативних актах НБУ.

Резерви для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями у [3] поділяються на:

- резерви за активами (за фінансовими активами та за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку);
- резерви за наданими фінансовими зобов'язаннями.

*Резерви за активами* є спеціальними (оціночними) резервами, які зменшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена зменшенням корисності таких активів.

*Резерви за наданими фінансовими зобов'язаннями* є забезпеченням їх виконання в майбутньому, що визнається в балансі банку як зобов'язання та свідчить про можливі втрати внаслідок вибуття ресурсів, пов'язаного з виконанням банком таких фінансових зобов'язань.

Базельським комітетом з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків (БКБН), метою діяльності якого є впровадження єдиних стандартів в сфері банківського регулювання, розроблено кілька концептуальних документів. Вони пропонуються для відображення у національних законодавствах, в тому числі для втілення єдиних підходів до формування резервів. Нині в більшості країн вже впроваджено вимоги «Базеля I» БКБН (так називають документ 1988р. «Міжнародна конвергенція оцінки та стандартів капіталу»), який містив мінімальні вимоги до банків, та «Базеля II» (таку назву має документ 2004р. «Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу та стандартів капіталу: нові підходи»), який суттєво розширив вимоги до банків.

Цими документами Базельського Комітету встановлені вимоги щодо формування резервів з метою покриття кредитних ризиків, ринкових ризиків та для покриття збитків із реалізації операційних ризиків.

Але природа резервів є різною. Так, не слід плутати резерви, що формуються за пасивними операціями банку (наприклад, обов'язкові резерви) та за активними операціями. Технологія їх формування різна і вивчається у дисциплінах з питань бухгалтерського обліку.

У відповідності до «Методичних вказівок з інспектування банків "Система оцінки ризиків"» **резерви під втрати за активними операціями** - частина вартості негативно класифікованих активів банку, яку банк достовірно, на основі попереднього досвіду, може вважати втраченою і відтак відносить на витрати своєї діяльності. З точки зору обліку резерви є контрактивним регулюючим рахунком, який зменшує облікову вартість активів. Резерви під втрати за активними операціями не включаються до капіталу банку. Ці резерви складаються з резервів під кредитні збитки, резервів під нараховані доходи, резервів під дебіторську заборгованість та резервів під кореспондентські рахунки.

У відповідності до Розділу II Глави 1 п.1.1 „Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні” [1] банки формують резерви за такими активними операціями, що вказані на рис.2.1:

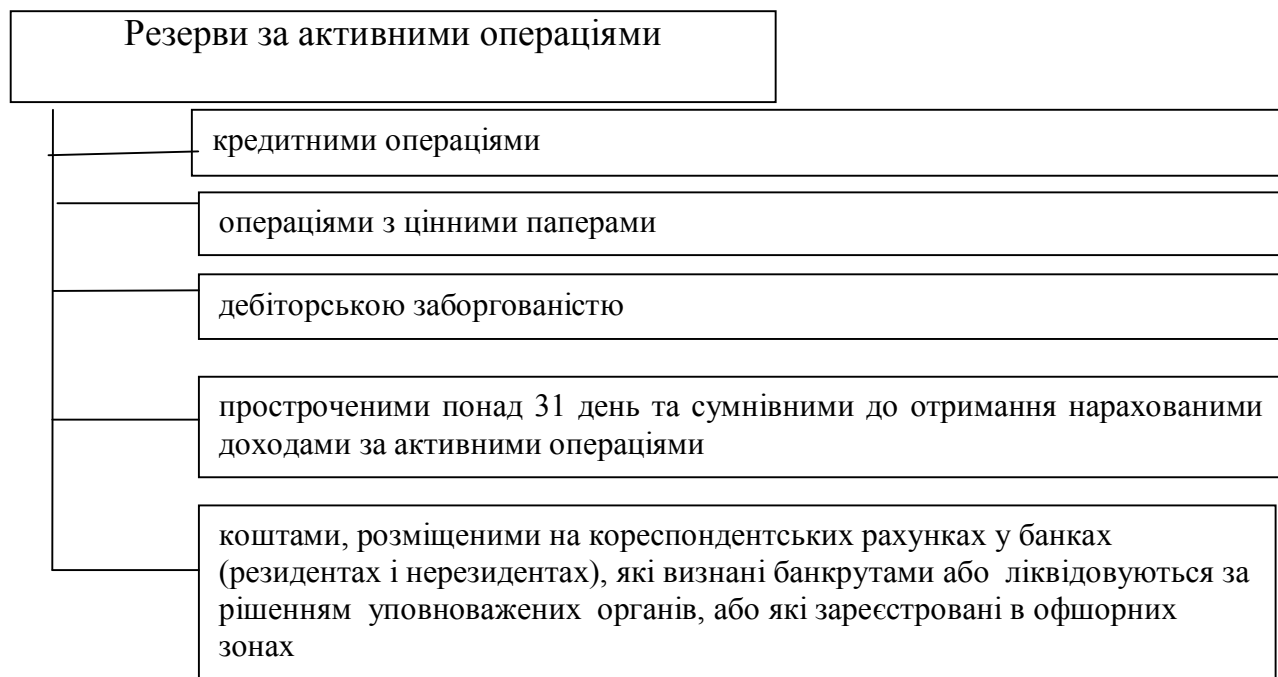


Рисунок 2.1 – Види резервів за активними операціями банків України

Частина резервів банку є спеціальними резервами. Наприклад, це резерви під можливі збитки за кредитними операціями чи за операціями з цінними паперами.

В цілому резерви можуть створюватися як під очікувані втрати банку, так і під неочікувані (детальніше – див. тему 4). Для впровадження такої методики необхідно формування власної бази банку про його втрати у минулому. Відповідні підходи рекомендуються Базельським комітетом.

Для виконання вимог Базельських документів банки повинні формувати свій капітал у розмірах, що враховують прийняті кредитний, ринковий та операційний ризики. Тобто капітал банку, який виконує вимоги регулятора, повинен бути адекватним прийнятим ризикам.

Згідно п.1.3 розділу IV «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [1] для розрахунку адекватності регулятивного капіталу банку активи поділяються на п'ять груп *за ступенем ризику* та підсумовуються з урахуванням відповідних коефіцієнтів зваження (табл.2.3). Ризик з точки зору банку - це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів – ст. 1.8 «Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», затв. Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 N 361.

Таблиця 2.3 – Розподіл активів банку за групами ризику для розрахунку адекватності регулятивного капіталу [складено за 1]

Група активів (ступінь ризику за ними)	Складові
I група (0 %)	<p>готівкові кошти;                      банківські метали;                      кошти в НБУ;                      боргові цінні папери органів державної влади, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      боргові цінні папери, емітовані НБУ, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      нараховані доходи за борговими цінними паперами органів державної влади, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      нараховані доходи за борговими цінними паперами, емітованими НБУ, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      боргові цінні папери органів державної влади в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам та за якими банк не бере на себе ризик;                      валюта та банківські метали до отримання, за купленими опціонними контрактами з метою хеджування;                      облігації Державної іпотечної установи, розміщення яких здійснюється під гарантію КМУ, надану відповідно до Закону про Держбюджет;                      нараховані доходи за облігаціями Державної іпотечної установи, розміщення яких здійснюється під гарантію КМУ, надану відповідно до Закону про Держбюджет;                      кредити та зобов'язання з кредитування, які надані МБРР, ЄБРР, МФК.</p>
II група (10 %)	<p>короткострокові та довгострокові кредити, що надані органам державної влади;                      нараховані доходи за кредитами, що надані органам державної влади</p>
III група (20 %)	<p>боргові цінні папери органів місцевого самоврядування, що рефінансуються Національним банком, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      боргові цінні папери органів місцевого самоврядування в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      нараховані доходи за борговими цінними паперами органів місцевого самоврядування, що рефінансуються Національним банком, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;                      кошти до запитання, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;                      нараховані доходи за коштами до запитання, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;                      депозити овернайт, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;                      інші короткострокові депозити, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;                      нараховані доходи за депозитами овернайт, іншими короткостроковими депозитами, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;                      кредити овердрафт, овернайт та інші короткострокові кредити, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;                      нараховані доходи за кредитами овердрафт, овернайт та іншими короткостроковими кредитами, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;                      валюта та банківські метали, які куплені за умовами спот у банку-контрагента, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас</p>
IV група	<p>кошти до запитання в інших банках, що не належать до інвестиційного класу;</p>

(50 %)	<p>нараховані доходи за коштами до запитання в інших банках, що не належать до інвестиційного класу;  депозити овернайт, які розміщені в інших банках, що не належать до інвестиційного класу;  короткострокові та довгострокові кредити, що надані органам місцевого самоврядування;  нараховані доходи за кредитами, що надані органам місцевого самоврядування;  гарантійні депозити в інших банках (покриті);  зобов'язання з кредитування, які надані банкам;  валюта та банківські метали, які куплені за форвардними контрактами;  активи до одержання;  валюта та банківські метали, які куплені за умовами спот у банку-контрагента, що не належить до інвестиційного класу;  кредити овернайт, які надані іншим банкам, що не належать до інвестиційного класу;  валюта та банківські метали до отримання за іншими опціонними контрактами;  дисконт/премія до отримання за форвардними валютними контрактами;  хеджовані процентні доходи майбутніх періодів в іноземній валюті;  витрати майбутніх періодів, які хеджовані;  іпотечні кредити, що надані фізичним особам у національній валюті та повністю забезпечені заставою нерухомого майна житлового призначення, яке належить позичальнику на праві власності та є вільним від будь-яких обмежень речових прав на нерухоме майно;  іпотечні облігації, емітовані Державною іпотечною установою</p>
V група (100 %)	<p>прострочені нараховані доходи за коштами на вимогу в інших банках;  прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування;  короткострокові вклади (депозити), що розміщені в інших банках, що не належать до інвестиційного класу;  нараховані доходи за строковими вкладками (депозитами), що розміщені в інших банках, що не належать до інвестиційного класу;  довгострокові вклади (депозити), що розміщені в інших банках;  гарантійні депозити в інших банках (непокриті) за даними аналітичного обліку;  прострочена заборгованість і прострочені нараховані доходи за строковими вкладками (депозитами), що розміщені в інших банках;  кредити овердрафт, кошти за операціями репо та інші короткострокові кредити, які надані іншим банкам, що не належать до інвестиційного класу;  довгострокові кредити, що надані іншим банкам;  нараховані доходи за кредитами, що надані іншим банкам, що не належать до інвестиційного класу;  фінансовий лізинг (оренда), що наданий іншим банкам;  прострочена заборгованість і прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані іншим банкам;  кредити, що надані суб'єктам господарювання;  нараховані доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання;  прострочена заборгованість і прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання;  дебіторська заборгованість за операціями з банками та за операціями з клієнтами банків;  транзитний рахунок за операціями, здійсненими платіжними картками через банкомат;  прострочена заборгованість за кредитами, які надані органам державної влади та місцевого самоврядування;  кредити, які надані фізичним особам;  нараховані доходи за кредитами, які надані фізичним особам;  прострочена заборгованість та прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані фізичним особам;  акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж;  боргові цінні папери, випущені банками, небанківськими фінансовими установами та нефінансовими підприємствами, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на</p>

<p>продаж та в портфелі банку до погашення; нараховані доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж; нараховані доходи за борговими цінними паперами в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення; прострочені нараховані доходи за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення; товарно-матеріальні цінності; основні засоби; інші активи банку; зобов'язання за всіма видами гарантій (акцептами, аваліями); непокриті акредитиви; цінні папери до отримання за операціями андеррайтингу; інші зобов'язання, що надані клієнтам. Довгострокові активні операції, які здійснені з перевищенням строків розміщення над строками залучення коштів, додатково зважуються на коефіцієнт ризику 50 відсотків.</p>
---

### 2.3 Аналіз пасивів за даними балансу

Пасив балансу складається з капіталу та зобов'язань, і в тому числі відображає стан залишків за пасивними операціями.

*Пасивні операції* – операції банку, спрямовані на формування ресурсів банку. Обліковуються в пасиві балансу. У відповідності до «Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», розрізняють:

- пасивні операції з формування капіталу;
- пасивні операції з формування залучених коштів.

*Завдання статистичного аналізу пасивних операцій банку:*

- аналіз обсягу та структури пасивних операцій банку у статистиці і динаміці;
- аналіз пасивів за різними ознаками (власні і залучені, за валютою, строками погашення, секторами економіки та ін.);
- аналіз структури капіталу банку (балансового та регулятивного);
- аналіз структури та динаміки резервного та інших фондів банку (спеціального призначення);
- аналіз фінансових зобов'язань банку;
- витратність та стабільність зобов'язань.

До системи показників статистичного вивчення пасивних операцій банку входять:

- 1) структура ресурсів банку за походженням (власні та залучені);
- 2) частка певного виду пасивів у загальному обсязі пасивів (питома вага);
- 3) зміна структури банківських ресурсів у динаміці;
- 4) структура залучених коштів за секторами економіки.

Залучення коштів відображається у відповідності до приналежності їх таким секторам (Наказ Дежкомстату України від 18 квітня 2005 року N 96 «Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України»):

S.1 Економіка в цілому

S.11 Нефінансові корпорації

S.12 Фінансові корпорації

S.121 Національний банк України

S.122 Інші депозитні корпорації

S.123 Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів

S.124 Допоміжні фінансові організації

S.125 Страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди

S.13 Сектор загального державного управління

S.14 Домашні господарства

S.15 Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства

S.2 Інший світ.

**Капітал банку** – важлива складова його пасивів. Аналізу капіталу приділяється багато уваги. Основні підходи до такого аналізу викладені у темі 8 даного посібника.

**Зобов'язання** - заборгованість банку, яка виникла внаслідок минулих подій і

погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів банку, що втілюють у собі економічні вигоди.

До зобов'язань належать:

- залишки на коррахунках банків;
- отримані міжбанківські кредити, в тому числі отримані від НБУ;
- залишки на поточних рахунках клієнтів;
- депозити – строкові та на вимогу;
- боргові цінні папери, емітовані банком;
- субординований борг;
- заборгованість за податками;
- інші зобов'язання.

Більшість зобов'язань є платними, але ціна їх є різною.

До «дешевих» зобов'язань відносяться:

- залишки на рахунках клієнтів;
- депозити на вимогу;
- кредиторська заборгованість.

До відносно «дорогих» ресурсів належать:

- строкові депозити;
- міжбанківські кредити та депозити.

Збільшення зобов'язань банку розглядають як факт, що свідчить про зростання суми кредитних ресурсів. Але ціна зобов'язань повинна бути нижчою від процентної ставки за кредитами, інакше навіть на короткому інтервалі це погіршить фінансовий стан банку, може призвести до його банкрутства. Найбільш дорогою частиною зобов'язань є строкові депозити, які є і найбільш стабільною частиною ресурсів банку. В цілому, це позитивно позначається на ліквідності банку, зменшує його залежність від міжбанківських кредитів, але й призводить до зростання витрат.

Останніми роками в банківській системі України спостерігається постійне зростання зобов'язань. Найбільш високими темпами зростають такі їх складові, як кошти юридичних осіб на вимогу та строкові кошти фізичних осіб – див. табл. 2.4.

А в структурі зобов'язань найбільш вагомими складовими є кошти банків та строкові кошти фізичних осіб.

Таблиця 2.4 – Зобов'язання банків України з 01.01.2010 по 01.01.2012

	млн.грн.			Річний приріст, %		Питома вага, %		
	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	за 2010р.	за 2011р.	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Кошти банків	274300	249519	250264	-9,0	0,3	36,4	31,0	27,8
у тому числі: в іноземній валюті	172237	155033	147297	-10,0	-5,0	22,9	19,3	16,4
Кошти юридичних осіб	136094	164372	214363	20,8	30,4	18,1	20,4	23,9
у тому числі: в іноземній валюті	60944	59822	78734	-1,8	31,6	8,1	7,4	8,8
Кошти юридичних осіб на вимогу	68779	95913	118611	39,5	23,7	9,1	11,9	13,2
у тому числі: в іноземній валюті	24557	28529	37902	16,2	32,9	3,3	3,5	4,2
Кошти юридичних осіб строкові	67315	68459	95752	1,7	39,9	8,9	8,5	10,7
у тому числі: в іноземній валюті	36387	31293	40832	-14,0	30,5	4,8	3,9	4,5
Кошти фізичних осіб	213542	275075	310545	28,8	12,9	28,3	34,2	34,6
у тому числі: в іноземній валюті	115237	135658	153385	17,7	13,1	15,3	16,9	17,1
Кошти фізичних осіб на вимогу	54371	62699	68669	15,3	9,5	7,2	7,8	7,6
у тому числі: в іноземній валюті	21901	21782	23745	-0,5	9,0	2,9	2,7	2,6
Кошти фізичних осіб строкові	159171	212376	241876	33,4	13,9	21,1	26,4	26,9
у тому числі: в іноземній валюті	93336	113876	129640	22,0	13,8	12,4	14,2	14,4
Боргові цінні папери, емітовані банком	13488	9088	7345	-32,6	-19,2	1,8	1,1	0,8
у тому числі: в іноземній валюті	8804	6347	469	-27,9	-92,6	1,2	0,8	0,1
Інші залучені кошти	47503	43010	35001	-9,5	-18,6	6,3	5,3	3,9
Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток	78	292	116	273,9	-60,2	0,0	0,0	0,0
Відстрочені податкові зобов'язання	4067	3417	1577	-16,0	-53,8	0,5	0,4	0,2
Резерви за зобов'язаннями	1121	721	889	-35,6	23,2	0,1	0,1	0,1
Інші фінансові зобов'язання	25261	16960	37926	-32,9	123,6	3,4	2,1	4,2
Інші зобов'язання	6861	5500	5835	-19,8	6,1	0,9	0,7	0,6
Субординований борг	30919	36404	34923	17,7	-4,1	4,1	4,5	3,9
Зобов'язання, що пов'язані з довгостроковими активами, призначеними для продажу, чи групами вибуття	7	0	0	x	x	0,0	0,0	0,0
<b>Усього зобов'язань</b>	<b>753242</b>	<b>804359</b>	<b>898785</b>	<b>6,8</b>	<b>11,7</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>
у тому числі: в іноземній валюті	452570	446788	479184	-1,3	7,3	60,1	55,5	53,3



За пасивними операціями банку у певних випадках створюють резерви. Наприклад, обов'язкові резерви є **резервами за пасивними операціями**. Обов'язкові резерви - це один із монетарних інструментів, за допомогою якого НБУ здійснює регулювання грошової маси в обігу (національної валюти). Їх розмір визначається в залежності від валют та строку залучення вкладів і депозитів відповідно до вимог, наведених у Постановах Правління НБУ з назвою «Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку», які за необхідністю змінюються. Так, у Постанові від 19.06.2012 № 248 з вищезазначеною назвою було встановлено такий порядок формування обов'язкових резервів банками України:

- на окремому рахунку в НБУ № 3203 "Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками" - у розмірі 50% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування;
- на кореспондентському рахунку банку в НБУ - залишок суми обов'язкових резервів, сформованих згідно з установленими нормативами на відповідний період.

Нормативи обов'язкового резервування для банків України за вимогами НБУ станом на кінець першого півріччя 2012р. наведені у табл.8.1 теми 8 даного посібника, при чому для коштів і вкладів (депозитів) у національній валюті встановлена нульова норма резервування.

Загалом, джерелами формування резервів можуть бути витрати банку, може - і прибуток. Тоді резерви називають резервним капіталом.

Резервний капітал формується у розмірі не менше ніж 15% статутного капіталу шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку або за рахунок нерозподіленого прибутку у відповідності до вимог Закону України «Про акціонерні товариства». До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути меншим, ніж 5% суми чистого прибутку товариства за рік.

Резервний капітал створюється для покриття збитків товариства, а також для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

### **Контрольні питання для перевірки знань**

1. Назвіть основні форми фінансової звітності банків.
2. Ким перевіряється достовірність балансу банку?
3. Які методи статистики використовуються в аналізі балансу банку?
4. Чи відрізняється форма річного балансового звіту банку від квартального? Якщо так, то чим?
5. В яких випадках потрібно складати консолідовану фінансову звітність банку?
6. Чи однаковими є форми балансів у відповідності до вимог фінансової звітності та статистичної, що подається до НБУ?

### **Тестові завдання до теми 2**

1. Субординований борг у балансі є статтею:

- А) активів;
- Б) зобов'язань;
- В) капіталу;

Г) правильною є така відповідь: \_\_\_\_\_.

## 2. Консолідований баланс:

- А) це форма звітності для консолідованої групи;
- Б) обов'язково включає показники дочірніх та асоційованих компаній;
- В) включає показники річної фінансової звітності учасників консолідованої групи відповідно до периметра консолідації;
- Г) включає показники річної фінансової звітності учасників консолідованої групи відповідно до пакета консолідації (пакет консолідації - визначені материнським банком у процесі складання консолідованої фінансової звітності склад та форми уніфікованих фінансових звітів).

## 3. Наступна послідовність відображає правила розміщення активів та пасивів у балансі банку України:

- А) актив: «Необоротні активи», «Оборотні активи», «Витрати майбутніх періодів». Пасив - «Власний капітал», «Забезпечення майбутніх витрат і платежів», «Довгострокові зобов'язання», «Поточні зобов'язання», «Доходи майбутніх періодів»;
- Б) актив: починається з найбільш ліквідних активів (грошових коштів) і закінчується основними засобами. У зобов'язаннях спочатку вказуються короткострокові зобов'язання, далі - довгострокові, потім йдуть складові капіталу;
- В) актив починається з статті «Грошові кошти та їх еквіваленти», в кінці – найменш ліквідні статті. Пасив починається з короткострокових та довгострокових зобов'язань, а закінчується статтями власного капіталу.
- Г) спочатку розміщуються монетарні, а потім немонетарні статті активів. Аналогічно – у зобов'язаннях. Статті капіталу завершують пасив.

## 4. Горизонтальний аналіз балансу передбачає вивчення:

- А) змін у структурі;
- Б) динамічних змін;
- В) статей балансу за ступенем їх ризику.

## 5. Достовірність фінансової звітності перевіряється:

- А) головним бухгалтером банку;
- Б) внутрішніми аудиторами;
- В) зовнішніми аудиторами;
- Г) інспекторами банківського нагляду;
- Д) працівниками Державної податкової служби/ Міністерства доходів і зборів України.

## 6. Чи може рядок балансу «Кредити та заборгованість клієнтів» перевищувати за розміром рядок «Усього активів»?

- А) так. За таких обставин: \_\_\_\_\_;
- Б) ні.

## 7. Банк помилково сформував та відобразив у балансі резерви під стандартні кредитні операції в розмірі 5 млн.грн. замість 8 млн.грн. Через місяць помилку було виправлено. На дату виправлення звітності цей факт вплинув на:

- А) суму валюти балансу / чистих активів банку;
- Б) зменшення суми балансового капіталу;
- В) зменшення суми регулятивного капіталу;

Г) збільшення витрат банку та зменшення його прибутку.

**8. Формування резервних фондів банку:**

- А) не впливає на статті балансу;
- Б) збільшує статті активів;
- В) зменшує статті активів;
- Г) зменшує статті капіталу;
- Д) збільшує статті капіталу.

**9. До якої статті зобов'язань відносяться нараховані несплачені витрати банку (наприклад, зобов'язання перед вкладниками банку):**

- А) «Інші зобов'язання»;
- Б) «Інші фінансові зобов'язання»;
- В) «Кошти клієнтів» (юридичних та фізичних осіб).

**10. У балансі банку кошти клієнтів відображаються:**

- А) за строковістю (коротко- та довгострокові);
- Б) без розподілу за строковістю;
- В) з розподілом по валютах (національна та іноземні);
- Г) за ознакою резидентності.

Відповідь надати для різних форм балансу банку.

**Задачі**

**Задача 1**

**Необхідно:** за допомогою методів горизонтального та вертикального аналізу балансу охарактеризувати балансові дані АКІБ «УкрСиббанк», порівняти їх з відповідними показниками першої групи банків. Зробити висновки.

Таблиця - Показники балансів, тис.грн.

		01.01.2011		01.01.2012	
		УКРСИББАНК	Група I	УКРСИББАНК	Група I
Грошові кошти та їх еквіваленти		6 530 108	81 089 515	7 531 130	89 921 483
Торгові цінні папери		0	3 115 482	1 011 845	5 841 028
Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах		17 886	437 028	7 991	1 284 940
Кошти в інших банках		1 618 276	15 571 597	1 211 900	21 831 517
у тому числі: в іноземній валюті		477 678	9 347 445	697 351	11 971 397
Резерви під знецінення коштів в інших банках		-84 805	-1 681 345	-13 329	-2 051 356
<i>Резерви у відсотках до активу</i>		5,24	10,80	1,10	9,40
Кредити та заборгованість клієнтів		38 699 290	524 602 494	23 370 750	570 967 268
у тому числі:	кредити та заборгованість юридичних осіб	14 300 884	377 479 817	8 778 104	431 322 360
	у тому числі: в іноземній валюті	8 892 290	154 157 464	2 876 768	164 236 927
	кредити та заборгованість фізичних осіб	24 398 405	147 122 676	14 592 646	139 644 910
	у тому числі: в іноземній валюті	22 074 261	107 544 615	11 143 432	83 159 756
Резерви під знецінення кредитів		-10 438 484	-96 130 694	-4 866 803	-108152687
<i>Резерви у відсотках до активу</i>		26,97	18,32	20,82	18,94

Цінні папери в портфелі банку на продаж	6 464 983	46 161 683	616 626	52 043 124
Резерви під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж	-69 847	-1 004 584	-2 710	-1 158 076
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	1,08	2,18	0,44	2,23
Цінні папери в портфелі банку до погашення	0	12 649 249	0	8 440 723
Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення	0	-188 698	0	-69 726
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	0,00	1,49	0,00	0,83
Інвестиції в асоційовані й дочірні компанії	299 792	1 400 287	318 148	1 684 866
Інвестиційна нерухомість	27 125	2 828 729	35 409	5 354 654
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	0	955 663	0	822 624
Відстрочений податковий актив	1 121 846	3 100 691	999 005	3 010 633
Основні засоби та нематеріальні активи	1 542 553	24 045 872	1 487 837	24 839 373
Інші фінансові активи	349 779	10 454 760	1 234 181	27 779 288
Резерви під інші фінансові активи	-14 757	-531 573	-157 012	-901 551
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	4,22	5,08	12,72	3,25
Інші активи	77 581	1 995 937	93 561	3 989 956
Резерви під інші активи	-13 140	-172 965	-10 297	-96 451
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	16,94	8,67	11,01	2,42
Довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття	0	87 931	0	67 425
Резерви під зменшення корисності інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, що утримуються з метою продажу	0	-1 413	0	-60
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	0	1,61	0	0,09
Усього активів	46 128 187	628 785 640	32 868 231	705 448 994
у тому числі: в іноземній валюті	26 669 009	275 825 452	17 711 701	287 353 185

## Задача 2

Скласти баланс АТ «UUU банк», використовуючи дані про окремі статті активу та пасиву станом на 01.01.12, тис.грн.:

Грошові кошти та їх еквіваленти - 1 856 352, торгові цінні папери – 0, інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах - 5 144, кошти в інших банках - 1 548 082, резерви під знецінення коштів в інших банках - (-2 652), кошти банків - 3 579 849, кошти юридичних осіб - 4 262 600, кошти фізичних осіб - 7 328 099, кредити та заборгованість юридичних осіб - 10 554 804, кредити та заборгованість фізичних осіб - 2 955 530, резерви під знецінення кредитів - (-728 173), резерви переоцінки нематеріальних активів - 0, резерви переоцінки цінних паперів - (-3 825), резерви переоцінки за операціями хеджування - 0, цінні папери в портфелі банку на продаж - 446 566, резерви під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж - (-10 435), цінні папери в портфелі банку до погашення – 0, резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення - 0, інвестиції в асоційовані й дочірні компанії – 0, резерви під зменшення корисності інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, що утримуються з метою продажу – 0, інвестиційна нерухомість - 4 696, резерви переоцінки нерухомості - 270 771, основні засоби та нематеріальні активи - 711 010, дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток - 1 893, відстрочений податковий актив – 0, інші фінансові активи - 1 542 936, резерви під інші фінансові активи - (-5 206), інші активи - 65 138, резерви

під інші активи - (-5 413), довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття – 0, власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників) -0, статутний капітал - 2 030 400, емісійні різниці -0, резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку - 54 403, прибуток минулих років - 7 278, прибуток поточного року - 22 848, боргові цінні папери, емітовані банком – 0, інші залучені кошти – 0, зобов'язання щодо поточного податку на прибуток – 393, відстрочені податкові зобов'язання - 79 164, резерви за зобов'язаннями - 4 635, інші фінансові зобов'язання - 828 383, інші зобов'язання - 8 415, субординований борг - 466 859, зобов'язання, що пов'язані з довгостроковими активами, призначеними для продажу, чи групами вибуття - 0.

### **Задача 3**

Скласти баланс АТ «ААА банк», використовуючи дані про окремі статті активу та пасиву станом на 01.07.09, тис.грн.:

Грошові кошти та їх еквіваленти – 3 279 426, кошти в інших банках за вирахуванням відповідних резервів – 213 622, кредити та заборгованість клієнтів – 51 041 524, резерви під знецінення кредитів – (6 337 267), емісійні різниці – 2 683 602, торгові цінні папери – 301 959, цінні папери в портфелі банку на продаж за вирахуванням відповідних резервів – 1 291 181, цінні папери в портфелі банку до погашення за вирахуванням відповідних резервів – 1 635 823, інвестиції в асоційовані й дочірні компанії – 44 833, інвестиційна нерухомість – 50 408, дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток - 2 889, основні засоби та нематеріальні активи – 3 132 416, інші фінансові активи за вирахуванням відповідних резервів – 2 278 070, статутний капітал – 2 419 935, резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку – 1 286 521, резерви переоцінки необоротних активів – 1 095 967, резерви переоцінки цінних паперів – 19 947, збиток поточного року – (1 084 986), кошти банків – 19 749 333, кошти юридичних осіб – 8 876 763, кошти фізичних осіб – 17 613 183, боргові цінні папери, емітовані банком – 397 869, інші залучені кошти – 1 145 832, зобов'язання щодо поточного податку на прибуток – 631, відстрочені податкові зобов'язання – 365 323, відстрочений податковий актив – 148 853, резерви за зобов'язаннями – 62 513, інші зобов'язання – 586 235, інші активи за вирахуванням відповідних резервів – 138 867, субординований борг – 1 970 381, прибуток минулих років - 33 555.

### **Список використаних джерел**

#### **Нормативні**

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 № 373.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затв. Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

4. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

#### **Використані та рекомендовані**

5. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексеєнко, І.М.Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005.
6. Банківська статистика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А. В. Головач, В. Б.Захожай, Н. А. Головач, Г. Г.Трофімова. — К.: КНЕУ, 2003. — 161 с. (ISBN 966–574–504–2).

## Тема 3. Статистика банківських ризиків

### Питання

3.1 Поняття банківського ризику та завдання його статистичного вивчення

3.2 Методологія та методи оцінювання ризиків

3.3 Комплексне оцінювання банківського ризику з метою здійснення банківського нагляду

3.4 Статистичне забезпечення управління банківськими ризиками

### 3.1 Поняття банківського ризику та завдання його статистичного вивчення

Кожний господарюючий суб'єкт (і банк також), що діє в ринкових умовах, постійно зіштовхується з ситуацією, що управлінське рішення потрібно приймати за умови нестачі інформації. І навіть та частина інформації, що є в розпорядженні банку, носить імовірнісний характер, тобто є більш-менш достовірною.

Внаслідок неточної та неповної інформації банк приймає управлінські рішення, наслідком яких можуть бути в тому числі прямі збитки, додаткові витрати, недоотримання прибутку. Специфікою ведення банківського бізнесу є те, що основний обсяг ризику несуть в собі клієнти банку, галузь їх діяльності, ринки грошей, загальний стан економіки країни, тобто середовище, зовнішнє до банку. Це тільки ускладнює процес оцінки міри ризику, що приймає на себе банк, та управління ним.

За останні два-три десятиріччя зроблений значний прорив у вивченні проблематики ризику. З'явилися ризик-орієнтовані: контроль, аудит, нагляд та ін. Все це змінює практику банків з оцінки і управління ризиками. Але залишилась теза про те, що чим прибутковіша операція, тим більший ризик вона в собі несе. Тобто перед банком постійно стоїть так звана дилема: «дохідність - ризик».

Для того, щоб банк міг приймати зважені рішення, він, насамперед, повинен визначитися зі стратегією та мірою агресивності своєї поведінки по відношенню до ризику.

Незважаючи на велику кількість наукових та практичних робіт у галузі ризику, і досі не існує загальноприйнятого погляду на сутність та природу ризику. Основні точки зору наведені у таблиці 3.1.

Останніми роками найбільш поширеною є точка зору, що прийнята міжнародною організацією COSO (Комітет спонсорських організацій) і зафіксована у програмному документі «Управління ризиками організацій: Інтегрована модель» (вересень 2004р.). Згідно з такою точкою зору суб'єкти діють на ринку в умовах невизначеності, що несе в собі одночасно дві сторони - ризик та можливість. «**Ризик**» - ймовірність виникнення події, яка спричинить негативний вплив на досягнення поставлених цілей. А «**можливість**» - це ймовірність виникнення події, що спричинить позитивний вплив на досягнення поставлених цілей.

Сам же ризик має такі характерні для нього властивості:

- імовірнісна його природа (ризик існує тоді, коли варіантів розвитку подій може бути кілька);
- наслідком є збитки (реалізація ризику призводить до збиткових подій);
- потреба в аналізі для конкретного суб'єкта (вона повинна бути сформована, оскільки у протилежному випадку це не буде ризик, а загроза, яку прийнято мати на увазі, а не кількісно виміряти. Термін «загроза» є ще менш усталеним. Наприклад, загрозу можна розглядати як виключно малоімовірну подію з серйозними наслідками, які не можна

оцінити, оскільки така подія ніколи не наступала та немає доступного ефективного профілактичного заходу для неї).



Таблиця 3.1 – Визначення ризику

Автор, джерело	Визначення
Економічні словники	Ризик – ймовірна подія, в результаті настання якої можуть відбутися позитивні, нейтральні або негативні наслідки
Тлумачний словник	Усвідомлена можливість небезпеки
ISO / IEC Guide 73	Ризик – це ефект невизначеності цілей. Комбінація імовірності події та її наслідків. Невизначеність включає події (які можуть відбутися або ні) і викликана неоднозначністю або відсутністю інформації
„Статистика банківської діяльності” [21]	<i>Ризик</i> - це математично розрахована ймовірність збитків, яка базується на статистичних даних по цих операціях. Розрахунок банківського ризику – це визначення ймовірності настання певної події серед усіх можливих, виходячи з найбільшого значення математичного очікування
COSO «Управління ризиками організацій: Інтегрована модель» [22]	«Ризик» - ймовірність виникнення події, яка спричинить <u>негативний</u> вплив на досягнення поставлених цілей. А «можливість» - це ймовірність виникнення події, що спричинить <u>позитивний</u> вплив на досягнення поставлених цілей
«Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [4]	Ризик - це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку
Різні Інтернет-джерела	Ризик - міра варіантності прибутку на інвестиції. Ризик - можливість того, що все відбуватиметься не так, як очікується, можливість припуститися помилки. Ризик - передбачувана подія, здатна принести комусь втрати або збиток. Ризик - можлива небезпека якогось несприятливого результату/події. Ризик - характеристика ситуації, що має невизначеність результату, при обов'язковій наявності несприятливих наслідків. Ризик - це подія, яка може трапитися або не трапитися. Ризик - це невизначена подія або умова, яка в разі виникнення має позитивний або негативний вплив на репутацію компанії, призводить до надбань або втрат у грошовому вираженні.
«Ризик, невизначеність та прибуток» (1921) Френк Найт	Невизначеність повинна бути усвідомлена в деякому розумінні радикально відмінною від знайомого поняття ризику, від якого вона належним чином ніколи не відокремлювалася. ... Істотний факт - те, що "ризик" означає в певних випадках кількість, отриману з вимірювання, в той час як в інших випадках це - дещо чітко не такого характеру, це і є далекою й критичні відмінності у зв'язках явищ, в залежності від яких одне з цих двох понять дійсно присутнє і працює. ... Буде показано, що вимірювана невизначеність або відповідний/належний "ризик", ми будемо використовувати саме цей термін, відрізняються від невимірюваного тим, що перший в дійсності не є невизначеністю взагалі.
ЗУ „Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”	Ризик - кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них.
Костюченко Н.С. Аналіз кредитних ризиків. - СПб.: ИТД Скифия, 2010.- 440с.	Банківський ризик — це ймовірність виникнення збитків у вигляді втрат активів, недоотримання запланованих доходів або появи додаткових витрат в результаті здійснення банком фінансових операцій.

Прийнято, що ризик має кілька функцій, серед яких виділяють: *захисну* (банк повинен на постійній основі вивчати ризик та формувати раціональне відношення до збитків, що виникають внаслідок реалізації ризикових подій); *аналітичну* (банк

повинен навчитися приймати зважені управлінські рішення в умовах постійного вибору одного з варіантів подій); *інноваційну* (стимулюється пошук нових незвичних рішень); *регулятивну* (наприклад, контролюючий орган встановлює для банків межі ризику, який ними приймається).

Види результатів реалізації ризиків:

- *фінансові втрати;*
- *матеріальні втрати;*
- *погіршення здоров'я персоналу;*
- *втрата репутації фінансової установи.*

**Потенційні фінансові втрати** можуть бути трьох типів:

- **очікувані** – втрати, які матимуть місце майже обов'язково;
- **неочікувані** – верхня межа втрат, обчислена в результаті аналізу всіх можливих випадків, ймовірність виникнення яких не перевищує задану;
- **екстраординарні** (виняткові) – втрати, які перевищують неочікувані втрати і ймовірність виникнення яких є меншою від заданої ймовірності неочікуваних втрат.

Існує багато класифікацій ризиків за різними ознаками:

- чисті та спекулятивні ризики;
- фінансові та нефінансові.

**Чисті ризики** – ризики, що пов'язані з втратами коштів у зв'язку з настанням негативних наслідків. **Спекулятивні ризики** передбачають отримання як позитивних, так і негативних результатів подій, тобто поєднуються «ризик» та «шанс». Ризики банків найчастіше є спекулятивними.

У сфері фінансів виокремлюють **фінансові ризики** - можливість втратити кошти внаслідок певного їх розміщення або маніпуляцій з ними, а також втратити альтернативну вигоду, яка може перевищувати реально отриману. Результатами їх реалізації є фінансові збитки. Інакше фінансові ризики – це можливість отримання збитків або недоотримання прибутку в результаті майбутньої невизначеності. Наприклад, валютний, ринковий, кредитний ризики та ризик ліквідності.

Є і таке визначення фінансового ризику: несподівана (неочікувана) мінливість або волатильність прибутковості, що включає в себе як потенційно гірше, ніж очікувалося, значення, так і краще, ніж очікувалося.

**Нефінансові ризики** – ризики, результатами реалізації яких є нефінансові втрати (ризик репутації, стратегічний).

Фінансові та нефінансові ризики поділяють на *ринкові та неринкові*.

*Ринковий фінансовий ризик* - ризик отримання збитків або недоотримання прибутку в результаті неочікуваних коливань ринкових параметрів (обмінних курсів (валютний ризик), цін на фінансові активи (ціновий ризик), процентних ставок (ризик процентних ставок)). Його види: валютний, ціновий, процентний, ліквідності (ринкові його складові).

До *неринкових фінансових ризиків* відносяться: операційний, репутації, юридичний, стратегічний, ліквідності (неринкові його складові).

Нефінансові ризики також в свою чергу поділяються на ринкові та неринкові.

Серед термінів, що характеризують ризик, виділяють *ризик події*.

**Ризик події** - ризик отримання негативного результату від реалізації певних окремих подій (форс-мажорних обставин, несприятливих змін законодавства, нормативних актів регулюючих органів та ін.).

До ризиків подій зокрема відносять також юридичний ризик, стратегічний ризик та ризик репутації.

Іноді ризики класифікують за операціями, яким вони притаманні. Так, наприклад, ризики за операціями з цінними паперами; банківські ризики у сфері розрахунків; валютний ризик та ін.

Крім класифікації за видами банківських операцій, існують також класифікації банківських ризиків за такими ознаками:

- 1) спеціалізація або тип банку;
- 2) природа ризику (зовнішні та внутрішні ризики);
- 3) ступінь ризику;
- 4) керованість ризику.

Розглянемо більш детально цю класифікацію.

- 1) **Типи комерційних банків:** у попередніх редакціях Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки визначались як універсальні або як спеціалізовані (ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові/клірингові). Універсальні банки порівняно з іншими мають досить невисокий рівень ризику. За територіальним поширенням банки характеризувалися як: регіональні (здійснюють свою діяльність на території однієї області) та міжрегіональні (здійснюють діяльність на території всієї України), що і визначало географічне поширення ризику.
- 2) **За природою ризику** поділяються на зовнішні (які виникають внаслідок чинників, на які банк не може впливати) та внутрішні (які виникають у результаті діяльності самого банку і залежать від операцій, які він проводить). Аналіз зовнішніх ризиків починають з аналізу ризику країни. Для оцінки ризику країни існує багато методик, в тому числі спеціалізованих компаній/агенцій, таких як: Economist Intelligence Unit, Euromoney, Moody's Investor Service, Standart & Poor's Ratings Group (S&P), Institutional Investor, International Country Risk Guide (ICRG), Business Environment Risk Intelligence (BERI). Всі вони використовують при оцінці ризику країни цілий перелік показників: ВВП (та його динаміка), рівень інфляції, показники торговельного балансу, міжнародні резерви, загальний зовнішній борг, показники державного бюджету, ефективності інвестицій, величина політичного ризику та ін.
- 3) **За ступенем** ризик поділяють на: надзвичайно високий, високий, середній, помірний і низький ризики. У «Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків»», затв. Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 N 104 [4], виділяють низький, помірний та високий ризики.
- 4) **За керованістю** ризики поділяються на керовані (внутрішні ризики банку), обмежено керовані й некеровані (зовнішні ризики). В цілому, про керованість ризиків говорять у короткостроковому періоді, оскільки в довгостроковому банки пристосовуються до функціонування в нових умовах.

Є і інші критерії для класифікації ризиків, тобто наведений перелік не є вичерпним. Все це впливає на формування системи показників для оцінки та вивчення банківських ризиків, яка зазвичай включає:

- рівень банківського ризику по окремій банківській операції, розрахований у % або у вигляді коефіцієнта;
- рівень ризику по окремій операції з урахуванням факторів, які додатково

впливають на його розмір (страхування, застава, гарантія, поручництво тощо);

- загальний рівень ризику по одній групі банківських операцій;
- показники рейтингів банку;
- співвідношення обсягу чистого прибутку з класифікованими активами;
- ін.

*Статистика ризиків* банківської діяльності має такі завдання:

- класифікація банківських ризиків;
- розробка системи показників для характеристики ризиків у банках;
- розробка методів розрахунку та аналізу ризиків банку, в тому числі в розрізах окремих позичальників/контрагентів, видів економічної діяльності клієнтів, регіонів, країн;
- здійснення прогнозування основних результатів діяльності банку з урахуванням можливого впливу ризиків.

### **3.2 Методологія та методи оцінювання ризиків**

Вивчення ризику проводять за допомогою кількісної та якісної оцінок. *Якісна оцінка* передбачає, що рівень ризику оцінюється експертами (ризик-менеджерами банку) як низький, середній або високий. І далі, в залежності від такої оцінки, приймаються заходи з управління ризиком. Метод якісної оцінки має основний недолік – суб'єктивність.

*Кількісна оцінка* ризику передбачає розрахунки абсолютних та відносних показників, що прив'язуються на практиці до обсягів операцій, капіталу банку, його витрат. Кількісна оцінка може передбачати розрахунок: абсолютних розмірів збитків; коефіцієнтів ризику; стандартних відхилень  $\sigma$  (як міри розсіяння значень певного показника). Для окремої банківської операції прийнято розраховувати показник ризику за одним або кількома факторами, що найсуттєвіше відбивають характер і зміст даної операції.

Найпоширенішими є три типи кількісних індикаторів ризику:

- *індикатори чутливості*, які пов'язують відхилення значень цільової змінної з еталонною зміною значення ринкового параметра;
- *індикатори волатильності (мінливості)*, які вимірюють мінливість значень цільової змінної або ринкового параметра відносно середнього значення;
- *“downside-індикатори”*, що враховують лише від'ємну волатильність цільової змінної або ринкового параметра.

Для оцінки ризиків при всьому розмаїтті методик найчастіше використовують такі підходи: *порівняння з еталонним значенням; імовірнісні моделі; «неймовірнісні моделі* (детальніше див. нижче).

За методом встановлення рівня ризику на сьогоднішній момент найбільш поширеним є метод **VAR (Value-at-Risk)**, тобто **«вартість-під-ризиком»**, який є прикладом імовірнісних моделей. За допомогою VAR можна проводити порівняння ризику за різними портфелями (наприклад, за портфелями з акцій та облігацій) та за різними фінансовими інструментами (наприклад, форварди і опціони). VaR – показник, що відображає максимально можливі збитки від зміни вартості

фінансового інструменту, портфеля активів, що мають задану ймовірність виникнення за встановлений проміжок часу.

Термін “Value-at-Risk” існує з 1993 р. і з’явився у доповіді банку J.P. Morgan. А з жовтня 1994 р. на основі методу була створена торгова марка RiskMetrics™. Технічний документ з однойменною назвою (1996р.) розміщений у відкритому доступі в Інтернеті і містить основні терміни, формули та приклади розрахунків VaR. Банк J.P. Morgan розробив також спеціальний програмний пакет FourFifteen щодо обчислення VaR на основі методології RiskMetrics™.

Розрахунок величини VAR проводиться з метою формулювання висновку типу: «Ми впевнені з ймовірністю X %, що наші втрати не перевищать Y доларів протягом наступних N днів». Невідома величина Y і є VAR (тобто вона є функцією двох параметрів: N – часу та X – довірчого рівня, що за звичай беруть 95 або 99%). Базельський комітет з банківського нагляду рекомендує рівень у 99%.

На основі рівня довіри визначають квантиль нормального розподілу для обраного довірчого рівня. Таким чином, головне припущення методу VaR – розподіл збитків за нормальним законом (рис.3.1).

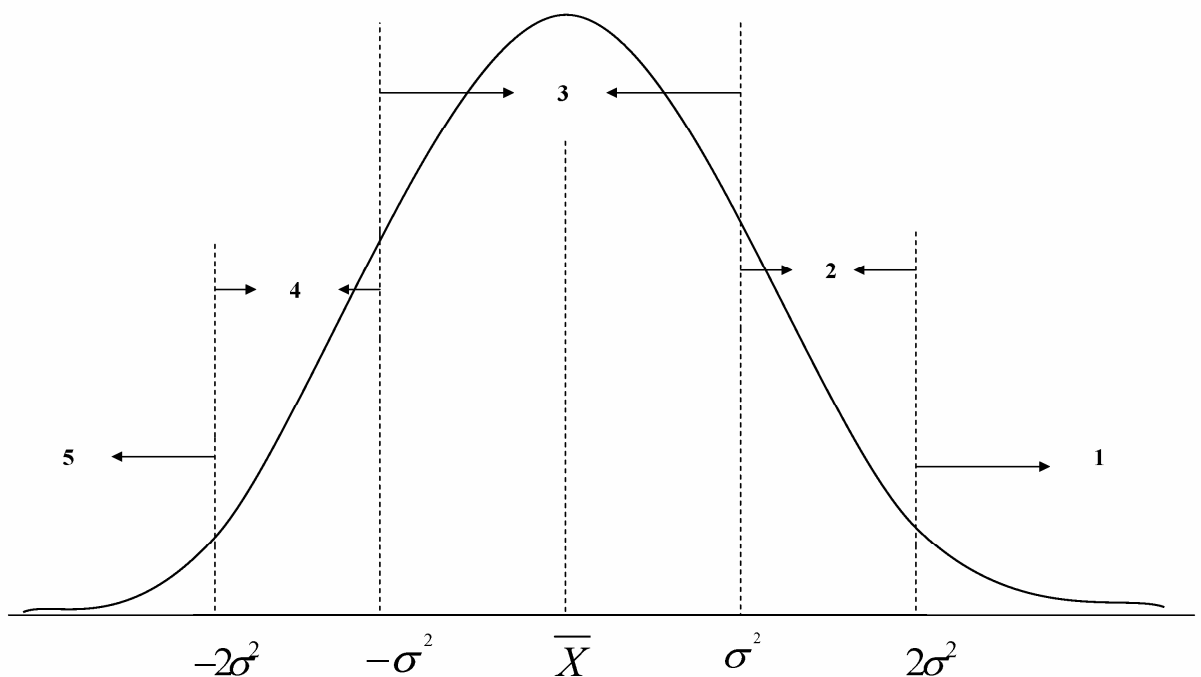


Рисунок 3.1 – Графік нормального розподілу

Період часу, який обирають, залежить від волатильності ринку та багатьох інших факторів, і може становити від кількох днів до року. Часовий горизонт обирається виходячи з різних факторів: з строку перебування фінансового інструменту в портфелі або його ліквідності; з мінімального строку, протягом якого можна реалізувати даний інструмент без істотних збитків.

Загальна формула для розрахунку ризикової вартості методом VaR:

$$VaR = P * K * \sigma * \sqrt{T} ,$$

де  $VaR$  - обсяг ризикової вартості, яка має ті ж одиниці виміру, що і вартість активу/позиції;

$P$  - вартість активу/позиції;

$K$  - квантиль нормального розподілу для обраного довірчого рівня;

$\sigma$  - стандартне відхилення зміни вартості позиції, волатильність ризик-фактору або доходності (наприклад, динаміка курсів або цін);

$T$  - період, протягом якого позиція знаходиться під ризиком або залишається відкритою. Під відкритою розуміють ринкову вартість фінансових інструментів, що купують або продаються для отримання банком прибутку або інших цілей.

Для розрахунку VaR існують три основних методи [13]:

- параметричний метод;
- метод історичного моделювання;
- метод Монте-Карло.

*Параметричний метод* є найбільш чутливим до вхідних даних – розподіл повинен відповідати нормальному, що на практиці майже недосяжно.

Основні недоліки параметричного методу полягають у: неможливості його використання для розподілу, який суттєво відрізняється від нормального, а також у неможливості коректної оцінки ризиків нелінійних інструментів.

*Метод історичного моделювання* використовують з метою побудови розподілу майбутніх змін «показників під ризиком» і потенційних прибутків або збитків за портфелем в цілому. Він полягає у використанні історичних змін показників (ціна, доходність, обмінний курс та ін.) активів, що складають портфель. Для кожного обраного періоду часу моделюються сценарії зміни ціни. Потім проводять переоцінку портфеля за змодельованими цінами. Далі для кожного сценарію розраховують зміну вартості портфеля, ранжують результати. У відповідності до бажаного довірчого рівня показник VaR визначають як максимальний збиток, що відповідає величині зміни показника при певному рівні довіри і заданій кількості сценаріїв. Найбільш суттєві недоліки методу історичного моделювання: неможливість застосування методу при значних змінах ситуації на ринку; неможливість використання для тривалого проміжку часу.

*Метод Монте-Карло* також передбачає застосування ретроспективних даних з метою розрахунку волатильності. Але подальші процедури передбачають використання достатньо серйозного математичного апарату з генеруванням великої кількості так званих випробувань, що передбачають різний розвиток ситуації на ринках з подальшим розрахунком впливу на портфель банку. Такі розрахунки передбачають використання спеціальних програм. Основні недоліки методу Монте-Карло полягають у наступному: це, насамперед, складність впровадження через необхідність проведення великої кількості розрахунків, а також складність розуміння сутності та результатів застосування методу топ-менеджментом.

Один з важливих недоліків методу VaR полягає у тому, що за розрахунку VaR, наприклад, з 95%-ою ймовірністю 5 перевищень значення ризикової вартості на кожні 100 випадків можуть бути як завгодно великими. Для подолання цього недоліку розроблена модифікація методу – “умовний VaR”, або CVaR.

Метод VAR повинен використовуватися у доповнення до інших методів аналізу ризику, наприклад, Shortfall –at-Risk (SAR - Середнє значення збитків). Shortfall являє собою середнє значення збитків, що перевищують VaR. Метод дозволяє враховувати великі збитки, ймовірність настання яких є незначною. Також

більш адекватно відбувається оцінка ризику, якщо на так званих «хвостах» розподілу щільності ймовірності спостерігаються відхилення від нормального розподілу.

Як вище вже зазначалося, методів оцінки ризиків існує багато [13,15,16 та ін.], і використовуються вони в залежності від цілей оцінки і наявних даних. Але загалом, оцінка ризиків має такі кроки:

- 1) ідентифікація ризиків (тобто виявлення ризиків, що супроводжуватимуть ті чи інші банківські операції, їх набір і співвідношення);
- 2) кількісне визначення розміру ризику (також з урахуванням альтернативних варіантів запобігання йому);
- 3) аналіз динаміки ризику та визначення його середнього рівня;
- 4) порівняння отриманих результатів (при різних базах порівняння).

Оцінка ризиків є ключовим моментом в управлінні ними, а загальні принципи управління рекомендовані стандартом **ISO 31000:2009 «Risk management -- Principles and guidelines»** («Ризик-менеджмент – принципи та керівництво») [27]. Даний ISO є міжнародним стандартом, що визначає загальні принципи та керівні вказівки з управління ризиками, що можуть використовуватися приватними, державними організаціями. В ISO описуються кілька технік управління ризиками, в тому числі за допомогою методик FMEA, FTA та ін.

Багато уваги належному управлінню ризиками приділяється і у Базельських документах, найбільш відомими з яких є:

- 1) «Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу» (07, 1988);
- 2) «Міжнародна конвергенція зміни капіталу і стандартів капіталу: Уточнені рамкові підходи» (07, 2004);
- 3) «Міжнародні стандарти з оцінки ризику ліквідності, зі стандартів та моніторингу» (12, 2009) [17];
- 4) «Підвищення стійкості банківського сектору» (12, 2009) [18];
- 5) «Основні Принципи ефективного банківського нагляду» (10, 2006) [22];
- 6) «Найкраща практика для розкриття кредитних ризиків» (09, 2000);
- 7) «Принципи управління кредитними ризиками» (09, 2000);
- 8) «Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах» (02, 2000);
- 9) «Принципи управління ризиком процентної ставки» (09, 1997);
- 10) «Принципи управління та нагляду за ризиком процентної ставки» (09, 2003);
- 11) «Зміни до угоди про капітал щодо врахування ринкових ризиків» (01, 1996);
- 12) «Надійна практика управління та нагляду за операційним ризиком» (02, 2003);
- 13) «Наглядові вказівки щодо управління ризику для здійснення розрахунку за операціями в іноземній валюті» (09, 2000);
- 14) «Принципи управління ризиками для електронної банківської справи» (05, 2001);
- 15) «Принципи ризик-менеджменту електронного банкінгу» (07, 2003).

Ці документи присвячені належному управлінню різними банківськими ризиками (табл.3.2):

Таблиця 3.2 – Базельські документи про банківські ризики

Вид ризику	Визначення
Кредитний ризик	Найпростішим визначенням кредитного ризику є визначення його як можливості невиконання позичальником або протилежною стороною взятих на себе зобов'язань відповідно до встановлених умов. Банки потребують управління кредитними ризиками, що притаманні портфелю активів в цілому, так і ризиками, що притаманні окремим кредитам або операціям. Банки мають також враховувати співвідношення між кредитними та іншими ризиками
Ринковий ризик	Існує три стандартних форми ринкових ризиків: <i>ціновий ризик</i> — містить фондовий ризик (ризик зниження вартості цінних паперів) та товарний ризик (ризик зміни цін товарів); <i>валютний ризик</i> — ризик виникнення втрат, пов'язаних з несприятливою зміною курсів іноземних валют і дорогоцінних металів по відкритих позиціях в іноземних валютах та дорогоцінних металах; <i>процентний ризик</i> — ризик можливих втрат в результаті несприятливих змін процентних ставок по активах, пасивах та позабалансових інструментах банку
Ризик для репутації	Вірогідність того, що погана слава про практику ділових відносин та співробітництво банку, незалежно від того, правда це чи ні, призведе до втрати віри в надійність установи
Операційний ризик	Ризик виникнення прямих чи непрямих втрат в результаті невідповідних чи ненадійних внутрішніх процесів, недоліків чи помилок в діях людей чи систем, або через зовнішні події
Юридичний ризик	Ймовірність того, що судові процеси, несприятливі судові рішення або контракти, проти яких не можна висунути претензії в суді, можуть перервати операції або погано вплинути на них чи на стан банку. Судова справа, яка стосується банку, може мати набагато більше витрат, ніж звичайні юридичні витрати
Ризик концентрації	Працівники нагляду не тільки вимагають, щоб банки мали інформаційні системи для встановлення концентрації кредитів, більшість з них встановили також і пруденційні ліміти для обмеження залежності банків від окремих боржників або груп пов'язаних між собою боржників. Без знання клієнтів та їх взаємозв'язку з іншими клієнтами буде неможливим для банку оцінити свій ризик. Це особливо важливо в контексті пов'язаних сторін і пов'язаного кредитування
Ризик фінансування	Ризик передчасного чи неочікуваного зняття коштів великими вкладниками, з можливими руйнівними наслідками для банківської ліквідності. Вважається, що цей ризик є вищим для невеликих банків і тих, які є менш активними на оптових ринках
Ризик ліквідності	Ризик ринкової ліквідності - ризик, який полягає в тому, що установа не може компенсувати або усунути позицію за ринковою ціною з-за неадекватної глибини ринку або з-за порушення нормального функціонування ринку

На межі тисячоліть увага економістів в багатьох країнах все більш і більш повернута до питань оцінки та прогнозування ризиків діяльності [14,29 та ін.]. Особливо це помітно у банківській діяльності, оскільки банкіри і отримують свої прибутки саме за рахунок прийняття на себе певних ризиків.

Банкрутства найбільших корпоративних шахраїв (Enron та ін.), що супроводжувались великими скандалами та збитками, ще яскравіше виявили потребу у створенні загальної концепції щодо ефективного виявлення, оцінки та управління наявними ризиками. Найбільш вдалою, на нашу думку, спробою вирішити це питання було створення документу «Управління ризиками організацій».



Інтегрована модель» Комітетом спонсорських організацій Комісії Тредуей (COSO) [22].

**COSO** (Комітет спонсорських організацій) був сформований в 1985, щоб спонсорувати Національну Комісію з обманної фінансової звітності (National Commission on Fraudulent Financial Reporting). COSO - незалежна ініціатива приватного сектора, яка вивчає фактори, що можуть приводити до обманної фінансової звітності і розробляє рекомендацій для відкритих акціонерних товариств і їх незалежних аудиторів, для SEC (Комісії з цінних паперів та ринку), і інших регуляторів, і для освітніх установ. COSO створено для підвищення якості фінансової звітності шляхом удосконалення етики бізнесу, використання ефективних систем внутрішнього контролю та корпоративного управління.

Організація COSO спонсорувалася п'ятьма головними професійними асоціаціями в США: Американська бухгалтерська асоціація (American Accounting Association), Американський інститут сертифікованих громадських бухгалтерів (American Institute of Certified Public Accountants), Міжнародна асоціація фінансових керівників (Financial Executives International), Інститут внутрішніх аудиторів (The Institute of Internal Auditors) та Інститут бухгалтерів з управлінського обліку (Institute of Management Accountants). Головою Комісії був Джеймс Тредуей (James C. Treadway). З того і походить популярна назва Комісії Тредуея.

Одними з головних документів COSO є: доклад «**Внутрішній контроль: інтегрований підхід**» (Internal control - Integrated Framework, 1992) та «Управління ризиками організацій: Інтегрована модель» (вересень 2004р.) [22].

Цікавими для вивчення є також останні публікації COSO, наприклад, публікація «Enterprise Risk Management: Understanding and Communicating Risk Appetite» (2012) [24], що присвячена питанням розуміння суті ризик - апетиту організації та ін.

Модель COSO рекомендується для реалізації Базельським комітетом, а також для виконання вимог 404-ої статті Закону Sarbanes-Oxley, 2002.

Згідно основних документів COSO термін «**ризик**» - ймовірність виникнення події, яка спричинить негативний вплив на досягнення поставлених цілей. А «**можливість**» - це ймовірність виникнення *події*, що спричинить позитивний вплив на досягнення поставлених цілей.

Приклади методів виявлення подій:

- 1) переліки подій (характерні для галузі, певного процесу або виду діяльності);
- 2) внутрішній аналіз (як правило у формі виробничих нарад або з використанням інформації від сторонніх експертів);
- 3) порогові значення або попереджувальні сигнали (виявлення проблем шляхом порівняння поточних результатів з заданими критеріями; подальша оцінка та прийняття заходів для досягнення порогових значень);
- 4) спеціалізовані дискусії та семінари (мета – виявлення потенційних подій, що можуть вплинути на досягнення цілей організації);
- 5) аналіз ланцюжку процесу (шляхом вивчення внутрішніх та зовнішніх чинників впливу на вхідні параметри діяльності організації виявити події, що можуть завадити досягненню цілей);
- 6) основні індикатори подій (шляхом моніторингу даних, що корелюють з подіями, виявлення наявності умов, що можуть призвести до появи події);

- 7) методології, засновані на аналізі даних про події, що пов'язані зі збитками (наявність історичних даних про причини подій, пов'язаних зі збитками, та внесення пропозицій щодо найбільш ефективних шляхів попередження).

Категорії потенційних подій групуються за факторами: *зовнішніми та внутрішніми*.

Економічні, природні, політичні, соціальні та технологічні фактори є зовнішніми. А внутрішні складаються з кадрових, операційних, технічних та інфраструктурних (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Категорії потенційних подій [22]

<b>Зовнішні фактори</b>	<b>Внутрішні фактори</b>
<i>Економічні</i>	<i>Інфраструктурні</i>
Доступність капіталу на ринках Надання кредитів та їх неповернення Концентрація Ліквідність Фінансові ринки Безробіття Конкуренція Злиття та поглинання	Наявність активів Можливість використання активів Доступ до капіталу Складність (процесів)
<i>Природні</i>	<i>Кадрові</i>
Викиди шкідливих речових та промислові відходи Енергія Природні катаклізми Сталий розвиток	Кваліфікація співробітників Шахрайство Охорона праці і техніка безпеки
<i>Політичні</i>	<i>Операційні</i>
Зміна уряду Законодавство Державна політика Регулювання	Пропускна спроможність Дизайн Функціонування Постачальники / залежності
<i>Соціальні</i>	<i>Технічні</i>
Демографічна ситуація Поведінка споживачів Соціальна відповідальність корпорацій Приватне життя Тероризм	Інтегрованість даних Доступність даних та систем Вибір систем Розробка Впровадження Технічне обслуговування
<i>Технологічні</i>	
Збої у роботі Електронна комерція Зовнішні дані Розвиток нових технологій	

Приклади методів кількісної оцінки ризиків:

- 1) *порівняння з еталоном* (порівнюються дані по процесах, подіях, показниках, виявляються можливості щодо їх покращення);

- 2) *імовірнісні моделі* (на основі історичних даних моделюється майбутня поведінка, оцінюється чи є подія очікуваною чи неочікуваною. Приклади: метод «вартості під ризиком», метод «грошових потоків, схильних до ризиків», розподіл кредитних та операційних збитків);
- 3) *«неімовірнісні» моделі* (використовуються суб'єктивні припущення без кількісного визначення ймовірності. Приклади: оцінка чутливості, стрес-тестування, сценарний аналіз).

*Управління ризиками організації* – це процес, що здійснюється радою директорів, менеджерами та ін. співробітниками, який починається при розробці стратегії та торкається всієї діяльності організації. Він спрямований на виявлення потенційних подій, що можуть впливати на організацію, і управління пов'язаним з цими подіями ризиком, а також контроль за неперевищенням ризик-апетиту організації і надання розумної впевненості в досягненні цілей організації.

Управління ризиками – безперервний процес, що здійснюється всіма співробітниками на всіх рівнях організації; включає аналіз портфеля ризиків на рівні всієї організації; спрямований на контроль ризик-апетиту організації; є засобом досягнення цілей, а не самоціллю.

***Управління ризиками організації має основну передумову: кожна організація існує для того, щоб створювати вартість для сторін, зацікавлених в її діяльності. Створення вартості компанії відбувається в результаті розміщення ресурсів, до яких відносяться персонал, капітал, технології, торгова марка, таким чином, щоб отримані вигоди перевищували понесені витрати на ресурси. Будь-якій діяльності притаманна невизначеність, яка може призвести як до зниження (ризик), так і до підвищення (поява можливостей) вартості. Задача керівництва – прийняти рішення щодо рівня невизначеності, який є прийнятним. Зростання вартості буде максимальним, якщо керівництво обере стратегію та цілі таким чином, що забезпечить оптимальний баланс між ростом компанії, її прибутковістю та ризиками, а також ефективно та результативно використає ресурси.***

*Управління ризиками включає:*

- визначення рівня ризик-апетиту у відповідності до стратегій розвитку (ризик визначає керівництво на етапі вибору стратегії та поставки цілей, а також розробки механізмів управління відповідними ризиками);
- вдосконалення процесу прийняття рішень по реагуванню на ризики (уникнення ризику, зниження ризику, передача ризику, прийняття ризику);
- скорочення кількості непередбачуваних подій та збитків в господарської діяльності (виявлення потенційних подій та встановлення відповідних заходів зменшує кількість подій та збитки). *Подія* – випадок, що впливає на досягнення цілей, має внутрішнє або зовнішнє джерело; вплив події на організацію може бути позитивним (можливість), негативним (ризик збитків) та змішаним. За розміром події можуть бути – незначними, суттєвими; за ймовірністю – очікуваними та непередбаченими;
- визначення та управління всією сукупністю ризиків в господарській діяльності (інтегрований підхід по відношенню до множинних ризиків);
- використання сприятливих можливостей (керівництво повинно звертати увагу не тільки на ризики, але й на сприятливі потенційні можливості);

- раціональне використання капіталу (керівництво на основі повної інформації про ризики ефективно оцінює потребу у капіталі, оптимізує його розподіл і використання).

*Цілі організації бувають 4 категорій:*

- стратегічні цілі (місія/бачення організації);
- операційні цілі (ефективне та результативне використання ресурсів);
- цілі в галузі підготовки звітності (її достовірність);
- цілі в галузі відповідності вимогам законодавчих та нормативних актів.

Реалізація двох перших цілей загалом залежить від зовнішніх факторів, а двох останніх – від внутрішніх.

*Вісім компонентів процесу управління ризиками організації розглянуто COSO:*

- *внутрішнє середовище* (ризик-апетит, філософія управління ризиками, яка повинна включати не тільки корпоративну політику, задокументовані процедури, але й повсякденний приклад керівництва, тощо);
- *постановка цілей* (цілі ставлять до того, як починають виявляти події, що потенційно можуть вплинути на досягнення цілей; цілі відповідають місії організації, її ризик-апетиту);
- *виявлення потенційних подій* (можливості повинні враховуватися керівництвом при формуванні стратегії, цілей);
- *оцінка ризиків* (аналіз ризиків з урахуванням їх ймовірності, розмірів, з точки зору наявного та остаточного ризику);
- *реагування на ризик* (вибір методу реагування – уникнення, зниження, прийняття, передача ризику, розробка заходів, що дозволяють привести виявлений ризик до ризик-апетиту організації, - на основі вартості реагування на ризик, з урахуванням того, що інколи існуючі заходи досягають межі своєї ефективності і недоцільності свого подальшого використання);
- *контрольні процедури* (це заходи, що забезпечують реагування на ризик з боку керівництва, повинні забезпечувати «розумну» впевненість в тому, що реагування на ризик проходить ефективно та своєчасно. Види контрольних процедур: 1) процедури затвердження, авторизації, перевірки, звіряння, аналіз операційних показників, забезпечення безпеки активів та розподіл повноважень, 2) стратегічні, операційні, пов'язані з підготовкою звітності та відповідністю вимогам законодавства та регулюючих органів, 3) превентивні процедури, пошукові, корективні, 4) автоматизовані або комп'ютерні та процедури, що виконуються вручну);
- *інформація та комунікація* (передача інформації у строки, що дозволяють співробітникам виконувати їх функціональні обов'язки, обмін інформацією: зверху вниз, знизу вгору і по горизонталі);
- *моніторинг* (в рамках поточної діяльності керівництва або шляхом проведення періодичних перевірок).

Зв'язок між цілями організації та тим, чого вона хоче досягти, представлений COSO у вигляді куба (рис.3.2).

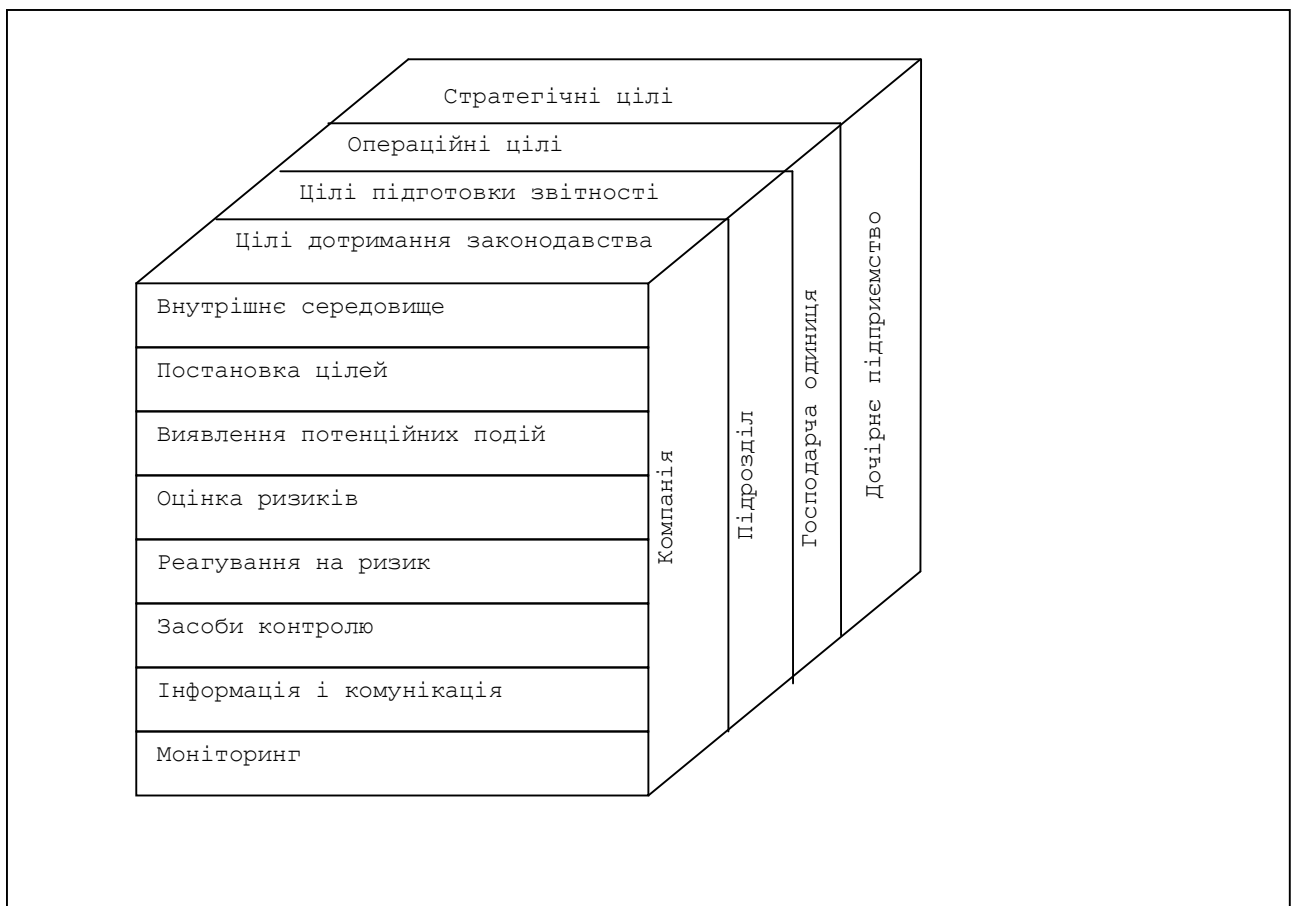


Рисунок 3.2 - Куб COSO [22]

Чотири вищезазначених категорії цілей (верхня грань кубу), вісім компонентів процесу управління ризиками (у горизонтальних рядах) та підрозділи організації (вертикальні ряди) – це куб COSO, що відображає здатність організації розглядати управління ризиками на всіх рівнях.

Окрім врахування ризиків при аналізі досягнення цілей організації на індивідуальній основі, необхідно розглядати загальний портфель ризиків.

**Ризик-апетит** – ступінь ризику, яку організація вважає припустимим в процесі створення вартості - можна вимірювати якісно (високий, середній, низький рівень) та кількісно (за допомогою показників, що відображують та врівноважують цілі по відношенню до зростання та дохідності організації з урахуванням ризику).

**Притаманний ризик** – це ризик для організації при відсутності дій з боку керівництва по зміні ймовірності та ступеню впливу даного ризику. Залишковий ризик - це ризик, що залишається після прийняття заходів керівництвом з реагування на нього. Оцінку починають у відношенні притаманного ризику, а потім після розробки заходів реагування на ризик керівництво оцінює залишковий ризик.

Ефективність процесу управління – предмет суб’єктивного судження в результаті оцінки наявності та ефективності функціонування восьми компонентів управління ризиками. Останні і служать критеріями ефективності процесу управління ризиками. Окрім того, між компонентами може існувати взаємний вплив.

Філософія управління ризиками впливає на те, яким чином використовуються компоненти процесу управління ризиками, в тому числі виявлення потенціальних подій, види прийнятих ризиків та управління ризиками. Філософія розроблена детально, відображена у політиках організації та у спілкуванні, враховується при

прийнятті рішень. Керівництво повинно саме щоденними практичними діями підкріплювати цю філософію.

Вище керівництво повинно бути в змозі визначати, чи відповідає загальний портфель ризиків ризик-апетиту. Відповідальність за управління ризиками несе керівник, а підтримують цей процес – директор по управлінню ризиками, фінансовий директор, директор з внутрішнього аудиту та інші посадові особи.

Ефективне управління ризиками вимагає інформування спостережної ради банку. Спостережна рада банку має скеровувати стратегічний напрям розвитку банку. Ключовим компонентом формування стратегічного напрямку є визначення рівня толерантності банку до ризику шляхом затвердження положень, що встановлюють стандарти, усно або письмово.

**Визначення допустимого ризику (або Толерантність до ризику)** - визначення того рівня ризику, на який банк погоджується йти для досягнення мети його діяльності та виконання його стратегічних завдань. Рівень допустимого ризику звичайно визначається у внутрішніх положеннях та планах банку, які затверджуються відповідно до принципів корпоративного управління.

*Способи реагування на ризики* поділяються на:

- 1) прийняття ризику (в повній мірі, тобто без прийняття заходів щодо зниження його ймовірності або впливу);
- 2) передача ризику (зменшення ймовірності і /або впливу за рахунок перенесення або розподілу частини ризиків - страхування, хеджування та ін.);
- 3) зниження ризику (прийняття відповідних щодо зменшення впливу і /або ймовірності ризику: страхування, резервування, лімітування, хеджування);
- 4) уникнення ризику (припинення ризикової діяльності, продаж підрозділу, відмова від виходу на певні ринки).

### ***3.3 Комплексне оцінювання банківського ризику з метою здійснення банківського нагляду***

З метою здійснення банківського нагляду Національний банк у «Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків»», затв. Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 N 104 [4] виділив дев'ять категорій ризику, а саме:

- 1) кредитний ризик,
- 2) ризик ліквідності,
- 3) ризик зміни процентної ставки,
- 4) ринковий ризик,
- 5) валютний ризик,
- 6) операційно-технологічний ризик,
- 7) ризик репутації,
- 8) юридичний ризик;
- 9) стратегічний ризик.

**Кредитний ризик** - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

**Ризик ліквідності** визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої

зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

**Ризик зміни процентної ставки** - це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок.

**Ринковий ризик** - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів).

**Валютний ризик** - це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали.

**Операційно-технологічний ризик** - це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.

**Ризик репутації** - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду.

**Юридичний ризик** - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення.

**Стратегічний ризик** - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Оскільки ринкові умови і структури банків є різними, **не існує єдиної системи управління ризиками, прийнятної для всіх банків.** Кожна установа має розробити свою власну програму та системи управління ризиками, відповідно до своїх потреб і обставин. Незалежно від своєї структури, кожна система управління ризиками має включати такі елементи:

**виявлення ризику.** Належне виявлення ризику - це, в першу чергу, визнання та розуміння наявних ризиків або ризиків, що можуть виникнути у зв'язку з новими діловими ініціативами. Виявлення ризику має бути постійним процесом, що має здійснюватися як на рівні окремої операції, так і на рівні портфелів;

**вимірювання ризику.** Точне і своєчасне вимірювання ризиків є надзвичайно важливим компонентом ефективного управління ризиками. Банк, який не має системи вимірювання ризиків, має обмежену здатність контролювати ризики або здійснювати їх моніторинг. Крім того, розвиненість інструментів управління ризиками має бути адекватною складності і рівню ризиків, які банк узяв на себе. Банк має періодично перевіряти надійність інструментів вимірювання, які він використовує. Належні системи вимірювання ризиків передбачають оцінювання як окремих операцій, так і портфелів;

**контроль ризику.** Банк має встановити обмеження і довести їх до виконавців за допомогою положень, стандартів та/або процедур, які визначають обов'язки і повноваження працівників. Ці контрольні обмеження мають бути дійовими інструментами управління, які можна уточнювати в разі зміни умов або рівня толерантності до ризику. Банк має визначити послідовність процесу надання дозволів на виключення або зміни обмежень ризику, якщо вони є обґрунтованими;

**моніторинг ризику.** Банки мають здійснювати моніторинг ризиків для забезпечення своєчасного відстеження рівнів ризиків і винятків із тих чи інших правил. Звіти про моніторинг мають бути регулярними, своєчасними, точними та інформативними і надаватися відповідним посадовим особам для вжиття необхідних заходів.

Згідно «Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків»» [4], для шести категорій ризику – кредитного ризику, ризику ліквідності, ризику зміни процентної ставки, ринкового ризику, валютного ризику та операційно-технологічного ризику - наглядовці оцінюють кількість ризику, якість управління ризиком, сукупний ризик і напрям ризику. Для ефективного використання системи оцінки ризиків наглядовці мають враховувати як поточний стан банку, так і фактори, які можуть вказувати на зростання ризиків. Згідно із системою оцінки ризиків існує *чотири основних компоненти визначення параметрів* ризику банку:

**кількість ризику**, тобто рівень або обсяг ризику, на який наражається банк. Кількість характеризується як незначна, помірна або значна;

**якість управління ризиком**, тобто наскільки добре здійснюється виявлення, вимірювання, контроль і моніторинг ризиків; характеризується як висока, така, що потребує вдосконалення, або низька;

**сукупний ризик**, тобто узагальнений висновок, який відображає рівень занепокоєння органів нагляду, зважаючи як на кількість ризику, так і на якість управління ризиком, з урахуванням відносного значення кожного з цих аспектів. Сукупний ризик оцінюється як високий, помірний або низький за кожною з дев'яти категорій ризику. Пом'якшувальні фактори (наприклад, страхування) можуть вплинути на оцінку сукупного ризику. Оцінка сукупного ризику визначає стратегію нагляду, тобто які конкретні заходи щодо цього банку будуть вжиті банківським наглядом Національного банку і які ресурси будуть для цього виділені. Перелік факторів оцінки доповнюють складові оцінок;

**напрямок ризику**, тобто ймовірна зміна сукупного рівня ризику протягом наступних 12 місяців. Характеризується як такий, що зростає, стабільний або такий, що зменшується. Напрямок ризику впливає на стратегію нагляду, зокрема на те, які додаткові наглядові заходи можуть бути вжиті. Якщо напрям ризику такий, що зменшується, це вказує на те, що на основі наявної інформації протягом наступних 12 місяців можна очікувати зменшення сукупного ризику. Стабільний напрям вказує на те, що сукупний ризик, ймовірно, залишиться незмінним. Якщо напрям ризику такий, що зростає, це свідчить про те, що, за очікуваннями, сукупний ризик через 12 місяців збільшиться.

Кількість ризику і якість управління ризиком мають оцінюватися незалежно одна від одної. Тому, визначаючи рейтинги окремих факторів оцінки за системою оцінки ризиків, необхідно пам'ятати, що якою б високою або низькою не була якість управління ризиком, вона не повинна впливати на оцінку кількості ризику. Крім того, значний розмір капіталу або високі показники фінансової діяльності не



повинні розглядатися як пом'якшувальні фактори для неадекватної системи управління ризиками. Наглядовці не повинні робити висновок, що "високий" рівень ризику - це погано, а "низький" рівень ризику - це добре. Кількість ризику просто відображає рівень ризику, який банк бере на себе в процесі здійснення своєї діяльності, і добре це чи погано - залежить від того, чи забезпечують системи управління ризиками банку виявлення, вимірювання, моніторинг і контроль цієї кількості ризику.

Решта ризиків - стратегічний ризик, ризик репутації та юридичний ризик - впливають на капітал і надходження банку, але їх важко точно виміряти кількісно. Тому Національним банком було вирішено, що з метою нагляду за цими ризиками будуть оцінюватися лише сукупний ризик і напрям ризику. Характеристики сукупного ризику і напрямку ризику ті самі, що й для перших шести ризиків.

Органи нагляду здійснюють оцінку ризиків за системою оцінки ризиків у кінці кожного циклу нагляду (як правило, цикл дорівнює 12 місяцям). Така оцінка може уточнюватися в будь-який час, коли органам нагляду стає відомо про зміни параметрів ризиків на проміжних етапах.

Проводячи оцінку ризиків із застосуванням системи оцінки ризиків, органи нагляду визначають рівень занепокоєння (тобто сукупний ризик) і напрям ризику для кожної категорії ризику (табл.3.4). Відповідні висновки наглядовців визначають, які заходи будуть використовуватися: планова інспекційна перевірка, позапланова інспекційна перевірка, заходи безвиїзного нагляду тощо.

Застосування методики і критеріїв управління ризиками дозволить органам нагляду визначити, яка саме програма наглядових дій має бути розроблена для кожного конкретного банку [6, 7]. Метою банківського нагляду є забезпечення найефективнішого нагляду за кожним банком за умови якомога меншого втручання в його роботу, що відповідає інтересам як банку, так і його вкладників та інших кредиторів.

Таблиця 3.4 – Параметри для оцінки ризиків згідно [4]

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<b>Кредитний ризик</b>			
<p>Виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Внутрішній кредитний ризик: <ul style="list-style-type: none"> <li>- індивідуальний (джерело - окремих позичальник, емітент);</li> <li>- портфельний (за кредитним портфелем, портфелем цінних паперів, портфелем дебіторської заборгованості тощо);</li> </ul> </li> <li>• Ризик країни (для міжнародного кредитування): <ul style="list-style-type: none"> <li>- особливості політичного устрою, соціального ладу країни;</li> <li>- трансферний ризик (валюта може стати недоступною позичальникові)</li> </ul> </li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління кредитним ризиком, затвердженої відповідними органами банку, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;</li> <li>▪ склад портфелів активів (кредитний, інвестиційний тощо) та існування концентрацій. Суттєві фактори включають такі: <ul style="list-style-type: none"> <li>• продукти;</li> <li>• види економічної діяльності;</li> <li>• класифікація/рейтинги ризику;</li> <li>• походження заборгованості;</li> <li>• клієнти;</li> <li>• розмір кредитів;</li> <li>• географічні регіони;</li> <li>• непов'язані/споріднені контрагенти;</li> <li>• джерела погашення;</li> <li>• застава;</li> <li>• рівень забезпечення кредитного ризику заставою. Під час оцінки застави наглядовці мають аналізувати вид застави, якість, рівень покриття заборгованості заставою, адекватність та періодичність переоцінки застави, можливість реалізації, а також рівень і характер винятків у документації;</li> <li>• обсяг умовних зобов'язань банку (гарантій, непокритих і резервних акредитивів, кредитних ліній, обов'язкових та не обов'язкових до надання тощо);</li> <li>• тенденції щодо зростання обсягів активних операцій, прострочень, негативно класифікованих кредитів і збитків від активних операцій;</li> <li>• достатність резервів банку під можливі втрати за активними операціями;</li> <li>• наявність своєчасної, достовірної та повної</li> </ul> </li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Диверсифікація (ефективна, задовільна, незадовільна);</li> <li>• Рівень наданих кредитів і зобов'язань до загальних активів (низький, помірний, високий);</li> <li>• Відношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу (низьке, помірне, високе);</li> <li>• Зростання активів, що генерують кредитний ризик (планове та відповідає досвіду і операційним можливостям банку; перевищує можливості; є непосильним та неплановим);</li> <li>• Вартість та якість забезпечення (адекватна розміру ризику або забезпечення неліквідне, недостатнє);</li> <li>• Рівень прострочених та безнадійних кредитів (стабільний та низький, помірний, високий);</li> <li>• Рівень негативно класифікованих активів (невеликий, помірний, високий);</li> <li>• Негативно класифіковані активи (можуть бути повернуті у звичайному режимі роботи, з вжиттям певних заходів або потрібний тривалий час / виникнуть значні витрати);</li> <li>• Резерви під втрати за активними операціями (є достатніми для покриття можливих збитків, є необхідність створення більш ніж звичайних резервів або навіть значних додаткових резервів);</li> <li>• Потенційні втрати надходжень або капіталу через кредитний ризик (мінімальні, контрольовані, значні)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Внутрішня нормативна база – питання: відповідність принципам корпоративного управління; ефективно доводить до виконавців цілі роботи портфелів, толерантність до ризику, процедури і практику здійснення активних операцій та допустимого рівня ризику;</li> <li>• Ступінь розуміння керівництвом всіх аспектів кредитного ризику, здатність передбачати та адекватно і своєчасно реагувати на зміни ринкових умов кредитування;</li> <li>• Інформаційні системи управління забезпечують своєчасну і повну інформацію про портфелі. Наявність відповідних звітів для керівництва і спостережної ради для аналізування і розуміння параметрів кредитного ризику;</li> <li>• Ступінь відповідності рівня комплектації і кваліфікації персоналу розміру і складності портфелів. Плинність кадрів (від нормального режиму роботи до високої плинності). Навчальні програми (забезпечують постійне підвищення кваліфікації персоналу чи ні);</li> <li>• Аналіз кредитного ризику (від повного та такого, що сприяє ранньому виявленню нових ризиків, до неповного, недостатнього);</li> <li>• Класифікація якості портфеля (від такої, що точно відображається за допомогою внутрішніх рейтингів і забезпечує раннє виявлення потенційних проблем, до неточної);</li> </ul>

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
	<p>управлінської інформації;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• ефективність кредитного адміністрування, включаючи кредитний аналіз, моніторинг, роботу з проблемними активами, оцінку застави і документальне оформлення застави;</li> <li>• адекватність методів, що використовуються для визначення кредитних проблем;</li> <li>• рівень комплектації і кваліфікація кадрів, зважаючи на обсяг та складність активних операцій банку;</li> <li>• чи застосовуються належні облікові підходи щодо балансових та позабалансових активів та резервів;</li> <li>• наявність належних механізмів контролю (аудит, внутрішні перевірки кредитної діяльності, відповідні процедури тощо) для класифікації портфелів, забезпечення точності даних і моніторингу дотримання положень або законів.</li> </ul>		<ul style="list-style-type: none"> <li>• Внутрішня перевірка, внутрішній і зовнішній аудити стану кредитної діяльності (своєчасні, повні і незалежні або зі значними недоліками);</li> <li>• Методологія розрахунку резервів під можливі втрати за активними операціями (від правильної до такої, що має багато недоліків). Покриття ризиків портфелів (від належного до недостатнього)</li> </ul>
<b>Ризик ліквідності</b>			
<p>Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.</p> <p>Виділяють також ризик ліквідності ринку, який визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу та виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат, а також через нездатність визначати або враховувати зміни ринкових умов, які впливають</p>	<p>– існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління ризиком ліквідності, затвердженої відповідними органами банку, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;</p> <p>– обсяг активів балансу та їх розподіл за ступенем ліквідності у відношенні до структури зобов'язань. Зокрема, слід звернути увагу на такі фактори:</p> <p>високоліквідні активи;</p> <p>цінні папери та інші активи, що можуть бути прийнятні до операцій рефінансування (з урахуванням активності їх ринку);</p> <p>можливості продажу, у тому числі на умовах зворотного викупу (репо), або сек'юритизації, або можливість використання вторинного джерела ліквідності активів;</p> <p>обсяг, структура та рівень диверсифікації пасивів. Зокрема, слід звернути увагу на такі фактори:</p> <p>питома вага зобов'язань у пасивах банку;</p> <p>питома вага: строкових зобов'язань та зобов'язань до</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Параметри ризику ліквідності (від таких, що не становлять загрози для надходження і капіталу, до високих значень);</li> <li>• Позиція ліквідності (від достатньої до вкрай несприятливої);</li> <li>• Вартість залучення коштів (від нижчої за середню для порівняльної групи до такої, що значно її перевищує);</li> <li>• Джерела залучення коштів (від значно диверсифікованих до таких, де існує концентрація від обмеженого кількості постачальників);</li> <li>• Потреба в ліквідних коштах (від значно меншої, ніж існуючі позиції, до такої, що не можна задовольнити на ринку);</li> <li>• Підтримка материнської компанії (від сильної до відсутності належної)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Внутрішня нормативна база – затверджена згідно з принципами корпоративного управління, доводить до виконавців цілі роботи портфелів, толерантність до ризику, процедури і практику здійснення активних операцій та допустимого рівня ризику?</li> <li>• Розуміння керівництвом всіх аспектів ризику ліквідності (від повного розуміння до ігнорування);</li> <li>• Передбачення керівництвом змін ринкових умов (від належного реагування до відсутності відповідних заходів);</li> <li>• Процеси управління ризиком ліквідності (від таких, що довели свою ефективність, до таких, що мають значні недоліки);</li> <li>• Управлінська інформація (від своєчасної, точної, достовірної до недостатньої);</li> </ul>

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<p>на спроможність залучати кошти в потрібних обсягах та за прийнятними ставками та/або реалізовувати активи швидко і з мінімальними втратами вартості.</p>	<p>запитання; коштів фізичних та юридичних осіб; міжбанківських коштів;  наявність нестабільних джерел коштів, чутливих до змін рівня ризику банку;  концентрації: за постачальниками коштів; за інструментами (наприклад, депозитні сертифікати, депозитні рахунки, дебетові картки тощо); за термінами погашення;  середньозважена вартість залучених коштів для визначеного банку в зіставленні з банками його порівняльної групи;  чисті розриви фінансування із приділенням особливої уваги короткостроковим розривам, включаючи: прогнозовані потреби у фінансуванні; спроможність покривати потенційні розриви фінансування за прийнятними процентними ставками шляхом залучення додаткових ресурсів;  ліквідність фінансових ринків, на яких можна залучити кошти;  склад балансових та позабалансових портфелів, включаючи:  відтоки та притоки грошових коштів;  ліквідність застави та існування угод, які можуть бути достроково розірвані (наприклад, депозитні угоди тощо);  ліквідність вторинних ринків, на яких можна отримати рефінансування;  погіршення репутації банку на ринку, що виявляється через зниження кредитних рейтингів і підвищення процентних ставок під час залучення коштів цим банком;  висновки офіційних або неофіційних рейтингових служб і аналітиків про установу, включаючи поточні рейтинги і тенденції рейтингів. Публікації в ЗМІ;  наявність адекватного плану на випадок кризових обставин;  існування своєчасної, точної та інформативної управлінської інформації;  рівень і кваліфікація керівництва та персоналу;  наявність відповідних механізмів контролю для</p>		<ul style="list-style-type: none"> <li>• Доступ до ринків фінансування (від належно оціненого і диверсифікованого до відсутності достатньої уваги);</li> <li>• Плани заходів на випадок кризових обставин (від ефективних з урахуванням всіх факторів до відсутності планів)</li> </ul>

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
	моніторингу точності інформації, відповідних облікових підходів і дотримання положень або законів.		
<b>Ризик зміни процентної ставки</b>			
<p>Ризик зміни процентної ставки - це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів. Основними типами ризику зміни процентної ставки, на які зазвичай наражається банк, є:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різницю в строках погашення (для інструментів з фіксованою процентною ставкою) та переоцінки величини ставки (для інструментів із змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій;</li> <li>2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності;</li> <li>3) базисний ризик, який виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, усі</li> </ol>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління ризиком зміни процентної ставки, затвердженої відповідними органами банку виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;</li> <li>• значення і стабільність динаміки чистої процентної маржі та її адекватність порівняльній групі банків;</li> <li>• компонентний та сукупний рівень ризику зміни процентної ставки, включаючи ризик зміни вартості ресурсів, базисний ризик, ризик кривої дохідності та ризик, пов'язаний із правом вибору (опціону), відносно надходжень та капіталу;</li> <li>• наскільки адекватно банк оцінює ризик процентної ставки як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі;</li> <li>• уразливість надходжень та капіталу за умов суттєвих змін процентних ставок, таких як поступові зрушення ставок та зміни форми кривої дохідності. Прийнятність сценаріїв має оцінюватися в контексті поточних параметрів процентних ставок. Для забезпечення ґрунтового аналізу потрібні сценарії змін процентних ставок достатньо широкого діапазону;</li> <li>• характер ризику різних продуктів, тобто їх обсяг і рівень чутливості до змін процентної ставки;</li> <li>• відносний обсяг і перспективи тривалого використання дешевих і стабільних джерел фінансування;</li> <li>• наявність своєчасної, достовірної та інформативної управлінської інформації для моніторингу ризику зміни процентної ставки;</li> <li>• наявність у банку практики періодичної перевірки обґрунтованості і чинності припущень та моделей оцінки ризику;</li> <li>• чи розроблено процес незалежного вимірювання й аналізу, пов'язаного з ризиком зміни процентних ставок</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ризик зміни вартості ресурсів, базисний ризик і ризик кривої дохідності (від мінімальних та таких, що добре управляються, до неприйнятних значень);</li> <li>• Неузгоджені позиції (від короткострокових до довгострокових з дорогим хеджуванням);</li> <li>• Неузгоджені позиції (від таких, що, напевно, не викличуть нестабільності надходжень або капіталу через зміни процентних ставок, до високої вірогідності значної нестабільності);</li> <li>• Ризики, пов'язані з довгостроковими неузгодженостями щодо зміни вартості ресурсів, і ризики, пов'язані з правом вибору (від значно перекритих або таких, що повністю компенсуються дешевими стабільними ресурсами, залученими на невизначений термін, до недостатньо перекритих або неповністю компенсованих)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Внутрішня нормативна база, що затверджена відповідними органами банку згідно з принципами корпоративного управління, є прийнятною та ефективно формулює вимоги щодо управління ризиком зміни процентної ставки, функціональних обов'язків і толерантності до ризику?</li> <li>• Керівництво, відповідальні посадові особи і відповідні структурні підрозділи (від повного розуміння усіх аспектів ризику процентної ставки до ігнорування);</li> <li>• Керівництво (від передбачення зміни ринкових умов і вчасного та відповідного реагування на них до відсутності заходів);</li> <li>• Функція моніторингу лімітів ризиків і вимірювання розміру ризиків (від незалежної від осіб, які виконують рішення про прийняття на банк ризиків, до залежної);</li> <li>• Інструменти і методи вимірювання ризику (від таких, що сприяють процесу прийняття рішень, надаючи суттєву і своєчасну інформацію за різними визначеними і обґрунтованими сценаріями змін процентних ставок, до надто спрощених);</li> <li>• Управлінська інформація (від своєчасної, точної, повної і достовірної до такої, що має значні недоліки);</li> <li>• Системи обмежень/лімітів (від таких, що установлюють чіткі параметри ризику для надходжень та економічної</li> </ul>

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<p>інші характеристики яких щодо переоцінки є однаковими;</p> <p>4) ризик права вибору (опціону), який виникає з наявності права відмови від виконання угоди (тобто реалізації права вибору), яке прямим чи непрямим чином наявне в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях</p>	<p>у всіх значних видах діяльності з використанням різних сценаріїв;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• чи має банк достатньо досвіду та чи адекватно реагує на зміни ринкових умов;</li> <li>• чи має банк достатній доступ до ринків для гнучкого коригування рівня ризику;</li> <li>• рівень і кваліфікація керівництва та персоналу;</li> <li>• існування належних механізмів контролю для моніторингу достовірності інформації, належних облікових підходів і дотримання внутрішніх положень, нормативно-правових актів, законів.</li> </ul>		<p>вартості капіталу за різними визначеними і обгрунтованими сценаріями зміни процентних ставок, до необгрунтованих)</p>
<b>Ринковий ризик</b>			
<p>Ринковий ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курси іноземних валют за тими інструментами, які є в торговому портфелі.</p> <p>Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів)</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління ринковим ризиком, затвердженої відповідними органами банку виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;</li> <li>• джерела ринкового ризику, включаючи динаміку цін на інструменти процентних ставок, товари і пайові цінні папери, а також динаміку валютних курсів;</li> <li>• розмір, термін дії та складність позицій;</li> <li>• компоненти ринкового ризику та цінова чутливість різних продуктів, у тому числі за позабалансовими угодами (наприклад, свопами, форвардними та опціонними контрактами);</li> <li>• стабільність реальних грошових надходжень від торговельних операцій;</li> <li>• динаміка значень надходжень під ризиком і капіталу під ризиком;</li> <li>• уразливість банку за імовірнісними сценаріями зміни процентних ставок і ринкових потрясінь (стрестестування);</li> <li>• можливість хеджування або закриття позицій ризику, що існують на кожний момент часу, у тому числі професійна здатність керівництва здійснювати операції хеджування та доступ банку до відповідних ринків;</li> <li>• розмір відкритих позицій порівняно з реальними</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Величина відкритих незахеджованих позицій (від обмеженої до значної). Коливання розміру надходжень та капіталу у разі зміни цін та курсів (від мінімальних до значних);</li> <li>• Від ситуації, коли ризики в основному випливають з клієнтських операцій і стосуються ліквідних та добре контрольованих продуктів, ринків і рівнів діяльності, до ситуації, коли існує значна ймовірність виникнення підвищеного ризику, який пов'язаний із операціями та позиціями, що були свідомо розпочаті та/або відкриті керівництвом або трейдерами на основі власного бачення ринку, або обсяг та/або умови здійснення клієнтських операцій не є адекватними для цього банку;</li> <li>• Очікувана тривалість утримання відкритої позиції та її обсяги (залишаються на поточному рівні або зменшуються до ситуації, коли вони зростають)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Внутрішня нормативна база затверджена відповідними органами банку згідно з принципами корпоративного управління, чітко визначає рівень та види ризику, на який готовий іти банк, а також встановлює чіткі повноваження, консервативні обмеження і відповідний розподіл обов'язків (так чи ні). Положення дозволяють приймати ризики лише особам відповідного рівня, які мають належний досвід та професійні знання (так чи ні);</li> <li>• Керівництво, відповідальні посадові особи та відповідні структурні підрозділи (від повного розуміння всіх аспектів ринкового ризику до нерозуміння/ігнорування);</li> <li>• Керівництво та відповідальні посадові особи (від своєчасного передбачення змін ринкових умов і ефективного реагування на них до непередбачення/відсутності реагування);</li> <li>• Інструменти і методи вимірювання ризику (від досконалих, до неадекватних обсягам або складності</li> </ul>

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
	<p>очікуваними грошовими надходженнями (тобто ризик порівняно з винагородою);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• наявність своєчасної, точної та інформативної управлінської інформації;</li> <li>• рівень і кваліфікація керівництва та персоналу;</li> <li>• існування належних механізмів контролю для моніторингу точності інформації, належних облікових підходів і дотримання положень, обмежень, нормативно-правових актів або законів.</li> </ul>		<p>діяльності);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Управлінська інформація (від достатньої для чіткої оцінки потенційної волатильності ринку і оцінки сукупного ризику, узятим банком на себе, до неточної інформації);</li> <li>• Системи обмежень (лімітів) (від встановлення чітких параметрів ризику для надходжень та капіталу за різними визначеними і обґрунтованими сценаріями до нерозуміння ризику);</li> <li>• Функція визначення кількісної оцінки і моніторингу ризику (від незалежною від діяльності, пов'язаною з прийняттям ризику, до залежної)</li> </ul>
<b>Валютний ризик</b>			
<p>Валютний ризик можна поділити на:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-ризик трансакції (несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій);</li> <li>-ризик перерахування з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик) - величина еквіваленту валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахування залишків у іноземних валютах в базову (національну) валюту;</li> <li>- економічний валютний ризик (полягає в змінах</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління валютним ризиком, затвердженої відповідними органами банку виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;</li> <li>• обсяг балансових та позабалансових статей, які підлягають переоцінці у зв'язку зі змінами поточного валютного курсу та строкового валютного курсу;</li> <li>• структура балансових та позабалансових статей за такими факторами: <ul style="list-style-type: none"> <li>-валюта;</li> <li>-продукти;</li> <li>-строк існування або очікуваний строк подальшого утримання позицій;</li> <li>-розмір і строк неузгоджених грошових потоків;</li> <li>-розмір позицій у валютах, обсяги торгівлі якими є обмеженими;</li> </ul> </li> <li>• потенційна величина втрати капіталу у зв'язку з перерахуванням валютних позицій у їх гривневий еквівалент у разі зміни валютних курсів, враховуючи останні тенденції та прогнози;</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Величина відкритих валютних незахеджованих позицій в окремих валютах (від обмеженої до значної);</li> <li>• Потоки грошових коштів (від передбачуваних, добре узгоджених або захеджованих до складного процесу хеджування та великої його вартості);</li> <li>• Вплив змін валютних курсів на величину надходжень та/або капіталу (від незначного до значного)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Внутрішня нормативна база, що затверджена відповідними органами банку згідно з принципами корпоративного управління, чітко та обґрунтовано визначає обмеження валютних позицій за валютами, строками та інструментами?</li> <li>• Керівництво, відповідальні посадові особи та відповідні структурні підрозділи (від повного розуміння всіх аспектів валютного ризику до ігнорування);</li> <li>• Керівництво (від передбачення зміни ринкових умов і вчасного та відповідного реагування на них до відсутності заходів);</li> <li>• Інструменти та методи кількісної оцінки ризику (від досконалих до неадекватних розміру і складності діяльності);</li> <li>• Управлінська інформація (від достатньої для чіткої оцінки потенційної</li> </ul>

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<p>конкурентоспроможності фінансової установи або її структур на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів)</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• наявність своєчасної, точної та інформативної управлінської інформації;</li> <li>• рівень і кваліфікація керівництва та персоналу;</li> <li>• наявність відповідних механізмів контролю для моніторингу точності інформації, належних облікових підходів і дотримання внутрішніх положень, нормативно-правових актів або законів.</li> </ul>		<p>волатильності (мінливості) ринку і оцінки сукупного ризику, узятого банком на себе, до неточної);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Системи обмежень (лімітів) (від таких, що установлюють чіткі параметри ризику для надходжень та капіталу за різними визначеними і обґрунтованими сценаріями, до таких, що не відображають повного розуміння);</li> <li>• Функція визначення кількісної оцінки і моніторингу ризику (від незалежної від діяльності, пов'язаної з прийняттям ризику, до залежної)</li> </ul>
<b>Операційно-технологічний ризик</b>			
<p>Операційно-технологічний ризик - це потенційний ризик для довгострокового існування банківської установи, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або інформаційних технологій і процесів обробки інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи. Такі недоліки можуть призвести до фінансових збитків через помилку, невчасне виконання робіт або шахрайство чи стати причиною того, що інтереси банку постраждають у якийсь інший спосіб, наприклад, дилери, кредитні працівники або інші працівники банку перевищать свої</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління операційно-технологічним ризиком, затвердженої відповідними органами банку виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;</li> <li>• кількість та складність обробки операцій порівняно з рівнем розвитку і потужністю операційних і контрольних систем, враховуючи попередні результати роботи цих систем, їх поточний стан та перспективи подальшого вдосконалення;</li> <li>• ймовірність технологічних та операційних збоїв, перевищення повноважень персоналом, недоліки в попередньому аналізі операцій під час прийняття рішень, а також відсутність (у тому числі тимчасова) моніторингу або реєстрації операцій з клієнтами або контрагентами;</li> <li>• наявність та дотримання банком технологічних карт здійснення операцій;</li> <li>• наявність, кількість, причини та характер порушень процедур адміністративного і облікового контролю;</li> <li>• потенційна можливість фінансових збитків унаслідок: <ul style="list-style-type: none"> <li>- помилки виконавців або шахрайства;</li> </ul> </li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ідентифікація клієнта, аналіз операції перед її здійсненням, процедури (від стандартизованих до таких, що не можна стандартизувати в рамках окремих продуктів);</li> <li>• Кількість операцій та технологічна складність їх обробки (від низьких до невідповідних рівню розвитку операційних систем);</li> <li>• Вимоги щодо розрахункових та касових операцій (від ситуації, коли банк їх повністю виконує, до того, коли мають місце значні порушення розрахунково-касової дисципліни);</li> <li>• Схеми проведення операцій (від простих та стандартизованих до складних, що не стандартизуються). Середній розмір та кількість проведення операцій в різних часових зонах (від невеликих до значних);</li> <li>• Розширення кількості та спектру банківських послуг відповідає планам керівництва (так чи ні). Плани впровадження (від чітких, що виконуються, до їх відсутності)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Положення банку, затверджені відповідними органами банку згідно з принципами корпоративного управління, де розглядається операційно-технологічний ризик (від добре розроблених і повністю достатніх до неадекватних);</li> <li>• Всі аспекти операційно-технологічного ризику (від повного розуміння керівництвом до ігнорування);</li> <li>• Керівництво передбачає та належним чином реагує на зміни величини операційно-технологічного ризику (так чи ні);</li> <li>• Стратегія і положення щодо інформаційних технологій від таких, що повністю виконуються і забезпечені достатньою ресурсною базою, до невиконуваних);</li> <li>• Операційні збої (немає такої історії або існування фактів зі значними наслідками). Ймовірність того, що банк не зможе відновити та обробити</li> </ul>



Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<p>повноваження або здійснюватимуть операції в порушення етичних норм або із занадто високим ризиком. Операційно-технологічний ризик виникає також через неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи, у тому числі через неадекватність стратегії, політики і використання інформаційних технологій. До інших аспектів операційно-технологічного ризику належать імовірність непередбачених подій, наприклад пожежі або стихійного лиха.</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- низької операційної конкурентоспроможності банку;</li> <li>- неадекватності наявних інформаційних систем;</li> <li>- неповної інформації щодо контрагента або операції;</li> <li>- операційних та технологічних збоїв;</li> <li>- історія та характер скарг та звернень клієнтів до банку у зв'язку з недоліками роботи операційних систем та реакція на них банку;</li> <li>- обсяги та адекватність засобів контролю за банківським програмним забезпеченням та його супроводженням та іншими послугами, які здійснюються із залученням третіх осіб (аутсорсингу);</li> <li>- адекватність стратегії щодо інформаційних технологій. Стратегія щодо інформаційних технологій має відповідати поточним та передбачуваним вимогам щодо діяльності банку і враховувати структуру технічних засобів, телекомунікаційних засобів, програмного забезпечення, даних і мереж, а також цілісність інформаційної бази даних;</li> <li>• існування процесу для: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ визначення інформаційних потреб для ефективного управління банком;</li> <li>○ визначення архітектури інформаційних систем для обробки операцій і надання продуктів та послуг;</li> <li>○ забезпечення достовірності та збереження інформації (наприклад, створення, обробка, зберігання та надання даних). Це включає планування заходів забезпечення безперервної діяльності;</li> <li>○ забезпечення своєчасної підготовки і використання управлінської інформації;</li> <li>○ рівень кваліфікації та навичок менеджерів та працівників;</li> <li>○ існування належних механізмів контролю для моніторингу точності інформації, належних облікових підходів і дотримання положень або законів.</li> </ul> </li> </ul>		<p>операцію надалі, завдяки наявності надійних засобів внутрішнього контролю (від мінімальної до значної);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Рівень операційного контролю в банку (від високого до неадекватного). Системи внутрішнього контролю, аудит та плани на випадок кризових обставин (від ефективних до таких, що мають значні недоліки);</li> <li>• Кількість, кваліфікація та досвід персоналу (від цілком задовільних до недостатніх). Достатня кількість кваліфікованого персоналу на ринку (є чи ні);</li> <li>• Управлінська інформація щодо обробки операцій (від цілком задовільної до такої, що має значні недоліки)</li> </ul>
<b>Ризик репутації</b>			
<p>Ризик репутації - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• сприйняття ринком або суспільством менеджменту і фінансової стабільності банку;</li> <li>• сприйняття ринком або суспільством продуктів або послуг, які пропонує банк;</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Керівництво (від передбачення змін, які впливають на репутацію банку, та відповідного реагування на них до відсутності адекватних заходів);</li> </ul>	<p>–</p>

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<p>сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду. Це впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати відносини, що тривають. Цей ризик може привести банківську установу (або її керівників) до фінансових втрат або зменшення клієнтської бази, у тому числі до притягнення до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності.</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>бажання та здатність керівництва банку коригувати бізнес-стратегію відповідно до змін у законодавстві, кон'юнктури ринку або інших факторів (наприклад, припинення або обмеження дії окремих пунктів ліцензії, зміна статусу банку тощо);</li> <li>практика роботи банку щодо аналізу перспектив розширення спектру продуктів та послуг та розроблення відповідної внутрішньої нормативної бази, у тому числі щодо перевірки клієнтів та отримання інформації про них. Перспективи збереження такої практики надалі;</li> <li>обсяг послуг довірчого управління та умови їх здійснення;</li> <li>характер та обсяг скарг та звернень від клієнтів і здатність та бажання керівництва відповідно реагувати на них;</li> <li>існування дуже гучної або помітної судової справи, яка негативно впливає на імідж банку;</li> <li>штрафи, пені та інші фінансові збитки, завдані банку в минулому в результаті притягнення банку (або його керівників) до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності;</li> <li>результати перевірок уповноважених органів державного регулювання, бажання та здатність керівництва відповідно реагувати на їхні рекомендації;</li> <li>участь банку у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Розробка Кодексу етики відповідно до принципів корпоративного управління, що повністю виконується, до ситуації відсутності Кодексу;</li> <li>Внутрішня дисципліна банку (від такої, що забезпечується на дуже високому рівні до відсутності її);</li> <li>Системи внутрішнього контролю та аудиту (від повністю адекватних до неефективних і таких, що не забезпечують зменшення ризиків);</li> <li>Вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на публічний імідж та добре ім'я банку (від мінімального до значного негативного). Вжиття заходів для контролю (наприклад, через дієву службу зв'язків з громадськістю) – від належного до значної кількості позовів, порушених проти банку або його керівників, значного обсягу скарг клієнтів або великих сум збитків;</li> <li>Гарантування сум вкладів фізосіб ФГВФО (від значної суми вкладів до неучасті банку у ФГВФО).</li> </ul>	
<b>Юридичний ризик</b>			
<p>Юридичний ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного тлумачення законів або</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління юридичним ризиком, затвердженої відповідними органами банку виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;</li> <li>кількість та серйозність порушень або відхилень від установлених норм або юридичних вимог (серйозність визначається шляхом аналізу частоти, грошової суми та характеру відхилення). Такий аналіз має враховувати як поточні дані, так і дані за минулі періоди;</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Керівництво (від повного розуміння всіх аспектів юридичного ризику та демонстрації готовності забезпечувати відповідність усім встановленим вимогам до нерозуміння та ігнорування юридичного ризику);</li> <li>Повноваження, підзвітність та відповідальність за виконання відповідних вимог та норм (від чітко визначених та запроваджених на всіх організаційних рівнях відповідно до принципів корпоративного</li> </ul>	-

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<p>правил. Банки наражаються на юридичний ризик через те, що мають відносини з великою кількістю зацікавлених сторін. Юридичний ризик може призвести до сплати штрафних санкцій та адміністративних стягнень, грошового відшкодування збитків, погіршення репутації, погіршення позицій банку на ринку, звуження можливостей для розвитку і зменшення можливостей правового забезпечення виконання угод.</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• історія подання скарг, претензій та порушення судових справ клієнтами або іншими особами. Скарги, претензії та судові справи можуть бути пов'язані з: <ul style="list-style-type: none"> <li>- захистом клієнтом своїх прав, які виникають в результаті використання банківських продуктів або отримання банківських послуг, таких як кредитні, вкладні операції, грошові перекази тощо;</li> <li>- порушеннями норм та вимог законодавства та нормативно-правових актів;</li> <li>- недотриманням інших пруденційних або етичних вимог, установлених самим банком або органами його регулювання;</li> </ul> </li> <li>• як положення та повноваження доведено до керівництва та працівників;</li> <li>• наявність своєчасної, достовірної та повної управлінської інформації;</li> <li>• професійний рівень та кваліфікація керівництва та працівників (зокрема працівників юридичної служби);</li> <li>• наявність належних механізмів контролю (внутрішній та зовнішній аудит, відповідні процедури тощо) для забезпечення дотримання норм законодавства та нормативно-правових актів, вимог внутрішньої нормативної бази та укладених угод.</li> </ul>	<p>управління до відсутності відповідальності);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Керівництво (від передбачення змін регулятивного характеру та відповідного реагування на них до відсутності адекватних заходів);</li> <li>• Необхідність відповідності встановленим законодавчим вимогам та нормам (від врахування в процесі розроблення продуктів та систем до неврахування);</li> <li>• Порушення та/або відхилення від установлених вимог та норм (від незначних за кількістю або несерйозних до таких, що наражають банк на значний ризик погіршення репутації, зниження вартості (капіталу), надходжень або погіршення позиції банку на ринку);</li> <li>• Від ситуації, коли виявлені недоліки негайно виправляються, до ситуації, коли помилки часто не виявляються на внутрішньому рівні, виправні заходи часто неефективні, або керівництво не реагує відповідним чином на виявлені недоліки;</li> <li>• Виконання встановлених вимог та норм (від позитивної історії банку до таких, що мають недоліки). Відповідні системи юридичного контролю для виявлення потенційних юридичних проблем, проблем щодо відповідності діяльності встановленим вимогам та нормам та оцінки результатів діяльності відповідних структур та працівників, що зводить до мінімуму ймовірність виникнення численних або серйозних порушень у майбутньому (є чи ні);</li> <li>• Навчальні програми (від таких, що забезпечують постійне підвищення кваліфікації персоналу, до відсутності програм)</li> </ul>	

Види ризику	Фактори оцінки	Кількісні параметри ризику	Якість управління ризиком
<b>Стратегічний ризик</b>			
<p>Стратегічний ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• стратегічних цілей банку;</li> <li>• бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей;</li> <li>• ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей;</li> <li>• якості реалізації цілей банку.</li> </ul> <p>Ресурси, що потрібні для реалізації бізнес-стратегій, можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними. До них належать канали взаємодії і обміну інформацією, операційні системи, мережі надання послуг та продуктів і управлінський потенціал та можливості. Внутрішні характеристики організації мають оцінюватися з точки зору впливу економічних, технологічних, конкурентних, наглядових та інших змін зовнішнього середовища.</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• місія, цілі, корпоративні культура та цінності, толерантність банку до ризику;</li> <li>• практика керівництва щодо доведення до виконання, модифікації і реалізації стратегічних планів;</li> <li>• стан виконання стратегічних планів, частота та величина змін у ставленні банку до ризику (толерантності до ризику);</li> <li>• наявні інформаційні системи управління і засоби контролю для моніторингу бізнес-рішень;</li> <li>• вплив на публічний імідж та добре ім'я банку стратегічної позиції, яку банк обрав щодо своїх технологій, продуктів та конкурентів;</li> <li>• плани та можливості щодо структурної реорганізації банку (наприклад, злиття або приєднання);</li> <li>• сумісність стратегічних ініціатив із наявними або запланованими ресурсами;</li> <li>• ринкова позиція банку, включаючи проникнення на ринок на географічному рівні та на рівні продуктів;</li> <li>• диверсифікація банку щодо продуктів, географії та клієнтури;</li> <li>• результати виконання планів банку щодо запровадження нових продуктів або послуг.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Практика управління ризиками (від такої, що є невід'ємною частиною процесу стратегічного планування до відсутності стратегічного напрямку розвитку); <ul style="list-style-type: none"> <li>• Стратегічні цілі, завдання, корпоративна культура та поведінка (від належним чином доведених до виконання та послідовно впроваджених на всіх організаційних рівнях до невідображених адекватно);</li> <li>• Структура та кваліфікація персоналу (від такої, що забезпечує ефективне виконання стратегічних завдань, до неналежної);</li> <li>• Досягнення поставлених цілей та виконання стратегічних завдань (від позитивної історії банку до його неспроможності виконання). Стратегічні плани (від таких, що не несуть загрози дестабілізації стану банку, до таких, що можуть її спричинити);</li> <li>• Інформаційні системи управління (від таких, що ефективно забезпечують виконання стратегічних завдань, до відсутності їх);</li> <li>• Тактика банку щодо виконання стратегічних планів (від такої, що повністю відповідає визначеній стратегії, забезпечується рівнем капіталу та може мати лише номінальний вплив на дохідність, до такої, що не є сумісною зі стратегією). Рішення (можна легко змінювати з помірними витратами або ні).</li> </ul> </li> </ul>	<p>–</p>

### 3.4 Статистичне забезпечення управління банківськими ризиками

Визначення міри ризику, що приймає на себе банк, не може бути самоціллю. Кінцева мета – це управління ризиком або ризик-менеджмент.

**Ризик-менеджмент** - це система управління ризиками, яка включає в себе стратегію та тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку. Ефективний ризик-менеджмент включає:

- систему управління;
- систему ідентифікації і вимірювання;
- систему супроводження (моніторингу та контролю) [5].

Мета ризик-менеджменту банку полягає у підвищенні його конкурентоспроможності за допомогою захисту від чистих ризиків.

Для забезпечення належного управління ризиками до банків в кожній країні встановлюються певні вимоги регулятора. Так, в Україні Національний банк встановлює для банків економічні нормативи [1,3]. Зміна практики управління ризиками та нагляду впливає не тільки на встановлені граничні значення, але й на сам перелік нормативів (табл.3.5).

Таблиця 3.5 - Економічні нормативи, встановлені НБУ для банків України, з метою запобігання втрат капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності (станом на кінець першого півріччя 2012р.)

№ п/п	Типи ризиків (групи економічних нормативів)	Назва нормативу	Нормативні обмеження
1	Ризик капіталу (КР)	Норматив регулятивного капіталу банку (Н1) Розмір регулятивного капіталу банку не може бути меншим, ніж його статутний капітал.	>120 млн.грн.
		Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)	>10%
		Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)	>9%
2	Ризик ліквідності (ЛР)	Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	>20%
		Норматив поточної ліквідності (Н5)	>40%
		Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	>60%
3	Кредитний ризик (КрР)	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	<25%
		Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	<800%·Н1
		Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	<5%
		Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	<30%
4	Інвестиційний ризик (ІР)	Норматив інвестування у цінні папери, окремо за кожною установою (Н11)	<15%
		Норматив загальної суми інвестування (Н12)	<60%
5	Валютний ризик (ВР)	На даний час нормативів не встановлено, але до квітня 2009 р. існували: норматив загальної відкритої валютної позиції, норматив загальної довгої відкритої валютної позиції, норматив загальної короткої відкритої валютної позиції	

Також банки повинні формувати резерви на покриття можливих втрат від реалізації ризиків [8,9] та надавати інформацію про достатність їх формування [2,10,11].

Остання глобальна криза змінила сприйняття проблеми ризиків, і їй стали приділяти ще більше уваги. З'явилося кілька нових міжнародних документів методологічного характеру.

Наприклад,

- низка Базельських документів з управління ризиками («Міжнародні стандарти з оцінки ризику ліквідності, стандартам та моніторингу» [17], «Підвищення стійкості банківського сектору» [18], [19] та ін.);
- документи COSO: „Guidance on Monitoring Internal Control Systems” (Керівництво з моніторингу систем внутрішнього контролю, 2009) [26]; «Enterprise Risk Management: Understanding and Communicating Risk Appetite» (Управління ризиками підприємства: Розуміючи та повідомляючи про ризик-апетит, 2012) [24]; «Embracing Enterprise Risk Management: Practical Approaches for Getting Started» (Сприймаючи управління ризиками підприємства: Практичні підходи для початку роботи, 2011) [23] та ін.;
- міжнародні стандарти: ISO/IEC 31010:2009 „Risk Management – Risk Assessment techniques” (Ризик менеджмент – методи оцінки ризику) [27]; ISO 31000:2009 „Risk Management Update - Overview and Implications for Managers” (Модернізація ризик – менеджменту: Огляд та наслідки для менеджерів) [28] та ін. стандарти ISO;
- „Стандарти управління ризиками” Федерації європейських асоціацій ризик-менеджерів (або Стандарти FERMA) [20];
- та ін.

Документ „Стандарти управління ризиками” Федерації європейських асоціацій ризик-менеджерів (або Стандарти FERMA) встановлює певний формат опису ризику, який має структуру, наведену у табл.3.6.

Таблиця 3.6 – Опис ризику у відповідності до Стандартів FERMA [20]

Обов'язкові складові звіту/опису	Зміст
1. Найменування ризику	
2. Сфера ризику	Опис подій, розмір, тип, кількість та сфери впливу
3. Тип ризику	Стратегічний, операційний, фінансовий, знання/інформація, регулятивний
4. Зацікавлені особи	Зацікавлені особи та їх очікування
5. Кількісний вираз ризику	Значення наслідків і ймовірність
6. Прийнятність ризику	Можливі збитки і їх фінансове значення Ціна ризику Ймовірність і розмір ймовірних збитків /прибутку Цілі контролю над ризиком і бажаний рівень виконання поставлених завдань
7 Управління ризиком і механізми контролю	Діючі методи / практика управління ризиком Рівень надійності існуючої програми контролю над ризиком Існуючі відповіді / протоколи обліку та аналізу контролю над ризиком
8. Можливості для поліпшення	Рекомендації щодо зниження ризику
9. Стратегічні та управлінські	Визначення ступеня відповідальності (функції) за розробку та

Поняття ризику у Стандартах FERMA таке ж, як і в ISO / IEC Guide 73 „Управління ризиком. Словник. Керівні вказівки по використанню в стандартах” [27,28], тобто ризик - це комбінація імовірності події та її наслідків.

Завдання ризик менеджменту - це ідентифікація ризиків та управління ризиками. Основна мета - внесок в процес максимізації вартості організації. Це означає виявлення всіх потенційних «негативних» і «позитивних» чинників, що впливають на організацію.

Ризики можуть бути диференційовані за такими категоріями - стратегічні, фінансові, операційні небезпеки і ін.

Бізнес-процеси будь-якої організації можуть бути класифіковані за різними параметрами, наприклад:

- **Стратегічні** - довгострокові цілі організації, а саме питання наявності капіталу, політичні ризики, зміни законодавства, репутація та імідж, зміни в навколишньому середовищі;

- **Операційні** - щоденні питання, вирішення яких веде до досягнення стратегічних цілей;

- **Фінансові** - контроль фінансів організації, ефект зовнішніх факторів як наявність кредитних коштів, зміни курсу валют, рух процентної ставки і т.д.;

- **Управління знаннями та інформацією** - інтелектуальна власність, а саме контроль над джерелами інформації, зберіганням та використанням інформації, комерційна таємниця та використання сучасних технологій для ефективного користування знаннями та інформацією, якою володіє організація;

- **Регулятивні** - відповідність законодавству в частині охорони праці, охорони навколишнього середовища, прав споживачів, техніки безпеки тощо.

Різні організації застосовують різні методи вимірювання наслідків і ймовірностей подій (від тривимірної до п'ятивимірної матриці оцінки ймовірності).

Наслідки (загрози і можливості) можна вимірювати за допомогою певних критеріїв, наведених у табл.3.7-3.9.

Таблиця 3.7 - Наслідки (загрози і можливості) за стандартами FERMA [20]

Високий	Фінансові наслідки не перевищують \$ X Істотний вплив на стратегічний розвиток і діяльність організації Істотна стурбованість зацікавлених осіб
Середній	Фінансові наслідки перебувають у межах \$ X і \$ Y Помірний вплив на стратегічний розвиток і діяльність організації Помірна стурбованість зацікавлених осіб
Низький	Фінансові наслідки нижче \$ Y Слабкий вплив на стратегічний розвиток і діяльність організації Слабка стурбованість зацікавлених осіб

Таблиця 3.8 - Ймовірність події - загрози [20]

Оцінка ймовірності	Опис	Індикатори
Висока	Імовірність настання щороку або	Потенційна ймовірність того, що

(Ймовірно)	Ймовірність настання події більше ніж на 25%	Подія наступить кілька разів протягом певного періоду часу (наприклад, 10 років). Подія сталася недавно.
Середня (можливо)	Існує ймовірність настання події протягом 10 років або ймовірність настання менше ніж 25%	Подія може відбутися кілька разів протягом певного періоду часу. Складно контролювати внаслідок впливу зовнішніх факторів. Існує історія настання події.
Низька (віддалено)	Практично відсутня ймовірність настання події протягом 10 років або ймовірність настання менше ніж 2%	Подія не наступала. Ймовірність настання події мала.

Таблиця 3.9 - Ймовірність події - можливості [20]

Оцінка ймовірності	Опис	Індикатори
Висока (ймовірно)	Позитивні результати, ймовірно, настануть протягом року або ймовірність позитивного результату вище ніж 75%.	Чітка і визначена можливість, настання результату можливо в короткостроковий період при використанні існуючих бізнес-процесів.
Середня (можливо)	Можливі позитивні результати протягом року з імовірністю настання 25% - 75%.	Можливості досяжні при планомірному і чіткому керівництві. Додаткові можливості, які впливають із існуючих планів.
Низька (віддалено)	Позитивні результати, можливо, настануть незабаром або ймовірність настання позитивних результатів менше ніж 25%.	Ймовірні можливості, які вимагають додаткових досліджень. Можливості, які мало ймовірні з точки зору існуючого менеджменту.

Опис ризиків є основою для формування «карти ризиків» організації, яка дає зважену оцінку ризиків і вказує на пріоритетність щодо заходів зі зниження ступеня ризику.

Формування «карти ризику» дозволяє виявити зони бізнесу, що наражаються на ті або інші ризики, а так само описати діючі методи контролю над ризиками і визначити необхідність внесення зміни щодо зменшення, посилення контролю або перегляду діючих механізмів.

Формування «карти ризиків» дозволяє визначити зони відповідальності за ризиками і розподілити людські ресурси відповідним чином.

В документі також розглядають підходи до якісної/кількісної оцінки ризиків, заходи з управління ризиками, структуру звіту про ризики та обов'язки Ради директорів, структурних одиниць та окремих працівників з поповнення та обробки інформаційних потоків.

В цих стандартах та інших документах з питань ризик-менеджменту встановлені ключові етапи процесу управління:



1) ідентифікація / виявлення ризику з супутньою оцінкою вірогідності його реалізації і масштабу наслідків, визначенням причин його виникнення та ризикових сфер;

2) розробка ризик-стратегії з метою зниження ймовірності реалізації ризику та мінімізації можливих негативних наслідків;

3) вибір методів і інструментів управління виявленим ризиком;

4) безпосереднє управління ризиком;

5) оцінка досягнутих результатів і коригування ризик-стратегії.

Управління ризиками передбачає розв'язання задач кількох напрямів: фінансового, організаційного, юридичного, статистичного та ін. Остання задача включає, насамперед, збір масових даних (тобто термін „статистика” тут в розумінні сукупності цифр) про ймовірність та наслідки ризикових подій. Наприклад, Базельськими документами вимагається для формування резервів капіталу під операційний ризик сформувати власну базу даних про його окремі складові за період, що не менше, ніж 3 роки.

Крім того, статистична частина процесу управління ризиками може передбачати:

- розрахунок та аналіз банківських ризиків, комплексний підхід до їх вивчення;
- побудову оптимізаційних моделей банківських ризиків;
- обґрунтовані розрахунки лімітів різних видів ризиків;
- розрахунок страхових резервів у розмірах, не менших нормативів регулятора, для запобігання можливим збиткам та відшкодування фактичних. Поповнення резервів відбувається у вигляді резервного фонду, який формується з чистого прибутку, або у вигляді спеціальних резервів.

Для належного виконання обов'язків з управління ризиків потрібно мати відповідну кваліфікацію. В багатьох країнах світу готують спеціалістів з ризик-менеджменту. Всесвітньо визнаним лідером у цих питаннях є Глобальна асоціація професіоналів з ризику (Global Association of Risk Professionals, GARP) [25], яка існує з 1996р., та на початок 2012р. було зареєстровано 150 тис. членів в 195 країнах.

Мета GARP – надання допомоги в обізнаності з проблем ризику в організаціях.

GARP надає міжнародні сертифікати спеціалістам, що склали іспит за спеціальною програмою підготовки. Так, в області фінансових ризиків GARP встановлює глобальний стандарт з професійним позначенням „The Financial Risk Manager” / FRM (Фінансовий ризик-менеджер).

У США популярною є ступінь Associate in Risk Management (ARM).

### **Контрольні питання для перевірки знань**

1. Наведіть відомі Вам визначення ризику. Чим вони відрізняються? Наведіть відомі Вам класифікації ризиків банківської діяльності.
2. Охарактеризуйте систему показників статистики ризиків.
3. Які завдання статистики ризиків? Які методи використовуються статистикою ризиків?
4. Комплексне оцінювання банківських ризиків з метою здійснення банківського

нагляду.

5. Наведіть фактори оцінки та кількісні параметри кредитного ризику.
6. Наведіть фактори оцінки та кількісні параметри ризику ліквідності.
7. Наведіть фактори оцінки та кількісні параметри операційно-технологічного ризику.
8. Наведіть фактори оцінки та кількісні параметри валютного ризику.

### Тестові завдання до теми 3

1. Примітки до фінансової звітності банків містять дані про:
  - А) кредитний, ринковий, валютний та ризик ліквідності;
  - Б) ризик зміни процентної ставки;
  - В) ризик концентрації та географічний ризик;
  - Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.
2. Норматив достатності регулятивного капіталу (Н2):
  - А) встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку;
  - Б) враховує вплив кредитного ризику;
  - В) враховує вплив кредитного та ринкового ризиків;
  - Г) враховує вплив кредитного, ринкового та операційного ризиків.
3. Форми звітності банків, що існують для надання інформації щодо операційного ризику, це:
  - А) форми статистичної звітності;
  - Б) форми фінансової звітності;
  - В) форми управлінської звітності;
  - Г) немає таких форм.
4. Чи визначає Національний банк України з метою здійснення банківського нагляду ризик країни:
  - А) ні;
  - Б) так;
  - В) визначає виключно у наступних випадках: \_\_\_\_\_.
5. За надання Національному банку недостовірної інформації щодо економічних нормативів, НБУ застосовує такі заходи впливу до банків-порушників:
  - А) установлення для банку підвищених економічних нормативів;
  - Б) застосування до банку письмового застереження; обмеження, зупинення чи припинення проведення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику; накладання штрафів на банки;
  - В) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами; обмеження, зупинення чи припинення проведення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику; відсторонення посадової особи банку від посади застосовуються за надання недостовірної інформації та звітності, ненадання або несвоєчасне їх надання.
6. Економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками, розраховуються:

- А) щомісячно;
- Б) щоденно;
- В) періодичність є такою: \_\_\_\_\_.

7. Відповідно до «Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків» ризик країни:

- А) враховується при оцінці ринкового ризику;
- Б) враховується при оцінці валютного ризику;
- В) не враховується, оскільки \_\_\_\_\_.

8. Ризики в банківській діяльності:

- А) ймовірність виникнення події, яка спричинить негативний вплив на досягнення поставлених цілей;
- Б) ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку;
- В) означають імовірність одержання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів;
- Г) всі наведені визначення є вірними (різне авторство).

9. У звітному році в порівнянні з базисним обсяг власних коштів збільшився на 25%, а активів – на 15%. Як змінився рівень банківського ризику?

- А) зріс на 8,7%;
- Б) зріс на 10%;
- В) зменшився на 8%;
- Г) зменшився на 10%.

10. Для розрахунку нормативів Н2, Н3, Н8, Н11, Н12 береться :

- А) регулятивний капітал банку;
- Б) регулятивний капітал банку, відкоригований на суму перевищення нормативів Н7 та Н9;
- В) статутний капітал банку.

## Задачі

### Задача 1

**Дані для виконання:** портфель кредитів фізичним особам складається з портфеля споживчих кредитів (СпКр) у 50 млн.грн. та портфеля інших кредитів (ІнКр) у 10 млн.грн.

Очікуваний прибуток портфельів залежить від загального стану економіки, який оцінюється за трьома сценаріями: песимістичним сценарієм, найбільш ймовірним та оптимістичним. Цифрові дані приведені в таблиці.

**Необхідно:** Заповнити таблицю. Оцінити очікувану міру ризику кожного з цих портфельів, якщо за величину ризику приймається: а) величина дисперсії; б) величина коефіцієнта варіації; в) величина семіваріації; г) величина коефіцієнта семіваріації.

Яким буде очікуваний прибуток портфеля кредитів фізичним особам за умови реалізації кожного з сценаріїв?

Сценарій	Ймовірність реалізації сценарію	Портфель споживчих кредитів СпКр		Портфель інших кредитів ІнКр	
		Очікуваний прибуток, млн.грн.	Прибутковість, %	Очікуваний прибуток, млн.грн.	Прибутковість, %
Оптимістичний	0,3		25		18
Найбільш ймовірний	0,6		15		10
Песимістичний	0,1		-10		-5

## Задача 2

Маємо дані про окремі показники активів банків станом на 01.01.2012 у млн.грн.:

Назва банку	Кредити та заборгованість клієнтів	у тому числі:		Резерви під знецінення кредитів	Резерви у відсотках до активу	Усього активів
		кредити та заборгованість юридичних осіб	кредити та заборгованість фізичних осіб			
ДЕЛЬТА БАНК	18 051,95	10 109,81	7 942,14	-4 229,33		23 216,42
ОТП БАНК	20 139,46	13 116,52	7 022,93	-3 104,15		22 784,72
По групі I	570 967,27	431 322,36	139 64,91	-108 152,69		705 448,99

Використовуючи наведені дані, оцінити міру кредитного ризику, що прийняли на себе банки. Порівняти з ситуацією по першій групі, до якої вони належать.

## Список використаних джерел

### Нормативні

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 № 373. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні (до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні), схвалена Постановою Правління НБУ від 02.06.2009 N 315.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затв. Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 N 104 // <http://www.rada.gov.ua>.
5. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затв. Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 № 361 // <http://www.rada.gov.ua>.
6. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затверджене Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 369.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. (А з

22.09.2012 набуло чинності Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затв. Постановою Правління НБУ від 17.08.2012 № 346).

7. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, затверджене Постановою Правління НБУ від 08.05 2002 р. № 171.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене Постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
9. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затв. Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
10. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджені постановою Правління НБУ від 18.06.2003 №255.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

#### **Використані та рекомендовані**

12. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексеєнко, І.М.Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005.
13. Банківські ризики: теорія та практика управління: Монографія / Л.О.Примостка, О.В.Лисенок, О.О.Чуб та ін. – К.:КНЕУ, 2008.- 456с.
14. Банковский надзор: Европейский опыт и российская практика: Под редакцией М.Олсена, 2005. - <http://www.cbr.ru/today/ms/pk/bankingsupervisioneurussia2005ru.pdf>.
15. Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання: Підручник. – К.: ІЗМН, 1996. – 400с.
16. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. Посіб. / Вітлінський В.В., Пернарівський О.В., Наконечний Я.С., Великоіваненко Г.І.; За ред. Вітлінського В.В. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251 с.
17. Международные стандарты по оценке риска ликвидности, стандартам и мониторингу: Консультативный материал: Базельский Комитет по банковскому надзору 2009, декабрь.– Режим доступу: // <http://www.cbr.ru/today/ms/bn/2.pdf>.
18. Повышение устойчивости банковского сектора. Консультативный материал: Базельский Комитет по банковскому надзору 2009, декабрь.– Режим доступу: <http://www.cbr.ru/today/ms/bn/1.pdf>.
19. Предложение по обеспечению функции абсорбации убытков регулятивным капиталом в случае нежизнеспособности банка. Консультативный документ: Базельский Комитет по банковскому надзору 2010, август.– Режим доступу: [http://www.cbr.ru/today/ms/bn/010930\\_nadzor.pdf](http://www.cbr.ru/today/ms/bn/010930_nadzor.pdf).

20. Стандарты управления рисками Федерации европейских ассоциаций риск-менеджеров (Стандарты FERMA). – Режим доступа: [http://www.theirm.org/publications/documents/rm\\_standard\\_russian\\_03\\_12\\_04.pdf](http://www.theirm.org/publications/documents/rm_standard_russian_03_12_04.pdf).
21. Статистика банківської діяльності: Навч. Посібник / А.В. Головач, В.Б. Захожай, К.С.Базилевич. – К.: МАУП, 1999.- 176 с.
22. Управление рисками организаций: Интегрированная модель (COSO, 2004р.) – Краткое изложение. Концептуальные основы.– Режим доступа: [www.coso.org/Publications/ERM/COSO\\_ERM\\_ExecutiveSummary\\_Russian.pdf](http://www.coso.org/Publications/ERM/COSO_ERM_ExecutiveSummary_Russian.pdf).
23. Embracing Enterprise Risk Management: Practical Approaches for Getting Started, 2011.– Режим доступа: [http://www.coso.org/documents/EmbracingERM-GettingStartedforWebPostingDec110\\_000.pdf](http://www.coso.org/documents/EmbracingERM-GettingStartedforWebPostingDec110_000.pdf).
24. Enterprise Risk Management: Understanding and Communicating Risk Appetite, 2012.– Режим доступа: [http://www.coso.org/documents/ERM-Understanding%20%20Communicating%20Risk%20Appetite-WEB\\_FINAL\\_r9.pdf](http://www.coso.org/documents/ERM-Understanding%20%20Communicating%20Risk%20Appetite-WEB_FINAL_r9.pdf).
25. Global Association of Risk Professionals.– Режим доступа: <http://www.garp.org/>.
26. Guidance on Monitoring Internal Control Systems, 2009.– Режим доступа: [http://www.coso.org/documents/COSO\\_Guidance\\_On\\_Monitoring\\_Intro\\_online1.pdf](http://www.coso.org/documents/COSO_Guidance_On_Monitoring_Intro_online1.pdf).
27. ISO/IEC 31010:2009 „Risk Management – Risk Assessment techniques”.
28. ISO 31000:2009 „Risk Management Update - Overview and Implications for Managers.
29. The Institute of Risk Management.– Режим доступа: <http://www.theirm.org/>.

## Тема 4. Статистичний аналіз кредитної діяльності банку

### Питання

- 4.1. Сутність і класифікація кредитів. Завдання статистики кредитів
- 4.2. Показники статистики кредитної діяльності. Економіко-статистичний аналіз обороту кредитів
- 4.3. Економічні нормативи кредитної діяльності банків
- 4.4 Система показників, що використовують для аналізу кредитоспроможності клієнтів банку
- 4.5 Статистичне вивчення якості кредитного портфеля банку
- 4.6 Статистична оцінка кредитного ризику

### 4.1. Сутність і класифікація кредитів. Завдання статистики кредитів

Поштовхом останньої глобальної фінансової кризи часто називають перегрів кредитного ринку та іпотечну кризу у США. Остання мала перші прояви ще у 2006р., а у 2007р. вже охопила всю Америку.

Цьому передували наступні події: обсяг безнадійних боргів позичальників американських банків тільки за 2000р. зріс на 300%, а загальний обсяг проблемних кредитів зріс вдвічі; резерви на покриття можливих збитків за кредитними операціями впали до найгіршого за 50 років показника для США - 1,6% загальної суми боргів. Ще у 90-ті роки заборгованість домогосподарств за споживчими кредитами сягнула 75% ВВП, а разом з іпотечною заборгованістю – перевищила ВВП.

Всі ці дані демонструють як поширеність, так і виключну ризикованість кредитних операцій, їх можливий вплив на виникнення рецесії в країні.

За даними дослідження, що проводилося на матеріалах багатьох країн світу, групою науковців виявлений зв'язок між кредитним бумом та подальшою банківською кризою. Цікавою при вивченні цього питання є серія публікацій на офіційному сайті МВФ та, наприклад, праця: W.R. Keeton «Does Faster Loan Growth Lead to Higher Loan Losses?» [28].

Глибина падіння та швидкість виходу країни з рецесії, в яку вона потрапила після «кредитної кризи», залежить від структури та якості кредитного портфеля. Чим більше споживчих кредитів було, тим більш тривалим буде вихід з кризи, і навпаки – чим вище частка кредитів для підтримки реального виробництва, тим коротший буде цей складний шлях. На жаль, загальною світовою тенденцією є той факт, що частка кредитів для реального виробництва все знижується, тим паче інвестиційної спрямованості. Все більше кредитують так звану «віртуальну економіку» або з метою поповнення обігових коштів. За різними експертними оцінками від 6 до 20% кредитних ресурсів скеровується в інвестиції, а основна маса кредитних послуг характеризується як лихварство у гіршому розумінні цього слова.

Банки отримують не тільки найбільші доходи саме від кредитної діяльності, але й приймають на себе значні кредитні ризики, що багато в чому залежать від виду кредитної операції, позичальника, загальноекономічної ситуації та ін. чинників.

Згідно [6] **кредитна операція** - вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств,

акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів із такої суми (відстрочення платежу).

Оскільки кредитна функція є базовою функцією банків, то зрозуміло, що кредитні операції повинні зростати і мати все більше значення для економіки країни, що повністю відповідає даним статистики (табл.4.1).

Таблиця 4.1 – Кредити банків України, залишки заборгованості у млн.грн. станом на кінець періоду

	Усього	у тому числі за видами							
		валют		кредитів					
		у національний	в іноземній	короткострокових			довгострокових		
				усього	у тому числі		усього	у тому числі	
	у національний	в іноземній			у національний	в іноземній			
1991	1	1	–	1	1	--	0	0	--
1992	27	24	3	26	23	3	1	1	--
1993	406	385	21	395	374	21	11	11	--
1994	1557	1198	359	1381	1022	359	176	176	--
1995	4078	3029	1049	3644	2664	980	434	365	69
1996	5452	4102	1350	4845	3653	1192	607	449	158
1997	7295	5195	2100	6522	4682	1840	773	513	260
1998	8873	5117	3756	7239	4438	2801	1633	679	955
1999	11787	5716	6071	9142	4714	4428	2645	1002	1643
2000	19574	10568	9006	16060	8903	7157	3514	1665	1849
2001	28373	15845	12528	22218	13034	9184	6156	2811	3344
2002	42035	24463	17572	30186	18689	11497	11849	5774	6075
2003	67835	39563	28272	37282	24737	12545	30553	14826	15727
2004	88579	51207	37372	40575	26864	13711	48003	24343	23661
2005	143418	81274	62144	54820	39474	15346	88599	41800	46798
2006	245226	123783	121443	86193	60101	26092	159033	63682	95351
2007	426863	213798	213065	131501	95155	36346	295362	118643	176719
2008	734022	300220	433801	222033	129048	92985	511989	171172	340816
2009	723295	355521	367774	230974	163952	67022	492321	191569	300752
2010	732823	395504	337319	242772	173845	68927	490051	221658	268393
2011	801809	478596	323213	297422	218240	79182	504387	260355	244032

Примітка

Показники до 1996р. перераховані за курсом грошової реформи.

У ст. 347 Господарського Кодексу України визначені форми та види кредитів, які надаються банками та розрізняються за:

**строками користування** (короткострокові - до одного року, середньострокові - до трьох років, довгострокові - понад три роки);  
**способом забезпечення;**



*ступенем ризику;  
методами надання;  
строками погашення;  
іншими умовами надання, користування або погашення.*

**Кредити** — фінансові активи, які створюються в разі надання кредитором коштів безпосередньо позичальнику та засвідчуються документами, що не обертаються на ринку. Це надані позики та аванси, крім кредиторської і дебіторської заборгованості.

**Нові кредити** – включають суми за первинними кредитними договорами, укладеними протягом звітного періоду, а також суми за додатковими пролонгованими договорами, за якими, крім продовження строку, відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентної ставки.

Станом на 2011р. нові кредити склали 1314,2 млрд.грн., з них 1189,5 – нефінансовим корпораціям, 98,2 – домогосподарствам.

До заборгованості за кредитними операціями, що становлять **кредитний портфель банку**, належать складові, наведені у табл.4.2:

Таблиця 4.2 - Складові кредитного портфелю банку [7]

Складові кредитного портфелю	Номери балансових рахунків
кошти банків у розрахунках та строкові депозити, які розміщені в інших банках, і сумнівна заборгованість за ними	1502, 1510, 1512, 1513, 1514, 1515, 1516, 1517
кредити, які надані іншим банкам, і сумнівна заборгованість за ними	1520, 1521, 1522, 1523, 1524, 1525, 1526КА, 1527, 1600 А
вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання, і сумнівна заборгованість за ними	2030, 2036 КА, 2037
кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання	2010, 2016 КА
кредити, що надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання, і сумнівна заборгованість за ними	2020, 2026 КА, 2027
кредити суб'єктам господарювання в поточну діяльність, в інвестиційну діяльність і сумнівна заборгованість за ними	2062, 2063, 2065, 2066КА, 2067, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076КА, 2077
іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання, і сумнівна заборгованість за ними	2082, 2083, 2085, 2086КА, 2087
кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування, і сумнівна заборгованість за ними	2102, 2103, 2105, 2106КА, 2107, 2112, 2113, 2115, 2116КА, 2117
іпотечні кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування, і сумнівна заборгованість за ними	2122, 2123, 2125, 2126 КА, 2127, 2132, 2133, 2135, 2136КА, 2137
кредити на поточні потреби та в інвестиційну діяльність, що надані фізичним особам, і сумнівна заборгованість за ними	2202, 2203, 2205, 2206КА, 2207, 2211, 2215, 2216КА, 2217
іпотечні кредити, що надані фізичним особам, і сумнівна заборгованість за ними	2232, 2233, 2235, 2236КА, 2237
кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам, і сумнівна заборгованість за ними	2220, 2226КА, 2227
кредити овердрафт, що надані суб'єктам господарювання та фізичним особам	2600А, 2605А, 2620А, 2625А, 2650А, 2655А
гарантії, поручительства, підтверджені акредитиви, акцепти та авалі, що надані банкам	позабалансові рахунки 9000, 9001, 9002, 9003
вимоги за виплаченими банком гарантіями	3548
гарантії та авалі, що надані клієнтам (крім банків)	позабалансові рахунки 9020, 9023
зобов'язання з кредитування, що надані банкам і клієнтам	позабалансові рахунки 9100, 9122, 9129

Складові кредитного портфелю для публікації (макрорівень узагальнення) поділяються за ознаками:

- резидентності;
- валют (національна валюта та іноземні – долар США, євро, російський рубль та ін. валюти);
- за строками (до 1 року, від 1 року до 5 років, більше 5 років);
- за інституційними секторами економіки (інші фінансові корпорації, сектор загального державного управління, нефінансові корпорації, інші сектори економіки, в тому числі домашні господарства);
- за цільовою спрямованістю:
  - для домогосподарств: споживчі кредити; на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; інші кредити; окремо розглядають також іпотечні кредити;
  - для нефінансових корпорацій: кредити в поточну діяльність; на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; інші кредити в інвестиційну діяльність; окремо розглядають також іпотечні кредити;
- кредити нефінансовим корпораціям - за видами їх економічної діяльності (торгівля, переробна та добувна промисловості, сільське господарство та ін.);
- у розрізі регіонів їх надання.

Найбільша частка кредитів припадає на недержавні нефінансові корпорації та домогосподарства.

Нефінансові корпорації — корпорації (державні, приватні, під іноземним контролем), основним видом діяльності яких є виробництво товарів чи надання нефінансових послуг.

Домашні господарства — наймані працівники, роботодавці, самостійно зайняті працівники, одержувачі пенсій, одержувачі доходу від власності та інших трансфертів.

Розвиток кредиту в країні характеризує показник внутрішнього кредиту.

Абсолютний розмір внутрішнього кредиту, його динаміка та коефіцієнт співвідношення з ВВП відображають розвиток та значимість кредиту для економіки певної країни (табл.4.3). Так, наприклад, для розвинених країн співвідношення внутрішнього кредиту до ВВП майже завжди значно перевищує 100%.

Таблиця 4.3 - Внутрішній кредит, наданий банківським сектором, % від ВВП (за даними Світового банку [18])

	2007	2008	2009	2010	2011
Білорусь	26,8	32,7	34,1	45,3	34,4
Велика Британія	187,5	213,5	229,2	222,6	213,8
Греція	113,8	115,9	115,6	145,5	148,5
Іспанія	197,7	214,5	229,1	233,9	228,8
Італія	128,2	132	141,6	154,9	157
Китай	127,8	120,8	145,1	146,3	145,9
Нідерланди	197,6	196	224,1	212,1	211,1
Польща	46,3	59,7	61,4	63,5	66,2
Росія	24,4	23,9	33,7	38,4	40,7
Україна	61,1	82,1	88,6	79,5	73,4

США	244,4	222	234,9	232,9	233,3
Швейцарія	184,9	181,8	193,1	191,1	192
Японія	297,5	301	327,8	326	337,8

Доступність кредиту для нефінансових корпорацій та домогосподарств визначається, насамперед, його ціною, яка суттєво залежить від загальноекономічних умов в країні, ціни депозитів та ін. чинників. Зважаючи на дані Світового банку серед країн, що їх надали, процентна ставка за кредитами в Україні є однією з найвищих (табл.4.4).

Висока ціна на кредити не дозволить клієнту розрахуватися за боргами, оскільки його доходу може не вистачити на сплату процентів за кредитом. Головним джерелом доходів для фізичної особи є оплата праці, а для підприємства запорукою сплати процентів по кредитах є висока рентабельність, стабільні грошові потоки. Кредитна ставка обов'язково залежить від конкретних умов договору (порядку сплати відсотків, строку та багатьох ін.чинників), але орієнтиром завжди є ставка для фінансово найбільш стабільних позичальників, з доброю кредитною історією, тобто для так званих прайм-клієнтів. До такої ставки потім додаються різні надбавки за ризик конкретної угоди, тобто прайм-ставка є мінімумом.

Таблиця 4.4 - Ставка відсотків по кредитах для прайм-клієнтів, % [за даними Світового банку]

	2007	2008	2009	2010	2011
Білорусь	8,6	8,6	11,7	9,2	13,6
Бразилія	43,7	47,3	44,7	40	43,9
Велика Британія	5,5	4,6	0,6	0,5	0,5
Італія	6,3	6,8	4,8	4	4,5
Китай	7,5	5,3	5,3	5,8	6,6
Нідерланди	4,6	4,6	2	1,8	2
Росія	10	12,2	15,3	10,8	8,5
США	8,1	5,1	3,3	3,3	3,3
Україна	13,9	17,5	20,9	15,9	15,9
Швейцарія	3,2	3,3	2,8	2,7	2,7
Японія	1,9	1,9	1,7	1,6	1,5

Для подання статистичної звітності банками України процентна ставка за кредитами розраховується за кожним строком погашення, типом позичальника та валютою як середньозважена величина процентних ставок за обсягами фактично наданих і пролонгованих у звітному періоді кредитів у річному обчисленні.

За кожним балансовим рахунком, кодом резидентності, кодом валюти, за кожною секцією видів економічної діяльності, інституційним сектором економіки та строком погашення процентні кредитні ставки розраховуються аналогічно до процентних ставок за депозитами за такою формулою [9]:

$$\bar{p} = \frac{\sum P_n V_n}{\sum V_n}$$

де  $\bar{p}$  - середньозважена процентна ставка за кредитами/депозитами;

$P_n$  – процентна ставка за  $n$ -м кредитним/депозитним договором;

$V_n$  – сума (обсяг) кредитів за  $n$ -м кредитним/депозитним договором.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене, завданнями статистики кредиту є:

*на макроекономічному рівні:*

- аналіз показників, що характеризують кредитні ресурси та кредитні вкладення;
- вивчення взаємозв'язку кредитних вкладень з показниками обсягу виробництва, капіталовкладень;

*на мікроекономічному рівні:*

- оцінювання кредитоспроможності позичальників та ризиків неповернення боргів;
- аналіз масштабів, структури та причин виникнення прострочених/проблемних та безнадійних кредитів;
- аналіз кредитообороту;
- аналіз обсягів збитків від кредитних операцій та достатності формування резервів під них;
- вивчення відповідності розмірів заставного забезпечення розмірам кредитів та їх ризиків;
- аналіз формування й динаміки кредитних процентних ставок.

*Кредитні ресурси* складаються з коштів банків (статутний капітал, резервні та спеціальні фонди), тимчасово вільних грошових коштів бюджету, суб'єктів господарювання (залишки коштів на поточних рахунках підприємств, кошти у розрахунках, тощо) та населення (залишки внесків в ощадні установи). Джерела їх визначені як у статті 349 “Кредитні ресурси” Господарського Кодексу України №436-IV (прийнятий 16.01.03), так і у вже нечинному Положенні Національного банку України “Про кредитування” № 246 від 28.09.95, яке мало в своєму складі багато актуальних і на даний час моментів.

*Кредитні вкладення* – позики, що надаються банківськими установами, підприємствами, організаціями та населенню для виробничого та соціального розвитку.

#### **4.2. Показники статистики кредитної діяльності. Економіко-статистичний аналіз обороту кредитів**

Показники статистики кредитної діяльності поділяються на такі, що характеризують її на мікро- та макрорівнях.

Для характеристики кредитної діяльності на *макрорівні* часто використовуються показники, що розміщуються на сайті Світового банку в розділі «Індикатори фінансового сектору» в розрізі економік країн світу, та ін. Це такі показники, як: відношення капіталу банку до активів (%), неробочі кредити банків до загальної суми кредитів (%), ставка відсотку по депозитах (%), кредитна процентна ставка (%), спред (відсоткова ставка за кредитами мінус ставка за депозитами, %), премія за ризик по кредитуванню (основна ставка мінус ставка за казначейськими векселями, %), реальна процентна ставка (%), зростання обсягу грошей та квазігрошей (% на рік), вимоги до центрального уряду (щорічний

приріст у % до грошової маси), вимоги до інших секторів вітчизняної економіки (щорічний приріст у % від грошової маси), внутрішній кредит, що наданий банківським сектором (в % від ВВП) та ін.

Так, наприклад, неробочі кредити банків до загальної суми кредитів варіюють останніми роками в залежності від країни від 0,3% (мінімальний рівень) до 20% і навіть 42% (максимальний рівень) і динаміка їх останніми роками наведена у табл.4.5:

Таблиця 4.5 – Неробочі кредити банків до загальної суми кредитів у % (bank nonperforming loans to total gross loans) за даними Світового банку [<http://data.worldbank.org/indicator>]

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Білорусь	3,1	2,8	1,9	1,7	4,2	3,5	3,1
Велика Британія	1,0	0,9	0,9	1,6	3,5	4,0	...
Греція	6,3	5,4	4,5	5,0	7,7	10,4	11,5
Єгипет	26,5	18,2	19,3	14,8	13,4	11,0	...
Ісландія	1,1	0,8	...	...	45,2	39,9	26,3
Іспанія	0,8	0,7	0,9	2,8	4,1	4,6	...
Казахстан	...	...	...	5,1	21,2	23,8	26,3
Канада	0,5	0,4	0,4	0,8	1,3	1,2	1,1
Китай	8,6	7,1	6,2	2,4	1,6	1,1	1,1
Росія	2,6	2,4	2,5	3,8	9,5	8,2	8,0
США	0,7	0,8	1,4	3,0	5,4	4,9	4,7
Україна	19,6	17,8	13,2	17,4	13,7	15,3	15,4
Швейцарія	0,5	0,3	0,3	0,5	0,4	...	...
Японія	1,8	1,5	1,4	1,7	1,9	1,8	...

**Неробочі**, або знецінені кредити (в МСФЗ - NPL) – це кредити, виплати, по яких не здійснювалися 90 днів і більше. Вони відрізняються від прострочених кредитів тим, що останні означають всі кредити, по яких настав будь-який термін прострочення (простроченим кредит стає на наступний день після настання строку сплати).

За даними статистики Світового банку частка неробочих кредитів у їх загальній сумі складала в Україні майже 42%, але згодом таку оцінку ретроспективно переглянули, і зараз за ті ж роки вона зменшена більше, ніж вдвічі [18]. Навіть після цього, Україна має одні з найбільших показників серед всіх країн світу, що представили свої дані для Світового банку. І це в той час, як для більшості розвинених країн ця частка складає 1-5%. Розходження між 10% проблемних кредитів за даними НБУ та 42% за статистикою Світового банку в цілому пояснюється різними обліковими [8] вимогами щодо врахування заборгованості (обсяг непрацюючих кредитів за світовою практикою визначається не за сумою, щодо якої настав строк погашення, а щодо усього обсягу заборгованості по такому кредиту).

Таким чином, проблема «токсичних» активів і зараз є виключно гострою для банків України, і чекати на її швидке виправлення немає підстав. Для зменшення частки негативно класифікованої заборгованості та покращення балансів у 2011

році банки активно списували заборгованість (чому сприяли прийняті нормативні акти НБУ і ДПАУ); продавали заставне майно; передавали або продавали проблемні активи.

Серед дозволених законодавством України механізмів передачі/продажу проблемних активів слід виокремити наступні:

- 1) тендер для інвесторів;
- 2) прямий продаж третім особам;
- 3) сек'юритизація;
- 4) передача прав вимоги фондам спільних інвестицій.

Об'єктивному вивченню динаміки проблемної кредитної заборгованості заважає відсутність єдиного підходу до терміну «проблемний кредит». Різні банки вкладають різне розуміння, тому останнім часом у статистиці відійшли від розкриття та аналізу даних за проблемними кредитами, а з 2007р. використовують категорію прострочених (табл.4.6).

Таблиця 4.6 – Проблемні/прострочені кредити банків України [за даними офіційного сайту НБУ]

	Частка прострочених кредитів у сукупному портфелі вітчизняних банків, %	Залишки заборгованості, млрд.грн.	Проблемна / прострочена заборгованість, млрд.грн.
01.01.2004	3,4	73,4	2,5
01.01.2005	3,2	97,2	3,1
01.01.2006	2,2	156,4	3,4
01.01.2007	1,7	269,7	4,6
01.01.2008	1,3	485,5	6,3
01.01.2009	2,3	792,2	18,2
01.01.2010	9,4	747,3	70,2
01.01.2011	11,2	755	84,6
01.01.2012	9,6	825,3	79,2
01.06.2012	9,5	820,4	77,9

Примітка:

До 01.01.2007 відображали проблемну заборгованість, після – прострочену.

Прострочені/проблемні кредити вивчаються статистикою за видами позичальників. Так, для нефінансових корпорацій третина прострочки приходить на підприємства торгівлі (табл.4.7).

Таблиця 4.7 - Прострочена кредитна заборгованість банкам України позичальників-нефінансових корпорацій за видами їх економічної діяльності

Види економічної діяльності	Залишки заборгованості, станом на кінець періоду млрд.грн.		Питома вага, %	
	2010	2011	2010	2011
сільське господарство	3,3	2,5	5,0	4,6
промисловість	16,6	14,6	25,3	26,7
будівництво	7,8	6,3	11,9	11,5
торгівля	24,3	17,9	37,0	32,7
інші	13,6	13,4	20,7	24,5

Всього	65,6	54,7	100	100
--------	------	------	-----	-----

Статистика вивчає також взаємозв'язок строку прострочення кредитів та перспектив погашення боргу, що важливо для планування роботи з проблемними кредитами.

Дослідження агентства «Кредит -Рейтинг» [26] показало, що зі збільшенням терміну простроченої заборгованості знижується відсоток стягнених сум. Централізованої статистики процента зборів не ведеться, проте за інформацією, отриманою від окремих банків і колекторських компаній, а також за даними відкритих джерел, агентство вивело орієнтовну залежність відсотка стягнення від терміну існування простроченої заборгованості (табл. 4.8).

Таблиця 4.8 – Залежність ефективності стягнення від строку прострочення [26]

Строк прострочення, дні	Стягнення до кризи, %	Стягнення після початку кризи, %
До 30	70-90	25-30
30-60	50-60	20-25
60-90	20-30	15-20
90-180	15-20	3,5-4,5
180-360	10	2,5-3,5
360-540	5	1-2,5
540-720	1	0,3-1
Більше 720	Менше 1	Менше 0,3

Показово, що після початку кризи, внаслідок погіршення фінансового стану підприємств і падіння платоспроможності населення, ефективність роботи по стягненню заборгованості різко знизилася.

Важливо розуміти, що проблемні борги банкам – це проблема не тільки самих банків. Значні обсяги проблемних банківських активів можуть провокувати розгортання спочатку банківської кризи, а потім – і загальноекономічної. За визначенням Міжнародного банку розрахунків є чотири фактори банківської кризи, і значна частка проблемних активів серед них:

- 1) проблемні активи банків складають > 2 % ВВП;
- 2) сума коштів, що є необхідною для порятунку банківської системи, >2 %ВВП;
- 3) в банківському секторі націоналізація набула масового характеру, банківські депозити заморожені, а влада вводить так звані «банківські канікули»;
- 4) центральний банк країни гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи своїх гарантій матеріально.

Для характеристики кредитної діяльності на *мікроекономічному рівні* існує своя система показників, деякі з яких наведені у табл.4.9.

Таблиця 4.9 - Показники для проведення аналізу кредитних операцій [15 та ін.]

Показники	Формула для розрахунку або послідовність дій. Рекомендовані значення, сутність. Примітки
<b>1. Загальний стан кредитного портфеля</b>	
Обсяг кредитного портфеля (КП)	Включаючи аналіз динаміки прострочених, пролонгованих, сумнівних кредитів
Структура кредитного	Структурні складові: кредити, що надані органам державної влади, іншим

Показники	Формула для розрахунку або послідовність дій. Рекомендовані значення, сутність. Примітки
портфеля	банкам, фізичним особам, суб'єктам господарювання; овердрафт, операції репо, факторинг, кредити в поточну та в інвестиційну діяльність, іпотечні кредити, за врахованими векселями, фінансовий лізинг (оренда), гарантії, зобов'язання з кредитування та сумнівна заборгованість за ними
Показник загальної кредитної активності	$\text{Загальна кредитна активність} = \frac{\text{Усього наданих кредитів}}{\text{Сукупні активи}}$ <p>Значення &gt;55% - позитивно. Якщо &lt;55%- слід терміново змінити структуру активів. Якщо &gt;80% - серйозні проблеми з ліквідністю</p>
Кількість оборотів кредиту (швидкість обороту)	$n = \frac{On}{\bar{K}}$ <p>де <math>On</math> – оборот кредитів по погашенню,  <math>\bar{K}</math> - середні за період залишки заборгованості по кредитах</p>
Відношення загальної суми кредитів до загальної суми депозитів	$\frac{\text{Усього кредитів}}{\text{Усього депозитів}}$ <p>Зростання співвідношення свідчить про зростання ризиків та зниження ліквідності балансу, а в динаміці така тенденція може бути реалізована у небезпечну ситуацію - ліквідація вкладниками своїх вкладів. Низьке значення показника - неадекватне використання банком своїх можливостей щодо кредитування або його небажання брати на себе кредитні ризики. У розвинених країнах в середньому 70-80%</p>
Коефіцієнт погашення кредитів	$\frac{\text{Кредитний оборот по позиках у звітному періоді}}{(\text{Початковий залишок заборгованості (прострочена включно)} + \text{обсяг виданих нових позик})}$
<b>2. Характеристика кредитного портфеля з погляду кредитного ризику</b>	
Ризик концентрації	Вивчення концентрації ризику за категоріями ризику (стандартні та ін.), видами кредитних продуктів, видами економічної діяльності позичальників, забезпеченням, тощо
Співвідношення власних коштів банку ( $BK$ ) та кредитного портфеля	$\frac{BK}{KP}$
Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів ( $KP_{кл}$ ) основним капіталом банку ( $K_{осн}$ )	$\frac{E_{iii}}{E_{D_{e\ddot{e}}}}$
Частка класифікованих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля	$\frac{KP_{кл}}{KP}$ <p>Середній рівень ризику кредитного портфеля</p>
Коефіцієнт збитковості кредитного портфелю	$\frac{\text{Збитки за позиками (ЗБ)}}{KP}$
Коефіцієнт списання кредитів	$\frac{\text{Списані збиткові кредити}}{\text{Кредитний портфель}}$
Показники простроченої заборгованості за кредитами	Абсолютний розмір простроченої заборгованості, її динаміка, темпи росту простроченої заборгованості в порівнянні з темпами росту видачі кредитів (в розрізі окремих видів кредитів)
Частка прострочених кредитів - за процентами та основною сумою ( $KP_{np}$ ) в обсязі $KP$	$\frac{KP_{np}}{KP}$ <p>Питома вага простроченої заборгованості в загальному її обсязі</p>
Абсолютний розмір проблемної заборгованості	В тому числі прострочена + з ознаками фінансових ускладнень (власне проблемна)



<b>Показники</b>	<b>Формула для розрахунку або послідовність дій. Рекомендовані значення, сутність. Примітки</b>
Рівень проблемної заборгованості	$\text{Рівень проблемної заборгованості} = \frac{\text{Проблемні кредити}}{\text{Всього кредитний портфель}}$ <p>Характеризує якість кредитного портфеля із точки зору проблематичності їх повернення &lt; 5% від усього кредитного портфеля.</p>
Питома вага погашеної проблемної заборгованості в загальній сумі проблемних кредитів	$\frac{\text{Погашені проблемні кредити}}{\text{Всього проблемної заборгованості}}$
<b>3. Аналіз кредитного портфеля з погляду захисту від можливих втрат</b>	
Коефіцієнт забезпеченості втрат за кредитами (В)	$\frac{B}{КП}$
Резерви під можливі втрати	Сума резервів та її динаміка Відповідність розрахункового показника резерву фактичному
Коефіцієнт забезпеченості витрат за рахунок резервів банку на покриття збитків (РЗ)	$\frac{PЗ}{КП}$ або $\frac{\text{Črálčd'í-lí i' áňdrň d'í ědláčňr'ó}}{\text{Nídláitě đičě kd ědláčňíiái d'ídnóle'}}$
Коефіцієнт співвідношення сум неповернених кредитів до резервів	$\frac{\text{Nóěč íld'ňáld'íli č'ó ědláčňlá}}{\text{D'íčláâč}}$ <p>Варіанти показників у знаменнику: нерозподілений прибуток, основний капітал Якщо &gt;1 – нестача резервів</p>
Середній час прострочення кредиту	$\bar{t}_{np} = \frac{\sum 3_{np} t_{np}}{\sum 3_{np}}$ <p>де <math>3_{np}</math> – залишки прострочених сум на певну дату; <math>t_{np}</math> – строк прострочення кредиту у днях.</p>
Середній обсяг залишків прострочених позичок	$\bar{3}_{np} = \frac{\sum 3_{np} t_{np}}{\sum t_{np}}$
Темпи зростання залишків прострочених кредитів ( $\Gamma^{np}$ кред) і темпи зростання простроченої заборгованості ( $\Gamma^{np}$ заборг)	Якщо $\Gamma^{np}_{\text{кред}} \leq \Gamma^{np}_{\text{заборг}}$ , - неефективність управління кредитною діяльністю банку і збільшення питомої ваги простроченої заборгованості в загальній сумі залишків заборгованості по кредитах.
<b>4. Характеристика кредитного портфеля з погляду дохідності</b>	
Рентабельність кредитних операцій	$\frac{\text{Доходи від кредитів (D}_{кр})}{\text{Витрати на залучення коштів (ВЗК)}}$
Дохідність кредитного портфеля	$\frac{D_{кр}}{КП}$
Дохідність кредитних операцій	$\frac{D_{кр}}{\text{Загальна сума доходів(або активів)}}$
<b>5. Характеристика кредитного портфеля з погляду дотримання економічних нормативів</b>	
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	$\frac{\text{Сукупна заборгованість щодо 1 контрагента (балансова і позабалансова)}}{\text{Регулятивний капітал}}$ <p>Детальніше - формула у [2] ≤ 25% (регулятивного капіталу, невідкоригованого на основні засоби)</p>
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	$\frac{\text{Сума всіх великих ризиків щодо всіх контрагентів}}{\text{Регулятивний капітал}}$ <p>Детальніше - формула у [2] ≤ 8-кратного розміру регулятивного капіталу банку.</p>

Показники	Формула для розрахунку або послідовність дій. Рекомендовані значення, сутність. Примітки
Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	$\frac{\text{Сума всіх зобов'язань інсайдера (балансових і позабалансових)}}{\text{Сплачений статутний капітал}}$ <p>Детальніше - формула у [2]</p> $\leq 5\%$ сплаченого статутного капіталу
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	$\frac{\text{Сукупна заборгованість усіх інсайдерів (балансова і позабалансова)}}{\text{Сплачений статутний капітал}}$ <p>Детальніше - формула у [2]</p> $\leq 30\%$ сплаченого статутного капіталу

Статистика вивчає показники оборотності кредиту за допомогою індексного методу та факторного аналізу.

Так, наприклад, формули для проведення індексного аналізу швидкості обороту кредитів такі:

- індекси змінного, постійного складу та структурних зрушень:

$$I_{\text{змін.с.}} = \bar{n}_1 \div \bar{n}_0 = \frac{\sum n_1 K_1}{\sum K_1} \div \frac{\sum n_0 K_0}{\sum K_0} = I_{\text{фікс.с.}} \cdot I_{\text{стр.зр.}}$$

$$I_{\text{фікс.с.}} = \frac{\sum n_1 K_1}{\sum K_1} \div \frac{\sum n_0 K_1}{\sum K_1} = \bar{n}_1 \div \bar{n}_{\text{умовн.}}$$

$$I_{\text{стр.зр.}} = \frac{\sum n_0 K_1}{\sum K_1} \div \frac{\sum n_0 K_0}{\sum K_0} = \bar{n}_{\text{умовн.}} \div \bar{n}_0$$

Факторний аналіз швидкості можна провести, застосовуючи такі формули:

$$\Delta n = \bar{n}_1 - \bar{n}_0 = \Delta n_{\text{Он}} + \Delta n_{\text{К}}$$

$$\Delta n_{\text{Он}} = \frac{On_1}{K_1} - \frac{On_0}{K_1}$$

$$\Delta n_{\text{К}} = \frac{On_0}{K_1} - \frac{On_0}{K_0}$$

Статистика кредиту використовує і інші методи, відомі з теорії статистики: балансовий, динаміки, інші.

Балансове рівняння для кредитних операцій:

$$K_{\text{на кінець періоду}} = K_{\text{на поч.періоду}} + Ov - On,$$

де  $K$  – залишки заборгованості за кредитами (на дату),

$Ov$  – оборот кредитів за видачею,

$On$  – оборот кредитів по погашенню.

### 4.3. Економічні нормативи кредитної діяльності банків

В нормативних документах НБУ [1,2] з метою нагляду та регулювання діяльності банків встановлені чотири нормативи кредитного ризику (табл.4.10).

Таблиця 4.10 - Динаміка дотримання нормативів кредитного ризику банками України, %

	01.01.02	01.01.04	01.01.06	01.01.08	01.01.10	01.01.12
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента <b>(Н7)</b>	23,43	22,87	22,25	22,56	21,56	20,76
Норматив великих кредитних ризиків <b>(Н8)</b>	189,4	266,01	202,6	171,06	169,21	164,46
Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру <b>(Н9)</b>	5,76	2,25	2,01	2,01	0,93	0,57
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам <b>(Н10)</b>	11,82	11,02	7,13	6,84	3,31	2,51

Але й інші обмеження щодо кредитної діяльності, що використовуються для управління кредитним ризиком. Серед них – частка негативно класифікованих кредитів, що часто складають основу негативно класифікованих активів, які відслідковуються та обмежуються Національним банком України (рис. 4.1). Значна частка негативно класифікованих активів справляє вплив на стійкість банку, свідчить про великі (іноді надмірні) ризики його діяльності.

негативно класифіковані активи

	кредитні операції, що класифіковані за ступенем ризику як "сумнівні", "безнадійні"
	дебіторська заборгованість, що належить до III та IV груп ризику
	цінні папери, що обліковуються в торговому портфелі та за якими сума накопиченої уцінки перевищує 50 % від вартості їх придбання (тобто балансової вартості цінних паперів без уключення накопиченої уцінки/дооцінки)
	цінні папери, що обліковуються у портфелях на продаж та до погашення, значення показника ризику яких становить "0,5" та більше
	прострочені понад 31 день та сумнівні до отримання нараховані доходи
	кошти, що розміщені на кореспондентських рахунках у банках-резидентах і нерезидентах, які визнані банкрутами або ліквідовуються за рішенням уповноважених органів або які зареєстровані в офшорних зонах, а також у банках, що розташовані в країнах, рейтинг яких не підтверджений рейтинговим агентством (яке має право визначати рейтингові оцінки згідно із законодавством України)

Рисунок 4.1 – Складові негативно класифікованих активів банків України

До банків, що перевищують певну межу обсягів негативно класифікованих активів, застосовуються заходи впливу з боку НБУ (табл.4.11).

Таблиця 4.11 – Можливі заходи впливу з боку НБУ у разі значної частки негативно класифікованих активів банку [4]

Захід впливу	Обсяг негативно класифікованих активів (НКА)
Письмова угода щодо поліпшення якості активів банку, у тому числі шляхом вкладення коштів у безризикові активи	$\text{НКА} \geq 10\%$ від загальної суми кредитного портфеля, дебіторської заборгованості, портфеля цінних паперів та коштів, що містяться на коррахунках, які відкриті в інших банках
Прийняття рішення про потребу скликання спостережної ради та/або правління (ради директорів) банку для прийняття програми фінансового оздоровлення для банку	$\text{НКА} \geq 20\%$ від загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися страховий резерв згідно з нормативно-правовими актами НБУ
Розпорядження щодо встановлення для банків підвищених значень економічних нормативів	$\text{НКА} \geq 20\%$ від загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися страховий резерв згідно з нормативно-правовими актами НБУ
Прийняття рішення про обмеження операцій у вигляді встановлення вимоги щодо: - вкладання банком коштів у передбаченому	$\text{НКА} \geq 10\%$ від загальної суми кредитного портфеля, дебіторської заборгованості, портфеля цінних паперів та коштів, що

розмірі у безризикові активи (депозитні сертифікати НБУ за умови їх розміщення НБУ та державні цінні папери); - або заборони на здійснення банком активних операцій з пов'язаними особами (інсайдерами) банку	містяться на коррахунках, які відкриті в інших банках
Розпорядження НБУ щодо заборони надавання бланкових (незабезпечених) кредитів	НКА $\geq$ 10% суми активів, за якими мають оцінюватися ризики та формуватися страхові резерви

Поліпшення якості активів та зменшення обсягу негативно класифікованих активів може здійснюватися такими шляхами відповідно до рекомендації [4]:

- продаж негативно класифікованих активів, активів, які не приносять прибутку, або основних засобів, які не використовуються в діяльності банку та не користуються попитом на ринку;
- продаж відокремлених підрозділів банку або їх частин;
- обмін негативно класифікованих активів банку на активи, які не є негативно класифікованими;
- інше.

Ще одним обмеженням є обмеження кредитування інсайдерів/ пов'язаних сторін, оскільки встановлено, що воно обумовлює високий рівень проблемних кредитів в країнах колишнього СРСР. Дослідження Moody's Investors Service цього питання було проведено по банках Росії та країн СНД (у середині 2011р.). Обсяги дослідження: 116 банків Росії, Казахстану, України, Узбекистану, Беларусі, Armenії та Азербайджану, було охоплено 70%-80% активів банківської системи цих країн.

Основними результатами цього дослідження є:

- кредитування пов'язаних сторін знаходиться на високому рівні і являється структурним недоліком банків цього регіону.
- проблемні та реструктуровані кредити складають 20% всіх кредитів;
- пов'язаним сторонам надано 10% всіх кредитів та 50% акціонерного капіталу (це в 5 разів вище, ніж у банків Центральної та Східної Європи).

У зв'язку з виключною важливістю питання інсайдерського кредитування, йому приділяється багато уваги і в процесі нагляду [10,27].

З метою зменшення банківських ризиків НБУ установлює нормативи кредитного ризику, недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку.

Так, у Інструкції [1] встановлені такі обмеження/вимоги щодо прийнятого кредитного ризику:

- обмеження обсягів кредитування інсайдерів/пов'язаних осіб;
- надання банком кредиту, позики, гарантії чи поручительства особі, яка належить до управлінського персоналу банку, здійснюється за умови письмового рішення правління та ради банку, шляхом таємного голосування, якщо сума кредиту перевищує 120 000 грн.;

- надіслати протягом трьох робочих днів письмове повідомлення ТУ НБУ (структурному підрозділу центрального апарату, що безпосередньо здійснює нагляд за діяльністю банку) про будь-яке надання фізичній особі, яка належить до управлінського персоналу банку, кредиту, позики, авансу готівкою, гарантії, поручительств чи індосаменту на суму більше 500 000 грн. (гривневий еквівалент);

- забороняється прямо чи опосередковано надавати кредити будь-якій особі для придбання власних цінних паперів;

- ін.

При наданні кредитів інсайдерам/пов'язаним особам, які здатні здійснювати прямий або непрямий вплив на діяльність банку, визначення їх платоспроможності не завжди здійснюється об'єктивно, тому і встановлюються обмеження щодо обсягів їх кредитування. Інсайдери поділяються на фізичних та юридичних осіб (табл.4.12).

Таблиця 4.12 – Критерії віднесення до інсайдерів банку

<i>Інсайдери - фізичні особи</i>	<i>Інсайдери – юридичні особи</i>
а) особи, які мають істотну участь у банку; б) керівники банку, керівник служби внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів правління банку; в) керівники юридичних осіб, які мають істотну участь у банку; г) керівники та контролери споріднених осіб банку; г) керівники та контролери афілійованих осіб банку; д) асоційовані особи будь-якої фізичної особи, зазначеної в підпунктах "а" - "г" цього стовпчика таблиці	а) особи, які мають істотну участь у банку; б) афілійовані особи банку; в) споріднені особи банку; г) юридичні особи, у яких асоційовані особи, визначені в підпункті "д" лівого стовпчика таблиці, є керівниками або контролерами.

Банк має забезпечити наявність відповідних інформаційних систем для виявлення активних операцій з інсайдерами, ведення переліку інсайдерів банку, визначення обсягу операцій щодо кожного інсайдера, а також загального обсягу таких операцій з метою їх моніторингу.

Угоди, що укладаються з інсайдерами, не можуть передбачати більш сприятливі умови, ніж угоди, що укладені з іншими особами.

Банк може укласти з інсайдерами угоди, які передбачають нарахування відсотків і комісійних на здійснення банківських операцій, які менші від звичайних, та нарахування відсотків за вкладами і депозитами, які більші від звичайних, якщо прибуток банку дозволяє здійснювати це без шкоди для фінансового стану банку; однак інші умови цих угод не можуть бути більш сприятливими, ніж загальні умови проведення банківських операцій, що встановлені внутрішньобанківськими положеннями, що визначають кредитну, інвестиційну, управління активами і пасивами та облікову політику банку.

У разі укладення банком угод з інсайдерами, які передбачають сприятливіші умови, ніж угоди, що укладені з іншими особами (у тому числі, які передбачають нарахування відсотків і комісійних на здійснення банківських операцій, які менші, ніж звичайні), на суму таких угод банк має зменшувати загальний розмір регулятивного капіталу до часу погашення таких угод.

#### **4.4 Система показників, що використовують для аналізу кредитоспроможності клієнтів банку**

Кредитні ризики банку суттєво залежать від кредитоспроможності та платоспроможності позичальника, від загальної економічної ситуації в країні.

Для зниження рівня кредитних ризиків прийнято ще перед наданням кредиту оцінювати кредитоспроможність та платоспроможність позичальника [5-7,22].

**Кредитоспроможність** - наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг (кредит і відсотки) у повному обсязі та в обумовлені договором строки. Кредитоспроможність позичальника визначається за показниками, що характеризують його здатність своєчасно розраховуватися за раніше одержаними кредитами, його поточне фінансове становище, спроможність у разі потреби мобілізувати кошти з різних джерел і забезпечити оперативну конверсію активів у ліквідні кошти.

**Платоспроможність** - здатність боржника (контрагента банку) своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань.

Таким чином, платоспроможність є більш широким поняттям в порівнянні з кредитоспроможністю.

В світі не існує єдиної стандартної процедури оцінки кредитоспроможності позичальника, в тому числі з-за відсутності єдиного показника (та його і не може бути), з-за різного ступеня довіри до кількісних та якісних показників для оцінки, а також з-за того, що в силу різної культури кредитування в різних країнах сталася ситуація, що одні оцінюють кредитоспроможність через розрахунок фінансових показників, а інші – розраховують ймовірність кредитного дефолту та використовують кредитні рейтинги спеціальних агенцій.

Рейтинг – спеціальне позначення (часто літерою від ААА до D) здатності позичальника укласти кредитний договір. До позначення літерою іноді ще додають знак + або – , який характеризує ймовірний напрямок розвитку рейтингу.

Основний зміст процедури рейтингування регламентуються Міжнародною асоціацією регуляторів ринка цінних паперів (IOSCO) та «Правилами визначення уповноваженим рейтинговим агентством рейтингової оцінки за Національною рейтинговою шкалою», затв. рішенням НКЦПФР від 21.05.2007 № 1042.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку встановлює перелік так званих *уповноважених національних рейтингових агенцій* (ТОВ "Рейтингове агентство "ІВІ - Рейтинг", ТОВ „РЮРІК”, ТОВ "РЕЙТИНГОВЕ АГЕНТСТВО "ЕКСПЕРТ – РЕЙТИНГ", ТОВ «Кредит-Рейтинг») та *міжнародних рейтингових агентств* (Fitch Ratings (Велика Британія, США), Standard and Poor's (США), Moody's Investors Service (США)), тобто тих, які мають право визначати обов'язкові за законом рейтингові оцінки.

В табл. 4.13 наведемо відповідність рейтингових оцінок міжнародних провідних рейтингових агенцій національним вимогам, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2007 N 665 «Про затвердження Національної рейтингової шкали». Шкали побудовані таким чином, що найкращим є рейтинг uaAAA, найгіршим – D або дефолт.

Таблиця 4.13 – Таблиця відповідності національних рейтингових оцінок міжнародним

Рівні рейтингових оцінок за національною українською шкалою міжнародного рейтингового агентства			Рівні рейтингових оцінок за Національною рейтинговою шкалою, затвердженою постановою КМУ від 26.04.2007 N665
Standard & Poor's	Moody's Investors Service	Fitch Ratings	
Довгострокові кредитні рейтинги			
uaAAA	Aaa.ua	AAAukr	uaAAA
uaAA	Aa.ua	AAukr	uaAA

uaA	A.ua	Aukr	uaA
uaBBB	Baa.ua	BBBukr	uaBBB
uaBB	Ba.ua	BBukr	uaBB
uaB	B.ua	Bukr	uaB
uaCCC	Ca.ua	CCCukr	uaCCC
uaCC	Ca.ua	CCukr	uaCC
uaC	C.ua	Cukr	uaC
uaSD, uaD		DDDukr, DDukr, Dukr	uaD
Короткострокові кредитні рейтинги			
	UA-1	F1ukr	uaK1
	UA-2	F2ukr	uaK2
	UA-3	F3ukr	uaK3
	UA-4	Bukr	uaK4
		Cukr	uaK5
		Dukr	uaKD

Кінцевим результатом оцінки кредитоспроможності позичальника повинен бути не кредитний рейтинг, а ймовірність дефолту/зміни кредитного рейтингу.

Для цього на практиці рейтингові агенції та навіть банки будують матриці змін кредитного рейтингу /транзитні матриці (англ. - ratingmigration), що засновані на ретроспективній інформації про зміни кредитних рейтингів. Побудова такої матриці дозволяє оцінити ймовірність як збереження рейтингу на початковому рівні (наприклад, для рейтингу AAA така ймовірність згідно табл.4.14 складає 66,26%), так і його зміни.

Таблиця 4.14 - Приклад матриці зміни кредитного рейтингу за матеріалами [«Энциклопедии финансового риск-менеджмента» А.А.Лобанова]

Початковий рейтинг	Рейтинг в кінці строку								
	AAA	AA	A	BBB	BB	B	CCC	Дефолт	
AAA	66,26	22,22	7,37	2,45	0,86	0,67	0,14	0,02	
AA	21,66	43,04	25,83	6,56	1,99	0,68	0,2	0,04	
A	2,76	20,34	44,19	22,94	7,42	1,97	0,28	0,1	
BBB	0,3	2,8	22,63	42,54	23,52	6,95	1	0,26	
BB	0,08	0,24	3,69	22,93	44,41	24,53	3,41	0,71	
B	0,01	0,05	0,39	3,48	20,47	53	20,58	2,01	
CCC	0	0,01	0,09	0,26	1,79	17,77	69,94	10,13	

На даному етапі розвитку банківської справи в Україні, на жаль, знайдеться небагато банків, які використовували б у своїй діяльності кредитні рейтинги, в тому числі внаслідок небажання проходження позичальниками дорогої процедури рейтингування та внаслідок відсутності довіри до якості рейтингових послуг.

Система показників кредитоспроможності позичальника-юридичної особи містить показники таких груп (табл. 4.15):

1. ліквідність – властивість власного капіталу підприємства в короткі терміни і з найменшими втратами перетворюватися на кошти й покривати суму фінансових зобов'язань підприємства;



2. оборотність коштів – швидкість обороту основних і оборотних коштів підприємства у днях, а також тривалість повного циклу обороту капіталу підприємства;

3. платоспроможність – здатність підприємства вчасно розраховуватись за своїми зобов'язаннями. Показник платоспроможності похідний від ліквідності - підприємство не може бути платоспроможне, якщо воно неліквідне. Виняток становлять показники короткострокового періоду. У довгостроковому періоді між цими показниками існує пряма залежність;

4. рівень ділової активності – ступінь ефективності та прибутковості використання підприємством власного основного та оборотного капіталу;

5. рентабельність - відношення прибутку до загальної суми капіталу, суми власних коштів, суми позичкового капіталу та ін.

Таблиця 4.15 - Система показників для оцінки кредитоспроможності позичальника банку

Назва	Формула, рекомендовані значення
<b>Показники ліквідності</b>	
Достатність власних оборотних коштів (ВЛОК) для погашення короткострокових зобов'язань	$L_1 = \frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}$ <p>&gt;2 – надмірна кількість ВЛОК, неефективне використання; &lt;1 – недостатня забезпеченість ВЛОК</p>
Ліквідність за рахунок загальної суми оборотних коштів	$L_2 = \frac{\text{Всі оборотні кошти}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}$
Ліквідність за рахунок найбільш ліквідної частини оборотних коштів	$L_3 = \frac{\text{Кошти на розрахунковому рахунку та каса} + \text{високоліквідні цінні папери} + \text{високоякісна дебіторська заборгованість}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}$
Частка матеріальних виробничих запасів і ресурсів у загальній сумі короткострокових зобов'язань	$L_4 = \frac{\text{Обсяг матеріальних виробничих запасів та ресурсів}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}$
<b>Показники оборотності</b>	
Швидкість оборотності власних оборотних коштів (коефіцієнт оборотності або Ш)	$Ш = \frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Середньорічна вартість оборотних коштів}}$
Час обертання (тривалість одного обороту або Ч)	$Ч = \frac{\text{Середньорічна вартість оборотних коштів} \cdot Д}{\text{Виручка від реалізації}},$ <p>Д – кількість днів у періоді</p>
<b>Показники платоспроможності</b>	
Рівень забезпеченості власними коштами	$Пл_1 = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Підсумок пасиву балансу}}$
Питома вага залучених коштів у загальній сумі капіталу	$Пл_2 = \frac{\text{Залучені кошти}}{\text{Сума власного та залученого капіталу}}$

Назва	Формула, рекомендовані значення
Частка основних засобів у загальному обсязі капіталу	$Пл_3 = \frac{\text{Сума основних засобів}}{\text{Сума власного капіталу}}$ <p>&gt;1 – потрібні кредити, &lt;1 – основні засоби сформовані частково за рахунок довгострокових кредитів</p>
Вартість залучення позичок	$Пл_4 = \frac{\text{Сума процентів до сплати}}{\text{Обсяг отриманих позичок}}$ <p>Співставляють з рентабельністю підприємства</p>
<b>Показники ділової активності</b>	
Ступінь ефективності використання власних ресурсів підприємства	$ДА_1 = \frac{\text{Обсяг реалізованої продукції, послуг}}{\text{Середньорічна вартість власного капіталу}}$
Оборотність рахунків до одержання	$ДА_2 = \frac{\text{Обсяг реалізованої продукції в кредит}}{\text{Середній обсяг рахунків до одержання}}$
Оборотність матеріальних виробничих ресурсів	$ДА_3 = \frac{\text{Собівартість реалізованої продукції}}{\text{Середній обсяг матеріальних виробничих ресурсів}}$
Оборотність рахунків та векселів до платежу	$ДА_4 = \frac{\text{Собівартість реалізованої продукції} - \text{обсяг матеріальних виробничих ресурсів на початок періоду} + \text{обсяг матеріальних виробничих ресурсів на кінець періоду}}{\text{Середній обсяг рахунків (векселів) до платежу}}$
Фондовіддача	$ДА_5 = \frac{\text{Обсяг реалізованої продукції}}{\text{Середньорічна вартість основних засобів}}$
Швидкість обороту власного капіталу	$ДА_6 = \frac{\text{Загальний обсяг реалізованої продукції}}{\text{Середній обсяг власного капіталу}}$
Ефективність витрат праці	$ДА_7 = \frac{\text{Загальний обсяг реалізованої продукції}}{\text{Середня чисельність працівників}} \quad \text{або}$

Назва	Формула, рекомендовані значення
	$DA_7' = \frac{\text{Обсяг чистого прибутку}}{\text{Середня чисельність працівників}}$
Грошові витрати на одного працівника	<p style="text-align: center;">Зарплата + усі види премій і надбавок + + виплати із соціального та іншого страхування + + соціальні виплати підприємства</p> $DA_8 = \frac{\text{Середньооблікова чисельність працівників}}$
Частка витрат на заробітну плату, навчання кадрів, розвиток соціальної сфери в загальній сумі витрат	$DA_9 = \frac{\text{Загальна сума витрат на соціальну сферу й оплату праці}}{\text{Загальна сума витрат підприємства}}$
Фондоозброєність праці	$DA_{10} = \frac{\text{Середньорічна вартість основних фондів}}{\text{Середньооблікова чисельність працівників}}$
<b>Показники прибутковості та рентабельності</b>	
Коефіцієнт рентабельності капіталу	$P_1 = \frac{\text{Валовий дохід від реалізації продукції, послуг}}{\text{Середній підсумок балансу}} \quad \text{або}$ $P_1' = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середній підсумок балансу}}$
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$P_2 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}}$
Коефіцієнт рентабельності позичкового капіталу	$P_3 = \frac{\text{Сума сплачених процентів за кредит}}{\text{Середньорічна сума боргових зобов'язань}}$
Коефіцієнт рентабельності реалізованої продукції	$P_4 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Обсяг реалізованої продукції}}$
Коефіцієнт рентабельності витрат	$P_5 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Собівартість реалізованої продукції}}$

Згідно [7] для здійснення оцінки фінансового стану позичальника - юридичної особи банк *має* враховувати такі основні економічні показники його діяльності:

- платоспроможність (коефіцієнти миттєвої, поточної та загальної ліквідності);
- фінансова стійкість (коефіцієнти маневреності власних коштів, співвідношення залучених і власних коштів);
- обсяг реалізації;
- обороти за рахунками (співвідношення надходжень на рахунки позичальника і суми кредиту, наявність рахунків в інших банках; наявність картотеки неплатежів - у динаміці);
- склад та динаміка дебіторсько-кредиторської заборгованості (за останній звітний та поточний роки);
- собівартість продукції (у динаміці);
- прибутки та збитки (у динаміці);
- рентабельність (у динаміці);
- кредитна історія (погашення кредитної заборгованості в минулому, наявність діючих кредитів).

Банк під час здійснення оцінки платоспроможності позичальника ураховує такі показники з табл. 4.16.

Таблиця 4.16 - Коефіцієнти оцінки платоспроможності позичальника-юридичної особи (у відповідності до вимог НБУ [7])

<i>Назва коефіцієнту</i>	<i>Формула для розрахунку</i>
<b>Показники платоспроможності</b>	
Коефіцієнт миттєвої ліквідності ( <i>КЛ1</i> ), що характеризує те, як швидко короткострокові зобов'язання можуть бути погашені високоліквідними активами	$КЛ1 = \frac{Aв}{3n},$ <p>де <i>Aв</i> - високоліквідні активи, до яких належать грошові кошти, їх еквіваленти та поточні фінансові інвестиції,  <i>3n</i> - поточні (короткострокові) зобов'язання, що складаються з короткострокових кредитів і розрахунків з кредиторами.</p>
Коефіцієнт поточної ліквідності ( <i>КЛ2</i> ), що характеризує можливість погашення короткострокових зобов'язань у встановлені строки	$КЛ2 = \frac{Al}{3n},$ <p>де <i>Al</i> - ліквідні активи, що складаються з високоліквідних активів, дебіторської заборгованості, векселів одержаних.</p>
Коефіцієнт загальної ліквідності ( <i>КП</i> ), що характеризує те, наскільки обсяг короткострокових зобов'язань і розрахунків можна погасити за рахунок усіх ліквідних активів	$КП = \frac{Ao}{3n},$ <p>де <i>Ao</i> - оборотні активи.</p>
<b>Показники фінансової стійкості</b>	
Коефіцієнт маневреності власних коштів ( <i>КМ</i> ), що характеризує ступінь мобільності використання власних коштів	$КМ = \frac{Bк - An}{Bк},$ <p>де <i>Bк</i> - власний капітал підприємства,  <i>An</i> - необоротні активи.</p>
Коефіцієнт незалежності ( <i>КН</i> ), що характеризує ступінь фінансового ризику	$КН = \frac{Зк}{Bк},$ <p>де <i>Зк</i> - залучені кошти (довгострокові та поточні зобов'язання).</p>
<b>Показники рентабельності</b>	
Рентабельність активів ( <i>Pa</i> )	$Pa = \frac{Пч}{A},$ <p>де <i>Пч</i> - чистий прибуток, <i>A</i> – активи.</p>
Рентабельність продажу ( <i>Pn</i> )	$Pn = \frac{Пч}{Op},$ <p>де <i>Op</i> - обсяг реалізації продукції (без ПДВ).</p>
<b>Показник для аналізу грошових потоків позичальника</b>	
Співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника (у тому числі відкриті в інших банках) до суми основного боргу за кредитною операцією та процентами за нею з урахуванням строку дії кредитної угоди (для короткострокових кредитів) та для суб'єктів господарської діяльності, що отримали кредит в іноземній валюті, - з урахуванням зміни валютного курсу	$K = \frac{Hсм \cdot n - Зм \cdot n - Зі}{Ск},$ <p>де <i>Ск</i> - сума кредиту та проценти за ним (за кредитами в іноземній валюті - з урахуванням зміни валютного курсу),  <i>Hсм</i> - середньомісячні надходження на рахунки позичальника протягом трьох останніх місяців (за винятком кредитних коштів),  <i>n</i> - кількість місяців дії кредитної угоди,  <i>Зм</i> - щомісячні умовно-постійні зобов'язання позичальника (адміністративно-господарські витрати тощо),  <i>Зі</i> - податкові платежі та сума ін. зобов'язань перед кредиторами, що мають бути сплачені з рахунку позичальника, крім сум зобов'язань, строк погашення яких перевищує строк дії кредитної угоди.</p>

Банк під час здійснення оцінки фінансового стану позичальника має право встановлювати додаткові (суб'єктивні) показники:

- ринкова позиція позичальника та його залежність від циклічних і структурних змін в економіці та галузі промисловості;
- наявність державних замовлень і державна підтримка позичальника;
- ефективність управління позичальника;
- професіоналізм керівництва та його ділова репутація;
- інша інформація.

Але зазначені додаткові показники мають суттєвий недолік, що може викривлювати оцінку кредитоспроможності позичальника, – суб'єктивізм. Про це і повинен завжди пам'ятати аналітик.

Існує також окрема відповідна система показників для оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи, мінімальні вимоги щодо якої наведені у Положеннях НБУ.

**Класифікація кредитних операцій** - це оцінка рівня ризику за кожною кредитною операцією з урахуванням фінансового стану позичальника, стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості та рівня забезпечення кредитної операції.

#### ***4.5 Статистичне вивчення якості кредитного портфеля банку***

Для статистичного вивчення якості кредитного портфелю основним джерелом інформації для аналітика є звітність [9].

Щодо кредитних операцій існують наступні форми звітності:

- Звіт про класифіковані кредитні операції та сформовані резерви за кредитними операціями - Форма N302 (місячна);
- Звіт про суми і вартість кредитів (у процентах річних) - Форма N310Д (щоденна);
- Звіт про суми і процентні ставки за наданими кредитами і залученими депозитами (за класифікаціями контрагентів і рахунків) - Форма N310 (місячна);
- Звіт про кредити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів кредитів та контрагентів) - Форма N321 (місячна);
- Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями - Форма N604 (місячна);
- Звіт про формування банками резерву за простроченими та сумнівними до отримання нарахованими доходами - Форма N606 (місячна);
- Звіт про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції - Форма N611 (місячна);
- Звіт про кількість кредитних договорів та обсяги заборгованості - Форма N 653 (місячна);
- Звіт про кількість реструктуризованих кредитних договорів та обсяги заборгованості - Форма N 655 (місячна).

Звіти передбачають формування даних про вимоги за наданими кредитами (окремо за строковими та простроченими) та нарахованими доходами за ними в розрізі видів економічної діяльності, інституційних секторів економіки, строків погашення згідно з укладеними договорами (початкових строків), категорією ризику, видів індивідуального споживання за цілями (тільки для контрагентів

фізичних осіб), організаційно-правових форм господарювання, кодів валют, кодів країн та видів забезпечення кредиту, а також за процентними ставками за кредитами.

*Параметр строків погашення* має такі значення: до 365 (366) днів [у тому числі овернайт (на 1 день), від 2 до 7 днів, від 8 до 21 дня, від 22 до 31 дня, від 32 до 92 днів, від 93 до 183 днів, від 184 до 274 днів, від 275 до 365 (366) днів]; від 366 (367) днів до 2 років [у тому числі від 366 (367) до 548 (549) днів, від 549 (550) до 2 років]; більше 2 до 3 років; більше 3 до 5 років; більше 5 до 10 років; понад 10 років.

*Параметр видів забезпечення кредитів:* гарантії КМУ; гарантії НБУ; гарантії міжнародних банків і банків "інвестиційного класу"; гарантії інших банків України; майнові права на грошові депозити та іменні ощадні (депозитні) сертифікати; банківські метали; дорогоцінні метали; державні цінні папери; недержавні цінні папери; нерухоме майно, що належить до житлового фонду; майнові права на майбутнє нерухоме майно житлового фонду; майнові права на інше майбутнє нерухоме майно; готова продукція; товари в обороті; інше рухоме майно; інше нерухоме майно; майнові права на інші об'єкти застави; інші види забезпечення; декілька видів забезпечення; без забезпечення (бланкові).

*Параметр ризику:* стандартні; під контролем; субстандартні; сумнівні; безнадійні кредити.

Якість кредитного портфеля залежить від багатьох чинників, в тому числі від соціально-економічної ситуації в країні, від структури позичальників за галузевою приналежністю та ін.

Установлені банком додаткові (суб'єктивні) показники, які використовуються ним для здійснення оцінки фінансового стану позичальника - юридичної особи або фізичної особи-підприємця, мають урахувати особливості видів економічної діяльності зазначених позичальників.

Банки повинні визначати значення показників платоспроможності позичальника та його фінансової стійкості з урахуванням статистичних даних галузі господарства, у якій він працює, і даних про результати його діяльності.

**Галузевий ризик** – ризик, пов'язаний з циклічними коливаннями, стадіями життєвого циклу, ін. особливостями галузей.

На думку К.Д. Вальравена галузевий ризик прямо пов'язаний зі ступенем мінливості стану галузі в економічному та фінансовому планах, в абсолютному розумінні та у порівнянні з іншими галузями. Чим більша мінливість галузі, тим більший ступінь ризику [16].

Єдиний, хто в Україні публікує показники роботи галузей, – це Державний комітет статистики. Але інформація щодо фінансових показників галузі є фрагментарною.

Серед нормативних документів, де враховується галузевий фактор, - «Порядок проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій» [25], згідно якого висновок про фінансовий стан бенефіціара робиться на основі економічної інтерпретації отриманих значень інтегрального показника ( $Z$ ) та коефіцієнта покриття боргу.

Для  $Z1$  (фінансовий стан позичальника є стійким) та  $Z2$  (зона невизначеності з позитивною динамікою) переважно приймається позитивний висновок щодо надання позики.



А для Z3 (зона невизначеності з негативною динамікою), Z4 (фінансовий стан бенефіціара є нестабільним і свідчить про наявність ознак загрози банкрутства позичальника) та Z5 (незадовільний фінансовий стан, що має ознаки банкрутства або високого рівня загрози банкрутства позичальника) приймається переважно негативний висновок щодо надання позики.

Висновок про можливість надання позики приймається, якщо значення інтегрального показника фінансового стану відповідає Z1, Z2, Z3, Z4 за достатності прогнозних коефіцієнтів покриття боргу та достатнього обсягу забезпечення повернення позики.

Інтегральний показник Z розраховується за багатофакторною дискримінантною моделлю:

$$Z = a_0 + a_1 X_1 + \dots + a_n X_n,$$

де  $X_1, \dots, X_n$  - незалежні змінні дискримінантної функції (фінансові індикатори/коефіцієнти);

$a_0, \dots, a_n$  - параметри дискримінантної функції (вагомість впливу окремих індикаторів на загальний інтегральний показник фінансового стану).

Набір фінансових індикаторів для розрахунку інтегрального показника фінансового стану містить такі коефіцієнти: коефіцієнт покриття ( $X_1$ ), коефіцієнт фінансової незалежності ( $X_2$ ), коефіцієнт оборотності капіталу ( $X_3$ ), коефіцієнт рентабельності операційного продажу за грошовим потоком ( $X_4$ ), коефіцієнт рентабельності активів за вільним грошовим потоком ( $X_5$ ), коефіцієнт оборотності позичкового капіталу ( $X_6$ ), коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за грошовим потоком ( $X_7$ ), коефіцієнт рентабельності продажу ( $X_8$ ), коефіцієнт рентабельності власного капіталу ( $X_9$ ), коефіцієнт оборотності оборотних активів ( $X_{10}$ ).

Порядок інтерпретації інтегрального показника залежно від виду економічної діяльності бенефіціара та віднесення його до певного класу також наведено у згадуваному документі [25].

Однак, у «Порядку...» [25] підприємство ідентифікується за основним видом діяльності, а інші, навіть досить значимі для підприємства, види діяльності до уваги не беруться, але вплив на показники балансу здійснюють.

Так, якщо підприємство здійснює кілька видів економічної діяльності, для публікації даних щодо нього класифікують це підприємство тільки за одним з видів економічної діяльності, найбільш важливим – основним видом діяльності (ОВД). У відповідності до Методологічних положень щодо визначення основного виду економічної діяльності підприємства [23] ОВД – вид діяльності підприємства, на який припадає найбільший внесок у валову додану вартість. При цьому ОВД необов'язково має частку 50% або більше у валовій доданій вартості. На практиці, через складність розрахунку на рівні підприємства показника валової доданої вартості за видами економічної діяльності, для визначення ОВД застосовують показники: обсяг реалізованої продукції (товарів та послуг); середньорічна чисельність працівників.

Аналогічний підхід використовується і у «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [6].

Так, банк визначає інтегральний показник  $Z$  із застосуванням багатofакторної дискримінантної моделі (див.формулу вище), використовуючи коефіцієнти, що розраховуються на підставі даних фінансової звітності боржника - юридичної особи - форми “Баланс” та “Звіт про фінансові результати”. Набір коефіцієнтів, що використовується у моделі залежить від розмірів підприємства – малі та інші, тобто середні та великі. В конкретній моделі можуть бути присутніми кілька з наведених коефіцієнтів:

- $K_1, MK_1$  – коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня);
- $K_2, MK_2$  – проміжний коефіцієнт покриття;
- $K_3, MK_3$  – коефіцієнт фінансової незалежності;
- $K_4, MK_4$  – коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом;
- $K_5$  – коефіцієнт рентабельності власного капіталу та  $MK_5$  – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості;
- $K_6, MK_6$  – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ);
- $K_7, MK_7$  – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА);
- $K_8, MK_8$  – коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком;
- $K_9, MK_9$  – коефіцієнт оборотності оборотних активів;
- $K_{10}, MK_{10}$  – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА).

Коефіцієнти  $MK_i$  розраховуються для малих підприємств.

Параметри дискримінантної моделі  $a_1, a_2 \dots a_n$  та  $a_0$  визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно будуть актуалізуватися Національним банком України на підставі даних фінансової звітності боржників - юридичних осіб.

Після розрахунку інтегрального показника  $Z$  визначається за таблицею клас боржника – юридичної особи. Він знаходиться в межах від 1 до 9.

Далі відбувається оцінка стану обслуговування боргу (табл.4.17).

Таблиця 4.17 - Визначення стану обслуговування боргу боржником - юридичною особою

Кількість календарних днів прострочення	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	“високий”
від 8 до 30	“добрий”
від 31 до 90	“задовільний”
від 91 до 180	“слабкий”
понад 180	“незадовільний”

Потім банк класифікує кредит, наданий боржнику - юридичній особі, за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника - юридичної особи та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 4.18.

Таблиця 4.18 - Класифікація кредиту, наданого боржнику - юридичній особі за категоріями якості [6]

Клас боржника	-	Стан обслуговування боргу
---------------	---	---------------------------

юридичної особи					
	високий	“добрий”	“задовільний”	“слабкий”	“незадовільний”
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

На основі визначеного класу боржника – юридичної особи кредиту надається категорія якості. Відповідно до вказаних категорій значення показника ризику кредиту класифікується в межах установлених діапазонів (табл. 4.19).

Таблиця 4.19 – Визначення показника ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі [6]

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику кредиту
I - найвища	0,01 - 0,06
II	0,07 - 0,20
III	0,21 - 0,50
IV	0,51 - 0,99
V - найнижча	1,0

Банк визначає показник ризику за кредитом в межах установленого діапазону з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника - юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, рейтингів боржника - юридичної особи та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу.

Насамкінець банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитом. Так, для кредитів на індивідуальній основі резерв є сумою перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим кредитом:

$$P_{ind} = BV_k - TV_k,$$

де  $P_{ind}$  - сума резерву за кредитом;

$BV_k$  - балансова вартість кредиту без урахування суми раніше сформованого резерву;

$TV_k$  - теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом. Грошові потоки оцінюються з урахуванням показника ризику кредиту, що визначається згідно з вимогами цього Положення, та коефіцієнта ліквідності забезпечення.

В цьому Положенні [6] саме за допомогою використання різних формул дискримінантних моделей, різного набору фінансових показників підприємства, при визначенні конкретного значення показника ризику за кредитом в межах установленого діапазону пропонується враховувати галузевий чинник.

Однак, галузевий чинник потрібно враховувати не тільки для підприємств. Важливо це робити і для кредитів позичальників- фізичних осіб, а саме враховувати їх професію з метою визначення перспектив зайнятості та своєчасного отримання заробітної плати (особливо для будівельників, працівників сільського господарства, металургійного комплексу).

Якість кредитного портфеля залежить від структури позичальників, від їх резидентності та ін. чинників.

При наданні кредитів нерезиденту обов'язково враховується **ризик країни позичальника**, що періодично публікують в бюлетенях провідні світові рейтингові компанії (Fitch IBCA, Standard&Poor's, Moody's).

Так, наприклад, для визначення ризику країни з метою класифікації учасників Угоди офіційно підтримуваних експортних кредитів, ризику окремих країн становлять (табл.4.20):

Таблиця 4.20 - Ризик країни класифікації учасників до Угоди за офіційною підтримкою експортних кредитів станом на кінець I півріччя 2012 р. [[http://www.oecd.org/document/49/0,3343,en\\_2649\\_34171\\_1901105\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/document/49/0,3343,en_2649_34171_1901105_1_1_1_1,00.html)]

Країна	Оцінка ризику
Білорусь	7
Велика Британія	0
Германія	0
Греція	0
Данія	0
Єгипет	5
Канада	0
Китай	2
Пакістан	7
Росія	3
США	0
Україна	7
Франція	0
Японія	0

Ризик країни складається з ризику трансферту і ризику конвертації валюти, також ризику форс-мажорних обставин (наприклад, війна, експропріація, революції, громадянські заворушення, повені, землетруси).

Зазначена методика передбачає використання шкали з восьми категорій ризику - від 0 до 7 (найвищий ризик). Зважаючи на правила оцінки ризиків, ризику країн-членів ОЕСР дорівнюють 0.

Аналогічні вимоги щодо використання рейтингів існують і при кредитуванні іноземних банків. Так, інвестиційний клас банку являє собою його кредитний рейтинг, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (IBCA, Standard & Poor's, Moody's), та свідчить про низьку ймовірність невиконання зобов'язань.

#### **4.6 Статистична оцінка кредитного ризику**

**Кредитний ризик** - ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником процентів і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься).

Для проведення оцінки кредитних ризиків застосовуються такі показники:

- ймовірність дефолту (PD);
- кредитний рейтинг;
- міграція кредитного рейтингу;
- сума, що наражається на кредитний ризик;
- оцінка рівня втрат у разі дефолту (LGD);
- оцінка очікуваних і несподіваних втрат.

Розрізняють *індивідуальний та портфельний кредитний ризики*.

Найпростішим методом визначення кредитного ризику портфеля є характеристика його структури за категоріями кредитного ризику. Так, до кризи, станом на 01.01.2008 кредитний портфель банків України мав таку структуру: стандартні - 47,3%, під контролем - 39,5%, субстандартні - 10,7%, сумнівні - 1,6%, безнадійні - 0,9%. Тобто переважали кредити досить високої якості. З початком кризи якість суттєво погіршилася, і це відобразилося і значному зростанні частки субстандартних, сумнівних та безнадійних кредитів.

В частині управління кредитним ризиком банки зобов'язані [17,19-21,27]:

- оцінювати кредитоспроможність своїх контрагентів,
- проводити моніторинг забезпечення за кредитом;
- вчасно ідентифікувати погані активи (тобто активи, за якими існує ймовірність отримання збитків),
- створювати необхідні резерви для списання безнадійних до погашення активів.

**Створення резерву під кредитні ризики** - це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій.

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків (або резерв під кредитні ризики) є спеціальним резервом, необхідність формування якого обумовлена кредитними ризиками, що притаманні банківській діяльності. Створення резерву під кредитні ризики - це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій.

З метою розрахунку обсягу резерву під кредитні ризики та визначення чистого кредитного ризику банк повинен проаналізувати кредитний портфель.

Аналіз кредитного портфеля та класифікація кредитних операцій (валового кредитного ризику) здійснюється за такими критеріями:

- оцінка фінансового стану позичальника (контрагента банку);
- стан обслуговування позичальником (контрагентом банку) кредитної заборгованості за основним боргом і процентів (комісій та інших платежів із обслуговування боргу) за ним у розрізі кожної окремої заборгованості та спроможність позичальника надалі обслуговувати цей борг;
- рівень забезпечення кредитної операції.

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно його внутрішніми положеннями щодо проведення активних

операцій (кредитних) та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника (контрагента банку) з урахуванням вимог НБУ [3, 10-14 та ін.].

У відповідності до основних вимог Базельського комітету (Basel II) банки повинні формувати резерви під очікувані втрати за кредитними операціями (Expected Loss, EL) та під неочікуваними втрати (Unexpected loss, UL).

Таким чином, аналіз кредитного ризику передбачає оцінку як EL, так і UL.

Очікувані втрати обчислюються за ймовірностями дефолтів компаній-позичальників. Величина очікуваних втрат безпосередньо впливає на прибуток від кредитного продукту, оскільки необхідно відраховувати страхову суму з резервного фонду, і ця сума повинна бути не менше величини EL. Величина неочікуваних втрат по портфелю також опосередковано впливає на прибуток від кредитної діяльності, оскільки визначає власний рівень надійності кредитного портфеля і банку в цілому. Неочікувані втрати (UL) враховуються при визначенні достатності економічного капіталу.

В цілому світова практика напрацювала багато в тому числі статистичних методів оцінки кредитного ризику, найпоширеніші з яких узагальнені та представлені в «Енциклопедии финансового риск-менеджмента» А.А.Лобанова. Створені навіть спеціалізовані фірми та програмні продукти, що працюють в цій сфері: SAS, Egar та ін. Є і спеціальні зареєстровані торгові марки, наприклад, Credit Metrics.

Ризик кредиту впливає на його вартість, що відображається у балансі банку.

З переходом банків України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності відображення кредитів проводиться з класифікацією їх на незнецінені та знецінені. У вітчизняній нормативній базі немає трактування терміну знецінені. В такому випадку прийняти рішення щодо віднесення кредиту до даної категорії має бухгалтер, тобто це є предметом його професійного судження. Для порівняння: у положеннях ЦБ Росії встановлюється, що, окрім I (вищої) категорії (у розумінні української нормативної бази – це стандартні кредити), всі інші категорії кредитів потрібно вважати знеціненими.

### **Контрольні питання для перевірки знань**

1. Сутність і класифікація кредитів.
2. Завдання статистичного вивчення кредитної діяльності банку.
3. Показники статистики кредитної діяльності.
4. Економіко-статистичний аналіз обороту кредитів.
5. Економічні нормативи кредитної діяльності банків.
6. Статистична оцінка кредитного ризику: показники, методи.
7. Система показників, що використовують для аналізу кредитоспроможності клієнтів банку.
8. Методи виявлення взаємозв'язків показників кредитоспроможності клієнтів та якості кредитного портфеля банку.
9. Статистична звітність банку з кредитних операцій.

### **Тестові завдання до теми 4**

1. Чи збираються та аналізуються у відповідності до вимог «Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» дані про проблемні кредити:

А) так;

Б) ні.

**2.** Кредитний бум за визначенням МВФ характеризується тим, що:

- А) частка проблемних кредитів становить більше 5% за банківською системою в цілому ;
- Б) темпи зростання залишків за кредитами становлять більше 50% на рік;
- В) темпи зростання залишків за кредитами становлять більше 15% на рік;

**3.** Джерелом кредитних ресурсів є:

- А) власні та залучені кошти банку;
- Б) кошти банків, юридичних та фізичних осіб;
- В) кошти, що є у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних операцій.

**4.** Достовірність статистичної звітності банків щодо кредитних операцій (в тому числі відповідних резервів) перевіряється:

- А) НБУ в ході дистанційного нагляду;
- Б) НБУ в ході інспекційного нагляду;
- В) банком самостійно (наприклад, підрозділом внутрішнього аудиту);
- Г) аудиторською компанією;
- Д) взагалі неможливо перевірити абсолютно точно та в повній мірі.

**5.** Знаменником у формулі для розрахунку нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), є:

- А) статутний капітал банку;
- Б) регулятивний капітал банку;
- В) балансовий капітал банку.

**6.** На початок звітного року кредитний портфель банку складав 100 млн.грн., а попереднього – 50. Частка проблемних кредитів на початок звітного року – 3%, а роком раніше – 5%. Якість кредитного портфеля:

- А) поліпшилася;
- Б) погіршилася;
- В) не змінилася;
- Г) не можна зробити висновку.

**7.** Недосформовані резерви під можливі збитки за: кредитними операціями; простроченими понад 31 день та сумнівними до отримання нарахованими доходами за активними операціями:

- А) зменшують загальний розмір основного капіталу;
- Б) зменшують загальний розмір додаткового капіталу;
- В) є складовою відвернень при розрахунку регулятивного капіталу;
- Г) не впливають на розмір регулятивного капіталу.

**8.** У балансі банку станом на 01.10.2008 наведено дані по статтях «Кредити, що надані» та «Резерви під заборгованість за кредитами» відповідно 508 млн.грн. та 3 млн.грн. Станом на 01.10.2009 по статтях «Кредити та заборгованість клієнтів» та

«Резерви під знецінення кредитів» дані такі: відповідно 714 млн.грн. та 22 млн.грн. Це може свідчити:

- А) виключно про зростання обсягів кредитування;
- Б) не можна зробити висновку, оскільки \_\_\_\_\_;
- В) про зменшення обсягів кредитування, оскільки \_\_\_\_\_.

9. Чи може резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку складати 102% кредитного портфеля:

- А) ні, максимально він може складати 100% портфеля;
- Б) так, якщо резерв формується у відповідності до Базельських вимог/ для формування звітності за міжнародними стандартами.

10. На початку базисного року кредитний портфель складав 500 млн.грн., а на початку звітного – 800. Проблемна кредитна заборгованість складала на початку базисного року 5%, а на початку звітного - 3,25%. Такі факти свідчать про:

- А) покращення якості кредитного портфеля;
- Б) погіршення якості кредитного портфеля;
- В) Ваш варіант: \_\_\_\_\_.

11. У відповідності до Класифікації індивідуального споживання за цілями (КІСЦ) іпотечні кредити, що надаються фізичним особам, відносяться до:

- А) споживчих кредитів;
- Б) споживчих кредитів тільки у наступних випадках: \_\_\_\_\_;
- В) кредитів на поточні потреби;
- Г) \_\_\_\_\_ кредитів.

12. Кредити на придбання транспортних засобів у статистичній звітності банків України відображаються як:

- А) іпотечні кредити;
- Б) споживчі кредити;
- В) кредити на поточні потреби;
- Г) кредити на інвестиційні потреби.

13. Класифіковані кредити - це:

- А) стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні;
- Б) операції на міжбанківському ринку та операції з клієнтами: органами державної влади, суб'єктами господарювання, фізичними особами, позабалансові зобов'язання з кредитування;
- В) негативно класифіковані та інші.

14. Кредитоспроможність клієнта оцінюється банками:

- А) як здатність позичальника (контрагента банку) своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань;
- Б) як наявність у позичальника/контрагента банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки;
- В) як добра, слабка, незадовільна;
- Г) у відповідності до класу «А», «Б», «В», «Г», «Д»;



Д) стандартна, під контролем, субстандартна, сумнівна, безнадійна.

## Задачі

### Задача 1

**Необхідно:** обчислити обсяг класифікованих кредитів та середній рівень ризику. Визначити обсяг негативно класифікованих кредитів та їх частку у загальному обсязі портфелю.

#### Дані для виконання:

Таблиця – Структура кредитів АТ «ОТП Банк» та ПАТ «Сведбанк» за категоріями заборгованості, %

	АТ „ОТП Банк”	ПАТ «Сведбанк»	
	01.01.2012	01.01.2011	01.01.2012
стандартні	23,50	13,19	14,87
під контролем	48,12	11,93	22,65
субстандартні	11,80	16,10	16,54
сумнівні	10,31	18,39	19,90
безнадійні	6,27	40,39	26,04
Всього	100	100	100

Таблиця - Обсяг кредитів АТ «ОТП Банк» та ПАТ «Сведбанк» за категоріями заборгованості, тис.грн.

	АТ „ОТП Банк”	ПАТ «Сведбанк»		Коефіцієнт ризику
	01.01.2012	01.01.2011	01.01.2012	
стандартні	4 732 308	2 035 049	1 297 237	0,01
під контролем	9 689 206	1 841 890	1 976 102	0,05
субстандартні	2 376 085	2 484 586	1 443 292	0,20
сумнівні	2 077 156	2 838 470	1 735 543	0,50
безнадійні	1 262 857	6 234 806	2 271 568	1
Всього	20 137 612	15 434 801	8 723 742	x

### Задача 2

**Необхідно:** за даними річної фінансової звітності ПАТ «Сведбанк» станом на 31.12.2010р. та 31.12.2011р. провести аналіз стану забезпечення кредитів.

Які проблеми Ви вбачаєте при проведенні такого аналізу на основі відповідної форми примітки до звітності?

Таблиця - Інформація стосовно забезпечення кредитів ПАТ «Сведбанк» за 2010-2011рр, у тис. грн. станом на кінець року

Рядок	Найменування статті	Кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування		Кредити юридичним особам		Кредити, що надані за операціями репо		Кредити фізичним особам-підприємцям		Іпотечні кредити фізичних осіб		Споживчі кредити фізичним особам		Інші кредити фізичним особам		Усього	
		2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
1	Незабезпечені кредити	-	-	1 642 336	1 029 116	-	-	8 102	58 213	444 182	422 132	809 375	565 537	10	9	2 904 005	2 075 007
2	Кредити, що забезпечені:	-	-	7 506 823	2 966 783	-	-	104 147	11 794	2 051 640	1 597 215	2 868 186	2 072 943	-	-	12 530 796	6 648 735
2.1.	Гарантіями і поручительствами	-	-	972 697	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	972 697	-
2.2.	Заставою, у тому числі:	-	-	6 534 126	2 966 783	-	-	104 147	11 794	2 051 640	1 597 215	2 868 186	2 072 943	-	-	11 558 099	6 648 735
2.2.1	Нерухоме майно житлового призначення	-	-	115 777	13 967	-	-	1 829	345	1 680 241	1 385 259	1 218 440	982 506	-	-	3 016 287	2 382 077
2.2.2	Інше нерухоме майно	-	-	3 734 458	2 074 446	-	-	24 262	3 797	258 844	149 896	1 345 392	915 110	-	-	5 362 956	3 143 249
2.2.3	Цінні папери	-	-	15 266	71	-	-	-	-	24 856	25 895	6	7	-	-	40 128	25 973
2.2.4	Грошові депозити	-	-	11 684	98	-	-	-	-	594	40	31 343	9 095	-	-	43 621	9 233
2.2.5	Інше майно	-	-	1 112 303	670 592	-	-	77 045	7 652	80 924	301	252 771	165 556	-	-	1 523 043	844 101
2.2.6	Інші види забезпечення	-	-	1 544 638	207 609	-	-	1 011	-	6 181	35 824	20 234	669	-	-	1 572 064	244 102
3	Усього кредитів та заборгованості клієнтів	-	-	9 149 159	3 995 899	-	-	112 249	70 007	2 495 822	2 019 347	3 677 561	2 638 480	10	9	15 434 801	8 723 742

### Задача 3

**Необхідно:** за даними річної фінансової звітності ПАТ «Сведбанк» станом на 31.12.2010р. та 31.12.2011р. провести аналіз кредитної якості кредитів.

**Дані:** для проведення розрахунків взяті показники з річної звітності, що містяться у наступних двох таблицях:

Таблиця - Кредити ПАТ «Сведбанк» за категоріями заборгованості станом на кінець дня 31.12.2011р.

Категорія заборгованості	Сума, тис.грн.	% до загальної суми заборгованості
«стандартні»	1 297 237	14,87
«під контролем»	1 976 102	22,65
«субстандартні»	1 443 292	16,54
«сумнівні»	1 735 543	19,90
«безнадійні»	2 271 568	26,04
Всього	8 723 742	100

Таблиця - Аналіз кредитної якості кредитів ПАТ «Сведбанк», у тис.грн. станом на 31.12.2010р. та 31.12.2011р.

Рядок	Найменування статті	Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування		Кредити юридичним особам		Кредити, що надані за операціями репо		Кредити фізичним особам-підприємцям		Іпотечні кредити фізичних осіб		Споживчі кредити фізичним особам		Інші кредити фізичним особам		Усього	
		2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
1	2	3		4		5		6		7		8		9		10	
1	Поточні та незнецінені:	-	-	1 051 665	17 705	-	-	1 471	447	153 277	108 077	398 455	210 456	-	-	1 604 868	336 685
1.1	Великі позичальники з кредитною історією більше 2 років	-	-	965 274	789	-	-	-	-	-	-	22 050	-	-	-	987 324	789
1.2	Нові великі позичальники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1.3	Кредити середнім компаніям	-	-	42 972	6 324	-	-	-	-	15 040	-	59 622	10 199	-	-	117 634	16 523
1.4	Кредити малим компаніям	-	-	43 41	10 592	-	-	1 471	447	138 237	108 077	316 783	200 257	-	-	499 910	319 373
2	Кредити, умови яких протягом року були переглянуті	-	-	368 725	454 816	-	-	34	731	3 034	13 947	22 511	76 456	-	-	394 304	545 950
3	Усього кредитів поточних та незнецінених:	-	-	1420 390	472 521	-	-	1 505	1 178	156 311	122 024	420 966	286 912	-	-	1999 172	882 635
4	Прострочені, але незнецінені:	-	-	300 278	1 546	-	-	304	29	2 986	3 647	45 295	27 258	2	3	348 865	32 483
4.1	Із затримкою платежу до 31 днів	-	-	55 44	1 546	-	-	155	29	2 623	3 329	16 207	16 945	-	-	74 432	21 849
4.2	Із затримкою платежу від 32 до 92 днів	-	-	-	-	-	-	144	-	347	283	16 213	5 298	-	-	16 704	5 581
4.3	Із затримкою платежу від 93 до 183 днів	-	-	8 33	-	-	-	1	-	-	-	5 851	1 675	-	-	14 185	1 675
4.4	Із затримкою платежу від 184 до 365 (366) днів	-	-	1 017	-	-	-	4	-	-	-	263	63	-	-	1 284	63
4.5	Із затримкою платежу більше ніж 366 (367) днів	-	-	235 48	-	-	-	-	-	16	35	6 761	3 277	2	3	242 260	3 315
5	Знецінені кредити, які оцінені на індивідуальній основі:	-	-	5829 698	1769 411	-	-	107 627	68 636	1192 517	948 177	2187 993	1684 181	8	6	9317 843	4470 411
5.1	Із затримкою платежу до 31 днів	-	-	60 409	472 014	-	-	-	-	47 961	59 196	62 104	52 725	-	-	170 474	583 935

5.2	Із затримкою платежу від 32 до 92 днів	-	-	344 581	30 980	-	-	237	10	56 822	30 540	112 167	40 881	-	-	513 807	102 411
5.3	Із затримкою платежу від 93 до 183 днів	-	-	172 354	69 644	-	-	169	1 937	52 842	45 687	127 423	58 020	-	-	352 788	175 288
5.4	Із затримкою платежу від 184 до 365 (366) днів	-	-	1 242 143	126 486	-	-	590	80	103 679	75 537	119 900	138 489	-	-	1 466 312	340 592
5.5	Із затримкою платежу більше ніж 366 (367) днів	-	-	4 010 211	1 070 287	-	-	106 631	66 609	931 213	737 217	1 766 399	1394 066	8	-	6 814 462	3268 185
6	Інші кредити	-	-	1 598 793	1752 421	-	-	2 813	164	1 144 008	945499	1023 307	640 129	-	6	3 768 921	3338 213
7	Резерв під знецінення за кредитами	-	-	(4 439 091)	(1483 445)	-	-	(104 931)	(66 548)	(925 094)	(765 924)	(1805 423)	(1346 459)	(6)	(1)	(7 274 545)	(3 662 377)
8	<b>Усього кредитів</b>	-	-	<b>4 710 068</b>	<b>2512 454</b>	-	-	<b>7 318</b>	<b>3 459</b>	<b>1 570 728</b>	<b>1253 423</b>	<b>1872 138</b>	<b>1292 021</b>	<b>4</b>	<b>8</b>	<b>8 160 256</b>	<b>5061 365</b>

#### Задача 4

**Визначити:** суму щомісячної плати за кредитом при анuitетній схемі погашення, а також суму сплачених весь період процентів.

**Дані:** позичальник склав заявку на отримання кредиту у сумі 50000 грн. під 20% річних на 5 років.

#### Задача 5

**Необхідно:** провести за допомогою індексів змінного, постійного складу та структурних зрушень аналіз середнього терміну користування кредитом та показника середньої швидкості обороту кредитів. Зробити факторний аналіз середнього терміну користування кредитом та показника середньої швидкості обороту кредитів. Сформулювати висновки.

**Дані:**

В умовному банку є позичальники, що представляють два види економічної діяльності:

Вид економічної діяльності позичальників	Середні залишки заборгованості за кредитами ( $\bar{K}$ ), млн. грн.		Оборот за погашенням (Op), млн. грн.	
	базисний рік	звітний рік	базисний рік	звітний рік
Оптова торгівля	100	100	500	600
Роздрібна торгівля	50	67	100	120,6
Разом	150	167	600	720,6

## Список використаних джерел

### Нормативні

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні, схвалена Постановою Правління НБУ від 02.06.2009 N 315.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Положення про єдину інформаційну систему "Реєстр позичальників", затверджене Постановою Правління НБУ від 27.06.2001 № 245.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затверджене Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 369.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. (А з 22.09.2012 набуло чинності Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затв. Постановою Правління НБУ від 17.08.2012 № 346).
5. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, затверджене Постановою Правління НБУ від 8 травня 2002 р. № 171.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затв. Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене Постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджені постановою Правління НБУ від 18.06.2003 №255. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
9. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121 – III. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1255-IV.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
12. Про заставу: Закон України від 02.10.1992р. № 2654–XII – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
13. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 року № 898-IV – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
14. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

### Використані та рекомендовані

15. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексеєнко, І.М.Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005.
16. Вальравен К.Д. Управление рисками в коммерческом банке / Рабочие материалы Института экономического развития Мирового банка, 1997. – 319с.
17. Вітлінський, В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком [Текст]: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисципліни / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. - К. : КНЕУ, 2000. - 292 с.
18. Дані статистики The World Bank. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS/countries?display=default>.
19. Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ [Електронний ресурс].- Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_862](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_862).
20. Жариков, В.В. Управление кредитными рисками : учебное пособие / В.В. Жариков, М.В. Жарикова, А.И. Евсейчев. - Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. - 244 с. - 400 экз. - ISBN978-5-8265-0854-1.
21. Костюченко, Н. С. Анализ кредитных рисков / Н.С. Костюченко. - СПб.: ИТД «Скифия», 2010.- 440 с.
22. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 14.02.2006 N 170.
23. Методологічні положення щодо визначення основного виду економічної діяльності підприємства : наказ Держкомстату від 14 грудня 2006 р. № 607 [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу до документу : [http://www.ukrstat.gov.ua/norm\\_doc/norm\\_n/norm\\_2006.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/norm_n/norm_2006.htm).
24. Офіційний сайт ЄЦБ. – Режим доступу: <http://www.ecb.eu>.
25. Порядок проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій: Затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 01.04.2003.№ 247 (у редакції наказу МФУ від 22.10.2009 N 1234). [Електронний ресурс] / Режим доступу до документу : <http://www.rada.gov.ua/cqi-bin/laws/main.cqi>.
26. Тенденции и перспективы развития рынка проблемных активов банков Украины. – Кредит-Рейтинг, IFC. – Февраль 2011. – 78 с.
27. Core Principles for Effective Banking Supervision. Basel Committee on Banking Supervision, Basel, Oct. 2006 – Режим доступу: [www.bis.org](http://www.bis.org).
28. Keeton, W.R. Does Faster Loan Growth Lead to Higher Loan Losses? – Режим доступу: <http://www.kc.frb.org/publicat/econrev/PDF/2q99keet.pdf>.

## Тема 5. Статистичне вивчення депозитів банку

### Питання

- 5.1. Сутність, завдання, методи та показники статистики депозитів
- 5.2. Статистичне вивчення зв'язку заощаджень населення з грошовими доходами
- 5.3. Ризики, що пов'язані із проведенням депозитних операцій банку
- 5.4. Основні показники для визначення достатності, стабільності та витратності депозитів. Показники для оцінки ефективності роботи із залучення вкладників

### 5.1. Сутність, завдання, методи та показники статистики депозитів

Згідно «Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами» **вкладна (депозитна) операція** - операція банку із залучення грошових коштів або банківських металів від вкладників на їх рахунки в банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами.

З цього визначення можна виділити такі види вкладних (депозитних) операцій:

- депозити фізичних осіб та юридичних осіб;
- депозити в національній та іноземних валютах;
- депозити за строками (на вимогу та строкові за окремими строками);
- депозити в банківських металах;
- ощадні (депозитні) сертифікати;
- ін.

Банки України залучають депозити резидентів та нерезидентів. Частка депозитів нерезидентів у 2002-2011рр. складала близько 4-5%, окрім 2008 р., коли вона була майже 11% (табл. 5.1). У структурі депозитів резидентів за означений період відбулися такі зміни: суттєво зменшилася частка депозитів нефінансових корпорацій при одночасному зростанні частки депозитів домогосподарств (у 2011р. – 60,7% загального обсягу).

Таблиця 5.1 – Депозити резидентів і нерезидентів, залучені депозитними корпораціями (крім НБУ), залишки коштів на кінець періоду

Період		2002		2005		2008		2011	
		млн.грн.	питома вага, %	млн.грн.	питома вага, %	млн.грн.	питома вага, %	млн.грн.	питома вага, %
Усього депозитів резидентів		39467	100,0	134754	97,6	359740	89,3	491756	96,1
у тому числі	інші фінансові корпорації	729	1,8	6129	4,4	19305	4,8	21799	4,3
	сектор загального державного управління	1753	4,4	2010	1,5	2536	0,6	3894	0,8
	нефінансові корпорації	16779	42,5	50976	36,9	118188	29,4	153120	29,9
	інші сектори економіки	20207	51,2	75640	54,8	219711	54,6	312943	61,2
	з них домогосподарства	19699	49,9	74778	54,2	217860	54,1	310390	60,7
Депозити нерезидентів в іноземній валюті (у гривневому еквіваленті)		...	...	3309	2,4	42887	10,7	19808	3,9
Усього депозитів		39467	100	138063	100	402628	100	511564	100

Депозити – основа кредитних ресурсів банку. Для їх вивчення сформована система показників, що включає як мінімум наступні:

- загальна сума та кількість депозитів/вкладів;
- середній розмір депозиту/вкладу;



- середній строк зберігання вкладів/депозитів;
- коефіцієнти припливу та осідання вкладів;
- процентні ставки;
- ін.

Інформація для аналізу банківських депозитів збирається на основі даних бухгалтерських реєстрів, потім формується звітність, що подається до НБУ та ФГВФО (Фонду гарантування вкладів фізичних осіб) за встановленими формами, та за потреби – управлінська звітність.

Банки згідно вимог Правил [5] подають до НБУ такі форми статистичної звітності щодо стосуються зобов'язань за залученими коштами юридичних та фізичних осіб:

- форма №350Д «Звіт про суми і вартість депозитів (у процентах річних)» (щоденна),
- форма №360 «Звіт про депозити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів депозитів та контрагентів)» (місячна),
- форма №363 «Звіт про цінні папери, емітовані банком, іншу заборгованість, похідні фінансові інструменти, доходи та витрати банку (за класифікаціями контрагентів і рахунків)» (місячна),
- форма №381 «Довідка про залучені кошти та їх залишки на кореспондентському рахунку» (місячна),
- форма №381А «Довідка про залучені кошти та стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у Національному банку» (місячна),
- форма №410 «Звіт про кількість клієнтів банків та кількість відкритих клієнтами рахунків» (два рази на рік),
- форма №618 «Звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках та залучені від інших банків» (декадна).

Національний банк України обробляє звітність, яку він отримує від банків, та на цій основі реалізує основні завдання нагляду та регулювання в цій галузі.

ФГВФО у відповідності до покладених на нього задач також аналізує звітність, що отримує від банків [4,7,8]:

- Форма № 10 (місячна) "Оборотно-сальдовий баланс банку" – щомісяця;
- Звіт про вклади фізичних осіб в учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб - форма звітності № 1Ф, місячна;
- Розрахунок суми початкового збору, що підлягає сплаті до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб - подається одноразово, протягом десяти календарних днів з дня одержання банківської ліцензії на право надання банківських послуг;
- Розрахунок суми регулярного збору, що підлягає сплаті до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (квартальна форма) або: Розрахунок регулярного збору у формі диференційованого збору, що підлягає сплаті до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (квартальна форма);
- Звіт аудитора - подається щороку, до 1 червня наступного за звітним року.

А для банків, віднесених до категорії проблемних, існують додаткові форми звітності, що подаються до ФГВФО.

Для виконання вимог Фонду банки повинні вести та постійно оновлювати бази даних про вкладників-фізичних осіб [6], де міститься інформація про фізичних осіб вкладників, залишки по їх рахунках і нараховані за ними відсотки, що підлягають гарантуванню. ФГВФО на систематичній основі перевіряє виконання

банками стандартів Фонду, дотримання порядку формування баз вкладників, правильність розрахунків та своєчасність сплати внесків банків, а за невиконання цих вимог до банків можуть бути застосовані заходи впливу.

Для зовнішніх користувачів корисною є інформація про депозитні операції, що міститься у фінансовій звітності банку, вимоги до складу якої встановлюються у «Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» [1]. Це, насамперед, такі форми, як:

- баланс банку;
- ін. форми фінансової звітності (щодо моніторингу процентних ставок в розрізі валют, щодо географічної концентрації зобов'язань, щодо процентних витрат, в тому числі за операціями з пов'язаними особами).

У відповідності до власних потреб банк також може формувати управлінську звітність з вищезазначених питань, яка буде присвячена отриманню інформації (з подальшим її аналізом) з питань складу клієнтури банку (за різними ознаками: віком, доходами та ін.), з питань асортиментної політики та ін.

Відповідальність за ненадання (або надання недостовірної) звітності з депозитних операцій викладено у «Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», «Положенні про порядок накладення адміністративно-господарських санкцій Фондом гарантування вкладів фізичних осіб» [3] та ін. документах. В них розкриваються і межі відповідальності банку за порушення правил проведення цих операцій, їх обліку та ін. Заходи впливу можуть бути застосовані до банку і у випадку наявності невикористано високих процентних витрат за залученими коштами, і у випадку наявності простроченої заборгованості перед клієнтами та в ін. випадках.

*Основні показники статистики депозитів:*

процентна ставка (інтегральна та у розрізах строків, валют),  
сума внесків  $\sum B$  (на початок періоду -  $B_n$ , на кінець періоду -  $B_k$ ),

оборот по надходженню  $O_n$ ,

оборот за видачею  $O_{вид.}$ ,

$B_n + O_n - O_{вид.} = B_k$  - балансове рівняння,

сума припливу  $\Pi = O_n - O_{вид.}$ ,

швидкість обороту вкладів  $n = \frac{O_{вид.}}{B}$ ,

середній термін зберігання вкладів  $t = \frac{\bar{B}}{O_{вид.}} \cdot D$ ,

коефіцієнт припливу вкладів  $K_{пр.} = \frac{\Pi}{B_n} \cdot 100\%$

коефіцієнт осідання вкладів  $K_{ос.} = \frac{\Pi}{O_n} \cdot 100\%$

кількість вкладів  $N$ ,

середній розмір вкладу  $\bar{l} = \frac{\sum B}{N}$ ,

забезпеченість населення депозитними установами  $\frac{K}{S} \cdot 1000$ , ( $K$  – кількість депозитних установ,  $S$  – кількість населення);

кількість населення в розрахунку на одну депозитну установу  $\frac{S}{K}$ ,

кількість вкладників в розрахунку на одну депозитну установу  $\frac{S_B}{K}$ ,

рівень розвитку депозитної справи  $\frac{N}{S}$  та ще багато ін.

В цілому, показники статистики депозитів поділяються на макроекономічні та мікроекономічні.

Серед макроекономічних показників можна виділити загальну суму депозитів в банківському секторі, суму депозитів нефінансових корпорацій та домогосподарств, кількість населення в розрахунку на одну депозитну установу, кількість вкладників-фізичних осіб, суму ресурсів Фонду гарантування вкладів та ін.

На мікроекономічному рівні розраховують такі показники (табл.5.2):

Таблиця 5.2 – Статистичні показники для аналізу депозитних операцій [9]

Показники	Формула для розрахунку або послідовність дій. Рекомендовані значення, сутність. Примітки
Зобов'язання	Проаналізувати динаміку, структуру. Провести факторний аналіз, приділивши основну увагу строковим депозитам та депозитам на вимогу
Депозитний портфель	Проаналізувати динаміку, структуру за валютами, строками залучення, категоріями клієнтів
Частка ринку депозитів, %	Визначити частку та проаналізувати її динаміку, порівняти з очікуваним показником та показником конкурентів Чи досягнутий очікуваний стратегічний рівень?
Рівень процентних ставок, % річних	Визначити в залежності від валюти та строку. Проаналізувати динаміку та провести порівняння зі мінімальними, максимальними ставками конкурентів. Вивчити коливання ставок в межах банку, з'ясувати причини суттєвих коливань
Відношення залишків коштів на поточних рахунках до залишків загальних пасивів	$\frac{\text{залишки на поточних рахунках}}{\text{залишки сукупних зобов'язань і капіталу}} \cdot 100\%$ Характеризує здатність банку залучувати «дешеві», але нестабільні кошти
Співвідношення кредитів і депозитів	$\frac{\text{кредити (активи з номальним ризиком)}}{\text{депозити (за винятком позик грошового ринку)}}$ Значення >1 вказує на агресивну кредитну політику
Оборот по надходженню $O_n$	Визначається за даними бухгалтерського обліку Проаналізувати динаміку
Оборот за видачею (поверненням) $O_{вид.}$	Визначається за даними бухгалтерського обліку Проаналізувати динаміку $B_n + O_n - O_{вид.} = B_k$ - балансове рівняння, де $B_n$ та $B_k$ - залишки відповідно на початок та кінець періоду
Сума припливу	$\Pi = O_n - O_{вид.}$ Позитивне значення вказує на зростання депозитного портфелю. Проаналізувати динаміку
Швидкість обороту вкладів	$n = \frac{O_{вид.}}{B}$ Проаналізувати динаміку
Середній термін зберігання вкладів	$t = \frac{\bar{B}}{O_{вид.}} \cdot D$ , де $D$ - кількість днів в періоді Проаналізувати динаміку, зіставити з аналогічним показником по кредитах
Коефіцієнт припливу вкладів	$K_{np.} = \frac{\Pi}{B_n} \cdot 100\%$ Вивчити динаміку, сезонність
Коефіцієнт осідання вкладів	$K_{oc.} = \frac{\Pi}{O_n} \cdot 100\%$ Вивчити динаміку, сезонність Чим більше, тим ефективнішою є депозитна політика
Кількість вкладів	$N$ В динаміці характеризує ефективність депозитної політики, роботи по залученню коштів
Середній розмір вкладу	$\bar{l} = \frac{\sum B}{N}$ Проаналізувати динаміку по окремих категоріях вкладників
Коефіцієнт використання депозитів	$\frac{KP}{B} \cdot 100\%$ , де $\overline{KP}$ - середній за період залишок наданих кредитів Якщо >75% - ризикована кредитна політика, якщо <65% - пасивна політика Інший варіант показника у знаменнику: $O_n$ (значення >100% вказує на проведення ефективної депозитної політики)

	Показує який процент залучених ресурсів розміщених у кредити
Коефіцієнт нестабільності депозитів (1-ий варіант)	$\frac{\text{Сума достроково знятих депозитів терміном } t}{\text{Загальна сума депозитів терміном } t} \cdot 100\%$
Коефіцієнт нестабільності депозитів (2-ий варіант)	$\frac{\text{Кількість достроково знятих депозитів терміном } t}{\text{Загальна кількість депозитних договорів на термін } t} \cdot 100\%$
Рівень диверсифікації депозитів	$\frac{\text{Сума великих депозитів}}{\text{Загальна сума депозитів}} \cdot 100\%$ , де великий депозит – розмір більше 10% власного капіталу Рекомендовані значення: менше розміру власного капіталу банку
Коефіцієнт трансформації короткострокових позик у довгострокові	$\left( 1 - \frac{\text{Дебетовий оборот з видачі короткострокових позик}}{\text{Кредитовий оборот з надходження депозитних внесків}} \right) \cdot 100\%$ Визначає межу спрямування короткострокових ресурсів у кредитування терміном понад 1 рік
Середньозважена процентна ставка за депозитами	$\frac{\text{Процентні витрати за депозитними внесками}}{\bar{B}} \cdot 100\%$ Вивчити динаміку та порівняти з витратами на інші залучені кошти Порівняти з дохідністю кредитних вкладень
Коефіцієнт плинності клієнтів	$\frac{\text{Середня кількість закритих рахунків за період } t}{\text{Середня кількість рахунків}} \cdot 100\%$ Вивчити динаміку
Коефіцієнт сталості клієнтів	$\frac{\text{Середня кількість клієнтів, що залишаються протягом періоду } t}{\text{Середня кількість рахунків}} \cdot 100\%$ Вивчити динаміку
Коефіцієнт залучення клієнтів	$\frac{\text{Кількість відкритих рахунків за період } t}{\text{Середня кількість рахунків}} \cdot 100\%$ Вивчити динаміку
Коефіцієнт розширення клієнтської бази	$\frac{\text{Āľľűĕĥňňű ħľăĕċňċď đřőóíĕľá – ĕľűĕĥňňű ċřĕċňċď đřőóíĕľá}}{\text{Ńľďľáí ĕľűĕĥňňű đřőóíĕľá}} \cdot 100\%$ Вивчити динаміку
Ступінь використання платних пасивів	$\frac{\text{Дохідні активи}}{\text{Платні пасиви}} \cdot 100\%$ Рекомендовані значення - не менше 90%
Ступінь використання сукупних зобов'язань	$\frac{\text{Дохідні активи}}{\text{Сукупні зобов'язання}} \cdot 100\%$ Рекомендовані значення - не менше 75-80%

Велике значення у розвитку депозитів як ресурсної бази банків мають: довіра до банків та процентна ставка за депозитами (в порівнянні з рівнем інфляції та іншими альтернативними джерелами доходів – від операцій на фондовому ринку, ринку нерухомості та ін.).

В залежності від країни та конкретної в ній ситуації, ставка по депозитах може перевищувати рівень споживчої інфляції, а може бути і нижче (табл.5.3). Але в більшості випадків ставка по депозитах все ж таки нижче рівня інфляції.

Таблиця 5.3 - Ставка відсотків по депозитах та індекс споживчих цін у % річних за даними Світового банку [<http://data.worldbank.org/indicator/>]

	Ставка відсотків по депозитах					Індекс споживчих цін				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
Білорусь	8,3	8,5	10,7	9,1	...	8,4	14,8	12,9	7,7	53,2
Канада	2,1	1,5	0,1	0,1	...	2,1	2,4	0,3	1,8	2,9
Китай	4,1	2,3	2,3	2,8	...	4,8	5,9	-0,7	3,3	5,4
Росія	5,1	5,8	8,6	6,0	...	9,0	14,1	11,7	6,9	8,4
Турція	22,6	22,9	17,6	15,3	...	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5
Україна	8,1	9,9	13,8	10,6	...	12,8	25,2	15,9	9,4	8,0
Швейцарія	2,1	0,2	0,1	0,1	...	0,7	2,4	-0,5	0,7	0,2

В даній таблиці наведена інтегральна процентна ставка по депозитах, але в статистичній практиці вона розраховується за кожним строком погашення, типом вкладника та валютою як середньозважена величина процентних ставок за обсягами фактично залучених у звітному періоді депозитів у річному обчисленні.

Окрім інтегральної та ін. ставок, які розраховує НБУ, існує індикативний показник ставок за депозитами фізичних осіб, який є орієнтиром при визначенні плаваючих (змінюваних) процентних ставок за довгостроковими кредитами, корпоративними облігаціями та ін. довгостроковими інструментами. Цей індикативний показник – Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб. Він розміщується на сайті НБУ та розраховується з 18.05.2011р. компанією Thomson Reuters на підставі даних про ставки для нових вкладників 20 банків, які оголошують свої ставки компанії Thomson Reuters (з умовами без права поповнення рахунку та з виплатою процентів в кінці строку, а також стандартними умовами щодо суми: 100000 грн., або 10000 USD, або 10000 EUR). Зазначені 20 банків обираються з тих, що мають найбільший депозитний портфель фізичних осіб. Більш детально з методикою розрахунку можна ознайомитися на сайті НБУ. Строки, які беруться для визначення ставок – 3 міс., 6 міс., 9 міс., 12 міс. (табл.5.4)

Таблиця 5.4 - Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб за даними агентства "Thomson Reuters", % річних станом на початок кварталу

Валюта депозиту	Строк залучення	III кв. 2011р.	IV кв. 2011р.	I кв. 2012р.	II кв. 2012р.	III кв. 2012р.
гривня	3 місяця	9,64	10,78	14,08	14,59	15,16
	6 місяців	11,38	12,37	14,61	15,31	15,93
	9 місяців	12,28	13,47	14,70	15,81	16,38
	12 місяців	12,98	13,63	15,32	16,17	16,76
долар США	3 місяця	4,89	5,14	4,62	5,42	5,64
	6 місяців	5,98	6,30	6,04	6,59	6,69
	9 місяців	6,39	6,91	6,63	7,12	7,34
	12 місяців	6,71	7,00	6,95	7,48	7,72
євро	3 місяця	3,42	3,66	3,14	4,21	4,19
	6 місяців	4,27	4,52	4,32	5,13	5,22

	9 місяців	4,73	5,14	4,82	5,61	5,87
	12 місяців	5,02	5,23	5,04	6,01	6,22

*Основні задачі статистики депозитів:*

- 1) організація збору та обробки статистичної інформації щодо банківських депозитів з постійним удосконаленням методології розрахунку статистичних показників і організації статистичної звітності;
- 2) характеристика роботи депозитних установ за допомогою показників обсягу, складу, динаміки та ефективності діяльності;
- 3) статистичне вивчення зв'язку заощаджень населення з їх грошовими доходами та ін. макроекономічними показниками;
- 4) вивчення динаміки вкладів та процентних ставок за депозитами.

**5.2 Статистичне вивчення зв'язку заощаджень населення з грошовими доходами**

Розміри депозитів у банках залежать від багатьох чинників, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Зовнішніми чинниками, що впливають на розмір депозитів є: рівень довіри до банківської системи; наявність альтернатив вкладень (рівень розвитку фондового ринку, ринку нерухомості та ін.); рівень дохідності депозитів для клієнтів; рівень життя населення, його доходів та заощаджень; ін.

Внутрішніми чинниками є: рівень довіри до конкретної банківської установи; процентні ставки, що пропонуються нею; наявність в установі саме таких послуг, що задовольняють інтересам клієнта (за умовами мінімальної суми внеску, валюти, строку, можливості поповнення та ін.).

Зрозуміло, що на обсяги депозитів банків рівень життя населення країни впливає значною мірою, оскільки саме населення є основним постачальником коштів на депозитні рахунки.

В усіх країнах світу (і в Україні також) є орган, що відповідає за проведення державних статистичних спостережень, збирає відповідну інформацію про якість життя. Але єдиного та загальноприйнятого показника для цього не існує. Так, наприклад, для порівняння якості життя в різних країнах може використовуватися індекс якості життя (англ. quality-of-life index) компанії Economist Intelligence Unit. Для його розрахунку використовують 9 чинників якості життя: 1) здоров'я (показник - очікувана тривалість життя за даними US Census Bureau); 2) стан сім'ї (рівень розлучень за даними ООН або Euromonitor); 3) суспільне життя (оцінювалося за рівнем відвідування церкви або членства у профспілках за даними World Values Survey); 4) добробут (ВВП на душу населення, паритет купівельної спроможності за даними Economist Intelligence Unit); 5) політична стабільність та безпека (за відповідним рейтингом Economist Intelligence Unit); 6) клімат та географія (за даними CIA World Factbook); 7) гарантія роботи (рівень безробіття за даними Economist Intelligence Unit); 8) політична свобода (за даними Freedom House індексу політичної та громадянської свободи); 9) гендерна рівність (за співвідношенням середньої зарплати чоловіків та жінок).

Також для оцінки якості життя можна використовувати систему кількісних та якісних показників, яка дозволяє в тому числі проводити порівняння між регіонами країни.

До кількісних показників для характеристики рівня життя відносять:

- 1) показники доходів населення;
- 2) показники витрат та споживання населенням матеріальних благ та послуг;
- 3) показники диференціації доходів населення, рівня та межі бідності;
- 4) соціально-демографічні показники;
- 5) показники нагромадженого майна та забезпеченості населення житлом.

Ці показники використовуються для: характеристики загального стану економіки; проведення міжнародних співставлень рівня економічного розвитку країн; розробки соціальної політики держави; оцінки перспектив на ринку депозитів.

Для якісної характеристики рівня життя використовують:

- 1) показники стану та охорони здоров'я;
- 2) показники якості та структури споживання продуктів харчування;
- 3) показники рівня грамотності, стану сфери освіти та культури;
- 4) показники комфорбельності життя тощо.

Держкомстат регулярно розміщує на своєму сайті збірник «Соціальні індикатори рівня життя населення». Інформація для збірника збирається у розрізі різних типів домогосподарств. Згідно з Класифікацією інституційних секторів економіки України (КІСЕ) **домашні господарства (домогосподарства)** - це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи.

За роки незалежності України суттєво змінилися навіть найбільш загальні характеристики домогосподарств. Зменшується питома вага домогосподарств, що мають більше, ніж одну дитину (табл.5.5). Стрімко зростає кількість домогосподарств без дітей. Все це є ознаками зміни якості та рівня життя.

Таблиця 5.5 – Характеристика домогосподарств в Україні за даними Держкомстату

	2000	2005	2010
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,76	2,61	2,59
Розподіл домогосподарств (у відсотках) за кількістю осіб у їх складі			
одна особа	20,9	22,2	23,5
дві особи	27,6	29,3	28,3
три особи	22,0	24,5	25,4
чотири особи і більше	29,5	24,0	22,8
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років (%)	43,6	37,5	37,8
Частка домогосподарств без дітей (%)	56,4	62,5	62,2
Розподіл домогосподарств із дітьми (%) за кількістю дітей у їх складі			
одна дитина	61,0	68,3	73,5
дві дитини	33,3	28,3	23,5
три дитини і більше	5,7	3,4	3,0



Житлові умови – одна з найбільш вагомих складових якості життя. У бюлетені Держкомстату «Житловий фонд України у \_\_\_ році», що розміщується на офіційному сайті, можна знайти широкий спектр показників житлового фонду, в тому числі і забезпеченість житлом, його якість та багато інших. Так, комфортабельність житла насамперед характеризується забезпеченістю водою, каналізацією, ванною. В Україні у сільській місцевості питома вага загальної житлової площі, що обладнана водопроводом – 24%, каналізацією – 20%, опаленням – 33%, газом – 84%, гарячим водопостачанням – 9%, ваннами – 18%, підлоговими електроплитами – 0,2%.

Майже 42% населення України мають розмір житлової площі в розрахунку на одну особу менше, ніж 13,65 кв.м (що є мінімумом у відповідності до вітчизняного законодавства). Показники забезпеченості житлом в Україні є досить низькими в порівнянні з іншими країнами світу. Так, наприклад, розмір загальної площі житла в Україні та США відповідно складають 23 та 70 кв. м на 1 особу. Значними у порівнянні з середньою зарплатою або середньою пенсією є показники плати за однокімнатну квартиру. Так, наприклад, витрати, пов'язані з оплатою житла складають у середньому до 7,6% сукупних витрат при витратах на харчування 51,6% у 2010 р., тобто майже 2/3 всіх витрат йде на харчування та оплату житла (табл.5.6). Тому за таких умов складно очікувати підстав для поліпшення житлових умов або для зростання заощаджень.

Таблиця 5.6 - Структура сукупних витрат домогосподарств України за даними Держкомстату

		2000	2005	2010
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.		541,3	1229,4	3072,7
Структура сукупних витрат домогосподарств, %				
Споживчі сукупні витрати		93,3	91,1	90,0
продукти харчування та безалкогольні напої		64,9	56,6	51,6
алкогольні напої, тютюнові вироби		3,0	2,9	3,3
непродовольчі товари та послуги		25,4	31,6	35,1
в тому числі	одяг і взуття	...	5,7	6,1
	житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	...	8,5	9,3
	предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	...	2,6	2,4
	охорона здоров'я	...	2,5	3,1
	транспорт	...	3,0	3,7
	зв'язок	...	2,1	2,7
	відпочинок і культура	...	2,6	1,8
	освіта	...	1,1	1,3
	ресторани та готелі	...	1,7	2,4
	різні товари і послуги	...	1,8	2,3
Неспоживчі сукупні витрати		6,7	8,9	10,0
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг		6,9	6,4	7,6

Доходи населення, як джерело витрат та заощаджень, можуть бути у грошовій та натуральній формах, у вигляді послуг.

**Дохід** згідно з концепцією видатного економіста та нобелівського лауреата Дж.Хікса – це максимальна сума, яка може бути витрачена на протязі певного періоду на споживання при умові, що власний капітал суб'єкта за цей період не зменшиться.

Грошові доходи за підходом Держкомстату включають: надходження грошей населенню у вигляді оплати праці, доходів від підприємницької діяльності, пенсії, стипендії та різні допомоги, доходи від власності, надходження від продажу продуктів сільського господарства, іноземної валюти тощо.

Таким чином, підхід Держкомстату не повністю відповідає концепції Дж.Хікса, що прийнята у Системі національних рахунків, оскільки, наприклад, у складі грошових доходів Держкомстат виділяє доходи від продажу валюти, які являють собою зміну форми активу.

Основне джерело інформації про грошові доходи та витрати населення – обстеження бюджетів, які проводяться щомісячно в усіх регіонах України. Вибірку із 10,4 тис. домогосподарств проводять у відповідності до «Методологічних основ формування вибіркової сукупності для проведення органами Державної статистики України базових державних вибіркового обстежень населення (домогосподарств)». Обрані до вибірки домогосподарства на час спостереження за ними на постійній основі фіксують свої доходи та витрати. А порядок розрахунку доходів та витрат регламентується «Методичними вказівками щодо розрахунку доходів та витрат населення України», затв. Наказом Держкомстату від 07.03.2002 №113 (скорочено у табл.5.7) [2].

Таблиця 5.7 – Складові доходів та витрат населення України

Статті	Складові
<b>Доходи, всього</b>	
1. Зарплата	Первинний дохід домогосподарств, що являє собою винагороду у грошовій або натуральній формі, яка повинна бути виплачена роботодавцем найманому працівнику за роботу, виконану у звітному періоді (в тому числі від економічної діяльності, яка безпосередньо не спостерігається)
2. Прибуток та змішаний дохід	Прибуток, який одержується в результаті процесу виробництва до виключення процентів або інших доходів від власності, які належать до виплати по фінансових та інших матеріальних невикористаних активах, необхідних для здійснення виробництва. Змішаний дохід – винагорода за роботу, яку неможливо відокремити від доходу (прибутку) власника або підприємця. Прибуток від підприємницької діяльності визначається за даними податкових декларацій
3. Доходи від власності, одержані	Отримують власники фінансових активів, землі, майнових прав у вигляді відсотків, дивідендів, орендної плати.
4. Соціальні допомоги та ін. одержані поточні трансферти	Джерело: звіти про діяльність різних фондів, страхових організацій, дані платіжного балансу, профспілкових організацій
у тому числі	
соціальні допомоги	Поточні трансферти, які одержують домогосподарства, на забезпечення потреб, що виникли у зв'язку з певними подіями (хвороба, безробіття, сімейні обставини)
інші поточні трансферти	Страхові відшкодування, штрафи, пені, виплати одноразової допомоги
соціальні трансферти в натурі	Трансферти у натуральній формі, що надаються безоплатно або за економічно незначущими цінами. Оцінка - за вартістю придбання за ринковими цінами або собівартістю
<b>Витрати та заощадження, всього</b>	
1. Придбання товарів та	Витрати на купівлю товарів тривалого і короткострокового користування та

Статті	Складові
послуг	оплату послуг за даними торгівельної мережі, ринків, ресторанного господарства Витрати на оплату фінансових послуг (в тому числі страхових організацій), на житлово-комунальні послуги та електроенергію та ін.
2. Доходи від власності сплачені	
3. Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	Податки, які регулярно сплачуються після отримання прибутку та ін. доходів у зв'язку з володінням майном тощо.
поточні податки на доходи, майно тощо	Платежі до бюджету, внески на соціальне страхування
внески на соціальне страхування	Платежі до фондів соцстраху, на випадок безробіття, з тимчасової втрати працездатності, Пенсійного фонду
інші поточні трансферти	Страхові платежі, перекази, штрафи, членські внески у громадські організації (за даними звітів про виконання бюджетів, платіжного балансу, звітів страхових організацій та ін.)
4. Нагромадження не фінансових активів	Валове нагромадження основного капіталу (житлових приміщень, землі), зміна запасів матеріальних цінностей За даними звітів про обстеження умов життя домогосподарств, даними сільськогосподарського виробництва, за даними продажу через торгівельну мережу дорогоцінних металів, алмазів, т.п.
5. Приріст фінансових активів	
з них	
приріст вкладів у банки та заощадження у цінні папери	Розраховується як різниця між даними про залишки на кінець та початок року, за даними звітів банків про фінансові результати, за даними форм звітності про цінні папери
Заощадження	

Головними недоліками вибіркового дослідження доходів та витрат домогосподарств є:

1) вибірка не є репрезентативною. Наприклад, найбагатші родини, бездомні, окремі групи інвалідів у вибірці відсутні;

2) домогосподарка, що постійно веде облік витрат, підсвідомо починає оптимізувати їх. Тому структура витрат домогосподарств з вибіркової сукупності є більш “раціональною”, і значно відрізняється від структури витрат населення в цілому.

Але зазначені недоліки не принижують значення цього обстеження. Матеріали його використовуються для розрахунку сумірників в індексах інфляції, при визначенні соціальних нормативів, субсидій тощо.

Так, за результатами оцінок Держкомстату грошові доходи, витрати та заощадження населення України в 2011 р. становили 1251 млрд.грн., що на 13,6% більше рівня 2010 р. (причому індекс інфляції у 2011 р. – 104,6%).

Структура грошових витрат та заощаджень населення змінилася за період, дані якого представлені у табл.5.8. Питома вага по окремих складових коливалася за період 2002-2011рр.: придбання товарів і оплата послуг – від 76,1% у 2010р. до 83,8% у 2003р.; поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти – від 6,7% у 2011р. до 8,2% у 2003р.; частка нагромадження нефінансових активів зросла останніми роками з 0,8% у 2003р. до 2,5% у 2011р. ; приріст фінансових активів - з 6,1% у 2007р. до 12,1% у 2010р. Цікавою є динаміка зростання грошових витрат та заощаджень населення: загальна їх сума за 10 років збільшилася у 6,8 разів; темпи зростання витрат на придбання товарів та послуг, на

сплату податків та темп приросту фінансових активів відповідають такій динаміці. Але сплачені доходи від власності (ріст у 87 разів) та нагромадження нефінансових активів (ріст у 12,5 разів) зростають значно швидшими темпами.

Таблиця 5.8 - Доходи, витрати та заощадження населення України, млн.грн.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<b>Доходи, всього</b>	<b>185073</b>	<b>215672</b>	<b>274241</b>	<b>381404</b>	<b>472061</b>	<b>623289</b>	<b>856633</b>	<b>897669</b>	<b>1101015</b>	<b>1251005</b>
1. Зарплата	78950	94608	117227	160621	205120	278968	371053	376088	459153	521066
2. Прибуток та змішаний дохід	33540	36330	43828	58404	69186	95203	131727	131288	161214	198512
3. Доходи від власності, одержані	5297	6706	8337	11072	13855	20078	30901	34868	56958	68059
4. Соціальні допомоги та ін. одержані поточні трансферти	67286	78028	104849	151307	183900	229040	322952	355425	423690	463368
у тому числі										
соціальні допомоги	31601	35318	52035	84617	103092	124472	178337	200362	237776	262744
інші поточні трансферти	6656	8281	11500	12545	14510	18209	32125	32580	32927	33681
соціальні трансферти в натурі	29029	34429	41314	54145	66298	86359	112490	122483	152987	166943
<b>Витрати та заощадження, всього</b>	<b>185073</b>	<b>215672</b>	<b>274241</b>	<b>381404</b>	<b>472061</b>	<b>623289</b>	<b>856633</b>	<b>897669</b>	<b>1101015</b>	<b>1251005</b>
1. Придбання товарів та послуг	153589	180730	222270	306769	385681	509533	689055	712679	838220	1024249
2. Доходи від власності сплачені	334	902	1864	3523	8374	16924	30431	36496	30182	29053
3. Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	14092	17763	19030	25461	33803	49053	67375	66028	76255	83778
поточні податки на доходи, майно тощо	11054	13789	13553	17774	23396	35598	46976	45491	52329	60686
внески на соціальне страхування	2080	2584	3647	5064	7131	8326	11862	11626	13788	13820
інші поточні трансферти	958	1390	1830	2623	3273	5129	8537	8911	10138	9272
4. Нагромадження нефінансових активів	2464	1680	3254	4444	7159	9939	17708	11678	23054	30856
5. Приріст фінансових активів	14594	14597	27823	41207	37044	37840	52064	70788	133304	83069
з них										
приріст вкладів у банки та заощадження у цінні папери	10184	15016	20475	53297	54880	94526	90540	...	...	...
заощадження в іноземній валюті	-825	-3881	13288	7200	17961	19908	32561	...	...	...
позики одержані за виключенням погашених	-2103	-6236	-6256	-19355	-45766	-77043	-116603	...	...	...
<b>Наявний дохід (доходи, крім ін. поточних соц. трансфертів за мінусом п.2 та 3 у розділі «Витрати»)</b>	<b>141618</b>	<b>162578</b>	<b>212033</b>	<b>298275</b>	<b>363586</b>	<b>470953</b>	<b>646337</b>	<b>672662</b>	<b>841591</b>	<b>971231</b>
<b>Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.</b>	<b>2938,0</b>	<b>3400,3</b>	<b>4468,4</b>	<b>6332,1</b>	<b>7771,0</b>	<b>10126,0</b>	<b>13972,4</b>	<b>14606,4</b>	<b>18346,8</b>	<b>1770,8</b>
Реальний наявний дохід, у % до попереднього періоду	118,0	109,1	119,6	123,9	111,8	114,8	109,6	91,5	116,2	106,1
<b>Заощадження (п.4+п.5 розділу «Витрати»)</b>	<b>17058</b>	<b>16277</b>	<b>31077</b>	<b>45651</b>	<b>44203</b>	<b>39015</b>	<b>69772</b>	<b>82466</b>	<b>156358</b>	<b>113925</b>

У структурі доходів також спостерігалися певні тенденції (табл.5.9): частка заробітної плати залишається на рівні близько 42%, що є набагато нижче, ніж у розвинених країнах – 70%. Цікавим буде і порівняння цієї частки з показником 1985р. в УРСР – 72,6%.

Частка доходів від власності дещо зросла до 5,4% у 2011р. Але на досить високому рівні залишається питома вага соціальних допомог та ін. одержаних поточних трансфертів, що не свідчить про великі розміри таких допомог, а, скоріш, про відносно низькі рівні оплати праці в порівнянні з соціальними трансфертами. Для довідки – частка пенсій, допомог та стипендій складала 16,4% у 1985 р.

Таблиця 5.9 – Структура доходів та витрат населення України, %

	2002	2005	2008	2011
<b>Доходи, всього</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>
1. Зарплата	42,7	42,1	43,3	41,7
2. Прибуток та змішаний дохід	18,1	15,3	15,4	15,9
3. Доходи від власності, одержані	2,9	2,9	3,6	5,4
4. Соціальні допомоги та ін. одержані поточні трансферти	36,4	39,7	37,7	37,0
у тому числі				
соціальні допомоги	17,1	22,2	20,8	21,0
інші поточні трансферти	3,6	3,3	3,8	2,7
соціальні трансферти в натурі	15,7	14,2	13,1	13,3
<b>Витрати та заощадження, всього</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>
1. Придбання товарів та послуг	83,0	80,4	80,4	81,9
2. Доходи від власності сплачені	0,2	0,9	3,6	2,3
3. Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	7,6	6,7	7,9	6,7
поточні податки на доходи, майно тощо	6,0	4,7	5,5	4,9
внески на соціальне страхування	1,1	1,3	1,4	1,1
інші поточні трансферти	0,5	0,7	1,0	0,7
4. Нагромадження нефінансових активів	1,3	1,2	2,1	2,5
5. Приріст фінансових активів	7,9	10,8	6,1	6,6

Статистика вивчає номінальні та реальні грошові доходи, їх купівельну спроможність.

$$\text{Реальні грошові доходи} = \frac{\text{Номінальні грошові доходи}}{\text{Індекс споживчих цін}}$$

Індекс реальних грошових доходів – це відношення індексу номінальних грошових доходів до індексу споживчих цін.

*Купівельна спроможність грошових доходів населення* – це кількість певних товарів та послуг, які можна придбати на середньодушовий дохід. Для населення України вона різко зменшилася у 90-х роках, погіршилася якість харчування.

За даними Держкомстату навіть останніми роками зменшилося споживання молока та молочних продуктів, овочів, цукру та деяких ін. груп продуктів харчування (таке зменшення було стрімким і надто істотним у 90-ті роки). А за багатьма показниками для майже половини населення споживання окремих видів найдорожчих продуктів – за межею норм раціонального харчування.

Частка населення із середньодушовими грошовими доходами у місяць нижче прожиткового мінімуму складала у 2008р. - 23,1%, а у 2010 - 30,7% (а у сільській місцевості – 46,4%). Дані збірника «Соціальні індикатори рівня життя населення» дають змогу зробити висновок про те, що сам факт наявності в родини двох і більше дітей майже автоматично ставить цю родину за межу прожиткового мінімуму.

Статистичне вивчення доходів населення передбачає також аналіз їх диференціації, що найчастіше проводять за допомогою кривої Лоренца, коефіцієнту Джині, коефіцієнту фондів (табл.5.10).

Таблиця 5.10 - Диференціація життєвого рівня населення України<sup>1</sup>

	2000	2005	2010
Чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, млн. осіб	39,2	25,3	9,7
у відсотках до загальної чисельності населення	80,2	55,3	21,8
Довідково: середньорічний розмір прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн.)	270,1	423	843,2
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	2,3	2,4	2,0
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	4,4	4,6	3,6

Примітка

1. До 2006 рр. в якості критерію диференціації застосовувався показник „середньодушові сукупні витрати”.

Якщо коефіцієнт/індекс Джині дорівнює 0,33 і більше, це означає, що для країни характерний високий ступінь нерівності доходів, 0,29-0,31 – середній, 0,26 і менше – низький. Останніми роками в Україні індекс має значення 0,28.

Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів (співвідношення мінімального рівня загальних доходів серед 20% найбільш забезпеченого населення до максимального рівня серед 20% найменш забезпеченого населення) у 2010 році становив 2,0 рази. Найбільш заможні 20% населення отримували 36,3% усіх загальних доходів. Для порівняння: цей показник у Південній Африці становить 68%, у Росії – 47,1%.

Заробітна плата – основа доходів населення. Поняття “оплати праці” наведено в Законі України “Про оплату праці”, а також у “Інструкції зі статистики заробітної плати”.

До фонду оплати праці включаються (номінальний показник): фонд основної заробітної плати; фонд додаткової заробітної плати; інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Існують також поняття номінальної та реальної зарплати.

Реальна заробітна плата враховує зміну купівельної спроможності номінальної зарплати за рахунок зміни інфляції. Реальна заробітна плата характеризує кількість товарів та послуг, що можна придбати за номінальну заробітну плату.

На підставі даних про фонд оплати праці розраховується середня заробітна плата.

Останніми роками рівень середньої заробітної плати в розрахунку на штатного працівника складав по видах економічної діяльності: мінімальний – у сільському господарстві та мисливстві (1540 грн. у грудні 2010р.) та рибальстві (1480 грн. у грудні 2010р.), а максимальний – у фінансовій діяльності (5456 грн. у грудні 2010р.).

Серед регіонів України найнижчий рівень зарплати традиційно у Тернопільській, Волинській, Херсонській областях, а найвищий у м. Києві (перевищує середній по країні у 1,5 рази).

Сума заборгованості з виплати заробітної плати була максимальною за останні роки у 2010 р. і сягала 1,88 млрд.грн. Але це значно менше, ніж, наприклад, на початку 2000р., коли вона сягала 6,4 млрд.грн. при середньомісячній зарплаті у 230 грн. тоді проти майже на порядок (у 10 разів) більшої у 2010р.

Ще одним показником статистики оплати праці є мінімальна заробітна плата. Мінімальна заробітна плата по міжнародних стандартах не може бути менше за 3 долари на годину, але на підприємствах України в середньому працівник одержує значно менше.

Багато років в Україні мінімальна зарплата була суттєво нижче від показника прожиткового мінімуму. У 2012р. мінімальна зарплата зрівнялася з прожитковим мінімумом, і обидва показники складають близько 1100 грн. на місяць.

У 90-х роках в Україні майже 40% населення мали середньодушовий сукупний дохід менше вартості набору з 22 найважливіших продуктів харчування (і це ще не враховуючи необхідних витрат на житлово-комунальні послуги, на одяг та взуття). Зараз в Україні людей, які виживають на суму менше прожиткового мінімуму, близько 17%.

Прожитковий мінімум слід відрізнити від межі бідності (малозабезпеченості) [12]. Світовий банк для міжнародних порівнянь рекомендує використовувати межу бідності, що встановлена на рівні 1,25 дол. США на людину в день, а Організація Об'єднаних Націй за іншою методикою встановлює для країн Східної Європи та для республік колишнього Радянського Союзу – 5 дол. США на день, для розвинених країн - 14. В залежності від методики і оцінка частки бідних в Україні є різною: від 25% до 80% населення.

На практиці і в соціально-економічних дослідженнях використовують кілька методів для визначення критеріїв бідності:

- 1) абсолютний, з допомогою якого визначається поточна вартість товарів та послуг, що входять до мінімального споживчого кошика;
- 2) відносний, відповідно до якого критерій розраховується на основі заданої частки від середнього та середньозваженого доходу в розрахунку на одну особу;
- 3) суб'єктивний або соціологічний, що базується на поняттях населення про необхідний мінімальний дохід;
- 4) за структурою витрат, коли частка на продукти харчування або житло не повинна перевищувати заданої величини доходу сім'ї;
- 5) ресурсний, що враховує можливості економіки забезпечити прожитковий мінімум.



В Україні багато років використовувався останній з вище перелічених методів. Офіційна межа малозабезпеченості, що встановлювалася, враховувала тільки тимчасові ресурсні можливості держави для надання допомоги окремим громадянам, але не гарантувала захист від бідності. Для визначення масштабів бідності у відповідності до «Методики комплексної оцінки бідності» [12] використовують низку показників:

- межа бідності;
- рівень бідності;
- сукупний дефіцит доходів бідного населення;
- середній дефіцит доходів бідного населення;
- глибина бідності.

Дана методика складається з трьох етапів:

- 1) визначення та розрахунок показників щодо масштабів бідності в країні;
- 2) розрахунок показників для визначення розшарування серед бідного населення;
- 3) порядок визначення та розрахунок показників бідності в регіонах.

В країнах Західної Європи органи управління використовують в якості одного з показників ефективності подолання бідності - індекс Кейтца.

Індекс Кейтца - співвідношення розміру мінімальної заробітної плати і заробітної плати на одного штатного працівника (рекомендоване значення Міжнародною організацією праці значення складає 50%, а Європейським Союзом - 60%). Для України значення індексу Кейтца склало 35,1% у грудні 2010 р.

Також використовують показник співвідношення розміру середньої заробітної плати і прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Станом на грудень 2010р. значення показника 2,85.

Одним з найважливіших показників для характеристики доходів населення є середньодушовий сукупний доход. За рахунок грошових доходів населення здійснює грошові витрати та заощадження. Різниця між вказаними показниками – це так звані гроші на руках населення, які не потрапили у банківську систему.

Таким чином, низький рівень доходів населення, безумовно, стримує розвиток депозитів, але незважаючи на це, депозити домогосподарств зростають темпами, значно вищими, ніж темпи росту доходів населення.

Крім того, майже весь приріст заощаджень населення забезпечується приростом саме фінансових активів, в тому числі вкладів у банки та заощаджень у цінні папери. Більш детальний аналіз взаємозв'язків показників, наведених у табл.5.11 пропонується провести самостійно у межах розв'язання задачі 6, з розрахунком коефіцієнтів еластичності, проведенням аналізу динаміки та ін. методів.

Таблиця 5.11 – Депозити і заощадження домогосподарств та грошова маса в Україні у 2002-2011рр., млн.грн. станом на кінець періоду

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Депозити домогосподарств	19699	33115	42502	74778	108860	167239	217860	214098	275093	310390
Заощадження	17058	16277	31077	45651	44203	39015	69772	82466	156358	113925
<i>в тому числі:</i>										
<i>нагромадження нефінансових активів</i>	2464	1680	3254	4444	7159	9939	17708	11678	23054	30856

приріст фінансових активів	14594	14597	27823	41207	37044	37840	52064	70788	133304	83069
з них										
приріст вкладів у банки та заощадження у цінні папери	10184	15016	20475	53297	54880	94526	90540	...	...	...
Грошовий агрегат М <sub>2</sub>	64395	94463	125483	193145	259413	391273	512527	484772	596841	681801
Доходи населення, всього	185073	215672	274241	381404	472061	623289	856633	897669	1101015	1251005

### 5.3. Ризики, що пов'язані із проведенням депозитних операцій банку

Депозити, як основне джерело кредитних ресурсів банку, несуть певний ризик для його клієнтів, оскільки банк, який має кредитний портфель поганої якості або ін. проблеми, не зможе розрахуватися за своїми зобов'язаннями перед вкладниками. Але й депозитні операції, які є фактично пасивними операціями для банку, несуть ризик і для нього самого: наприклад, вкладники можуть піддатися паніці і вилучити достроково свої депозити. Іноді такий ризик називають депозитним. Більшість же авторів характеризують наведену ситуацію як реалізацію ризику ліквідності.

Але досить поширеним є варіант, коли банк внаслідок некваліфікованого або злочинного менеджменту, внаслідок складної загальноекономічної ситуації опиняється в умовах, при яких він не може розрахуватися зі своїми вкладниками. Найгірший результат у такому випадку – банкрутство банку, при якому захистити інтереси постраждалих вкладників повинна система гарантування депозитів.

Світова практика напрацювала багато організаційних підходів до проведення такого захисту. В залежності від країни різниться сума, що гарантується, процент внесків до спеціального фонду, база нарахування внесків /гарантування депозитів (можуть бути обмеження щодо гарантування тільки вкладів фізичних осіб або тільки в національній валюті та ін.).

В Україні також створена подібна система гарантування вкладів: для фізичних осіб. Спеціальним органом, що забезпечує гарантію вкладників, є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

**ФГВФО є учасником (member) Міжнародної асоціації страховиків депозитів (IADI, International Association of Deposit Insurers).** IADI була створена у 2002р. для обміну досвідом страхування вкладів в світі. Стандарти, що встановлюються IADI, рекомендуються для впровадження всім членам цієї організації [13].

Зважаючи на вже більш ніж десятирічну історію існування ФГВФО, можна сказати, що сотні тисяч вкладників вже отримали компенсацію по вкладах ліквідованих банків, процент покриття кількості вкладників складає на даний час більше 99,2%. Але, незважаючи на такий значний прогрес у новій для Україні справі – гарантуванні коштів вкладників, Фонд не зможе гарантувати вклади у випадку ліквідації системних банків, оскільки процент покриття суми вкладів фізичних осіб ресурсами Фонду знаходиться в межах 1,5-2% (табл.5.12).

Таблиця 5.12 - Показники діяльності ФГВФО

Дата	Сума вкладів фізичних осіб, млрд.грн.	Кількість вкладників, млн.осіб	Середній розмір вкладу, грн.	Фінансові ресурси, млн. грн.	% покриття суми вкладів ресурсами Фонду
01.01.2000	3,7	4,6	806	...	...
01.01.2001	5,6	5,4	1 046	74,3	1,3
01.01.2002	9,3	4,8	1 915	68,8	0,7
01.01.2003	16,6	7,0	2 376	155,4	0,9
01.01.2004	29,2	10,5	2 780	242,8	0,8
01.01.2005	38,4	15,0	2 559	407,0	1,1
01.01.2006	67,9	18,6	3 656	629,7	0,9
01.01.2007	100,4	24,2	4 143	867,0	0,9
01.01.2008	155,2	29,6	5 243	1335,5	0,9
01.01.2009	204,9	34,5	5 935	2987,3	1,5
01.01.2010	198,0	31,6	6 273	4302,7	2,2
01.01.2011	254,2	32,6	7 802	3390,3	1,3
01.01.2012	282,6	35	8 072	4 827,3	1,6

**5.4. Основні показники для визначення достатності, стабільності та витратності депозитів. Показники для оцінки ефективності роботи із залучення вкладників**

Основна (але не єдина) мета залучення банками депозитів – формування ресурсної бази банку для надання кредитів. Тому в аналізі завжди співставляють розміри залучених депозитів та наданих кредитів. Таке порівняння проводять як на макроекономічному рівні, так і на мікроекономічному. Проводять аналіз і в розрізі регіонів України.

Ключовими регіонами України, де відбувається залучення депозитів, традиційно є: Київська обл. та м. Київ, Дніпропетровська та Донецька обл. Майже 2/3 депозитів приходить саме на ці регіони. Аналогічною є ситуація і з кредитами, але на ці регіони приходить вже  $\frac{3}{4}$  загальної суми.

Регіонами – «донорами» ресурсів є: Луганська, Полтавська та більшість західних областей. А регіонами - «споживачами» ресурсів є Київська обл. та м. Київ, Дніпропетровська, Донецька та Одеська обл.

Якщо провести такий аналіз в цілому по Україні (табл.5.13), то отримаємо, наприклад, що станом на кінець травня 2012 року надані кредити перевищують на 295 млрд.грн. залучені депозити. Навіть з урахуванням статутного капіталу банків, який складає більше 170 млрд.грн., отримуємо ситуацію, коли кредити надаються не за рахунок внутрішнього ресурсу, а за рахунок зовнішнього боргу банків.

Таблиця 5.13 - Кредити та депозити у розрізі деяких регіонів України, залишки коштів на кінець періоду у млн.грн. за станом на кінець травня 2012 року

	Депозити				Кредити				Кредити мінус депозити	Питома вага регіону, %	
	інших фінансових корпорацій	нефінансових корпорацій	домашніх господарств	Разом	надані іншим фінансовим корпораціям	надані нефінансовим корпораціям	надані домашнім господарствам	Разом		за депозитами	за кредитами
Усього	18008	140741	336956	495705	17832	580538	192082	790452	294747	100	100
з загальної суми:											
Дніпропетровська	1382	18906	29743	50031	1462	109672	15145	126280	76249	10,09	15,98
Донецька	610	15999	31353	47962	210	34996	13670	48876	914	9,68	6,18
Запорізька	286	3331	10854	14472	191	9078	5302	14571	99	2,92	1,84
Київська та м.Київ	13382	65151	118336	196870	14342	320342	70632	405315	208446	39,72	51,28
Луганська	58	2860	9171	12089	209	3907	4021	8136	-3953	2,44	1,03
Львівська	323	2518	16336	19178	170	9281	7475	16926	-2252	3,87	2,14
Одеська	690	5680	17865	24235	234	23379	15204	38816	14581	4,89	4,91
Полтавська	169	3260	8730	12159	112	4385	3297	7794	-4364	2,45	0,99
Харківська	431	5413	17459	23302	326	16030	10880	27236	3933	4,70	3,45

Останніми роками депозити резидентів складаються в основному за рахунок депозитів домогосподарств (їх частка сягала 66% у загальній сумі).

Навіть незважаючи на наслідки фінансової кризи, депозити домогосподарств мають постійну тенденцію до зростання, окрім їх масового вилучення у жовтні 2008р. та на початку 2009р. (табл.5.14, рис.5.1).

Таблиця 5.14 – Депозити резидентів, залучені депозитними корпораціями (крім НБУ), залишки коштів на кінець періоду, млн.грн.

	2008		2009		2010		2011	
	Усього	з них домогосп одарств	Усього	з них домогос подарств	Усього	з них домогос подарств	Усього	з них домогосп одарств
січень	287368	171326	342096	209778	331141	214597	425779	279973
лютий	291873	177223	323296	198186	327144	217259	428772	285398
березень	307179	182856	316890	193437	337443	222197	443294	291137
квітень	315020	189707	315312	194561	351878	233627	454801	293906
травень	312988	190599	319037	195980	360385	236895	452451	295288
червень	328021	196893	321679	201358	366089	243664	466042	301128
липень	338423	201149	320013	203576	378914	252353	464549	305278
серпень	342888	204992	330397	206368	383669	254178	472472	306598
вересень	347063	207310	327107	204963	397502	261468	474370	303759
жовтень	336445	198392	326055	207006	404214	264488	480081	306160
листопад	344051	209024	328604	210072	403740	267079	471641	305937
грудень	359740	217860	334953	214098	416650	275093	491756	310390

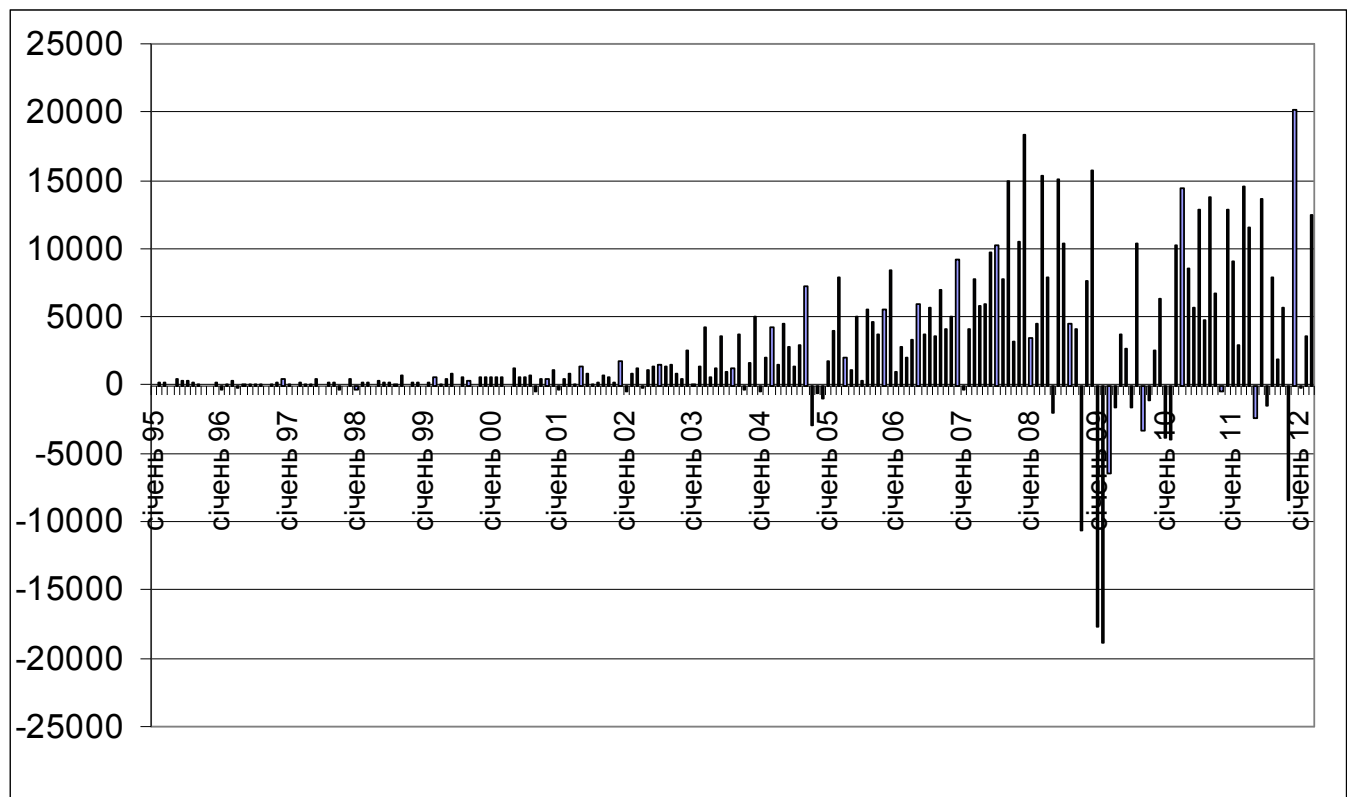


Рисунок 5.1 -- Приріст депозитів резидентів, млн.грн. до попереднього місяця

З роками змінюється склад депозитів домашніх господарств за строками та валютами (табл. 5.15). З кризою частка депозитів на строк більше 1 року суттєво зменшилася, і з майже 55% докризових знизилася до 26% у 2009р. Щодо структури депозитів за валютами, то тут також відбуваються певні зміни, але загалом співвідношення у національній та іноземних валютах складається паритетне (майже 50:50).

Таблиця 5.15 - Депозити домашніх господарств, залучені депозитними корпораціями (крім НБУ) у розрізі видів валют і строків погашення, залишки коштів на кінець періоду, млн.грн.

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011		
Усього		100	100	100	100	100	100	100		
у тому числі за строками	на вимогу	25,0	23,8	24,0	18,6	26,7	24,1	22,8		
	до 1 року	25,4	21,0	19,4	25,6	45,8	36,3	33,6		
	від 1 року до 2 років <sup>1</sup>	49,6	55,2	49,0	45,3	21,8	33,4	36,7		
	більше 2 років	...	...	7,6	10,5	5,6	6,2	6,8		
у тому числі у валютах	у національній	усього	58,4	55,0	61,2	50,5	47,2	52,0	51,7	
		у тому числі за строками	на вимогу	20,6	18,7	19,0	12,8	16,5	16,4	15,5
			до 1 року	12,1	8,9	9,8	11,0	17,9	15,7	14,8
			від 1р. до 2р. <sup>1</sup>	25,7	27,4	27,7	21,4	10,2	16,9	18,1
			більше 2 років	...	...	4,7	5,3	2,7	3,0	3,3
	в іноземній	усього	41,6	45,0	38,8	49,5	52,8	48,0	48,3	
		у тому числі за строками	на вимогу	4,3	5,1	5,0	5,8	10,2	7,7	7,4
			до 1 року	13,4	12,1	9,6	14,7	28,0	20,6	18,9
			від 1р. до 2р. <sup>1</sup>	23,9	27,8	21,2	23,8	11,6	16,6	18,6
			більше 2 років	...	...	2,9	5,2	3,0	3,2	3,5

Примітка

1. Дані до січня 2007 року включають депозити, залучені зі строком погашення від 1 року до 2 років і більше 2 років.

Встановлення обґрунтованих ставок за депозитами у конкретному банку обов'язково передбачає детальне вивчення стану ринку депозитів в країні.

За результатами вивчення та аналізу депозитної політики банку (її складових), тарифної політики банку визначаються можливі заходи з управління залученням коштів (у випадку потреби у додатковому залученні):

- комісійні винагороди цільовим групам клієнтів;
- нові продукти/послуги для окремих категорій вкладників;
- диференційована плата за залишки на рахунку в залежності від відповідного розміру залишків та категорії клієнта.

Питання щодо проведення конкретних заходів для підвищення ефективності роботи із залучення депозитів не розглядається в межах даної навчальної дисципліни, а є предметом інших – «Фінансовий менеджмент в банку» та ін.

Однак, банківська статистика пропонує певну групу показників для проведення аналізу відповідності обсягів необхідного залучення коштів потребам банку (та його ліквідності):

- показники для оцінки ефективності реклами (витрати на рекламу та зростання депозитів після її проведення),
- показники, що характеризують мотивацію персоналу (яка є особливо доцільною у випадку розподілу обов'язків працівників на роботу з корпоративними та приватними клієнтами).

## Контрольні питання для перевірки знань

1. Економічний зміст, завдання, методи та показники статистики депозитної діяльності.
2. Статистичне вивчення зв'язку заощаджень населення з грошовими доходами.
3. Ризики, що пов'язані із проведенням депозитних операцій банку.
4. Статистична звітність банку з депозитних операцій.

### Тестові завдання до теми 5

1. Залишки вкладів у відділенні на початок та кінець року склали 1000 та 1020 тис.грн. відповідно. Сума видачі вкладів за рік склала 480 тис.грн. Коефіцієнт осідання вкладів дорівнює:  
А) 4 %;  
Б) 4,2 %;  
В) 40 %;  
Г) не можна визначити з-за нестачі даних для розрахунку.
2. Як змінився коефіцієнт осідання вкладів у банку, якщо сума надходжень на вклади зменшилась з 700 до 650 тис.грн. , а сума припливу зменшилась у звітному році в порівнянні з базисним на 5%?  
А) зменшився;  
Б) збільшився;  
В) не змінився.
3. Чи створюються в банках та відображаються в обліку та звітності резерви під знецінення депозитів в інших банках:  
А) ні;  
Б) так, для будь-яких депозитів незалежно від строку погашення;  
В) так, якщо це депозити зі строком погашення більше, ніж три місяці.
4. Депозити банку в інших банках зі строком погашення до трьох місяців відображаються у статті балансу:  
А) Грошові кошти та їх еквіваленти;  
Б) Кошти в інших банках;  
В) Кошти банків.
5. Депозитні сертифікати відображаються за статтею балансу банку:  
А) Боргові цінні папери, емітовані банком;  
Б) Кошти юридичних осіб;  
В) Кошти фізичних осіб;  
Г) Кошти банків.
6. Якщо умовами строкового банківського депозиту (вкладу) передбачається можливість вільного користування клієнтом коштами понад обумовлену договором суму незнижуваного залишку, банк відображає:  
А) всю суму депозиту (вкладу) за параметром «на вимогу»;

- Б) всю суму депозиту (вкладу) за параметром початкового строку погашення відповідно до строку залучення коштів згідно з умовами договору;
- В) суму незнижуваного залишку за параметром початкового строку погашення відповідно до строку залучення коштів згідно з умовами договору. Суму перевищення незнижуваного залишку, яку клієнт може знімати без обмежень, банк відображає як кошти на вимогу;
7. Чи відображає банк для заповнення статистичної звітності суму нарахованих витрат за переказними коштами у обсязі своїх зобов'язань за залученими коштами:
- А) так;
- Б) ні.
8. У статистичній звітності банку, що подається до НБУ, у випадку наявності прострочених зобов'язань перед клієнтами:
- А) відображаються дані про кількість днів прострочення та відсоток прострочених зобов'язань;
- Б) не відображаються зазначені дані, бо вони є показниками управлінського обліку.
9. Для заповнення форми №631 «Звіт про структуру активів та пасивів за строками» чутливими до зміни процентної ставки визнаються:
- А) нараховані витрати за коштами суб'єктів господарювання та фізичних осіб;
- Б) кошти суб'єктів господарювання та фізичних осіб;
- В) дві попередні відповіді разом.
10. Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб (UIRD) розраховується:
- А) за даними про ставки всіх наявних вкладників у банках України;
- Б) за даними про ставки для нових вкладників 20 банків, які оголошують свої ставки компанії Thomson Reuters (з умовами без права поповнення рахунку та з виплатою процентів в кінці строку);
- В) за даними про ставки для нових вкладників 20 банків, які оголошують свої ставки компанії Thomson Reuters (з умовами без права поповнення рахунку та з виплатою процентів в кінці строку, а також стандартними умовами щодо суми: 100000 грн., або 10000 USD, або 10000 EUR).

## Задачі

### Задача 1

Депозити домашніх господарств України, залучені депозитними корпораціями (крім НБУ) у гривні, залишки коштів на кінець періоду, млн.грн.:

Період	переказні			інші		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
січень	30314	26511	34508	73677	80280	67248
лютий	31521	25617	35211	75942	75926	69012
березень	32833	26194	33936	78523	73037	72549
квітень	35824	28153	37633	81046	72131	77083
травень	35760	29043	38535	83675	72255	80185



червень	37041	31776	41700	86252	71698	83071
липень	36190	33086	42996	89542	68765	86437
серпень	37455	31842	42341	91421	65943	89376
вересень	35898	31811	42852	93579	64829	91133
жовтень	28250	31157	43278	88264	65276	92596
листопад	27533	33193	43478	84292	64251	94410
грудень	27885	35190	45043	82131	65891	97880

Вивчити динаміку депозитів, в тому числі сезонність. Зробити висновки.

Визначити: середньорічний залишок депозитів фізичних осіб у гривні за 2008, 2009 та 2010 рр., середньомісячні темпи приросту вкладів у кожному році. Чи збігаються останні зі значеннями коефіцієнтів припливу вкладів за кожний місяць?

За допомогою відомих методів провести прогнозування показників станом на кінець січня 2011 р. Оцінити якість прогнозу, якщо фактичні значення склали: для переказних депозитів 44393 млн.грн. та для інших - 100895 млн.грн.

## Задача 2

Використовуючи дані про депозити домашніх господарств, визначити, як змінювалися частки строкових депозитів у розрізі валют за аналізований період. В якій валюті найбільшою є частка строкових депозитів станом на кінець 2009р.? Дослідити для депозитів в цій валюті сезонність за допомогою коефіцієнту припливу, побудувати графіки сезонності за 2008р. Пояснити.

Таблиця - Депозити домашніх господарств України, залишки коштів у млн.грн. на кінець періоду

Період	Усього	у тому числі у розрізі валют					з них переказні депозити					
		гривня	долар США	євро	російський рубль	інші валюти	усього	у тому числі у розрізі валют				
								гривня	долар США	євро	російський рубль	інші валюти
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2006	108860	59889	40848	7909	27	186	25931	20359	4564	948	26	35
2007	167239	102379	48808	15514	57	480	40086	31779	6360	1846	48	54
2008 січень	171326	103991	49837	16886	52	561	39527	30314	7010	2093	42	67
лютий	177223	107463	50644	18360	49	708	41041	31521	7301	2117	39	63
березень	182856	111356	49754	21019	57	669	42843	32833	7417	2471	47	75
квітень	189707	116870	50005	21901	60	872	45911	35824	7373	2579	49	87
травень	190599	119435	48151	22084	63	866	45384	35760	6819	2674	51	80
червень	196893	123293	49595	23025	74	906	47575	37041	7651	2741	61	81
липень	201149	125732	50557	23819	76	966	46515	36190	7335	2841	60	90
серпень	204992	128876	51786	23343	76	912	47603	37455	7294	2721	56	78
вересень	207310	129477	53596	23192	75	970	45984	35898	7348	2605	52	81
жовтень	198392	116514	57918	22935	71	953	37367	28250	6651	2335	44	88
листопад	209024	111825	69770	26209	79	1140	38215	27533	8086	2455	50	91
грудень	217860	110016	75461	31134	81	1169	40304	27885	9122	3075	51	170
2009 січень	209778	106791	73191	28598	66	1132	39463	26511	9589	3142	41	180
грудень	214098	101081	78627	33126	133	1131	57126	35190	15355	5879	54	648

## Задача 3

**Необхідно:** провести аналіз наведених у таблиці даних. Пояснити, в чому полягає специфіка наведених показників «ІНГ БАНК УКРАЇНА» та «СІТІБАНК (УКРАЇНА)».

**Дані:**

Зобов'язання окремих банків України II-ої групи за класифікацією НБУ за станом на 01.01.2012, тис.грн.

Назва банку	Група II	КРЕДИТ-ПРОМБАНК	ІНГ БАНК УКРАЇНА	БАНК ФОРУМ	СІТІБАНК (УКРАЇНА)
Кошти банків	50 389 428	2 007 980	6 662 490	1 045 584	511 309
Кошти юридичних осіб	28 529 830	1 717 139	2 227 602	1 698 929	4 166 785
Кошти юридичних осіб на вимогу	14 174 999	513 403	1 720 750	550 605	3 527 353
Кошти фізичних осіб	41 043 757	5 354 027	17 291	4 988 958	29 004
Кошти фізичних осіб на вимогу	8 467 861	573 475	17 291	776 431	29 004
Усього зобов'язань	132 484 397	10 378 817	9 067 005	8 982 984	4 788 954

**Задача 4**

Банк має таку інформацію щодо 2-х своїх філій та центрального офісу за депозитами фізичних осіб в національній валюті:

	Філія 1	Філія 2	Центральний офіс	Всього по банку
Кількість договорів	200	200	300	
Сума, коп.	240000 00	200000 00	390000 00	
Середньозважена вартість депозитів на строк до 31 дня, % річних	3,50	4,00	4,40	

Розрахувати показники для заповнення форми звітності N 350Д «Звіт про суми і вартість депозитів (у процентах річних)». Фрагмент форми N 350Д (заповнюється у коп.):

Рядок/ колонка	Назва показника	Усього залучено депозитів		Із них: пролонговані депозити		Операції за депозитами в розрізі:			
		Сума	%	Сума	%	резидентів		нерезидентів	
						Сума	%	Сума	%
Код	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З
I	Операції на міжбанківському ринку	x	x	x	x	x	x	x	x
II	Операції з клієнтами								
	Із загальної суми залучених депозитів:								
4	Депозити фізичних осіб, у тому числі								
4.1	на строк: до 31 дня								

### Задача 5

Маємо наступні дані про залишки на рахунках фізичних осіб у двох банках: ПАТ "XXX" та ПАТ "ННН" у млн.грн.:

	ПАТ "XXX"				ПАТ "ННН"			
	Строкові кошти станом на 01.03.2011	Строкові кошти станом на 01.01.2011	Кошти на вимогу на 01.03.2011	Кошти на вимогу на 01.01.2011	Строкові кошти станом на 01.03.2011	Строкові кошти станом на 01.01.2011	Кошти на вимогу на 01.03.2011	Кошти на вимогу на 01.01.2011
Банк в цілому	3,523,20	3,658,96	893,98	1,044,52	5,109,92	4,728,31	871,87	718,04
Дніпропетровська	220,17	232,19	0,82	0,70	311,54	274,04	107,68	54,37
Донецька	297,42	330,82	2,93	1,92	320,67	286,98	2,10	1,71
Запорізька	179,22	183,03	0,53	1,63	261,67	240,68	1,65	2,06
Автономна Республіка Крим	427,88	432,70	16,15	12,62	174,65	159,14	1,22	1,99
Львівська	124,82	130,92	1,94	1,75	284,79	261,94	3,19	1,71
Харківська	192,81	201,59	1,33	2,22	214,66	201,43	2,87	1,00
Київ	1,386,99	1,428,29	865,07	1,018,19	2,008,63	1,893,27	741,91	647,11
всі ін. регіони, де присутність банку складає менше 3% загального обсягу коштів	693,88	719,43	5,21	5,49	1533,32	1410,83	11,25	8,08

Охарактеризувати наведені дані, зробивши порівняння між банками, за основними регіонами їх присутності та у динаміці.

### Задача 6

Використовуючи дані табл.5.11 та за допомогою відомих Вам статистичних методів провести аналіз взаємозв'язку показника депозитів домогосподарств з іншими наведеними.

## Список використаних джерел

### Нормативні

1. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 N 373. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Методичні вказівки щодо розрахунку доходів та витрат населення України, затв. Наказом Держкомстату від 07.03.2002 №113. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Положення про порядок накладення адміністративно-господарських санкцій Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, затв. Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 23.07.2012 № 11. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Правила надання звітності учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, затв. Рішенням виконавчої дирекції ФГВФО від 09.07.2012 № 4. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 N 124.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Правила формування та ведення баз даних про вкладників, затв. Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 09.07.2012 № 3. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Про порядок складання звіту про вклади фізичних осіб в учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб - місячна форма звітності № 1Ф, затв. Рішенням виконавчої дирекції ФГВФО від 09.07.2012 № 5. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб// Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

### Використані та рекомендовані

9. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексеєнко, І.М.Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005.
10. Временные руководящие принципы по статистике распределения доходов, потребления и накопления домашних хозяйств Организация Объединенных Наций Нью-Йорк, 1977. – Режим доступу: [http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM\\_61R.pdf](http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_61R.pdf).
11. Головач А.В., Захожай В.Б., Головач Н.А. Банківська статистика: Підручник: Навчальне видання: - К.: Українсько-Фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1998.- 192 с.
12. Методика комплексної оцінки бідності, затв. Наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державного комітету статистики України, Національної академії наук України від 05.04.2002 N171/238/100/149/2нд. – Режим доступу: [http://zakon.nau.ua/doc/?doc\\_id=238613](http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=238613).
13. Основополагающие принципы для эффективных систем страхования депозитов. Базельский комитет по банковскому надзору, Международная

ассоциация страховщиков депозитов, Июнь 2009 г. – Режим доступа:  
[http://www.iadi.org/docs/Russian\\_IADI\\_BCBS\\_Core\\_Principles.pdf](http://www.iadi.org/docs/Russian_IADI_BCBS_Core_Principles.pdf).

## Тема 6. Статистичне вивчення грошового обігу

### Питання

6.1. *Поняття і соціально-економічне значення статистики грошового обігу. Основні показники статистики грошового обігу*

6.2. *Визначення загальної маси грошей в обігу. Показники швидкості обігу грошової маси. Прогнозування грошової маси*

6.3. *Статистична звітність банку з розрахунково-касових операцій*

### **6.1. Поняття і соціально-економічне значення статистики грошового обігу. Основні показники статистики грошового обігу**

*Грошовий обіг* – сукупність операцій, в процесі здійснення яких відбувається рух грошової маси; він обслуговує кругооборот товарів та послуг в процесі їх виробництва. Грошовий обіг може бути як у готівковому, так і у безготівковому вигляді.

*Готівкові розрахунки* – сукупність грошових розрахунків, що використовуються у взаємовідносинах держави, підприємств, установ та населення у готівковій формі.

*Безготівкові розрахунки* - сукупність грошових розрахунків, що здійснюються шляхом запису на рахунках в банках та шляхом заліку взаємних вимог. Форми безготівкових розрахунків, що широко використовуються в Україні – платіжні вимоги та доручення, платіжні вимоги – доручення, акредитиви, розрахункові чеки, розрахунки за допомогою кредитних карток.

Грошовий обіг також можна поділити на *товарний* платіжний обіг (платежі за товари та послуги) та *нетоварний* (платежі в бюджет та по інших фінансових операціях).

Останні світові тенденції грошового обігу є такими: глобалізація процесів обігу, зростання кількості готівки в обігу (в тому числі для обслуговування тіньових операцій, операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом), підвищення якості банкнот та монет (в тому числі зносостійкості та ступеня їх захисту від підробок), підвищення частки готівки, що обробляється автоматично центральними банками і фінансовими посередниками (зменшення часу та витрат на обробку, оптимізація грошових потоків, розвиток аутсорсингу виробництва, обробки та знищення готівки).

Організацією грошового обігу в Україні займається НБУ, який має такі функції [12]:

- відповідно до розроблених Радою Національного банку України «Основних засад грошово-кредитної політики» визначає та проводить грошово-кредитну політику;

- монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує її обіг;

- встановлює для банків правила захисту коштів та майна;

- організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

- визначає систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

- визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує та контролює створення електронних платіжних засобів,

платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

- веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;

- складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;

- забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

- аналізує стан грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин;

- організує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей.

**Грошово-кредитна політика** - комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених у Законі «Про Національний банк України» засобів та методів.

**Цінова стабільність** - збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін.

До компетенції Національного банку України входить щорічне прийняття «Основних засад грошово-кредитної політики». В цьому документі визначено, що забезпечення стабільності грошової одиниці України залишається головною метою грошово-кредитної політики. Так, наприклад, у 2012 р. постає завдання утримання приросту споживчих цін в межах до 7,9%. Забезпечення цінової стабільності передбачає не тільки досягнення визначених інфляційних орієнтирів, але й формування системних передумов для підтримки стабільного низькоінфляційного середовища та забезпечення стійкості грошової одиниці України до потрясінь у довгостроковій перспективі [16].

Значний вплив на грошовий обіг має тіньова економіка або економіка, що не спостерігається.

Слід розділяти поняття тіньової економіки та **економіки, яка безпосередньо не спостерігається (НСЕ) [5]**.

Економічна діяльність, яка відноситься до **НСЕ**, поділяється на 4 види відповідно до «Методологічних положень обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається» [5]:

- тіньова економіка, яка виникає зі статистичних та економічних причин;
- неформальна, яка здійснюється домашніми господарствами;
- протизаконна економіка;
- інші види.

1. **Тіньова економіка** – діяльність, прихована від органів державної влади з метою ухилення від сплати податків, внесків на соціальне забезпечення, від додержання стандартів з мінімального розміру заробітної плати, максимальної тривалості робочого дня, стандартів безпеки та санітарних норм, від окремих адміністративних процедур (в тому числі заповнення статистичної звітності та ін.).

Основними *статистичними* проблемами, що перешкоджають отриманню точних оцінок обсягів економічної діяльності, є: непередставлення звітності, неактуалізація реєстрів, nereєстрація звітних одиниць. А основними *економічними* проблемами, що перешкоджають отриманню точних оцінок обсягів економічної діяльності, є: викривлення звітних даних і навмисна nereєстрація.

**2. Неформальна економіка** – характеризується сукупністю одиниць, які займаються виробництвом товарів і послуг з метою забезпечення доходів і зайнятості для осіб, які в ньому працюють. Трудові відносини не мають гарантій, а засновуються на нерегулярній зайнятості, особистих та партнерських стосунках.

**3. Протизаконна економіка** – це:

- заборонене виробництво товарів та послуг, продаж і володіння якими є протизаконним;

- види виробничої діяльності, які звичайно є дозволеними, але стають незаконними, якщо здійснюються виробниками, що не мають на це дозволів.

**4. Інші види економіки, яка безпосередньо не спостерігається** – включають виробництво для власного кінцевого використання, чайові, заробітну плату в натуральній формі.

Для кожного типу НСЕ рекомендується застосування відповідних методів проведення дорахунку із наступних [15]:

- виробничий метод;
- метод глобальних індикаторів (споживання електроенергії та ін.);
- монетарний метод та ін.

Існують різні оцінки обсягів економіки, що безпосередньо не спостерігається. Але більшість з них вкладаються у діапазон 20-40% ВВП України.

Зрозуміло, що найбільші обсяги має тіньова економіка/НСЕ у країнах, що не відносяться до розвинених. Часто такі країни тільки формально проголошують необхідність боротьби з тіньовою частиною економіки, але реально така ціль не стоїть. Оскільки якщо держава буде реально боротися з тіньовою зайнятістю, потрібно буде забезпечити зайнятість у формальному секторі, але це є нереальним для таких країн.

Для України, як і для багатьох країн світу, дуже актуальним є питання як тіньового виробництва, так і тіньових доходів, що обов'язково супроводжуються тіньовим обігом готівки.

«Тіньова» готівка обслуговує контрабандну торгівлю, тіньове вітчизняне виробництво та ін. напрями нелегальної діяльності. Тому точна оцінка обсягів неможлива, і обсяги готівки «на руках» у населення України оцінюють експерти. Так, більшість з них вважають, що це майже 40 млрд.\$ . А обсяги готівкової гривні поза банками, тобто такої, що знаходиться у «тіні», згідно інформації НБУ станом на 01.06.2012 р. - 195 млрд. грн.

Вся ця маса справляє свій значний інфляційний вплив. Як нестача, так і надлишок грошей в обігу мають негативний вплив на розвиток економіки країни. Так, боротьба з тіньовим оборотом готівки можлива шляхом зменшення частки готівкового обороту з одночасним зростанням безготівкового. Так, наприклад, електронні роздрібні платежі можуть і повинні з часом замінити готівкові розрахунки.

Для створення умов для поліпшення структури грошового обігу та скорочення частки готівкових розрахунків шляхом поширення безготівкових розрахунків з використанням спеціальних платіжних засобів (платіжних карток) НБУ прийняв «Концепцію вдосконалення організації роботи з готівкою в системі Національного банку України на 2008-2012 роки» та «Концепцію поширення безготівкових розрахунків з використанням спеціальних платіжних засобів» [3].

Основними напрямками реалізації Концепції [3] є:



- розширення сфери застосування безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток з одночасним забезпеченням їх безпеки;
- удосконалення відповідної нормативно-правової бази;
- запровадження нових технологій в системах масових безготівкових розрахунків та розроблення, перегляд національних стандартів у сфері технологій створення платіжних систем, гармонізованих з міжнародними стандартами;
- розвиток виробництва платіжних терміналів, банківських автоматів, інших технічних і програмних засобів (компонентів платіжних систем), які використовуються в платіжних системах;
- створення умов для здійснення безготівкових розрахунків населення з використанням платіжних карток за житлово-комунальні послуги та ін.

Але, незважаючи на велику увагу, що приділялася питанням реалізації Концепції, суттєвих позитивних змін не вдалося досягти.

Чинниками подальшого зростання готівкових коштів в обігу стали традиційні, що спостерігаються останнім часом в багатьох країнах світу:

- ті, що залежать від динаміки основних макропоказників: ВВП, грошових доходів населення, інфляції, оборотів роздрібної торгівлі, обмінного курсу;
- інші: політика центральних/національних банків, методи регулювання кількості готівки в обігу, зростання кількості банкоматів, широке використання дебетових карт в багатьох країнах, недовіра населення розрахункам за кредитними картами з-за великої кількості шахрайств.

Основна проблема реалізації Концепції [3] – це інертність менталітету та відсутність належної довіри щодо забезпечення безпеки розрахунків. До того ж, поки що не вдалося досягти розвинутої інфраструктури, яка забезпечить масові електронні розрахунки, внаслідок того, що побудова такої інфраструктури вимагає як багато часу, так і багато фінансових витрат.

Зростаюча кількість шахрайств за допомогою платіжних карток не додає популярності цьому інструменту. Крім того, в Україні на даному етапі розвитку платіжна картка часто використовується насамперед для отримання готівки, а не для проведення безготівкових розрахунків за товари та послуги. Зараз мова вже не йде по низькі показники поширення платіжних карток серед населення України. Кількість власників карток (37 млн.) відповідає кількості дорослого постійного населення в Україні на даний час, при чому деякі з них мають по 2-3 картки. Однак, майже 10 млн. карток є неактивними. Огляд операцій з платіжними картками на постійній основі публікується у «Віснику НБУ».

Так, в Україні безготівкові розрахунки за платіжними картками займають мінімальну питому вагу в порівнянні з готівковим обігом. Наприклад, у Росії цей показник - 10% за сумою трансакцій і майже 3% - за кількістю. Аналогічний показник за сумою складає у Польщі - 17%, в Німеччині - 30%, в Іспанії та Італії - 45%, в Великобританії – 65%, у Франції - 72%.

Станом на 01.07.2012 року банками України емітовано понад 62,7 млн. платіжних карток. На одну особу в Україні припадає 1,4 картки. З усієї кількості карток, що перебувають в обігу в Україні, активними (за якими здійснювалися видатки в останні три місяці) є половина. За перше півріччя 2012 року українці кожну третю операцію здійснювали платіжною карткою в магазині. Решта трансакцій – це, в основному, зняття готівки в банкоматах (тобто фактично майже 67% трансакцій).

Для порівняння: у Німеччині лише 15% обігу за платіжними картами припадає на зняття грошей в банкоматах. Показники щодо кількості операцій з платіжними картками у розвинених країнах є такими: наприклад, середній італієць здійснює з використанням кредитних карток 26 транзакцій на рік, а житель Великої Британії – у 5 разів більше. Італійські банки, незважаючи на досить значну питому вагу безготівкових операцій з картками, оцінюють ситуацію як складну, а втрати у 10 млрд.євро щорічно як втрати від низького рівня поширення пластикових карток (внаслідок витрат на персонал та безпеку). Асоціація банків Італії визначає напрямок скорочення таких витрат через поширення електронних розрахунків з використанням кредитних та дебетних карток, у тому числі у державному секторі економіки. Для Італії характерними є проблеми, що притаманні і Україні – високий рівень тіньової економіки (чверть ВВП). Тому експерти вважають, що втрати від цього щорічно складають до 100 млрд.євро.

Крім зазначеного, безготівкові розрахунки мають і ще багато інших переваг. Так, безготівкові розрахунки з точки зору їх забезпечення є більш дешевими в порівнянні з готівковими. Для обслуговування готівкового обороту потрібно витратити: на друк нових банкнот та монет, що зношуються (особливо швидко зношуються банкноти дрібних номіналів – за 1-2 роки); на забезпечення безпеки зберігання готівки, на її обробку і транспортування, на захист від підробок; витрати контролю; різні соціальні витрати (наприклад, недоотримані податки внаслідок того, що готівковий обіг може обслуговувати тіньову економіку); упущена вигода утримувача готівкових грошей та ін.

Витрати на друк готівки є значними, особливо це відчутно для монет. Друк монети найменшого номіналу може коштувати в 10 разів більше, ніж сам номінал.

Центральний банк Росії витрачає більше 11 млрд. руб. щорічно на організацію грошового обігу, причому більше 8 млрд. з них – є витратами на друк банкнот та карбування монет.

Аналогічною є ситуація і з витратами на готівковий обіг в Україні. В зв'язку з цим дослідники цієї проблематики доцільним вважають зміну вітчизняної моделі готівкового обігу (наприклад, нова модель може бути побудована на основі німецької).

Цілями побудови стратегії обробки готівки є безпека та ефективність. Напрямами стратегії є відмова від ручної праці на всіх етапах обробки готівки з одночасним зростанням ролі автоматизованих систем.

Сучасними є такі тенденції вдосконалення операцій з готівкою: покращення взаємодії центральних банків та банків 2-го рівня; застосування обладнання, яке використовує штрих-кодування та подальше зчитування; використання детекторів валют, лічильно-грошових машин і банківських терміналів самообслуговування та ін.

Зараз в світі існує багато компаній, що спеціалізуються на виробництві обладнання для зберігання, сортування та перерахунку грошей.

Важливу роль при перевірці дійсності грошових знаків відіграють сучасні лічильно-грошові машини (ЛГМ), оснащені різноманітними детекторами: розміру, здвоєності й товщини, ультрафіолетовим, інфрачервоним і т.д.

Так, лічильники банкнот завдяки сучасним технологіям не тільки надійно визначають справжність валют, можуть сортувати за зношенням та за номіналом банкнот, але й можуть розраховувати суму готівки.

Ще більш широкі можливості по перевірці справжності валюти мають лічильники-сортувальники банкнот, що поділяються на міні-сортувальники та багатокарманні сортувальники.

Так, наприклад, Національний банк України використовує у процесі обробки готівки сортувальники банкнот BPS -200, BPS -3000 (виробництва німецького концерну Giesecke & Devrient). Банки другого рівня використовують сортувальники меншої продуктивності таких виробників: Magner, Numeron Cassida, Laurel, GLORY та ін.

Популярними останніми роками є також банківські термінали самообслуговування, електронні касири (VERTERA виробника Talaris, CTS Cashpro, GLORY та ін.), темпокаси (наприклад, виробників Roller Cash, Tempo Euro та ін.), що дозволяють скоротити обсяг ручної праці при обробці готівки та знизити існуючі ризики.

Так, наприклад, в умовах погіршення криміногенної ситуації та зростання кількості нападів на банки, зростає попит на електронні касири та темпокаси, які є фактично депозитними сейфами, в які гроші розміщуються без відкриття двері.

Інший вид злочинності, пов'язаний з готівкою, - фальшивомонетництво.

Економічна криза майже в усіх країнах призвела до активізації фальшивомонетників. Боротьба з ними є необхідністю, оскільки питання не тільки в тому, які збитки вони наносять окремим громадянам або суб'єктам господарювання, питання - в довірі до національної валюти. Тому використання сучасної спеціальної техніки, належна організація потоків готівки, щоб вони потрапляли до банківської системи для перевірки на справжність, навчання касових працівників та роз'яснювальна робота серед населення щодо ознак платіжності грошей, є виключно актуальними в боротьбі з фальшивомонетниками.

Центральні банки країн світу ведуть статистику фальшивих грошей. Так, за даними Європейського центрального банку за 2009р. в усьому світі було вилучено 860 тис. фальшивих купюр євро банкнот, а за 2010 р. - 751 тис. Підробляють і монети: у 2009р. - 78,5 тис. монет, а у 2010р. – 67,4 тис. Збитки від обігу фальшивок вимірюються багатьма мільйонами євро. Існує також статистика щодо номіналу банкнот та монет, які найчастіше підробляють. Для монет – це 2 євро, а для банкнот – 50 євро.

Найчастіше в світі підробляють найбільш популярну валюту – долар США, причому переважно банкноту стодоларового номіналу.

Аналогічну статистику публікує і Національний банк України. Дрібні номінали банкнот не підробляють, а всі інші – так.

Фальшиві банкноти переважно друкують поліграфічними способами; використовують так звану зміну номіналу (наприклад, на банкноту номіналом 1 долар наклеюють позначення 100 доларів); застосовують комп'ютер, сканер та кольоровий принтер.

Кілька років тому за даними спеціалістів Міжнародної асоціації організаторів грошового обігу ІАСА (International Association of Currency Affairs) на кожні 10 тис. справжніх банкнот доларів приходилася 1 фальшива (підроблена), але з часом кількість підробок різко збільшується. Зростає і кількість готівки в обігу, незважаючи на значний розвиток безготівкового обороту у більшості країн. Навіть у країнах, де безготівковий обіг явно перевищує готівковий, останніми роками спостерігається тенденція до суттєвого зростання кількості готівкових грошей (іноді на 15 і більше відсотків на рік).

Для зменшення ризику обертання підроблених банкнот в економіці спеціалізовані фірми займаються випуском та розповсюдженням літератури, довідників, присвячених питанням виявлення підробок на основі досвіду криміналістичних центрів правоохоронних органів, центральних банків, Міжнародної служби ідентифікації банкнот "System Interchange" (Німеччина), банків інших країн. Наприклад, це фірма "Currency Research Ltd." (США).

За рекомендаціями Інтерполу для боротьби з підробками серію банкнот потрібно змінювати в країні кожні 5-7 років.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, основними *задачами, які стоять перед статистикою грошового обігу (на макроекономічному рівні), є [14,19,20]:*

- 1) збір та обробка статистичної інформації щодо процесів грошового обігу: його величину і склад, структуру та динаміку, склад та швидкість обігу грошової маси, купівельну спроможність національної валюти, тощо;
- 2) виявлення закономірностей обігу за допомогою економіко-статистичних методів;
- 3) збір та аналіз статистичної звітності банків щодо розрахунково-касових операцій з використанням цієї інформації для планування емісії грошей;
- 4) прогнозування грошової маси (в тому числі готівкової її частини) з метою визначення оптимальної її кількості для забезпечення потреб економіки;
- 5) статистичне вивчення інфляційних процесів та їх наслідків;
- 6) кількісна характеристика ризиків, що пов'язані з обігом готівки, в тому числі кількості підробок грошей.

*Джерела статистичної інформації про грошовий обіг:*

- 1) статистична звітність банківських установ та спеціально організовані одноразові статистичні обстеження;
- 2) статистична звітність торговельних організацій та інших суб'єктів господарювання про роздрібний товарооборот та платні послуги (в тому числі житлово-комунальні), про фонд оплати праці;
- 3) матеріали бюджетних обстежень домогосподарств та ін.

## **6.2. Визначення загальної маси грошей в обігу. Показники швидкості обігу грошової маси. Прогнозування грошової маси**

*Система показників статистики грошового обігу включає такі:*

- 1) грошові агрегати;
- 2) грошова база;
- 3) грошовий мультиплікатор;
- 4) швидкість та тривалість грошового обігу;
- 5) швидкості обігу готівки;
- 6) купюрна побудова грошової маси, середня купюрність;
- 7) показники інфляції та купівельної спроможності національної грошової одиниці;
- 8) монетизація економіки;
- 9) кількість підроблених грошей;
- 10) час обороту банкнот та термін їх «життя»;
- 11) тощо.

Загально прийнято, що маса грошей в обігу визначається за допомогою показників грошових агрегатів. *Грошові агрегати* – це зобов’язання банківської системи нефінансовим секторам. Або інакше - це специфічна класифікація платіжних засобів за рівнем їх ліквідності. Документом, що регламентує правила побудови агрегатів є «Руководство по денежно-кредитной и финансовой статистике» Міжнародного валютного фонду від 2000 року [17].

У відповідності до вимог цього документу в Україні визначають такі грошові агрегати:

$M_0 = \text{гроші поза банками}$

$M_1 = M_0 + \text{переказні кошти у національній валюті (які за першою вимогою можуть бути перетворені на готівку)}$

$M_2 = M_1 + \text{переказні кошти в іноземній валюті (які за першою вимогою можуть бути перетворені на готівку) та інші кошти (непереказні кошти до запитання, строкові кошти та кошти за іменними (депозитними) сертифікатами, емітованими банками)}$

$M_3 = M_2 + \text{цінні папери власного боргу банків}$

**Переказні депозити** – фінансові активи, що за першою вимогою можуть бути обміняні на готівкові кошти за номіналом та безпосередньо використані для здійснення платежу.

Таким чином,  $M_0$  – це гроші у вузькому розумінні, а  $M_2$ ,  $M_3$  – це гроші в широкому розумінні ( $M_0 < M_1 < M_2 < M_3$ ).

Схематично це можна представити таким чином (табл.6.1):

Таблиця 6.1 – Грошові агрегати в Україні

МЗ	у тому числі								
	М1		М2–М1				М3–М2		
	готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (M0)	переказні депозити в національній валюті	переказні депозити в іноземній валюті	інші депозити			цінні папери, крім акцій		
				усього	у тому числі		усього	у тому числі	
у національній валюті					в іноземній валюті	у національній валюті		в іноземній валюті	

Методики розрахунку грошових агрегатів в різних країнах дещо відрізняються, але принципу групування грошей за ліквідністю дотримуються всі.

Важливою для цілей макроекономічного аналізу також є грошова база.

*Грошова база* – сукупність готівкових коштів, випущених в обіг Національним банком України, коштів обов’язкових резервів, коштів на кореспондентських рахунках та інших коштів інших депозитних корпорацій (банків), коштів державних нефінансових корпорацій і домашніх господарств (працівників НБУ) у Національному банку України.

Грошова база змінюється в залежності від приросту активів банківської системи (див. вище її визначення) і фактично її зміна є поштовхом для змін грошових агрегатів.

Частиною грошової бази є кошти обов’язкових резервів. Змінюючи норму обов’язкового резервування, Національний банк використовує ці резерви як монетарний інструмент для регулювання обсягів грошової маси в обігу та

управління грошово-кредитним ринком. Обов'язкові резерви є також механізмом регулювання ліквідності банківської системи. У «Основних засадах грошово-кредитної політики на 2012 рік», схвалених Рішенням НБУ від 26.04.2012 № 7 [16], у разі виникнення структурних дисбалансів ліквідності банківської системи встановлюється необхідність більш активно застосовувати інструменти довгострокової дії (обов'язкові резерви).

Національний банк висуває досить жорсткі вимоги до залишків сформованих обов'язкових резервів на окремому рахунку в НБУ. Так, наприклад, станом на кінець першого півріччя 2012р. Постановою Правління НБУ «Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 19.06.2012 № 248 обсяг обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в НБУ, повинен становити не менше ніж 50% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування (замість попередніх 40% встановлених Постановою Правління НБУ «Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 18.05.2012 №197).

Обов'язковому резервуванню підлягають залучені банками кошти за такими нормативами резервування в залежності від валют та строку залучення (нормативи діють з другої половини 2012р.):

- у національній валюті: строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб, кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб на вимогу і кошти на поточних рахунках, кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів – 0%,
- кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у російських рублях, - 0%;
- в іноземній валюті:
  - короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб – 9%;
  - довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб – 3%;
  - кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб на вимогу і кошти на поточних рахунках – 10%;
  - кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів (крім російських рублів) - 3%.

У відповідності до потреб розвитку економіки та використовуючи наявні можливості, центральні банки країн світу, регулюють обсяги грошової маси в обігу (у вузькому та широкому розумінні).

«Широкі гроші» складаються з грошей у вузькому розумінні (тобто з грошей поза банками та до запитання) та «квазі-грошей», темпи зростання яких наведені у табл.6.2.

«Квазі – гроші» відповідно методики МВФ – ліквідні депозити грошової системи, які не використовуються як засіб платежу та включають строкові та ощадні депозити, а також депозити в іноземній валюті.

Таблиця 6.2 - Темп зростання грошової маси і квазі- грошей, % на рік за даними Світового банку [<http://data.worldbank.org/indicator/>]

	2007	2008	2009	2010	2011
--	------	------	------	------	------

Білорусь	40	26,3	23,1	31,9	121,2
Велика Британія	15,8	17,8	-0,1	4	-4,5
Греція	12,9	15,7	5,1	-10,1	-14,9
Ісландія	5,8	32,1	2,4	-10	5,7
Італія	18	12,8	7,9	9,7	3,2
Казахстан	25,9	35,4	19,5	13,3	15
Росія	40,6	14,3	17,3	24,6	21,1
США	11,7	8,2	-0,7	-2	7,6
Україна	51,7	30,2	-5,5	22,7	14,7
Японія	0,7	0,8	2	1,9	2,9

Поведінка грошових агрегатів може бути пов'язана з резервними коштами центрального банку за допомогою грошового мультиплікатора:

$$\text{Грошовий мультиплікатор} = \frac{M_2}{\text{Грошова база}}$$

*Грошовий мультиплікатор* – коефіцієнт, що характеризує у скільки разів збільшується грошова маса в обігу в результаті збільшення банківських резервів.

Наступними показниками є швидкість та тривалість грошового обігу.

*Швидкість грошового обігу* можна визначити як кількість обертів, що робить грошовий агрегат за даний період, щоб забезпечити певний рівень економічної діяльності, який приблизно визначається номінальним ВВП:

$$V = \frac{ВВП}{M_2},$$

де  $V$  - швидкість грошового обігу за відповідний період,

$ВВП$  – валовий внутрішній продукт країни.

Зміна швидкості обігу відображає зміну реального попиту на гроші. Швидкість обігу зростає при зростанні номінальних процентних ставок, рівня інфляції або обмінного курсу.

Вивчення динаміки швидкості обігу за грошовою масою  $M_2$  та визначення чинників, що змінюють її (зміна швидкості обігу готівки та зміна частки готівки в загальному обсязі грошової маси) має велике значення в макроекономічному аналізі (табл.6.3).

*Тривалість одного обороту грошової маси ( $t$ )* розраховується за формулою:

$$t = \frac{D}{V},$$

де  $D$  - кількість календарних днів в періоді.

Таблиця 6.3 - Показники грошового обороту України у 2003-2011 рр.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>млн. грн. на кінець періоду</i>									
Гроші поза банками $M_0$	33119	42345	60231	74984	111119	154759	157029	182990	192665
Переказні кошти в національній валюті	20010	24745	38341	48292	70546	70368	76719	106904	118382
$M_1$	53129	67090	98573	123276	181665	225127	233748	289894	311047

Переказні кошти в іноземній валюті та інші кошти	41333	58393	94573	136138	209608	287400	251023	306947	370754
M <sub>2</sub>	94463	125483	193145	259413	391273	512527	484772	596841	681801
Цінні папери власного боргу банків	580	318	925	1650	4884	3200	2526	1031	3714
M <sub>3</sub>	95043	125801	194071	261063	396156	515727	487298	597872	685515
ВВП	267344	344822	424741	537667	712945	948056	913345	1082569	1316600
Грошова база	40089	53763	82760	97214	141901	186671	194965	225692	239885
у тому числі									
готівкові кошти, випущені в обіг	33119	42345	65409	82133	122470	167538	170536	200092	209565
переказні депозити інших депозитних корпорацій	6928	11378	17252	14899	19050	18623	23183	24404	29185
переказні депозити інших секторів економіки	42	40	98	182	381	510	1246	1195	1135
Розрахунково:									
Частка M <sub>0</sub> в M <sub>3</sub> , %	34,8	33,7	31,0	28,7	28,0	30,0	32,2	30,6	28,1
Частка M <sub>1</sub> в M <sub>3</sub> , %	55,9	53,3	50,8	47,2	45,9	43,7	48,0	48,5	45,4
Частка M <sub>2</sub> в M <sub>3</sub> , %	99,4	99,7	99,5	99,4	98,8	99,4	99,5	99,8	99,5
Рівень монетизації, %	35,6	36,5	45,7	48,6	55,6	54,4	53,4	55,2	52,1
Швидкість обертання грошової маси (за M <sub>3</sub> )	3,34	3,13	2,76	2,36	2,17	2,08	1,82	2,00	2,05
Грошовий мультиплікатор	2,37	2,34	2,33	2,67	2,76	2,75	2,49	2,65	2,85
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, %	0-12	6-7	6-8	0,5-5	0,5-5	0,5-5	0-7	0-7	0-8

### Приклад

Маємо наступні дані на кінець періоду, млн. грн. (до 1996р. перераховано за курсом грошової реформи) :

Показники	1993	1994	1995	1996	1997	1998
ВВП	1483	12038	54516	81519	93365	103869
Грошова маса M <sub>2</sub>	386	2163	5269	7306	10775	12175
Наявність грошей в обігу	128	793	2623	4041	6132	7158

### Визначити:

- 1) швидкість обігу M<sub>2</sub>;
- 2) швидкість обігу готівки;
- 3) частку готівки в загальному обсязі грошової маси M<sub>2</sub>;
- 4) абсолютну зміну швидкості обігу M<sub>2</sub> у 1998р. та у 1995р. за рахунок зміни наступних факторів:
  - а) швидкості обігу готівки;
  - б) частки готівки в загальному обсязі грошової маси M<sub>2</sub>.

### Розв'язання:

	1994	1995	1996	1997	1998
Швидкість обігу M <sub>2</sub>	5,57	10,35	11,16	8,66	8,53



Швидкість обігу $M_0$	15,18	20,78	20,17	15,23	14,51
Частка $M_0$ в $M_2$ , %	36,7	49,8	55,3	56,9	58,8

$$V_{M_2} = \frac{ВВП}{M_2} = \frac{ВВП}{M_0} \cdot \frac{M_0}{M_2} = V_{M_0} \cdot d$$

Зміна швидкості обігу  $M_2$  у 1998 р. порівняно з 1997 р.:

$$\Delta V = 8,53 - 8,66 = -0,13 \text{ обертів}$$

$$\rightarrow \Delta V_{V_{M_0}} = (V_{M_0}^{98} - V_{M_0}^{97}) \cdot d^{98} = (14,51 - 15,23) \cdot 0,588 = -0,42,$$

$$\rightarrow \Delta V_d = (d^{98} - d^{97}) \cdot V_{M_0}^{97} = \left(\frac{58,8 - 56,9}{100}\right) \cdot 15,23 = 0,29$$

Зменшення швидкості обігу  $M_2$  на 0,13 обертів сталося за рахунок зменшення швидкості обігу  $M_0$ .

Зміна швидкості обігу  $M_2$  у 1995 р. порівняно з 1994 р.:

$$\Delta V_{M_2} = V_{M_2}^{95} - V_{M_2}^{94} = 10,35 - 5,57 = 4,78 \text{ обертів}$$

$$\rightarrow \Delta V_{V_{M_0}} = (V_{M_0}^{95} - V_{M_0}^{94}) \cdot d^{95} = (20,78 - 15,18) \cdot 0,498 = 2,79 \text{ обертів (58\%)},$$

$$\rightarrow \Delta V_d = (d^{95} - d^{94}) \cdot V_{M_0}^{94} = (0,498 - 0,367) \cdot 15,18 = 1,99 \text{ обертів (42\%)}.$$

Збільшення швидкості обігу  $M_2$  у 1995 р. порівняно з 1994 р. на 4,78 обертів сталося як за рахунок прискорення швидкості обігу  $M_0$ , (вплив цього чинника 58% від загальної зміни), так і за рахунок збільшення частки  $M_0$  в  $M_2$  (вплив цього чинника 42% від загальної зміни).

Важливим для макроекономічного аналізу є показник емісії грошей.

НБУ на даний час не публікує на систематичній основі обсяги емісії та структурну побудову готівки, що знаходиться в обігу. Однак, в минулому у «Віснику НБУ» розміщувалися дані про структурну побудову готівки в обігу, а деякі з них наведені у задачі 1 до цієї теми.

Для характеристики динаміки купюрної побудови грошової маси та виявлення тенденцій її зміни розраховують **середню купюрність**:

$$\bar{M} = \frac{\sum M_i f_i}{\sum f_i},$$

де  $M_i$  – номінал і-ої банкноти, грн.;

$f_i$  – кількість банкнот.

При зростанні інфляції для зменшення витрат на обіг готівки середню купюрність підвищують шляхом збільшення питомої ваги купюр великих номіналів.

Структурна побудова готівкової маси в різних країнах є різною. Але є загальні риси:

- питома вага монет у загальній сумі готівки складає біля 1%;
- банкноти та монети найчастіше випускаються номіналами 1, 2, 5, 10 і т.д.;
- найбільший номінал банкноти зростає зі зростанням рівня інфляції в країні, і в цілому відповідає 30-50% від середньомісячної зарплати в країні.

На прикладі даних Європейського центрального банку розглянемо структурну побудову готівки, що карбується/друкується, та тієї, що знаходиться в обігу.

Станом на травень 2012 року в обігу налічується близько 14.824 млн.банкнот на загальну суму 883.004,6 млн.€ в євро зоні.

- 1536 млн.банкнот номіналом € 5 на суму 7.680,4 млн. €;
- 2042,1 млн.банкнот номіналом € 10 на суму 20.421,4 млн. €;
- 2786,7 млн.банкнот номіналом € 20 на суму 55.733,3 млн. €;
- 6031,2 млн.банкнот номіналом € 50 на суму 301.561,4 млн. €;
- 1652,3 млн.банкнот номіналом € 100 на суму 165.228,7млн. €;
- 184,7 млн.банкнот номіналом € 200 на суму 36.943,1 млн. €;
- 590,9 млн.банкнот номіналом € 500 на суму 295.436,3млн. €.

Виробництво банкнот євро (табл.6.4) організовано у кількох країнах. Так, наприклад, у 2009 році італійські, австрійські та німецькі центральні банки відповідали за виробництво 1.043,65 млн. банкнот номіналом € 100.

Таблиця 6.4 – Виробництво банкнот за даними Європейського центрального банку станом на початок періоду

Номінал	2006		2007	2008	2009	2010	2011	2012
	Кількість, млн. банкнот	Вартість, млн.€	Вартість, млн.€					
€ 5,0	1080	5400	4900	6849	5590,4	6549,5	8574	14576,5
€ 10,0	1780	17800	12800	21302	13529,5	15401	15412	19590,5
€ 20,0	1940	38800	37800	35106	84565,6	37960	10732	34079,0
€ 50,0	1920	96000	86500	52995	147923	85000	108455	76521,7
€ 100,0	280	28000	23000	13000	104365	50000	0	29813,2
€ 200,0	-	-	-	-	-	20000	0	10000,0
€ 500,0	-	-	95000	-	120000	50000	28100	0
Всього	7000	186000	260000	129252	475974	264910,5	171273	184581

За 2005-2011рр. структура виробництва банкнот суттєво змінилася. На початку зазначеного періоду найбільшу питому вагу займали банкноти номіналом €20 (27,7% загальної кількості), а на кінець - банкноти номіналом €5 мали найбільшу питому вагу - 34,5%. За сумою банкноти номіналом €50 традиційно займають найбільшу питому вагу – від 31,1 до 63,3% від загальної суми (табл.6.5):

Таблиця 6.5 – Структура виробництва банкнот станом на початок періоду [розраховано за даними ЄЦБ], %

		Номінал							Всього
		€ 5	€ 10	€ 20	€ 50	€ 100	€ 200	€ 500	
2006	Питома вага за кількістю	15,4	25,4	27,7	27,4	4,0	-	-	100
	Питома вага за вартістю	2,9	9,6	20,9	51,6	15,1	-	-	100
2007	Питома вага за кількістю	15,6	20,3	30,0	27,5	3,7	-	3,0	100
	Питома вага за вартістю	1,9	4,9	14,5	33,3	8,8	-	36,5	100
2008	Питома вага за кількістю	21,3	33,1	27,2	16,4	2,0	-	-	100
	Питома вага за вартістю	5,3	16,5	27,2	41,0	10,1	-	-	100
2009	Питома вага за кількістю	10,2	12,4	38,6	27,0	9,5	-	2,2	100
	Питома вага за вартістю	1,2	2,8	17,8	31,1	21,9	-	25,2	100
2010	Питома вага за кількістю	18,3	21,5	26,6	23,8	7,0	1,4	1,4	100
	Питома вага за вартістю	2,5	5,8	14,3	32,1	18,9	7,5	18,9	100

2011	Питома вага за кількістю	28,5	25,6	8,9	36,0	0,0	0,0	0,9	100
	Питома вага за вартістю	5,0	9,0	6,3	63,3	0,0	0,0	16,4	100
2012	Питома вага за кількістю	34,5	23,2	20,1	18,1	3,5	0,6	0,0	100
	Питома вага за вартістю	7,9	10,6	18,5	41,5	16,2	5,4	0,0	100

Структура виробництва монет наведена у табл.6.6:

Таблиця 6.6 – Виробництво монет за даними Європейського центрального банку

	1 cent	2 cent	5 cent	10 cent	20 cent	50 cent	€ 1,0	€ 2,0	Всього
Всього у млн.шт.	9 081	7 440	8 032	8 426	6 218	5 734	4 846	2 730	52 502
Питома вага,%	17,30	14,17	15,30	16,05	11,84	10,92	9,23	5,20	100

Річне виробництво банкнот євро повинно бути достатнім для задоволення очікуваного збільшення попиту, внаслідок таких причин, як сезонні піки, для заміни непридатних банкнот, а у випадку необхідності – для задоволення потреб з-за несподіваних стрибків попиту на готівку. Відповідальність за чеканку монет євро лежить на національних урядах країн зони євро. Загальна вартість випущеної в обіг готівки щорічно повинна схвалюватися Радою керуючих ЄЦБ.

За даними сайту Європейського центрального банку в країнах Єврозони випущено 52,5 млрд. монет усіх номіналів. У структурі найбільшу частку займають монети номіналом 1 та 10 євроцентів, які загалом мають частку у 33,35% від загальної кількості випущених ЄЦБ монет.

Статистикою грошового обігу вивчаються також показники *забезпечення банкнотами та монетами на душу населення*. Так, наприклад, кількість банкнот та розмінних монет на душу населення України постійно зростає, і, наприклад, на 01.01.2006 становила – 35 та 97 шт. відповідно.

Для вивчення та прогнозування готівкового обігу використовуються наступні показники:

- час обороту купюри;
- термін «життя» банкнот різних номіналів:

$$Wz = Sv \cdot \frac{1}{1 - Rg}$$

де  $Wz$  — термін "життя" (використання) банкнот;

$Sv$  — середній термін повернення банкнот;

$Rg$  — рівень повернення банкнот після сортування.

- показники видачі, надходження та необхідного поповнення банкнот та монет;
- обсяги банкнот та монет, придатних для обігу та вилучених з обігу;
- ін.

Дані прогнозу попиту на банкноти необхідні для:

- визначення обсягів друку банкнот на банкнотних фабриках;
- визначення обсягів та структури підкріплення кас банків для безперебійного обслуговування клієнтури.

Попит на готівку має не тільки сезонні коливання, але й значні коливання протягом кожного місяця. Так, готівковий обіг значно зростає під час літніх відпусток. Крім того, у перші дні місяця відбувається процес масової виплати

зарплати працівникам, а приблизно у 20-ті числа – авансів, премій та ін. готівкових виплат, оскільки у відповідності до ст. 24 Закону України «Про оплату праці» заробітна плата повинна виплачуватися не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів.

Готівку, що надходить у банки та в НБУ, сортують за такими критеріями у відповідності до «Правил визначення платіжності та обміну банкнот і монет Національного банку України» [8]:

*справжні банкноти (далі - банкноти)* - це введені в обіг Національним банком як законний засіб платежу паперові грошові знаки;

*виведені з обігу банкноти (монети)* - банкноти (монети) відповідного зразка (року виготовлення), які з дати, оголошеної Національним банком, перестали бути законним засобом платежу;

*вилучення з обігу банкнот (монет)* - банківська операція, під час якої банкноти (монети) переводяться до категорії неплатіжних або приймаються на дослідження експертами системи Національного банку з метою винесення висновку щодо платіжності;

*платіжні банкноти (монети)* - це справжні банкноти (монети), що за встановленими НБУ критеріями можуть використовуватися для розрахунків за всіма видами готівкових операцій або прийматись банками до обміну та інших банківських операцій;

*придатні до обігу банкноти (монети)* - це платіжні банкноти (монети), що не мають ознак зношення, пошкодження та дефектів, визначених НБУ;

*не придатні до обігу банкноти (монети)* - це платіжні банкноти (монети), які в процесі обігу набули ознак зношення та пошкодження, що встановлені НБУ, а також такі, що мають дефекти виробника, і повинні вилучатися банками з обігу;

*неплатіжні банкноти (монети)* - це справжні банкноти (монети), що не можуть використовуватися як засіб платежу (для взаєморозрахунків за готівковими платежами і переказами, для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви тощо) у зв'язку з набуттям у процесі обігу ознак зношення та пошкодження, які перевищують установлені НБУ критерії, а також підроблені банкноти (монети) і такі, що виведені НБУ з обігу, та зразки банкнот;

*підроблені банкноти (монети)* - банкноти (монети), що виготовлені будь-яким способом, уключаючи промисловий, усупереч установленому законодавством України порядку та імітують (фальсифікують) справжні банкноти (монети), уведені Національним банком в обіг. До підроблених належать також перероблені банкноти (монети), на яких будь-яким способом (наклеюванням, малюванням, друкуванням тощо) змінені зображення, що визначають номінал, рік затвердження зразка (виготовлення), банк-емітент, інші реквізити та елементи дизайну і які за зовнішнім виглядом можуть бути сприйняті як справжні банкноти (монети);

*сумнівні банкноти (монети)* - це банкноти (монети), які викликають сумнів щодо їх відповідності встановленим НБУ ознакам справжності та платіжності.

До *платіжних* належать банкноти (монети), які не мають ознак зношення і пошкодження, а також з дефектами та ознаками зношення і пошкодження в межах критеріїв, визначених Правилами [8].

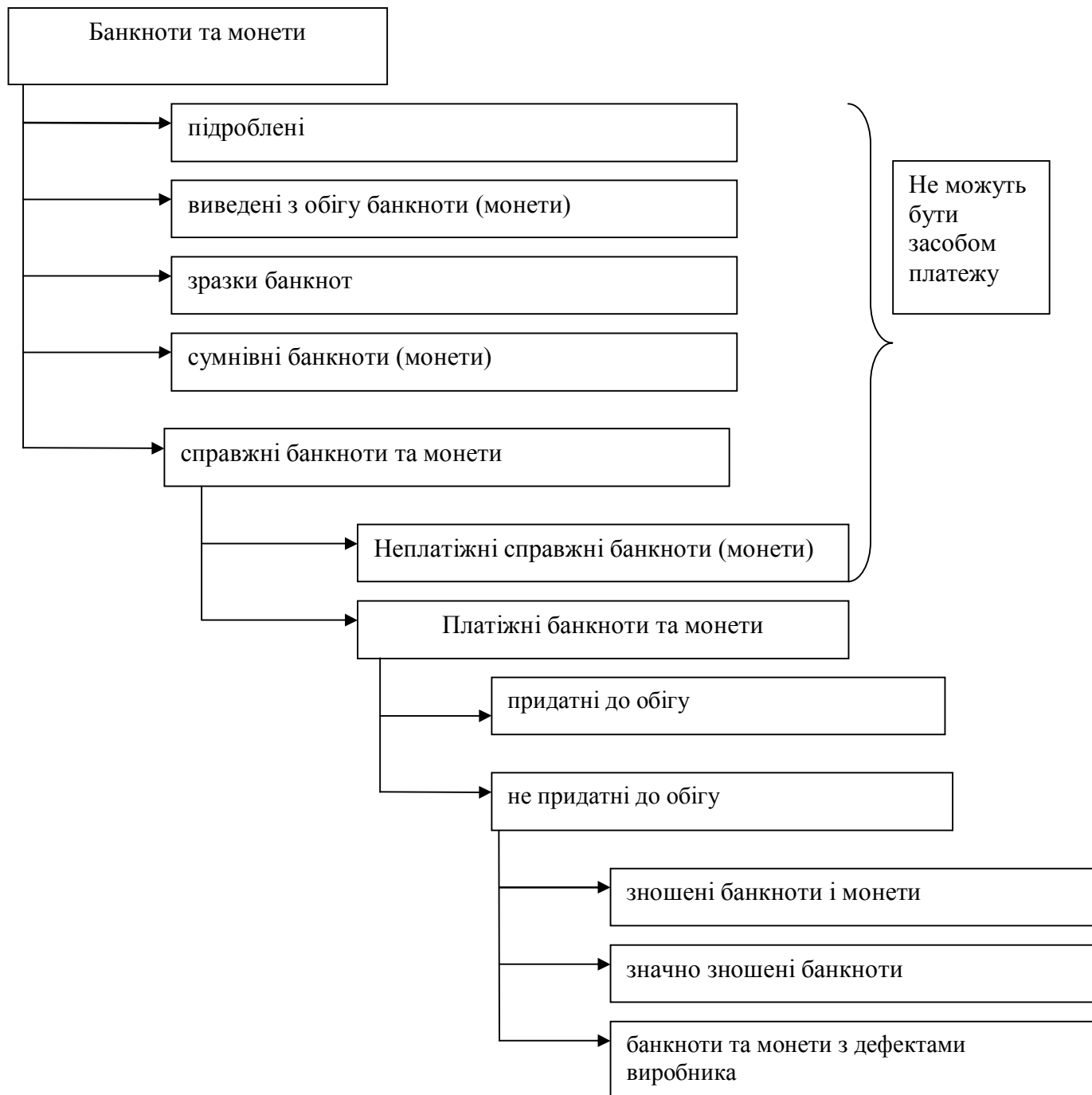


Рисунок 6.1 – Структура банкнот та монет за ознаками платіжності в Україні [8]

**Платіжні банкноти і монети поділяються на придатні до обігу та не придатні до обігу.**

До **придатних до обігу банкнот (монет)** належать банкноти (монети), які за дизайном і елементами захисту від підроблення повністю відповідають зразкам та описам, що наведені в офіційних повідомленнях НБУ, і під час обігу не набули ознак зношення та пошкодження, визначених у відповідних пунктах Правил [8].

За ступенем зношення, пошкодження та наявності дефектів **не придатні до обігу банкноти (монети)**, у свою чергу, поділяються на зношені банкноти і монети, значно зношені банкноти, банкноти та монети з дефектами виробника, ознаки яких визначені в вищезазначених Правилах [8].

До обов'язків банків, як вже було зазначено вище, входить сортування готівки [1] за критеріями Правил [8], і в процесі такого сортування і повинні вилучатися з

обігу зношені та підроблені банкноти та монети. Всю цю інформацію акумулює НБУ, і в тому числі на її основі визначає обсяги готівкової емісії.

Показник чистої емісії дорівнює показнику загальної емісії мінус обсяг вилучених грошей. Таким чином, через обсяги емісії та вилучення можна здійснювати регулювання грошової маси в обігу. Таке регулювання здійснюється як у межах окремих регіонів, так і в межах України.

Надходження готівки в обіг може відбуватися внаслідок випуску виготовленої Банкотно-монетним двором НБУ та вилучення з резервного фонду. Безпосередньо визначення потреб регіонів у готівці здійснюється територіальними управліннями НБУ. Через них же і здійснюється підкріплення готівковою масою банків, які відповідно до своїх функцій здають зношені банкноти та монети, а також можуть формувати заявки щодо підкріплення грошима. Розмір коштів, що надходять в процесі підкріплення від ТУ НБУ, визначається як різниця між потребами банку у видачі коштів клієнтам і надходженням до каси банку в процесі інкасації закладів торгівлі, підприємств з надання платних послуг та ін.

Генеральний департамент регулювання грошового обігу НБУ аналізує тенденції руху готівки, потреб в ній, вилучення внаслідок зношення, залишки у сховищах територіальних управлінь, і на цій основі прогнозує кількість грошей, необхідну для підкріплення готівкового обігу України.

Важливими показниками статистики грошового обігу є також: ступінь доларизації та рівень монетизації економіки, коефіцієнт концентрації коштів у населення, коефіцієнт мобілізації коштів банками, що розраховуються за наступними формулами:

$$\text{Ступінь доларизації економіки} = \left[ \frac{\text{депозити в іноземній валюті}}{\text{всі депозити}} \right] \cdot 100,$$

$$\text{Рівень монетизації економіки} = \frac{M_2 \text{ або } M_3}{\text{ВВП}},$$

$$\text{Коефіцієнт концентрації коштів у населення} = \frac{\text{Кошти фізичних осіб}}{M_3},$$

$$\begin{aligned} \text{Коефіцієнт мобілізації коштів банками} = \\ = \frac{\text{Зобов'язання банків за коштами фізосіб та суб'єктів господарювання}}{\text{ВВП}} \end{aligned}$$

В Україні, як і в багатьох країнах світу, значне поширення має грошова маса у доларах США. За даними Міністерства Фінансів США (*Department of Treasury*) в світі обертається більше 1 трлн. дол.США, при цьому майже половина – за межами США. Таким чином, в розрахунку на одного жителя планети припадає 150 дол.США.

Ступінь доларизації точно визначити неможливо, оскільки значна частина доларів обертається в економіці поза банківською системою і фактично слугує для обслуговування «тіньової» економіки країни. Такою є ситуація і в Росії - обсяг

грошової маси постійно зростає і за даними американських експертів це більше 140 млрд.\$.

Оскільки долари США часто обслуговують саме тіньові обороти товарів та послуг, офіційна статистика не має даних для розрахунку рівня доларизації. Тому використовують припущення, що ступінь доларизації економіки не менше, ніж частка депозитів в інвалюті від загальної їх маси.

Ступінь доларизації економіки України в цілому знизився в порівнянні з першими роками незалежності (тоді він сягав 44,7%), але все ж залишається на досить високому рівні (студентам пропонується за допомогою останніх статистичних даних на сайті НБУ самостійно розрахувати цей показник).

Рівень монетизації економіки суттєво коливається в залежності від країн. А практика економічно розвинених країн доводить, що достатня забезпеченість обігу платіжними засобами існує при  $\frac{M_2}{ВВП} \geq 55-100\%$ , тобто швидкість обігу  $M_2$  повинна дорівнювати 1-2 оберти на рік.

В Україні відбулося досить різке уповільнення швидкості обігу грошової маси (з 32,2 обертів за  $M_0$  та 11,8 - за  $M_2$  у 1994 р. до майже 6 обертів за  $M_0$  та 1,9 - за  $M_2$  останніми роками).

Тобто, незважаючи на великий прогрес у цьому питанні, все ще існує дефіцит грошової маси, а грошовий обіг недостатньо забезпечений платіжними засобами (наслідок жорсткої монетарної політики).

Все зазначене обумовлене зусиллями подолати значні інфляційні процеси в Україні.

Особливо гостро стоїть питання оцінки та подолання інфляції в умовах падіння обсягів виробництва товарів та послуг, емісійного покриття купівлі іноземної валюти з метою поновлення валютних резервів або дефіциту державного бюджету, або у випадку, коли одна з «бульбашок» на фінансовому ринку лопається.

Так, наприклад, протягом п'яти останніх років перед кризою середні темпи приросту ВВП в економіці США становили в середньому 4,5% на рік. Однак, приріст грошової маси проходив темпами ще більш високими (в окремі роки навіть більше 10%). Однак, «надлишкова» грошова маса не викликала інфляції, оскільки більша частка приросту кредитних грошей «виходила» на фондовий ринок, де і відбувалося його стрімке зростання. Саме тому замість споживчого ринку інфляція мала місце для фінансових активів.

Інфляцію характеризують за допомогою індексу споживчих цін (табл.6.7), індексу цін виробників [21,22 та ін.], індексу-дефлятора ВВП, індексу купівельної спроможності національної грошової одиниці.

Таблиця 6.7 – Індеси споживчих цін в Україні та деяких країнах світу, зміна у % річних за даними Світового банку [<http://data.worldbank.org/indicator/>]

	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011
Австрія	1,8	4,6	1,3	0,6	2,7	1,4	2,3	2,2	0,5	3,3
Білорусь	1190,2	709,3	63,9	293,7	61,1	28,4	10,3	8,4	12,9	53,2
Велика Британія	2,5	2,7	1,8	1,3	1,2	1,4	2,0	2,3	2,2	4,5
Греція	14,4	8,9	5,5	2,6	3,4	3,5	3,5	2,9	1,2	3,3
Іспанія	4,6	4,7	2,0	2,3	3,6	3,0	3,4	2,8	-0,3	3,2
Китай	14,6	16,9	2,8	-1,4	0,7	1,2	1,8	4,8	-0,7	5,4
Польща	36,9	28,1	15,1	7,3	5,5	0,8	2,1	2,4	3,8	4,2

Росія	874,6	197,5	14,8	85,7	21,5	13,7	12,7	9,0	11,7	8,4
Швейцарія	3,3	1,8	0,5	0,8	1,0	0,6	1,2	0,7	-0,5	0,2
США	3,0	2,8	2,3	2,2	2,8	2,3	3,4	2,9	-0,4	3,2
Україна	4734,9	376,7	15,9	22,7	12,0	5,2	13,6	12,8	15,9	8,0
Україна (за даними Держкомстату)	10156	181,7	10,1	19,2	6,1	8,2	10,3	16,6	12,3	4,6

Таким чином, останніми роками інфляційні процеси в Україні не такі активні, як у перші роки незалежності, але все ж інфляція залишається на досить значному рівні.

Для визначення найбільш популярного показника для виміру інфляції – індексу споживчих цін (ІСЦ) – існують спеціальні методики [4,6, 18].

Як видно з порівняння даних з офіційного сайту Держкомстату та табл.6.7, значення показника для України суттєво відрізняється за двома методиками підрахунку – методикою Держкомстату та методикою Світового банку.

«Методологічні положення щодо організації статистичного спостереження за змінами цін (тарифів) на споживчі товари (послуги) і розрахунку індексу споживчих цін», затверджені Наказом Держкомстату України від 14.11.2006 N 519 [6] базуються на загальних вимогах Конвенції Міжнародної організації праці, документах Міжнародної конференції статистиків праці, МВФ, ОЕСР, Євростату, ООН та Світового банку.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання -особистого або загальносімейного. Він є показником **зміни вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг** у поточному періоді порівняно з базисним.

Напрями використання ІСЦ:

- для характеристики рівня інфляції;
- використовується для вирішення багатьох питань державної політики, аналізу і прогнозу цінових процесів в економіці,
- для перерахунку показників системи національних рахунків у постійні ціни;
- для перегляду розмірів грошових доходів населення,
- для вирішення правових спорів та ін.

*Споживча ціна* - фактична ціна на товар (послугу), які реалізовані у вільному продажу в базових підприємствах з урахуванням ПДВ, акцизу та інших непрямих податків.

Статистичне спостереження за змінами споживчих цін і тарифів проводиться на вибірковій основі та складається з таких етапів:

- формування споживчого набору товарів (послуг) - представників;
- відбір територій;
- відбір базових підприємств;
- визначення порядку збору інформації про ціни і тарифи;
- формування вагової структури;
- розрахунок середніх цін (тарифів) та індивідуальних індексів цін (тарифів) на товари (послуги);
- розрахунок індексу споживчих цін.

Розрахунок ІСЦ проводиться на основі даних, одержаних шляхом щомісячної реєстрації цін (тарифів), та даних про структуру фактичних споживчих грошових витрат домогосподарств - основного джерела інформації для формування вагової



структури. Споживчий набір товарів (послуг) є єдиним для всіх регіонів України, визначається Держкомстатом та зазвичай переглядається один раз у п'ять років [4,6, 11].

Критерієм для включення в набір нових товарів є їх частка в загальних споживчих витратах домогосподарств - не менш 0,1% для продовольчих та 0,2% для непродовольчих товарів. Товари (послуги), які купуються з метою нагромадження (антикварні ювелірні вироби тощо), інвестицій (придбання житла, землі та ін.), заощадження, сплата прямих податків, штрафи не є споживчими товарами (послугами) і не включаються до споживчого набору.

Товари та послуги, які є небажаними з соціальної точки зору, але складають суттєві статті витрат домогосподарств (наприклад, тютюн, алкоголь), включаються до набору. Водночас, окремі послуги (наприклад, оренда житла), на які проблематично визначити ціни, не включаються до набору.

Для розрахунку ІСЦ використовуються вагова структура споживання за цілями та по регіонах (табл.6.8), оскільки є досить суттєва регіональна різниця. Структура споживання вивчається за такими регіонами: м.Київ, Центр (без м.Києва), Придніпровський, Подільський, Східний, Причорноморський, Донецький, Поліський, Карпатський регіони та в цілому по Україні. Вона щорічно переглядається, а результати розміщуються на веб-сторінці Держкомстату.

Таблиця 6.8 - Вагова структура для розрахунку ІСЦ за міжнародною Класифікацією індивідуального споживання за цілями (КІСЦ) за станом на початок 2011 р. по Україні та за окремими регіонами

		Україна	м.Київ	Карпатський регіон
00	Індекс споживчих цін	1,00000	1,00000	1,00000
01	Продукти харчування та безалкогольні напої	0,53462	0,47034	0,50730
02	Алкогольні напої, тютюнові вироби	0,04804	0,04486	0,05429
03	Одяг і взуття	0,07033	0,05178	0,09472
04	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	0,11047	0,09643	0,09414
05	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	0,02458	0,01691	0,03013
06	Охорона здоров'я	0,03663	0,03319	0,03737
07	Транспорт	0,04686	0,06474	0,04973
08	Зв'язок	0,03182	0,04552	0,03093
09	Відпочинок і культура	0,02107	0,04380	0,01591
10	Освіта	0,01755	0,03016	0,01730
11	Ресторани та готелі	0,03025	0,06259	0,03825
12	Різні товари та послуги	0,02777	0,03969	0,02992
12.6	Фінансові послуги	0,00124	0,00001	0,00024

*Споживчий набір товарів (послуг) - представників* має майже 300 найменувань, в тому числі такі, як: сигарети, алкогольні напої (горілка, коньяк, пиво та ін.), ювелірні вироби з золота, побутова техніка (мікрохвильова піч, DVD-плеєр та ін.), матеріали для ремонту приміщень (фарба, санітарно-технічне обладнання та ін.), квартирна плата/гуртожитки, житлово-комунальні послуги (каналізація, вода, центральне опалення та ін.), меблі, транспортні послуги (в тому числі таксі), освітні послуги (курси, навчальні заклади), медикаменти, мобільний телефон, мобільний зв'язок, Інтернет, легкові автомобілі, бензин, технічне обслуговування та ремонт

автомобілів, консультативні послуги, стоматологічні послуги, діагностичні послуги, послуги санаторно-курортних установ, послуги розважальних закладів (ресторани та ін.) та туристсько-екскурсійні, фінансові послуги, ритуальні послуги.

Перелік товарів, за якими реєстрація цін проводиться протягом повного місяця: яловичина, свинина, птиця, риба морожена, олія соняшникова, молоко, яйця, цукор, борошно пшеничне, хліб житній/ житньо-пшеничний, рис, крупи гречані, макарони, бензин.

Інформація про ціни (тарифи) збирається в обласних центрах, містах Києві, Сімферополі, Севастополі та містах і районних центрах, які відібрані на основі процедури стратифікованого багатоступеневого відбору з елементами методу імовірності, пропорційній розміру.

Метод передбачає відбір одиниць з генеральної сукупності шляхом надання кожній одиниці імовірності включення у вибірку, яка пропорційна певній допоміжній змінній, а саме чисельності населення.

Основою інформаційної бази для формування вагової структури (вагових коефіцієнтів) є дані, отримані за результатами обстежень умов життя домогосподарств.

Вагові коефіцієнти відображають відносну значимість товарів (послуг), яка вимірюється їх часткою у споживанні домогосподарств, і віддзеркалюють ступінь впливу зміни цін (тарифів) кожного товару (послуги) на величину загального ІСЦ. За допомогою вагових коефіцієнтів здійснюється агрегація індексів з найнижчого рівня до найвищого.

Для визначення вагової структури використовуються споживчі грошові витрати всіх (міських і сільських) домогосподарств.

Розрахунки ІСЦ здійснюються відповідно до модифікованої формули Ласпейреса.

Розрахунки ІСЦ за квартал, період з початку року і т. п. визначаються "ланцюговим" методом, тобто шляхом множення місячних (квартальних і т. д.) індексів споживчих цін.

Склад споживчого кошика фіксується на кілька років, а тим часом структура споживання може зазнавати суттєвих змін. Так, наприклад, останніми роками в наше життя різко ввійшли комп'ютер, Інтернет, мобільна телефонія, та ін. Та певний час такі зміни у структурі споживання взагалі не відображались у структурі кошика. Тому і ситуація з інфляцією не в повній мірі відповідала дійсності.

Практика розрахунку ІСЦ Держкомстатом України неодноразово піддавалася критиці, але й практика деяких розвинених країн іноді є такою, що фактично занижує масштаби інфляції і призводить до завищення темпів розвитку ВВП.

Більшість з вищезазначених показників статистики грошового обігу використовують з метою прогнозування грошової маси, яке проводиться шляхом прогнозування попиту на гроші та прогнозування пропозиції грошей.

Але якісні прогнози можливі лише за умов стабільності економіки, а криза внесла свої суттєві корективи в обсяги грошової маси. Так, наприкінці 2008 р. та на початку 2009р. відбувалося зниження грошової маси, основними причинами якого були:

- відтік депозитів;
- активна купівля іноземної валюти фізичними та юридичними особами.

На рис.6.2 можна спостерігати зниження грошової маси при відтоку депозитів, і навпаки.

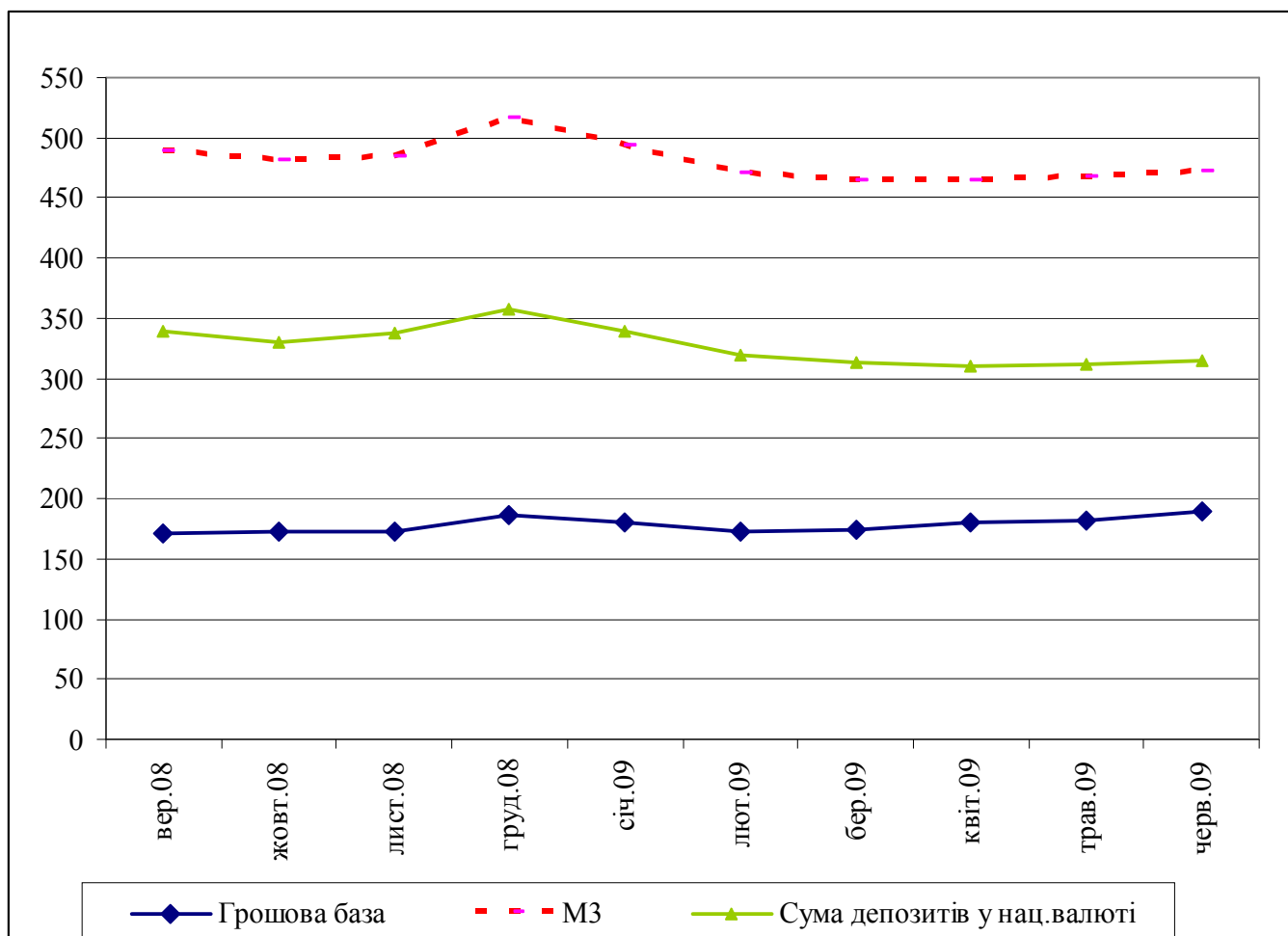


Рисунок 6.2 – Показники грошової маси та суми депозитів в банках у період активної фази кризи в Україні, млрд.грн.

### 6.3. Статистична звітність банку з розрахунково-касових операцій

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» [12] НБУ монополює здійснює емісію національної валюти та організує її обіг, оцінює стан грошового обігу та розробляє пропозиції щодо основних напрямків державної грошово-кредитної політики в Україні. Виконання цих функцій повинно мати в тому числі статистичне забезпечення.

Для цього НБУ згідно Правил [9] збирає та аналізує форми звітності, що йому надають банки: з касових операцій, з операцій з платіжними картками, з валюто-обмінних операцій та з переказів з використанням міжнародних платіжних систем.

Формами статистичної звітності банків щодо касових операцій є:

- Форма № 747 (декадна) «Звіт про касові обороти банку»;
- Форма № 748 (місячна) «Звіт про касові обороти банку».

Остання, наприклад, з зазначених форм заповнюється у копіях та має вигляд:

Таблиця 6.9 - Форма N 748 (місячна) «Звіт про касові обороти банку»

Символи	Статті надходжень і видатків	Сума
1	2	3
<b>Надходження готівки</b>		
02	Надходження торговельної виручки	

05	Надходження виручки від усіх видів послуг	
12	Надходження податків та зборів	
14	Надходження готівки в погашення кредитів	
16	Надходження на рахунки за вкладками фізичних осіб	
17	Надходження від підприємств поштового зв'язку	
29	Надходження з використанням платіжних карток	
30	Надходження від продажу іноземної валюти	
31	Надходження від продажу акцій та інших цінних паперів	
32	Інші надходження	
	<b>Усього надходжень - символи 02 - 32</b>	
34	Залишок оборотної каси в установах Національного банку України на початок звітної періоду	
35	Залишок операційної каси в банках на початок звітної періоду	
36	Надходження готівки в оборотну касу установ Національного банку України від інших банків	
37	Надходження готівки в операційну касу банків з оборотної каси установ Національного банку України, з кас інших банків	
38	Перерахування готівки із сховища цінностей до оборотної каси	
39	Переміщення готівки в оборотній касі установи Національного банку України, операційній касі банку та надходження в операційну касу банку від його відділень і до його відділень з операційної каси	
	<b>Баланс (підсумок символів 02 - 39 = підсумку символів 40 - 73)</b>	
	<b>Видача готівки</b>	
40	Видача на виплати, пов'язані з оплатою праці та стипендій	
45	Видача кредитів готівкою	
46	Видача на закупівлю сільськогосподарської продукції	
50	Видача на виплату пенсій, допомоги та страхових відшкодувань	
53	Видача на купівлю товарів, оплату послуг і за виконані роботи	
55	Видача з рахунків за вкладками фізичних осіб	
56	Видача за придбання іноземну валюту	
58	Видачі з використанням платіжних карток	
59	Видача підкріплень підприємствам поштового зв'язку	
60	Видача на придбання та погашення цінних паперів	
61	Видача на інші цілі	
	<b>Усього видача - символи 40 - 61</b>	
66	Переміщення готівки в оборотній касі установи Національного банку України, операційній касі банку та пересилання з операційної каси банку до його відділень і з його відділень до операційної каси	
69	Залишок оборотної каси в установах Національного банку України на кінець звітної періоду	
70	Залишок операційної каси в банках на кінець звітної періоду	
71	Пересилання готівки з оборотної каси установ Національного банку України іншим банкам	
72	Пересилання готівки банками до оборотної каси установ Національного банку України, до кас інших банків	
73	Перерахування готівки з оборотної каси до сховища цінностей	
	<b>Баланс (підсумок символів 40 - 73 = підсумку символів 02 - 39)</b>	
	<i>Безготівкові зарахування грошових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб у банках:</i>	
84	заробітної плати, інших видів оплати праці робітників і службовців, доходів підприємств, приватних нотаріусів та адвокатів, стипендій	
86	доходів від зданої сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки	
87	пенсій та допомоги	

88	інших сум	
93	Безготівкові розрахунки з використанням платіжних карток	
94	Безготівкові розрахунки фізичних осіб за цінні папери	
95	Безготівкові розрахунки фізичних осіб за товари, послуги та інші перерахування	

Звіт за місяць складається за номенклатурою символів (символи 02 - 95). Щодокадний звіт складається за такою самою номенклатурою, крім символів 84 - 95.

Основними напрямками надходження готівки до кас банків є надходження виручки клієнтів, на рахунки за вкладками фізичних осіб, від продажу іноземної валюти. А основними напрямками видачі готівки є: видача на виплати зарплат, пенсій та стипендій, видача з рахунків за вкладками фізичних осіб та видачі з використанням платіжних карток.

Щодо платіжних карток, то також існує звітність про операції з ними. Це, насамперед, форми: №401 «Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, емітованих (розповсюджених) для клієнтів банку та пояснення щодо її заповнення», № 402 «Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток через власну інфраструктуру банку та пояснення щодо її заповнення», № 403 «Дані про кількість емітованих (розповсюджених) платіжних карток для клієнтів банку та платіжні пристрої, що використовуються під час здійснення операцій з їх застосуванням та пояснення щодо її заповнення», № 404 «Дані про збитки банку, держателів платіжних карток і торговців через незаконні дії/сумнівні операції з платіжними картками та пояснення щодо її заповнення». Всі зазначені форми є квартальними, окрім річної №404, і встановлені Правилами організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [9].

В них наводяться показники у розрізі платіжних систем НСМЕП, одноемітентних внутрішньобанківських, Укркарт, Visa, Mastercard, ін. банківських та небанківських платіжних систем. Основний зміст форм складають показники кількості клієнтів, кількості емітованих платіжних карток за видами носіїв інформації, за типами держателів, за платіжною схемою (дебетна чи кредитна функції), за видами фінансових операцій. Наводяться дані про кількість банкоматів, платіжних терміналів, імпринтерів. Всі дані по операціях клієнтів групуються на дані по готівкових та безготівкових операціях.

### **Контрольні питання для перевірки знань**

1. Розкрийте поняття грошової маси.
2. Яке значення має розрахунок показників швидкості обороту грошової маси?
3. Форми статистичної звітності банків України з касових операцій: зміст та призначення.
4. Що таке купюрна побудова грошової маси?

### **Теми рефератів**

1. Поняття і значення статистики грошового обігу.
2. Основні показники статистики грошового обігу.
3. Особливості визначення загальної маси грошей в обігу в різних країнах.
4. Вивчення взаємозв'язку показників грошової маси з іншими макроекономічними показниками.

## 5. Методи прогнозування грошової маси.

### Тестові завдання до теми 6

1. Грошовий мультиплікатор – це:

- А) відношення суми резервів банків до  $M_2$ ;
- Б) відношення  $M_2$  до суми резервів банків;
- В) відношення грошової бази до  $M_2$ ;
- Г) відношення  $M_2$  до грошової бази.

2. До складу якого грошового агрегату входять строкові вклади у банки:

- А)  $M_0$ ;
- Б)  $M_1$ ;
- В)  $M_2$ ;
- Г)  $M_3$ ;
- Д) не входять до складу вказаних грошових агрегатів.

3. До складових грошової бази відносяться:

- а) готівка в касах банків;
- б) готівка поза банками і обов'язкові банківські резерви;
- в) резерви на коррахунках банках у центральному банку;
- г) готівкові гроші, що знаходяться в обігу поза банками;
- д) всі наведені відповіді вірні.

4. Індекс-дефлятор – це:

- А) відношення номінального ВВП до реального;
- Б) відношення реального ВВП до номінального;
- В) відношення вартості споживчого кошика у поточних цінах до його вартості у фіксованих цінах;
- Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

5. Основними елементами схеми прогнозу касових оборотів є:

- А) актив та пасив;
- Б) дебет та кредит;
- В) ресурси та використання;
- Г) надходження та витрати.

6. Індекс споживчих цін:

- А) це показник, який характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого (власного) споживання;
- Б) це індекс вартості життя, що дозволяє проводити вимірювання зміни мінімальної вартості підтримання заданого рівня корисності або добробуту, в результаті змін цін на споживані товари та послуги. Індекс може бути призначений для визначення впливу цін на вартість забезпечення постійного рівня життя (тобто рівня корисності або добробуту);
- В) це індекс, що застосовується для визначення змін цін на товари та послуги, що придбаваються домогосподарствами, які прямо або опосередковано використовують ці товари та послуги для задоволення своїх потреб та бажань. Використовується для

визначення змін у часі у загальному рівні цін на споживчі товари та послуги для споживання домогосподарствами.

7. Динаміка споживчих цін на окремі групи товарів та послуг характеризується даними:

Група товарів та послуг	Вагова структура для розрахунку ІСЦ		Темп приросту цін, %
	базисний період	поточний період	
Продовольчі товари	0,550	0,583	+6
Непродовольчі товари	0,245	0,205	+2
Платні послуги	0,205	0,212	+15
Усього	1,000	1,000	X

Індекс споживчих цін становив у поточному періоді:

А) 106,91 %;

Б) 106,69 %;

В) 107,67 %;

Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

8. Періодичність оплати праці в Україні – раз на півмісяця. Якщо наймачі будуть сплачувати зарплату щотижня, швидкість обороту  $M_0$ :

А) не зміниться;

Б) зросте вдвічі;

В) уповільниться вдвічі.

9. Ступінь доларизації найчастіше визначають:

А) як співвідношення річного готівкового обороту у доларах США і загального готівкового грошового обороту;

Б) як співвідношення суми доларів США, що знаходиться у власності населення, до загальної суми готівки, що є поза банками;

В) як частку депозитів у доларах США до загальної суми депозитів;

Г) як частку депозитів фізичних осіб у доларах США до загальної суми депозитів фізичних осіб.

10. Рівень монетизації економіки - це:

А) відношення  $M_2$  до ВВП;

Б) відношення ВВП до  $M_2$ ;

В) відношення  $M_0$  до  $M_2$ ;

Г) відношення  $M_3$  до ВВП;

Д) відношення суми монет до загальної суми готівки в обігу.

## Задачі

### Задача №1

Маємо наступні дані по Україні, що наведені в таблиці.

Структура готівки в обігу за номіналами банкнот і монет (включаючи каси банків):

Банкноти		
Номінал	на 01.01.98	на 01.01.2006

	кількість, тис. шт.	% до загальної кількості	сума, тис. грн.	кількість, тис. шт.	% до загальної кількості	сума, тис. грн.
200 грн.	х	х	х	99.866		
100 грн.	6.911	1,0	691.078	187.785		
50 грн.	26.219	3,6	1.310.950	322.917		
20 грн.	96.866	13,5	1.937.318	303.374		
10 грн.	121.506	16,9	1.215.060	220.015		
5 грн.	129.497	18,1	647.483	195.595		
2 грн.	139.752	19,5	279.503	167.590		
1 грн.	196.318	27,4	196.318	156.468		
Всього	717.068	100	6.277.710	1.653.610	100	

### Монети

Номинал	на 01.01.1998			на 01.01.2006		
	кількість, тис. шт.	% до загальної кількості	сума, тис. грн.	кількість, тис. шт.	% до загальної кількості	сума, тис. грн.
5 грн.	х	х	х	1.955		
2 грн.	192			2.798		
1 грн.	700			240.656		
50 коп.	76.573			419.050		
25 коп.	135.048			464.418		
10 коп.	365.705			1.279.400		
5 коп.	195.104			586.559		
2 коп.	193.727			684.857		
1 коп.	338.533			1.169.156		
Всього	1.305.582	100		4.848.849	100	

Заповнити таблицю.

#### Визначити:

- які зміни відбулися у структурі банкнот та монет;
- середню купюрність на кожну з вказаних дат. Як вона змінилася з часом?

Чому?

Як співвідносяться вартість монет та всієї готівки?

На сайті Держкомстату знайдіть показники середньої заробітної плати за відповідний період і порівняйте з найбільшим номіналом банкноти.

### Задача №2

Маємо такі дані по Україні за 1997-1999рр. та за 2009-2011рр.:

	1997	1998	1999	2009	2010	2011
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	х	120,0	119,2	112,3	109,1	104,6
Середньозважений курс на готівковому валютному ринку України, грн./USD	1,86	2,48	4,19	7,81	7,95	8,00
Частка грошового обігу в іноземній валюті на грошовому ринку України (занижена оцінка), %	26,5	39,8	44,7	52,8	48,0	48,3

Визначити за кожний період:

- 1) купівельну спроможність гривні;



- 2) індекс цін на купівлю доларів США;
- 3) номінальний індекс купівельної спроможності гривні.

**Приклад для даних 1997-1999рр.**

1) Індекс купівельної спроможності – величина обернена до індексу споживчих цін.

$$1998 \text{ р. } - \frac{1}{1,20} \cdot 100\% = 83,3\%,$$

$$1999 \text{ р. } - \frac{1}{1,192} \cdot 100\% = 83,9\%.$$

Тобто у 1998 р. купівельна спроможність гривні зменшилась на 16,7 %, а у 1999 р.- на 16,1 %.

2) Індекс цін на купівлю доларів США у 1998 р. склав  $\frac{2,48}{1,86} = 1,33,$

а у 1999 р.  $\frac{4,19}{2,48} = 1,69.$

Індекс гривні по відношенню до USD дорівнював у 1998 р.-  $\frac{1}{1,33} = 0,75,$  а у 1999 р.  $\frac{1}{1,69} = 0,59.$

3) Номінальний індекс купівельної спроможності гривні з урахуванням зміни курсу по відношенню до USD у 1998 р. дорівнював  $0,833 \cdot (1 - 0,398) + 0,75 \cdot 0,398 = 0,80,$  а у 1999 р.  $0,839 \cdot (1 - 0,447) + 0,59 \cdot 0,447 = 0,728.$

Таким чином, купівельна спроможність гривні з урахуванням індексу курсу гривні по відношенню до USD у 1998 р. знизилась на 20 %, а у 1999 р.- на 27,2%, якщо приймати до уваги занижену оцінку ступеня доларизації.

Якщо ж прийняти, що ступінь доларизації дорівнює 60 %, розрахунки будуть такими:

у 1998 р. -  $0,833 \cdot 0,4 + 0,75 \cdot 0,6 = 0,783;$

у 1999 р. -  $0,839 \cdot 0,4 + 0,59 \cdot 0,6 = 0,690.$

Тобто купівельна спроможність гривні з урахуванням індексу курсу гривні по відношенню до USD у 1998 р. знизилась на 21,7 %, у 1999 р. –31,0 % за умови 60%-ої доларизації.

**Задача №3**

Маємо наступні дані на кінець періоду, млн. грн.:

	<b>2009</b>	<b>2010</b>	<b>2011</b>
ВВП	913 345	1082 569	1316 600
Гроші поза банками $M_0$	157 029	182 990	192 665
Грошова маса $M_2$	484 772	596 841	681 801
Грошова маса $M_3$	487 298	597 872	685 515
Гроші в обігу	170 536	200 092	209 565

**Визначити:**

- 1) швидкість обігу  $M_2$ ;
- 2) швидкість обігу готівки;
- 3) частку готівки в загальному обсязі грошової маси  $M_2$ ;
- 4) абсолютну зміну швидкості обігу  $M_2$  у 2011р. та у 2010р. за рахунок зміни наступних факторів:

- а) швидкості обігу готівки;
- б) частки готівки в загальному обсязі грошової маси  $M_2$ .

## Список використаних джерел

### Нормативні

1. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 01.06.2011 № 174. – Режим доступу : [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
3. Концепція поширення безготівкових розрахунків з використанням спеціальних платіжних засобів, схвалена постановою КМУ і НБУ від 26 травня 2006 р. N 753. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
4. Методика розрахунку базового індексу споживчих цін, затв. Наказом Держкомстату України від 23.12.2011 №386. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.ukrstat.gov.ua/metod\\_polog/metod\\_doc/2011/386/386.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/386/386.zip).
5. Методологічні положення обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається, затв. Наказом Держкомстату України від 31.12.2004 №680 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.ukrstat.gov.ua/metod\\_polog/metod\\_doc/nr/nr\\_05.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/nr/nr_05.pdf).
6. Методологічні положення щодо організації статистичного спостереження за змінами цін (тарифів) на споживчі товари (послуги) і розрахунку індексу споживчих цін, затверджені Наказом Держкомстату України від 14.11.2006 N519. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в банках України, затв. Постановою Правління НБУ від 30.12.1998 №566. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
8. Правила визначення платіжності та обміну банкнот і монет Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 17.11.2004 №547. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
9. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 року №2121 – III. – Режим доступу : [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
11. Про державну статистику: Закон України від 17 вересня 1992 року №2614-XII. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
12. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року №679 – XIV. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).

### Використані та рекомендовані

13. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексеєнко, І.М.Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005.
14. Банківська статистика: Опорний конспект лекцій / Укл. А.В.Головач, В.Б.Захожай, Н.А.Головач. - К.: МАУП, 1999.- 124с.

15. Измерение ненаблюдаемой экономики: руководство. Организация Экономического Сотрудничества и Развития, 2003. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.unecse.org/fileadmin/DAM/stats/documents/2007/04/noe/zip.30.r.pdf>.
16. Основні засади грошово-кредитної політики на 2012 рік, схвалені Рішенням Ради Національного банку України від 26.04.2012 № 7 (в уточненій редакції). – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
17. Руководство по денежно-кредитной и финансовой статистике. МВФ, 2000.- – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/mfs/manual/rus/mfsmr.pdf>.
18. Руководство по индексу потребительских цен: теория и практика. Издание на русском языке: МОТ/МВФ/ОЭСР/Евростат/ЕЭК ООН/Всемирный банк Вашингтон, Международный Валютный Фонд, 2007 год – Режим доступу: [http://www.imf.org/external/pubs/ft/cpi/manual/2004/rus/cpi\\_ru.pdf](http://www.imf.org/external/pubs/ft/cpi/manual/2004/rus/cpi_ru.pdf).
19. Статистика банківської діяльності: Навч. посібник / А.В. Головач, В.Б. Захожай, К.С.Базилевич. – К.: МАУП, 1999.- 176 с.
20. Фінансово-банківська статистика. Практикум: Навч. посібник / П.Г.Вашків, П.І.Пастер, В.П.Сторожук, Є.І.Ткач; За ред. Є.І.Ткача. – К.:Либідь, 2002.- 324с.
21. <http://pricereview.com.ua/> - середній рівень роздрібних цін на підприємствах торгівлі, на продовольчих ринках, відпускні оптові ціни, довідкові ціни та ін.
22. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

## Тема 7. Статистичне вивчення операцій з цінними паперами

### Питання

- 7.1. Сутність і види операцій банку з цінними паперами. Завдання статистики цінних паперів
- 7.2 Аналіз показників діяльності фондових бірж
- 7.3 Ризики операцій з цінними паперами. Статистичне вивчення ризику емітента цінних паперів
- 7.4 Дилема «ризик-доходність» цінних паперів
- 7.5 Статистична звітність банку з операцій з цінними паперами

### 7.1. Сутність і види операцій банку з цінними паперами. Завдання статистики цінних паперів

У відповідності до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» N3480-IV від 23 лютого 2006 року [7]:

**Фондовий ринок** (ринок цінних паперів) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

**Учасники фондового ринку** - емітенти, інвестори, саморегулювні організації та професійні учасники фондового ринку.

**Цінні папери** - документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Цінні папери за порядком їх розміщення (видачі) поділяються на **емісійні та неемісійні**.

До *емісійних* цінних паперів належать:

- акції;
- облігації підприємств;
- облігації місцевих позик;
- державні облігації України;
- іпотечні сертифікати;
- іпотечні облігації;
- сертифікати фондів операцій з нерухомістю (сертифікати ФОН);
- інвестиційні сертифікати;
- казначейські зобов'язання України.

Інші – є *неемісійними*, вони можуть існувати виключно в документарній формі.

Цінні папери поділяються:

- за формою існування на: документарні та бездокументарні;
- за формою випуску: на пред'явника, іменні або ордерні.

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) **пайові** цінні папери, до яких відносяться:

- а) акції;
- б) інвестиційні сертифікати;
- в) сертифікати ФОН;

2) **боргові** цінні папери, до яких відносяться:

- а) облігації підприємств;

- б) державні облигації України;
- в) облигації місцевих позик;
- г) казначейські зобов'язання України;
- г) ощадні (депозитні) сертифікати;
- д) векселі;
- 3) **іпотечні** цінні папери:
  - а) іпотечні облигації;
  - б) іпотечні сертифікати;
  - в) заставні;
- 4) **приватизаційні** цінні папери;
- 5) похідні цінні папери;
- б) товаророзпорядчі цінні папери.

Операції з цінними паперами можуть здійснюватися на фондовому ринку та поза ним (неорганізована частина).

Фондовий ринок поділяється на **первинний та вторинний**.

*Первинний ринок цінних паперів* - сукупність правовідносин, пов'язаних з розміщенням цінних паперів. *Вторинний ринок цінних паперів* - сукупність правовідносин, пов'язаних з обігом цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснює НКЦПФР (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку).

Основними завданнями НКЦПФР є:

- формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку та функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні, сприяння адаптації національного ринку до міжнародних стандартів;
- здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування;
- захист прав інвесторів на ринку цінних паперів;
- сприяння розвитку ринку цінних паперів;
- ін.

НКЦПФР у встановленому нею порядку видає ліцензії на такі **види професійної діяльності на ринку цінних паперів**:

- 1) брокерська діяльність;
- 2) дилерська діяльність;
- 3) андеррайтинг;
- 4) діяльність з управління цінними паперами;
- 5) діяльність з управління активами;
- б) діяльність з управління іпотечним покриттям;
- 7) депозитарна діяльність депозитарію цінних паперів;
- 8) депозитарна діяльність зберігача цінних паперів;
- 9) діяльність із ведення реєстру власників іменних цінних паперів;
- 10) діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;
- 11) розрахунково-клірингова діяльність.

Банки проводять діяльність з емісії цінних паперів, з торгівлі ними, виступають реєстраторами та зберігачами. Вони можуть проводити як власні операції з цінними паперами, так і операції за дорученням клієнтів.

Ринок цінних паперів має велике значення для економіки країни. Він виконує багато завдань, в тому числі:

- залучення капіталу (в тому числі коштів домогосподарств);
- джерело прибутків для власників цінних паперів;
- забезпечення руху капіталу між галузями економіки;
- перерозподіл капіталу акціонерних товариств (в тому числі прав власності), контроль їх діяльності;
- обслуговування державного боргу (через ринок державних цінних паперів);
- регулювання фінансових потоків (в тому числі зниження інфляційного тиску грошової маси);
- проведення спекуляцій.

Про масштаби та значимість фондового ринку для економіки країни можна дізнатися з співвідношення обсягу торгів ньому та ВВП. За даними з таблиці 7.1 можна зробити висновок, що обсяги торгів вже перевищили ВВП, і продовжують зростати.

Таблиця 7.1 – Співвідношення обсягу торгів на ринку цінних паперів та ВВП України

	ВВП у фактичних цінах, млрд.грн.	Загальний обсяг торгів на ринку цінних паперів, млрд.грн.	Співвідношення обсягів торгів та ВВП, %
2007	721	754	105
2008	948	883	93
2009	913	1067	117
2010	1083	1541	142
2011	1317	2171	165

Показник загальної капіталізації ринку цінних паперів (табл.7.2) не завжди є інформативним. Основна причина – низька ліквідність ринків у багатьох країнах. Тоді існує суттєва різниця між розміром зазначеного показника і обсягом цінних паперів, що обертаються на ринку (акцій, облігацій). Рівень ліквідності ринку прийнято визначати як відношення обсягу обороту відповідного фінансового інструменту до обсягу капіталізації ринку.

Таблиця 7.2 - Ринкова капіталізація лістингових компаній за даними Світового банку [<http://data.worldbank.org/indicator/>]

	млрд. долларів США у поточних цінах					в % від ВВП				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
Австралія	1298	676	1258	1455	1198	151,5	63,6	136,2	128,5	87,3
Австрія	229	72	54	68	82	61	17,5	14	18	19,7
Бразилія	1370	589	1167	1546	1229	100,3	35,7	72	72,1	49,6
Велика Британія	3859	1852	2796	3107	1202	137,2	70,3	128,8	138	49,4
Гонг Конг (Китай)	1163	1329	916	1080	890	561,4	617	437,6	481	365,1
Греція	265	90	55	73	34	86,9	26,5	17	24,3	11,3
Єгипет	139	86	90	82	49	106,8	52,7	47,6	37,7	21,2
Канада	2187	1002	1681	2160	1907	153,5	66,7	125,7	137	109,8
Китай	6226	2794	5008	4763	3389	178,2	61,8	100,3	80,3	46,4

Німеччина	2106	1108	1298	1430	1184	63,3	30,6	39,3	43,9	33,2
Росія	1503	397	861	1005	796	115,6	23,9	70,5	67,5	42,9
Сінгапур	353	180	311	370	308	209,9	107,9	176,6	173,6	128,6
США	19947	11738	15077	17139	15641	142,9	82,5	108,8	118,6	103,6
Україна	112	24	17	39	26	78,3	13,5	14,3	28,9	15,5
Швейцарія	1275	863	1071	1229	932	293,6	171,4	217,5	232,2	146,7
Японія	4453	3220	3378	4100	3541	102,2	66,4	67,1	74,7	60,3

*Завданнями статистики операцій з цінними паперами є:*

- збір даних про операції з цінними паперами на основі розробленої програми статистичного спостереження;
- розробка системи статистичних показників для аналізу операцій з цінними паперами;
- вивчення закономірностей та впливу окремих факторів на розвиток фондового ринку;
- вивчення в динаміці обсягів торгів на окремих видах ринку (первинний ринок, вторинний ринок, ринок репо, ринок приватизації, строковий ринок); за регіональною структурою; за видами цінних паперів та економічної діяльності їх емітентів і їх резидентністю.

## **7.2 Аналіз показників діяльності фондових бірж**

Торгівля цінними паперами, як вже зазначалося, може відбуватися на біржовому або позабіржовому ринках.

Більшість угод з цінними паперами в Україні укладається між різними емітентами, інвесторами, і не завжди на торгівельних майданчиках.

Згідно завдань, покладених на НКЦПФР, комісія веде реєстр учасників фондового ринку, до якого зараз входять наступні **біржі** (станом на кінець 2011р.): Приватне АТ "Українська фондова біржа", Публічне АТ "КИЇВСЬКА МІЖНАРОДНА ФОНДОВА БІРЖА", Публічне АТ "ФОНДОВА БІРЖА ПФТС", Приватне АТ "Українська міжбанківська валютна біржа", Приватне АТ "ФОНДОВА БІРЖА "ІННЕКС", Приватне АТ "ПРИДНІПРОВСЬКА ФОНДОВА БІРЖА", Приватне АТ "УКРАЇНСЬКА МІЖНАРОДНА ФОНДОВА БІРЖА", Публічне АТ "ФОНДОВА БІРЖА "ПЕРСПЕКТИВА", Публічне АТ "СХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКА ФОНДОВА БІРЖА", Публічне АТ "УКРАЇНСЬКА БІРЖА".

З часом склад провідних організаторів торгів суттєво змінювався. Так, наприклад, наприкінці 90-х років майже 95% загального обсягу торгів фіксували на ПФТС, яка на той час не мала статусу біржі, а була «Позабіржовою Фондовою Торговельною Системою». З липня 2005 р. ПФТС набула статусу біржі і отримала назву ВАТ «Фондова біржа ПФТС». У другій половині 2000-х рр. частка ПФТС у загальних обсягах біржових торгів стала стрімко зменшуватися: у 2008р. – 90,0%, у 2010 р. складала 46,6 %, а у 2011р. – вже 37,7%. Незважаючи на зменшення частки ринку ПФТС, обсяги торгів на найбільшій і досі біржі в абсолютному розмірі тільки зростали (табл.7.3).

Таблиця 7.3 - Обсяги торгів на ПФТС, млн.грн.

Рік	Загальний обсяг торгів	Рік	Загальний обсяг торгів
-----	------------------------	-----	------------------------

1997	355,9	2005	14 492
1998	338,5	2006	27 625
1999	988	2007	31 500
2000	1 463	2008	45 560
2001	6 285	2009	15 800
2002	6 273	2010	61 400
2003	3 216	2011	89 080
2004	7 000		

Середньоденний обсяг торгів за роки існування ПФТС стрімко зростав до більше ніж 350 млн.грн. у 2011р.

У 2011р. найбільшими організаторами торгів стали: Публічне АТ "ФОНДОВА БІРЖА ПФТС" (37,68%) та Публічне АТ "ФОНДОВА БІРЖА "ПЕРСПЕКТИВА" (33,53%). У першій половині 2012р. середньоденний обсяг торгів на ПФТС іноді сягав 800-1000 млн.грн. або 100-120 млн.дол.США.

Для порівняння: до 2,5 млрд. акцій на день та середньоденний обсяг торгів у кілька млрд. дол.США (від 5 до 40) – ось такими є показники найбільшої в світі біржі New York Stock Exchange (NYSE).

За 2008р. сума виконаних біржових контрактів з цінними паперами в Україні на 11 організаторах торгівлі становила 37,76 млрд.грн., а у 2011р. – вже 235 млрд.грн. (табл.7.4), тобто відбулося зростання в 6 разів за 3 роки. Але частка біржового ринку складає не більше 13% від загальних обсягів торгів.

Таблиця 7.4 - Обсяг та структура біржових контрактів (договорів) з цінними паперами на організаторах торгівлі протягом 2011 року

Організатор торгівлі	Обсяг, млн. грн.	Питома вага, %
ПФТС	88859,77	37,68
ПЕРСПЕКТИВА	79071,89	33,53
УБ	63867,85	27,08
КМФБ	2081,08	0,88
УМФБ	1083,58	0,46
ФБ	396,37	0,17
ПФБ	245,23	0,10
СЄФБ	199,61	0,08
ІННЕКС	32,30	0,01
УМВБ	2,39	0,00
Усього	235840,00	100

Зараз лідерами за обсягами біржових торгів є цінні папери банків, енергетичних компаній, добувних підприємств. А ще десять років тому це були цінні папери підприємств нафтової, хімічної промисловості, металургійного комплексу.

Торгівля цінними паперами, як вже зазначалося, в Україні відбувається не тільки на біржах. Абсолютна більшість угод укладається поза біржами. За видами



цінних паперів найбільшу частку традиційно займають акції, але частка їх з роками зменшується (від майже 70% у 90-х роках до 30,1% у 2011р.). Популярності набувають і інші види цінних паперів, частка яких раніше було незначною, або з'являються нові види. Так, зростає частка державних облігацій (з 8,3% до 39,4%) (див.табл.7.5). Операції з деривативами поки займають менше 0,01% загального обсягу [9].

Таблиця 7.5 - Обсяг виконаних договорів торговцями цінних паперів (за видом фінансового інструменту) у 2006-2010рр., млрд.грн. [за даними річної звітності НКЦПФР]

Вид цінного паперу	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Акції	225,65	283,54	352,82	470,73	565,21	646,70
Векселі	142,23	212,64	191,84	268,76	316,11	358,28
Депозитні сертифікати НБУ	1,08	14,85	15,94	-	-	-
Державні облігації	40,85	59,86	62,49	98,99	354,12	855,55
Облігації підприємств	62,38	134,73	205,21	81,13	69,50	103,70
Ощадні сертифікати	3,10	3,20	7,68	70,35	124,89	76,72
Інвестиційні сертифікати	14,24	40,43	43,94	76,31	106,53	103,79
Деривативи	0,26	0,15	0,27	0,10	0,15	0,41
Облігації місцевих позик	2,85	4,31	2,20	0,66	0,50	1,67
Іпотечні цінні папери	0,11	0,56	0,67	0,10	0,26	0,07
Заставні цінні папери	0,03	0,04	0,36	0,14	0,51	0,65
Сертифікати ФОН	-	-	-	0,01	-	-
Усього	492,78	754,31	883,42	1067,26	1537,79	2147,54

Торгівля цінними паперами на біржах має певні правила. Для допуску цінних паперів до офіційного котирування на біржі емітент повинен пройти процедуру так званого лістингу. **Лістинг** – сукупність процедур щодо включення цінного паперу до котирувального листа та здійснення контролю за відповідністю цінного паперу та емітента встановленим умовам та вимогам.

У «Положенні про функціонування фондових бірж», затв. Рішенням ДКЦПФР від 19.12.2006 N1542 [5], наводяться такі основні терміни щодо допуску до торгівлі:

**допуск до торгівлі** - сукупність процедур щодо внесення цінних паперів та інших фінансових інструментів до біржового списку;

**біржовий список** - документ фондової біржі, який містить інформацію щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, які в конкретний момент часу на відповідну дату допущені до торгівлі на фондовій біржі за категорією лістингових цінних паперів або за категорією позалістингових цінних паперів та інших фінансових інструментів;

**лістингові цінні папери** - цінні папери, які пройшли процедуру лістингу на фондовій біржі, внесені до біржового реєстру як такі, що відповідають вимогам відповідного рівня лістингу, згідно з Положенням [5] та правилами фондової біржі;

**позалістингові цінні папери** - цінні папери, які допущені до торгівлі на фондовій біржі без унесення до біржового реєстру;

**біржовий реєстр** - складова біржового списку, що містить інформацію щодо лістингових цінних паперів;

**котирувальний список** - складова біржового реєстру, який містить інформацію щодо цінних паперів відповідного рівня лістингу.

Таким чином, кожному емітентові, що подав заявку для включення його до учасників торгів, притаманна присутність у одному із списків в залежності від виконання встановлених вимог. Такі вимоги встановлює самостійно кожна біржа. В Україні мінімальні вимоги встановлені «Положенням про функціонування фондових бірж» [5]. А більш деталізовані та жорсткіші вимоги може встановлювати кожна біржа окремо.

Так, для торгівлі на ПФТС, емітент повинен відповідати вимогам „Правил Фондової біржі ПФТС”. Допуск здійснюється шляхом внесення цінних паперів до Біржового списку, який складається з:

- біржового реєстру або лістингу (в свою чергу складається з котирувальних списків першого та другого рівнів);
- списку позалістингових цінних паперів.

Положенням [5] для акцій емітентів встановлюються такі вимоги:

- мінімальний розмір чистих активів - 100 млн.грн.;
- мінімальний термін здійснення діяльності емітентом – 3 роки;
- річний дохід від реалізації товарів, робіт, послуг за останній фінансовий рік становить не менше 100 млн. грн.;
- ринкова капіталізація емітента складає не менше 100 млн. грн.;
- кожен з останніх 6 місяців з цінними паперами емітента укладалось не менше 10 біржових угод та виконувалось не менше 10 біржових контрактів, при цьому середньомісячна вартість біржових угод з цінними паперами емітента протягом останніх 6 місяців складає не менше 1 000 000 грн.;
- загальна кількість акціонерів емітента становить не менше 500 осіб; відсутність збитків в емітента за підсумками двох останніх фінансових років.

Крім того, «Положенням про функціонування фондових бірж» [5] встановлено, що цінні папери та інші фінансові інструменти, обіг яких здійснюється на фондовій біржі, можуть перебувати у біржовому списку цієї фондової біржі не більше 60 календарних днів без проведення за ними біржових торгів.

Для більшості світових бірж вимоги є більш жорсткими. Так, для акцій європейських емітентів:

- мінімальна величина активів має становити суму еквівалентну 400000 євро;
- прибуток за останній балансовий рік (за кожний рік із двох, що є попередніми стосовно останнього балансового року, в сумі, еквівалентній 80000 євро, або сумарний прибуток за останні 3 роки в сумі, еквівалентній 220000 євро, за умови, що кожен рік повинен бути прибутковим);
- кількість випущених у обіг акцій не менше 1 млн. штук (для акціонерних товариств);
- кількість акціонерів, що володіють не менш ніж 100 акціями, що становить 2000 осіб або загальна кількість акціонерів не менш ніж 2200 осіб (для акціонерних товариств).

Біржами також обов'язково встановлюються мінімальні вимоги щодо критеріїв цінової нестабільності, за якої торги призупиняються на час перевірки для виявлення причин, що призвели до ситуації цінової нестабільності та значного коливання ціни такого цінного папера.

Граничні значення зміни ціни (підвищення або зниження) цінного папера, зафіксовані біржовими угодами, не повинні перевищувати на біржах України (табл.7.6):

Таблиця 7.6 – Критерії цінової нестабільності на фондових біржах України [5]

	Для цінних паперів 1-го рівня лістингу	Для цінних паперів 2-го рівня лістингу
зміни середньозваженої ціни цього цінного папера за перші 60 хвилин біржових торгів після відкриття торговельної сесії (ціна відкриття) порівняно з середньозваженою ціною цього цінного папера за останні 60 хвилин біржових торгів торговельної сесії попереднього торговельного дня (ціна закриття)	10%	15%
зміни середньозваженої ціни цього цінного папера за кожні подальші 60 хвилин біржових торгів, що передують розрахунку (поточна ціна), порівняно з останньою розрахованою ціною	5%	7%

Для більшості бірж характерною є ситуація, коли основні обсяги торгів спостерігаються по кількох найбільших учасниках, які є так званими „блакитними фішками”.

**«Блакитні фішки»** (“BLUE CHIPS”) - акції найбільших, стабільних і фінансово стійких корпорацій, які мають достатні можливості з виконання фінансових зобов'язань та виплаті дивідендів, як у сприятливих, так і в несприятливих економічних умовах. Вони є індикаторами всього ринку, мають найбільшу ліквідність.

В Україні список „блакитних фішок” встановлюється за результатами торгів на ПФТС та Українській біржі, але наявні „блакитні фішки” не відповідають загальноприйнятим критеріям, в тому числі щодо рівня виплат дивідендів та показника free-float, тобто відсотка акцій, які знаходяться у вільному обігу на організованому фондовому ринку.

Так, за даними річного звіту ДКЦПФР [11] у 2007р. найбільші дивіденди сплатили такі «блакитні фішки»: ВАТ «Укртелеком» - 154 млн.грн. та ВАТ «Західенерго» - 30 млн.грн. Для більшості інших „блакитних фішок” частка дивідендів у прибутку склала незначну цифру – від 0,4% до 8%. Є навіть такі «блакитні фішки», що взагалі не сплачують дивіденди своїм акціонерам.

Про ліквідність акцій, окрім обсягів торгів за певний проміжок часу та частки акцій в обігу на організованому фондовому ринку, також свідчать показники вертикального та горизонтального спредингу.

**Вертикальний спред** - різниця між максимальною та мінімальною ціною, яка міститься в пропозиціях на продаж, або між максимальною та мінімальною ціною, яка міститься в пропозиціях на купівлю цінних паперів та інших фінансових інструментів.

**Горизонтальний спред** - різниця між максимальною ціною, яка міститься в пропозиціях на продаж, та мінімальною ціною, яка міститься в пропозиціях на купівлю цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Показники результатів торгів по „блакитних фішках” є основою для розрахунку біржового індексу, що має кожна біржа.

**Біржовий фондовий індекс** - показник, який визначає зведений курс групи лістингових цінних паперів, що котируються на фондовій біржі.

За допомогою індексів можна аналізувати стан справ на біржі в минулі роки, установити тенденцію зміни ситуації в перспективі, їх використовують для розрахунку значень  $\beta$ . Показник  $\beta$  характеризує оцінку ризиків інвестування в окремі цінні папери і є відношенням середньоквадратичного відхилення дохідності за окремим цінним папером до середньоквадратичного відхилення прибутковості по фондовому ринку в цілому.

Біржові індекси потрібні для:

- 1) спрощення обробки даних на розвинених ринках цінних паперів;
- 2) характеристики рівня цін акцій, що обертаються на фондових біржах, і інших цінних паперів, обсягу угод, ділової активності інвесторів;
- 3) для характеристики економічного розвитку країни; своєчасного внесення корективів в економічну політику країни (з метою зменшення глибини спаду) завдяки тісному зв'язку індексу з макроекономічними показниками: курсом національної валюти, ставкою рефінансування, ВВП, дохідністю державних цінних паперів;
- 4) орієнтації у макроекономічній ситуації та вибору правильної політики інвестування в довгостроковому плані;
- 5) для успішної гри на біржах.

Найпершим в світі індексом став індекс Dow Jones (США), що існує з 1896р., тобто вже більше 100 років. Зміни індексу Dow Jones впливають на всі біржі світу.

Автором індексу вважають Чарльза Доу, журналіста із газети Wall Street Journal, який за завданням редактора Джонса у 1884 р. спробував ввести в якості індикатора американського ринку акцій середню ціну 11 цінних паперів, випущених переважно залізничними компаніями. Через 12 років Доу ввів другий індекс, у який включив акції компаній, що представляють найбільш розвинуті галузі промисловості США.

Індекс Dow Jones (**DJI**) уперше з'явився в газеті Wall Street Journal 26.05.1896р. Його компоненти часто змінювалися, поки 01.10.1928р. не зафіксувати кількість компаній, поданих в індексі, на 30. І ось вже майже 100 років індекс має базу – 30.

30 підприємств, які включено до DJI, за галузями економіки станом на початок 2012р.:

- споживацько-фінансова, банківська галузь та страхування (American Express, Bank of America, JPMorgan Chase, The Travelers Companies);
- програмне забезпечення, електронна та комп'ютерна галузі (Cisco Systems, Intel, Hewlett-Packard, IBM, Microsoft);
- фармацевтична промисловість (Pfizer, Merck, Johnson & Johnson);
- газова і нафтова галузі (ExxonMobil, Chevron Corporation);
- алюмінієва промисловість (Alcoa);
- хімічна та побутова хімія (DuPont, Procter & Gamble);
- харчова промисловість (Coca-Cola, Kraft Foods);
- аерокосмічна/оборона (Boeing, United Technologies Corporation);
- автомобільна промисловість та комерційний транспорт (General Motors, Caterpillar);
- різноманітна промисловість (3M, General Electric);
- роздрібна торгівля (Wal-Mart);
- роздрібні будівельні матеріали (Home Depot);
- ресторани (McDonald's).

- мовлення, розваги, комунікації та телекомунікація (Verizon Communications, Walt Disney, AT&T)

Склад 30 компаній постійно переглядається у відповідності до зміни їх фінансового стану. Так, за часи існування індексу були компанії, що проіснували у базі 50-80 років і навіть більше, тобто практично всю історію. Це такі, як General Electric, General Motors, American Telephone & Telegraph, DuPont, Eastman Kodak, Procter & Gamble, Texas, Union Carbide, Chevron та ін.

Біржові індекси поділяються на **цінові середні й індекси, зважені по обсягах ринкової капіталізації**.

**Ринкова капіталізація** - визначається як агрегована вартість цінних паперів певного виду, дорівнює добутку ринкової ціни на кількість цінних паперів, які знаходяться у власності інвесторів.

Індекси Dow Jones (США), Nikkei (Німеччина) розраховуються як арифметичні середні.

Індекс Dow Jones розраховується як середня арифметична проста з цін 30 акцій (єдине, що змінилося в розрахунку за 100 років- введення поправочного дільника, що компенсує вплив додаткових випусків, змін номіналу).

**Цінові середні індекси** мають наступну формулу для розрахунку:

$$\frac{\sum_{i=1}^n P_i}{D}$$

де  $P_i$  – показники цін цінних паперів, що входять до бази індексу;

$D$  - дільник, що забезпечує рівність значення індексу на момент початку розрахунку деякій завданій величині (частіше 10 або 100 пунктам).

Найперше значення індексу Dow Jones дорівнювало 40,94, у серпні 1886 р. - 28,48, у 1906 р. - 100, у 1929 р. - пік в 381,17 пунктів, „велика депресія” на початку 1932 р. - 41,22, у 1954 р. – пережитий рівень 1929 р., у 1972 р. - індекс перевищив 1000, у жовтні 1996 р.- 6000, у лютому 1997 р.- 7000, у липні 1997 р.- 8000, на даний час (середина 2012р.) - більше 12000 пунктів.

Жодний аналітик не обмежується одним Dow Jones Index. У тих же США існує ще декілька більш широких індексів: Standard & Poors-500 (розраховується для 500 компаній), NYSE Composite (розраховується для 2500 компаній).

Для більш детального аналізу використовуються різні галузеві індекси. Так, наприклад, сімейство індексів Dow Jones представлено: промисловим - Dow Jones Industrial, транспортним - Dow Jones Transportation Average та ін. Загальним правилом при розрахунку галузевих індексів є те, щоб не спостерігалася ситуація, коли ціни на акції одного емітенту повністю визначають значення індексу. Для цього в галузевий індекс включають як мінімум 15-25 емітентів та обмежують частку найбільшого емітента у кошику індексу.

У Dow Jones Index, на відміну від сучасних складних індексів, не приймаються в розрахунок ні обсяги торгів, ні ринкова капіталізація, а зміна курсів більш дорогих акцій має більший вплив на індекс, ніж менш дорогих.

Журналіст Доу став автором не тільки однойменного індексу, але й власної теорії ринку акцій. Відповідно до теорії Доу рух цін на ринку акцій одночасно відповідає трьом тенденціям:

- 1) надкороткострокові коливання, що викликаються тим або іншим станом ринку в даний конкретний момент і майже не піддаються прогнозуванню;

- 2) середньострокова тенденція – може продовжуватися від 2 тижнів до декількох місяців;
- 3) довгострокова фундаментальна тенденція – продовжується від декількох місяців до декількох років.

При фундаментальному (довгостроковому або короткостроковому) зростаючому тренді спостерігається безліч проміжних значень ціни (ниспадний тренд може порушуватися короткочасними періодами росту). Тобто на основі інформації про проміжні коливання можна зробити висновки про майбутню зміну тенденції.

Якщо при загальній зростаючій тенденції черговий пік виявляється нижче попереднього, і надалі ціна опускається нижче останнього зафіксованого мінімуму – це сигнал зміни поточної тенденції зі зростаючої на ниспадну (рис.7.1):

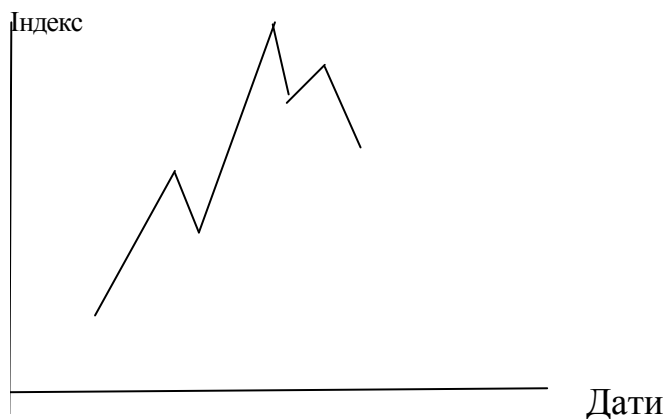


Рисунок 7.1 - Перехід від зростаючої тенденції до ниспадної

У випадку загальної ниспадної тенденції ознаку перелому можна сформулювати так: якщо черговий короткостроковий мінімум ціни виявляється вище попереднього і надалі ціна перевищує останній зафіксований пік – такий розвиток подій є ознакою наближення «ринку биків», тобто зміни тенденції на зростаючу (рис.7.2):

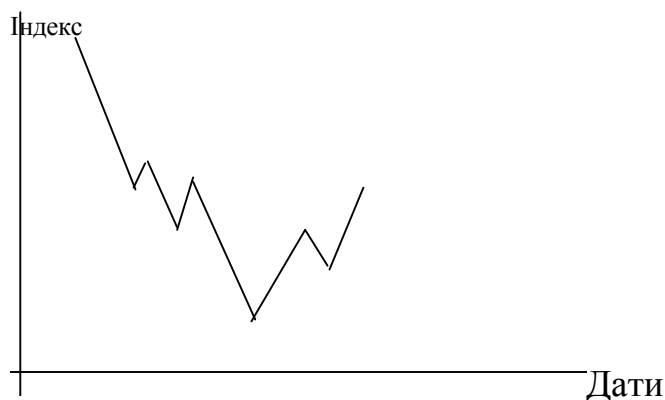


Рисунок 7.2 - Перехід від ниспадної тенденції до зростаючої

Окрім індексу Доу-Джонса в аналізі широко використовують індекси, що побудовані за іншими методологіями, тобто: цінові середні геометричні та індекси, зважені по обсягах ринкової капіталізації. Методологія побудови за обсягами ринкової капіталізації є на даний час найбільш досконалою, а індекси, що виникли в останні 10-20 років, будуються виключно на її основі. Тобто, всі українські біржові індекси є саме такими.

Індекс Financial Times (розраховується на Міжнародній фондовій біржі в Лондоні) розраховується як геометричне середнє.

На наступному прикладі порівнюємо стан ринку, що аналізується за допомогою середніх арифметичних індексів та середніх геометричних.

### Приклад

Умовно на фондовому ринку продаються тільки акції двох емітентів: А і В.

В початковий момент акції емітента А мають ціну 10 од., а емітенту В – 100.

Далі ймовірними є два варіанти подій:

- за першим варіантом – ціна акцій емітента А зростає на 10 од.;
- за другим варіантом – ціна акцій емітента В зростає на 10 од.

Потрібно з'ясувати, при якому варіанті зміни на біржі будуть найбільш суттєвими.

За логікою отримуємо, що в першому випадку маємо більш суттєву зміну, оскільки нова ціна акцій А складає 20 од., тобто зросла вдвічі. При другому варіанті для емітента В маємо зростання на 10% або в 1,1 рази.

	Емітент А	Емітент В
Ціна на акції в початковий момент часу	10	100
Ціна на акції на кінець періоду (I варіант розвитку подій)	20 (10+10)	100
Ціна на акції на кінець періоду (II варіант розвитку подій)	10	110 (100+10)

Якщо провести розрахунки цінового арифметичного індексу, то змін у часі ми не побачимо (значення при обох варіантах – 60 пунктів). І тільки розрахунок середнього геометричного індексу дозволяє відчувати різницю (44,72 - I варіант, 33,17 - II варіант):

### Середній арифметичний індекс:

$$\frac{10 + 100}{2} = 55 \text{ - на початку періоду}$$

$$\frac{20 + 100}{2} = 60 \text{ - на кінець періоду (I варіант)}$$

$$\frac{10 + 110}{2} = 60 \text{ - на кінець періоду (II варіант)}$$

### Середній геометричний індекс:

$$\sqrt{10 \cdot 100} = 31.62 \text{ - на початку періоду}$$

$$\sqrt{20 \cdot 100} = 44.72 \text{ - на кінець періоду (I варіант)}$$

$$\sqrt{10 \cdot 110} = 33.17 \text{ - на кінець періоду (II варіант)}$$

Таким чином, середній геометричний індекс дає більш адекватну оцінку змін цін на фондовому ринку.

Далі розглянемо методологію побудови **індексів, зважених по обсягах ринкової капіталізації**, розрахунок яких здійснюється за формулою:

$$\frac{\sum_{i=1}^n \omega_i P_i}{D},$$

де  $D$  - дільник, що забезпечує рівність значення індексу на момент початку розрахунку деякому заданому розміру (частіше 10 або 100 пунктам),

$P_i$  – ціна  $i$ -ої акції,

$\omega_i$  – вага  $i$ -ої акції, що розраховується як частка даного виду акцій у загальному обсязі всіх цінних паперів, що входять в індекс:

$$\omega_i = \frac{p_i \cdot N_i}{\sum_{i=1}^n p_i \cdot N_i},$$

$N_i$  – кількість  $i$ -их акцій, що знаходяться у володінні інвесторів.

Всі українські фондові індекси є індексами, зваженими за обсягами ринкової капіталізації. Так, наприклад, для індексу Української біржі встановлюється база – „індексний кошик”, який складається з цінних паперів таких емітентів: Алчевський металургійний комбінат, Авдіївський коксохімічний завод, МК Азовсталь, Райффайзен Банк Аваль, Центренерго, Донбасенерго, Єнакієвський металургійний завод, Мотор Січ, Укрнафта, Укрсоцбанк (всього 10).

Індекси найбільших бірж світу побудовані за різною методологією (табл.7.7):

Таблиця 7.7 – Фондові індекси деяких бірж світу

Індекс	Країна	Метод розрахунку
AEX index	Нідерланди	Середній зважений за обсягами капіталізації
ATX	Австрія	Середній зважений за обсягами капіталізації
CAC 40	Франція	Середній зважений за обсягами капіталізації
DAX	Німеччина	Середній зважений за обсягами капіталізації
DJIA	США	Середній арифметичний простий за 30 найбільшими за капіталізацією компаніями
FTSE	Велика Британія	Середній геометричний
Nikkei 225	Японія	Середній простий ціновий
S&P 500	США	Середній зважений за обсягами капіталізації
TOPIX	Японія	Середній зважений за обсягами капіталізації
Індекс ММВБ	Росія	Середній зважений за обсягами капіталізації
RTSI	Росія	Середній зважений за обсягами капіталізації

Майже завжди індекси бірж різних бірж демонструють однакову динаміку, тобто або спостерігається падіння всіх індексів, або одночасне зростання (рис.7.3):



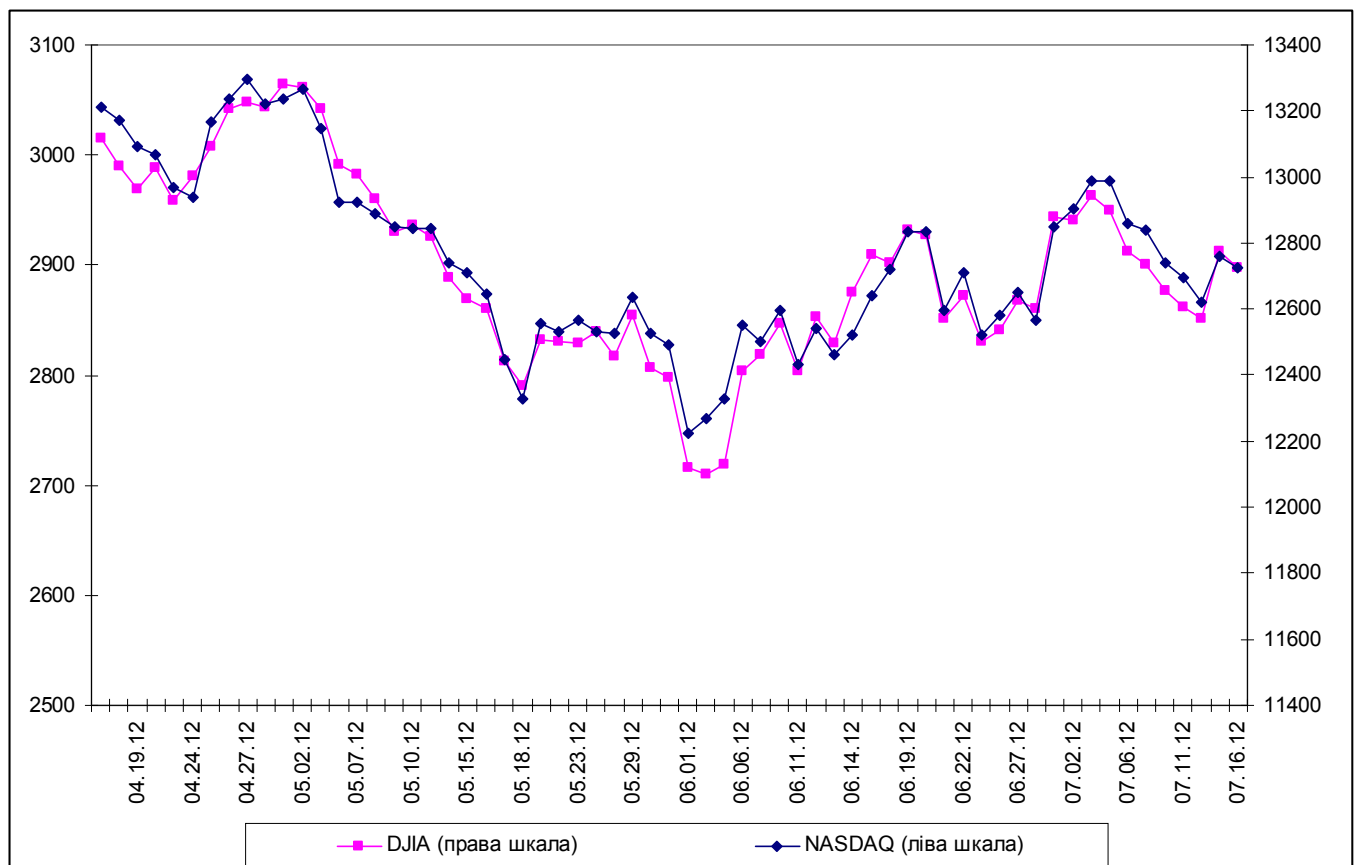


Рисунок 7.3 – Динаміка індексів NASDAQ та DJIA за кілька місяців у 2012 р.

Це ж твердження підкріплюється і для індексів бірж різних країн (табл.7.8), що, наприклад, демонструють дані за випадково обраний день. З таблиці 7.8 видно, що майже всі зазначені біржі відкрилися з ціною вищою в порівнянні з ціною закриття, тобто у зазначений день відбулося одночасне падіння цін на всіх біржах.

Таблиця 7.8 – Окремі фондові індекси станом на 20.06.2012 [13]

Позначення	Назва	Close	Open	High	Low
SSEC	China Shanghai Comp	2 292.877	2 300.405	2 304.458	2 291.541
DJI	Dow Jones 30 Industrials	12 824.39	12 837.10	12 877.18	12 744.92
CAC	France CAC 40	3 126.52	3 126.64	3 131.20	3 100.51
DAX	Germany DAX	6 392.13	6 364.06	6 402.21	6 333.97
NIKKEI	Japan Nikkei 225	8 752.31	8 739.10	8 770.41	8 711.22
NYA	NYSE Comp	7 757.92	7 770.27	7 800.62	7 706.05
NASD	Nasdaq Comp	2 930.45	2 932.96	2 942.28	2 910
AEX	Netherlands AEX General	302.95	302.11	303.29	300.21
PFTS	PFTS stock index	363.31	365.68	365.77	362.19
SPX	SnP 500 Index	1 355.69	1 358.04	1 361.57	1 346.45
MICEX	Індекс ММВБ	1 374.69	1 389.94	1 392.12	1 370.96
RTSI	Індекс РТС	1 332.64	1 350.15	1 355.44	1 330.91

Примітка

Close – ціна закриття; Open – ціна відкриття; High – найвища ціна; Low – найнижча ціна

Дані про показники фондових індексів можна знайти на спеціалізованих сайтах, насамперед, тих бірж, де індекс розраховується.

Інформація про індекс надається аналітикам досить часто: є індекси, які розраховуються раз на годину, а є такі, що розраховуються кожні кілька хвилин. Основна інформація, що подається: Close – ціна закриття; Open – ціна відкриття; High – найвища ціна; Low – найнижча ціна; Change – зміна за період у пунктах або %.

На основі цих даних будують спеціальні графіки, що використовуються для аналізу ситуації на ринку, який прийнято проводити з допомогою фундаментального та технічного аналізів.

**Фундаментальний аналіз** – має на меті прогнозування цін/ринкової вартості компанії на основі показників її діяльності: грошових потоків, чистого прибутку, дивідендів, виручки та ін. Фундаментальний аналіз також спирається на макроекономічні показники (інфляція, ВВП, обсяги виробництва та ін.). Фундаментальний аналіз передбачає проведення значної кількості розрахунків та високу кваліфікацію аналітика.

**Технічний аналіз** – являє собою використання графіків поведінки ринку у минулому для прогнозування цін у майбутньому. Існує багато теорій, що пояснюють як це потрібно робити, напрацьовано багато стандартних ситуацій – так званих фігур: „висхідний” або „низхідний” трикутники, „подвідне дно” або „подвідна вершина”, „клин”, „прапор”, „голова-плечі” та багато ін. Саме на основі типу фігури і проводять прогнозування. Але є і багато критики цього виду аналізу. А саме: вважається, що він є дієвим тільки внаслідок того, що публікація основних його положень і подальше дотримання більшістю учасників ринку і обумовлюють те, що прогнози на його основі справджуються. Також є точки зору найбільших гравців на ринках, таких як Пітер Лінч, Уоррен Баффет, що технічний аналіз не працює. В той же час існує навіть Міжнародна федерація технічного аналізу (*The International Federation of Technical Analysts, IFTA*), що проводить сертифікацію технічних аналітиків та представляє їх інтереси.

В технічному аналізі широко використовуються різні види графіків, а обов’язковими даними для їх побудови є зазначені вище показники: ціни відкриття (open), закриття (close), мінімум (low), максимум (high) і обсяги (volume).

Час на графіках відображають через такі інтервали: тижневий, денний, годинний, 5 – ти хвилинний, тік (за кожним новим значенням котируванням).

Найбільш поширеними є графіки барів та „японські свічки”.

**Графік барів** (Bar chart) – на ньому можуть відобразитися всі чотири цінові показники: open, close, high, low, що дозволяє краще оцінити ситуацію на ринку.

Відмічені на графіку ціни, мають наступне значення: найвищу (high) і найнижчу (low) ціни за період позначають краями прямої лінії; ціну відкриття (open) відзначають коротким відрізком горизонтальної прямої, направленим вліво; ціну закриття (close) відзначають коротким відрізком горизонтальної прямої, направленим вправо. Якщо на барі риска open нижче, а close вище, то це «бичий» бар, інакше – «ведмежий». Недолік цього виду графіку: не відображається динаміка обсягів торгів. Але за допомогою побудови графіку з двома вертикальними осями цього недоліку можна позбавитись (рис.7.4).

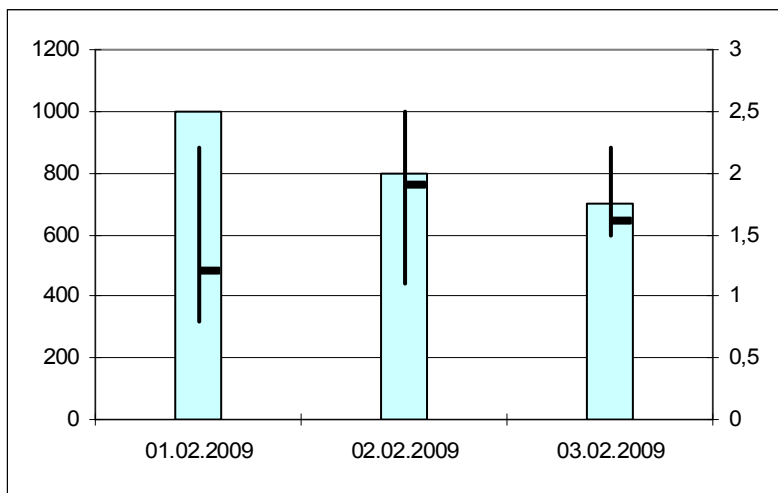


Рисунок 7.4 – Графік барів

**Японські свічки (Candle Stick).** Висота тіла свічки обумовлюється розривом між показниками цін відкриття та закриття. В залежності від того, яка з цих цін вище, колір свічки варіює. Якщо свічка чорна, то позначений нею тренд був «ведмежим», якщо біла - «бичим». Верхня та нижня точки ліній на графіку - відповідно мінімальна та максимальна ціни (рис.7.5).

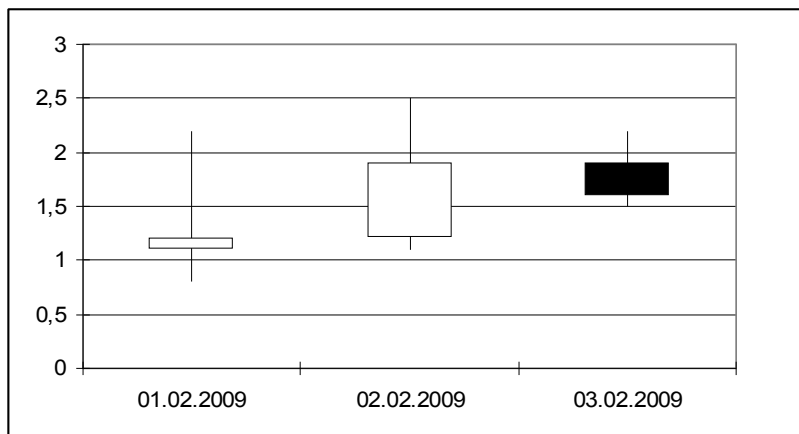


Рисунок 7.5 – Графік японських свічок

### 7.3. *Ризики операцій з цінними паперами. Статистичне вивчення ризику емітента цінних паперів*

Операції з цінними паперами у відповідності до практики, що склалася в різних країнах, можуть мати різну мету.

Спочатку цінні папери розглядалися як документальне обґрунтування права на частку капіталу, що отримують внаслідок первісного розміщення цінних паперів, а потім і на прибуток, який капітал створить у майбутньому.

Але з часом у деяких країнах така мета володіння цінними паперами трансформувалася.

Так, в окремих країнах операції з цінними паперами набули виключно широкого використання, і вони стали інструментом заощаджень, який не має конкуренції ні з боку депозитів в банках, ні інших альтернатив. При цьому варіанті фондовий ринок став виконувати роль «поглиначка» інфляції і одночасно нести системний ризик для економік таких країн.

В інших країнах операції з цінними паперами не набули популярності, і використовувалися тільки окремими представниками бізнесу для перерозподілу власності. Для широких верств населення фондовий ринок у такому випадку не має суттєвого значення.

Так, наприклад, у США більше половини домогосподарств США – учасники фондового ринку, які зробили свій вибір на його користь внаслідок незрівнянно вищої доходності – до 35% при ставках за банківськими депозитами на порядок нижче. Сформувалася ціла індустрія, що допомагала заробляти на операціях з цінними паперами: чисельні аналітики, консультанти, брокери та ін. Але оскільки всі вони працювали на комісійній основі, все це спонукало до надання прогнозів, які заздалегідь замовлялися, а також до надання рекомендацій майже виключно на купівлю цінних паперів, а не на продаж. Основа зростання ринку – формування очікувань інвесторів.

Всі ці факт характеризують значні ризики операцій з цінними паперами.

Для характеристики ризиків операцій з цінними паперами використовують систему показників як на макроекономічному рівні, так і на мікроекономічному.

До макроекономічних показників, що характеризують цей ризик, відносяться:

- показники, що характеризують перегрів ринку (відношення капіталізації ринку до ВВП, до чистого прибутку компаній, до балансової вартості активів та ін.);
- кореляція між динамікою основних фондових індексів та грошовою масою;
- різниця між середньою доходністю операцій на фондовому ринку та ставкою кредиту;
- обсяги деривативних угод в порівнянні з загальними обсягами торгівлі;
- ін.

### **Приклади.**

1. Перед крахом фондового ринку у США у 2000р. капіталізована вартість компаній у 30-35 разів перевищувала їх чистий прибуток, а для ІТ-компаній могла сягати 400 і більше. Ціни на акції у середньому перевищували дивіденди по ним у 90 разів.

2. Обсяги операцій з деривативами в багатьох країнах набули такого розмаху, що можуть нести системний ризик для економік. Спочатку операції з деривативами використовувалися як інструменти хеджування ризиків, але двадцять років тому вони стали використовуватися у спекулятивних цілях і стали джерелом системного ризику для країн. Цьому сприяло кілька чинників: нерідко позиції по деривативним контрактам не відображаються на балансах підприємств, банків, оскільки є потенційними зобов'язаннями / доходом; негарантованість платоспроможності іншої сторони деривативного контракту; у стресових ринкових умовах ризик ринку деривативів зростає експотенційно; застосування деривативу для хеджування часто призводить до прийняття більших ризиків, ніж без цього.

До мікроекономічних показників, що характеризують ризик операцій банків з цінними паперами та дозволяють співвіднести його з доходністю цінних паперів, відносять [8 та ін.]:

- обсяг операцій з цінними паперами (власних та клієнтських);

- значимість власних операцій для банку (в порівнянні з загальними активами);
- нормативи інвестування банків;
- обсяг негативно класифікованих операцій з цінними паперами;
- формування та використання резервів під операції з цінними паперами;
- якість портфелю цінних паперів;
- дохідність цінних паперів (оскільки існує теза, що чим вищою є дохідність цінних паперів, тим вищим є притаманний їм ризик);
- інші показники (див. у табл.7.9).

Таблиця 7.9 - Показники для характеристики операцій банку з цінними паперами

Показники	Перелік показників, послідовність дій. Примітки
<b>Загальний аналіз</b>	
Структура та динаміка портфелю цінних паперів	Емісія, купівля, продаж, зберігання, управління за дорученням, консалтингові послуги, розрахунки за дорученням Структура портфелю цінних паперів: за напрямками вкладень, по емітентах, по видах діяльності емітентів, по регіонах, тощо
Питома вага цінних паперів в загальних активах (або активах, що дають дохід) банку	Порівняльний аналіз та аналіз динаміки
Сформовані резерви по цінних паперах та їх відсоток по відношенню до обсягів операцій	Вивчення абсолютного розміру та динаміки. Проведення порівняльного аналізу
Дохідність активних операцій з цінними паперами	$\frac{\text{Дохід по операціях з цінними паперами}}{\text{Балансова вартість портфеля ЦП невласної емісії}}$ або варіанти показника в знаменнику: загальні доходи, процентні та комісійні доходи
Прибутковість операцій з цінними паперами	$\frac{\text{Прибуток по операціях з цінними паперами}}{\text{Балансова вартість портфеля ЦП невласної емісії}}$
<b>Характеристика інвестиційної діяльності банку</b>	
Нормативи Н11 та Н12	Вивчення дотримання нормативу та у разі недотримання - кількості таких випадків
<b>Оцінка якості цінних паперів</b>	
Коефіцієнт співвідношення ціни акції та доходу від неї	$\frac{\text{Ринкова ціна акції}}{\text{Чистий прибуток на 1 акцію}}$
Коефіцієнт співвідношення ціни та активів за акцією	$\frac{\text{Ринкова ціна акції}}{\text{Балансова сума активів на 1 акцію}}$
Коефіцієнт співвідношення ціни пропозиції та попиту на акції	$\frac{\text{Середня ціна пропозиції за 1 акцію}}{\text{Середня ціна попиту на 1 акцію}}$ (За даними котирування)

Коефіцієнт ліквідності акцій	$\frac{\text{Обсяг продажу акцій на торгах}}{\text{Обсяг купівлі акцій на торгах}}$
<b>Дохідність інвестування</b>	
Доходи від росту курсової вартості	Аналіз величини та динаміки показника
Проценти та дивіденди	Аналіз величини та динаміки показників
Комісійні винагороди від управління портфелями цінних паперів клієнтів	Аналіз величини та динаміки показника, співставлення з відповідними витратами
Доходи від продажу	Вивчення динаміки доходів, порівняння з доходами від інших видів діяльності
<b>Оцінка інвестиційної привабливості фондового ринку</b>	
Фондові індекси	Вивчення динаміки окремого індексу та порівняння з динамікою інших
Котирування	Для акцій: Курс попиту чи пропонуваній курс (bid-найвищий, який пропонує покупець) і курс пропозиції, тобто запиту (ask – мінімальний прийнятний для продавця). Котирування у ПФТС, ПЕРСПЕКТИВА, УБ, КМФБ, УМФБ, ФБ, ПФБ, ССФБ, ІННЕКС, УМВБ
Коефіцієнт ліквідності	$\frac{\text{Обсяг пропозиції на торгах}}{\text{Реальний обсяг продажу}}$
Коефіцієнт обігу акцій	$\frac{\text{Реальний обсяг продажу акцій емітента}}{\text{Капіталізована вартість акцій емітента}}$
Інші показники	Розрахунок коефіцієнту співвідношення між ціною пропозиції та попитом на акцію та ін.
<b>Показники діяльності банку як професійного учасника фондового ринку</b>	
Показники діяльності зберігача цінних паперів	Тарифи на послуги зберігача цінних паперів та відповідні доходи; показники облікових операцій, проведених зберігачем цінних паперів (за видами); показники адміністративних та інформаційних операцій; дані щодо розподілу випусків цінних паперів за депонентами; перелік випусків цінних паперів, які обслуговуються зберігачем цінних паперів; показники накладення санкцій за порушення
Показники діяльності реєстратора цінних паперів	Кількість відокремлених підрозділів, що підпорядковані реєстратору, які здійснюють ведення реєстру; дані про укладені з емітентами договори про ведення реєстрів власників іменних цінних паперів; кількість особових рахунків в цінних паперах, доходи від діяльності реєстратора та ін.
Показники діяльності торговця ЦП	Доходи (за видами) від торгівлі ЦП; обороти, кількість укладених договорів та ін.

Ризики операцій з цінними паперами вивчають аналітики, наглядовці, зовнішні та внутрішні аудитори банку, внутрішні контролери та ін.

Традиційно для зменшення ризиків активних операцій з цінними паперами банки формують відповідні резерви. Резерви формують під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж та до погашення, а також під зменшення корисності інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, що утримуються з метою продажу (табл.7.10).

Таблиця 7.10 –Цінні папери в активах балансів банків України, тис.грн.

	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Торгові цінні папери	2 791 599	7 623 980	11 687 553

Цінні папери в портфелі банку на продаж	27 705 190	61 969 187	65 703 245
Резерви під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж	-1 749 054	-1 809 126	-1 712 985
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	6,3	2,9	2,6
Цінні папери в портфелі банку до погашення	8 078 702	14 109 216	9 748 496
Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення	-198 944	-191 633	-175 146
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	2,5	1,4	1,8
Інвестиції в асоційовані й дочірні компанії	1 284 977	1 576 749	1 931 729
Резерви під зменшення корисності інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, що утримуються з метою продажу	0	-1660	-307
<i>Резерви у відсотках до активу</i>	0	0,1	0,0

Загальні вимоги до формування резервів за цінними паперами встановлюються нормативними актами Національного банку [1,4 та ін.]. Так, до 31.12.2012 резерви формувалися у відповідності до «Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами», затв. Постановою Правління Національного банку України від 02.02.2007 N 31, а після цієї дати - у відповідності до «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [4].

Банк формує резерви за цінними паперами залежно від:

- їх класифікації до відповідного портфеля,
- виду цінних паперів (боргові цінні папери, акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком),
- їх оцінки (за справедливою вартістю, за собівартістю або за амортизованою собівартістю).

Джерела інформації для оцінки ризику за цінними паперами: фінансовий стан емітента, поточна вартість цінних паперів, грошових потоків і доходів за цінними паперами, а також уся наявна в банку інформація про обіг відповідних цінних паперів на фондовому ринку (оприлюднені котирування цінних паперів, які внесено до біржового реєстру фондових бірж, дані щодо перебування цінного папера в біржовому реєстрі).

Джерела інформації щодо фінансового стану емітента: його установчі документи, фінансова, податкова та статистична звітність, інша інформація, що може свідчити про наявність ризику цінного папера.

Банк визначає клас емітента цінних паперів (від А до Г) за результатами оцінки його фінансового стану з урахуванням таких додаткових характеристик: строк існування емітента; наявність негативного/позитивного аудиторського висновку або відсутність аудиторського висновку; прибутковість діяльності протягом останніх трьох років; розмір власного капіталу; відсутність/наявність фактів несплати чи несвоєчасної сплати нарахованих процентів за борговими зобов'язаннями та користування кредитами.

Визначення класу емітента - юридичної особи (крім банку) відбувається за табл. з Положення [4]. Так, класу боржника - юридичної особи 1-2 (+ додаткові характеристики) відповідає клас емітента А; для 3-5 (+ додаткові характеристики) – клас Б; для 6-7 (+ додаткові характеристики) – клас В; для 8-9 (+ додаткові характеристики) – клас Г.

Банк визначає показник ризику цінного папера відповідно до класу емітента згідно з таблицею 7.11.

Таблиця 7.11 - Визначення показника ризику цінного папера

Клас емітента	Категорія якості цінного папера	Значення показника ризику цінного папера
А (найвищий) незалежно від періодичності виплати доходу	I - найвища	0
Б + виплата доходу не рідше одного разу на квартал	II	0,01 - 0,20
Б + виплата доходу рідше одного разу на квартал	III	0,21 - 0,50
В незалежно від періодичності виплати доходу	IV	0,51 - 0,99
Г (найнижчий) незалежно від періодичності виплати доходу	V - найнижча	1

Якщо банк за даними оприлюднених котирувань цінних паперів, унесених до біржового реєстру, може визначити їх справедливую вартість, то він формує резерв на суму накопиченої уцінки за цими цінними паперами на дату розрахунку резерву.

Якщо ж справедлива вартість цінного папера не може бути визначена, але за яким є ризик цінного папера, то резерв формується на суму перевищення балансової вартості такого цінного папера (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим цінним папером, зваженою на показник безризиковості цінного папера, за такою формулою:

$$P_{цп} = BV_{цп} - TV_{цп},$$

де  $P_{цп}$  - сума резерву за цінним папером;

$BV_{цп}$  - визначена балансова вартість цінного папера, без урахування суми раніше сформованого резерву;

$TV_{цп}$  - визначена банком теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цінним папером. Грошові потоки оцінюються з урахуванням показника ризику цінного папера.

Банк не формує резерв за цінним папером у разі відсутності ризику такого цінного папера (значення показника ризику цінного папера - 0,0).

Особливі вимоги формування резерву встановлюються за операціями банку з векселями, у разі отримання рейтингу від рейтингового агентства (компанії) та в деяких ін. випадках.

Для зниження, а також контролю ризику за операціями з цінними паперами, окрім вимог щодо формування банками резервів, Національний банк встановлює економічні нормативи. Так, у [2] з метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного із здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, встановлені *нормативи інвестування Н11 та Н12*.

До коштів, що інвестуються, включаються:

акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж, що випущені установою;

вкладення в асоційовані та дочірні установи.



**Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)** – це співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до регулятивного капіталу банку. Н11 не має перевищувати 15%.

**Норматив загальної суми інвестування (Н12)** – це співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до регулятивного капіталу банку. Н12 не має перевищувати 60%.

В цілому по банківському сектору фактичне значення нормативів Н11 та Н12 далеко від граничних значень (рис.7.6):

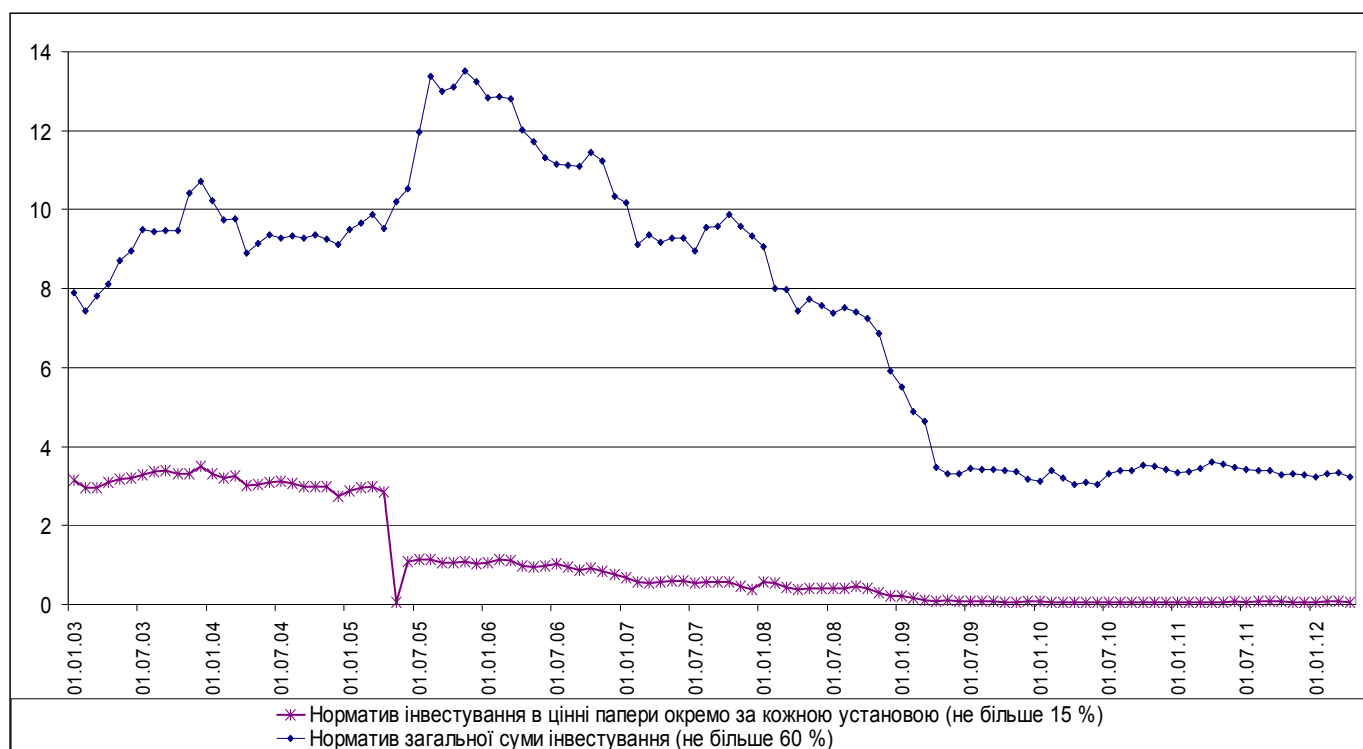


Рисунок 7.6 - Дотримання банками України економічних нормативів Н11 та Н12 за період з 01.01.2003 по 01.04.2012, %

Важливим для зниження інвестицій в цінні папери є наявність прозорості та об'єктивної інформації про фінансовий стан та діяльність емітента та його цінні папери. В цьому допомагає величезний масив інформації, що розміщується та регулярно оновлюється НКЦПФР, і знаходиться за адресою: <http://smida.gov.ua/>.

Державна установа "Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України", що інформаційно наповнює зазначену веб-сторінку, є Уповноваженою особою з розкриття інформації емітентів цінних паперів в Загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР про ринок цінних паперів. На веб-сторінці міститься інформація про емітентів, випуск ними цінних паперів, про власників істотної участі (тобто більше 10%) та про корпоративне управління емітентів, про заходи впливу до емітентів з боку НКЦПФР.

Важливе значення при оцінці ризику операції з цінними паперами певного емітента має вивчення власників підприємства, розподілу часток їх впливу на найважливіші для цього підприємства рішення. Не завжди структура власності є прозорою, відомо багато випадків, коли реальні власники володіють підприємством через низку іноді підставних осіб та фірм. Тому інформація з веб-сторінки

<http://smida.gov.ua/> є виключно корисною для цілей виявлення реальних власників та їх впливу [10].

В світовій практиці є роками апробована можливість – вивчення рейтингу емітента та цінного паперу за допомогою інформації, що надається спеціалізованими рейтинговими агенціями. Про рейтинг емітента було вже згадано у темі 4 посібника. А рейтинг цінних паперів - система умовних показників оцінки цінних паперів за ступенем їх надійності.

Для проведення рейтингової оцінки вітчизняні рейтингові агенції використовують Національну рейтингову шкалу, затверджену постановою Кабінету Міністрів України №665 від 26.04.2007 (табл.7.12). Рейтинги поділяються довго- і короткострокові, інвестиційного і спекулятивного рівня та з додатковими позначеннями щодо прогнозу (стабільний, позитивний, негативний, в розвитку) та можливих відкликання чи призупинення рейтингу.

Таблиця 7.12 – Довго- та короткострокові кредитні рейтинги за Національною рейтинговою шкалою

1.Довгострокові кредитні рейтинги	
Рейтинг позичальника інвестиційного рівня	
uaAAA	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaAAA характеризуються найвищою кредитоспроможністю у порівнянні з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами
uaAA	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaAA характеризуються дуже високою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами
uaA	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaA характеризується високою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Рівень кредитоспроможності чутливий до несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
uaBBB	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaBBB характеризується достатньою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Рівень кредитоспроможності залежить від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
Рейтинг позичальника спекулятивного рівня	
uaBB	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaBB характеризуються кредитоспроможністю, нижче за достатню порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Висока залежність рівня кредитоспроможності від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
uaB	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaB характеризуються низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Дуже висока залежність рівня кредитоспроможності від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
uaCCC	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaCCC характеризується дуже низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Потенційна вірогідність дефолту
uaCC	Позичальник або окремий борговий інструмент з рейтингом uaCC характеризуються високою вірогідністю дефолту
uaC	Очікується дефолт за борговими зобов'язаннями позичальника
uaD	Дефолт. Виплати відсотків і основної суми за борговими зобов'язаннями позичальника припинені без досягнення згоди кредиторів щодо реструктуризації заборгованості до настання строку платежу
2.Короткострокові кредитні рейтинги	

Рейтинг позичальника інвестиційного рівня	
uaK1	Позичальник або окремих борговий інструмент характеризується найвищою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника дає змогу запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaK2	Позичальник або окремих борговий інструмент характеризується високою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника достатньо високий для того, щоб запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaK3	Позичальник або окремих борговий інструмент характеризується достатньою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника задовільний для того, щоб запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
Рейтинг позичальника спекулятивного рівня	
uaK4	Позичальник або окремих борговий інструмент характеризується низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника недостатній для того, щоб запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaK5	Позичальник або окремих борговий інструмент характеризується дуже низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника не дає змоги запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaKD	Позичальник оголосив дефолт за борговими зобов'язаннями

#### Додаткові позначення

Позначення	Трактування
ua	Рейтинги, отримані відповідно до Національної рейтингової шкали
+/-	Проміжні категорії рейтингу по відношенню до основних категорій
відкликаний	Рейтинг, відкликаний у зв'язку з тим, що позичальник не надає необхідної інформації для оновлення рейтингу або з інших причин
призупинений	Рейтинг, що може бути відкликаний (як проміжний етап перед його можливим відкликанням) у зв'язку з тим, що позичальник не надає необхідної інформації для оновлення рейтингу або з інших причин
(рі)	Рейтинги, визначені на підставі використання лише публічної інформації
Відповідно до розпорядження КМУ від 1 квітня 2004 р. N 208-р "Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання": - Прогноз кредитного рейтингу є коментарем стосовно переважних тенденцій, які впливають на кредитний рейтинг, з точки зору його можливої (але не обов'язкової) зміни в подальшому. Види прогнозів для кредитних рейтингів	
Вид прогнозу	Трактування
стабільний	«Стабільний» прогноз означає, що зміни кредитного рейтингу малоімовірні
позитивний	«Позитивний» прогноз вказує на можливе підвищення кредитного рейтингу за збереження позитивних тенденцій та нівелювання поточних ризиків
негативний	«Негативний» прогноз вказує на можливе пониження кредитного рейтингу за збереження негативних тенденцій та реалізації поточних ризиків
в розвитку	Прогноз «в розвитку» вказує на підвищену вірогідність зміни кредитного рейтингу, за можливості реалізації як позитивних так і негативних тенденцій та поточних ризиків

#### 7.4 Дилема «ризик-дохідність» цінних паперів

В основі визначення показників дохідності цінного паперу лежать два чинники: можливість отримати дивіденди, проценти з цінного папера та можливість реалізувати його за ціною вищою, ніж ціна купівлі (тобто курсова різниця).

Про середню на певному ринку дохідність можна судити через зростання показників певних індексів на біржах.

На практиці перед інвестором завжди стоїть питання: які конкретно цінні папери обрати до свого портфеля і в якій пропорції. Суть проблеми в тому, що вищій дохідності притаманний вищий ризик. І, обираючи найбільш дохідні цінні папери до свого портфеля, інвестор ризикує залишитися взагалі без грошей.

Питаннями вивчення кількісного розміру ризику цінних паперів та вибору оптимального їх портфеля приділялося багато уваги в працях багатьох науковців. Але найбільший внесок було здійснено Г.Марковіцем.

Американський економіст Гаррі Марковіц в працях «Вибір портфеля» (Portfolio Selection, 1952) та "Вибір портфеля: ефективна диверсифікація інвестицій" (Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments, 1959) показав, як шляхом проведення розрахунків можна підійти до обґрунтованого розв'язання дилеми «ризик-дохідність». У 1990р. Марковіц став лауреатом Нобелівської премії саме за розробку теорії і практики оптимізації портфеля цінних паперів. Сутність підходу полягає в тому, що мінімізується відхилення майбутньої дохідності портфеля від очікуваної.

Досягти одночасно і мінімального ризику портфеля цінних паперів, і максимальної його дохідності неможливо. Тому за допомогою спеціального програмного забезпечення знаходять певний оптимум співвідношення між ризиком та дохідністю, обмежуючи ризик верхню межею, а дохідність – нижньою.

Формула для визначення стандартного відхилення портфеля базується на стандартних відхиленнях активів, що включені у портфель, та кореляції між ними. Найбільш загальний вигляд формули наведений у праці «Portfolio Selection». Для спрощення розрахунків існує й інша модифікована формула на випадок, якщо портфель складається з двох цінних паперів:

$$\sigma_d^2 = \check{O}_1^2 \cdot \sigma_1^2 + \check{O}_2^2 \cdot \sigma_2^2 + 2 \cdot (\check{O}_1 \cdot \check{O}_2 \cdot r_{12} \cdot \sigma_1 \cdot \sigma_2),$$

де  $\sigma_d^2, \sigma_1^2, \sigma_2^2$  – дисперсії дохідності портфеля, першого та другого цінного паперу відповідно;

$\check{O}_1 \cdot \check{O}_2$  - частки вкладень у перший та другий цінний папір у портфелі;

$r_{12}$  - кореляція між паперами з портфелю.

### Приклад

Маємо такі дані показників дохідності за цінними паперами А та В у початковий момент часу, %:

	А	В
Період 1	10	16
Період 2	12	15
Період 3	14	17

Інвестор має у своєму розпорядженні 1000 грн., які розподіляє між вкладеннями у два види цінних паперів у рівній пропорції: 500 грн. і 500 грн.

Яким повинен бути оптимальний портфель інвестора з позиції найкращого співвідношення «ризик-дохідність»?

Додаткові умови: для того, щоб портфель містив саме два цінних папери (а не один!) введемо обмеження, що мінімальна участь кожного паперу 10%.

### Розв'язання

Проміжні розрахунки наведемо у таблиці:

	А	В	За портфелем
Період 1	10	16	х
Період 2	12	15	х
Період 3	14	17	х
Розрахунки:			
Середня дохідність (за формулою середньої арифметичної за три періоди), %	12	16	14
Частка вкладень у цінний папір	0,5	0,5	1

Для подальших розрахунків скористаємось пакетами Microsoft Excel.

За допомогою пакету «Кореляція» отримуємо коефіцієнт кореляції 0,5.

За допомогою функції ДИСПР знаходимо  $\sigma_1^2 = 2,667$ , а  $\sigma_2^2 = 0,667$ .

Стандартні відхилення складають  $\sigma_1 = 1,633$ , а  $\sigma_2 = 0,816$ .

$$\sigma_d^2 = 0,5^2 \cdot 2,667 + 0,5^2 \cdot 0,667 + 2 \cdot (0,5 \cdot 0,5 \cdot 0,5 \cdot 1,633 \cdot 0,816) = 1,1667$$

Обмежимо ризик портфеля мінімальним його значенням, а дохідність повинна становити 14,5%, тобто вище, ніж у початковий момент.

В якості цільової функції у пакеті «Пошук рішення» обираємо комірку, в формулі якій завчасно запишемо взаємозв'язок вхідних даних задачі з метою отримання значення дисперсії портфеля. Встановимо цільове значення ризику портфеля – «мінімальне значення».

При пошуку рішення буде змінюватися вміст тих двох комірок, де завчасно задамо початкові значення часток вкладень у цінні папери А та В, а обмеженнями моделі будуть наступні:

- частка вкладень у папір А + частка вкладень у папір В = 1, або інакше частка вкладень у папір А = 1 - частка вкладень у папір В;
- вкладення у кожний вид цінного папера повинні бути не менше, ніж 0,1 (тобто 10% загального обсягу);
- дохідність портфеля повинна бути 14,5%.

Після використання пакету «Пошук рішення» отримуємо наступний результат:

- дохідність портфеля у 14,5% досягнута;
- частка вкладень у папір А складає 0,375, а у папір В – 0,625;
- ризик портфелю характеризується  $\sigma_d^2 = 0,948$ .

Перевіримо отримані результати:

$$\sigma_d^2 = 0,375^2 \cdot 2,667 + 0,625^2 \cdot 0,667 + 2 \cdot (0,375 \cdot 0,625 \cdot 0,5 \cdot 1,633 \cdot 0,816) = 0,948$$

Таким чином, при розподілі часток вкладень між А та В у співвідношенні 375 грн. та 625 грн. відповідно маємо дохідність портфеля 14,5%, і ризик, що менший, ніж побажання інвестора.

З часу написання Г.Марковіцем своїх ключових праць відбулося багато, іноді суперечливих, подій. З'явилися навіть нові теорії, що змінили сприйняття ризику. Найбільш цікавою серед них є теорія «Чорного Лебедя» Насіма Талеба (2006).

Математик та гравець на біржі Н.Талеб на початку своєї кар'єри зацікавився похідними фінансовими інструментами, на чому і заробив свій початковий капітал. Він купував опціони, які б принесли прибуток тільки у випадку виключно малоймовірних подій, і коливання ринку восени 1987р. приносили йому прибуток.

Основою теорії «Чорного Лебедя» Н.Талеба є теза про те, що вчені, фінансисти та ін. недооцінюють вплив випадковості, а іноді більша частина варіативності процесу ґрунтується на виключно малоймовірних подіях, які мають наслідки величезних масштабів. Існує багато критиків теорії Талеба, але зараз ніхто не зможе заперечити, що є такі події, яких виходячи з практики минулого ніхто не очікував і не міг очікувати, але вони нанесли збитки мегамасштабів – «Чорні Лебеді». До речі, назва теорії взята з життя: до відкриття Австралії, де жили чорні лебеді, в старому світі ніхто навіть не уявляв, що таке диво природи може існувати, оскільки всі відомі до того часу лебеді були білими. Цінність теорії «Чорного Лебедя» полягає не в тому, що вона вчить прогнозуванню малоймовірних подій (вона цього не може), а в тому, що «Чорні Лебеді» непередбачувані, але потрібно пристосовуватися до їх існування, вживаючи певні заходи/дії в їх очікуванні.

### ***7.5 Статистична звітність банку з операцій з цінними паперами***

Основними формами статистичної звітності банків щодо операцій з цінними паперами є [6]:

- форма №391 «Звіт про стан портфеля цінних паперів (за класифікаціями контрагентів і рахунків) – місячна,
- форма №611 «Звіт про дотримання економічних нормативів» - місячна,
- форма №691 «Звіт про операції банків з цінними паперами та сформовані під них резерви» - місячна.

Для заповнення форм статистичної звітності про цінні папери, емітовані резидентами та нерезидентами, потрібні дані балансів і аналітичного обліку банків з урахуванням параметрів резидентності, інституційних секторів економіки, коду валюти, початкових строків погашення та параметра аналітичного обліку.

*Параметр аналітичного обліку* визначає розподіл рахунків з обліку неамортизованої премії та дисконту, переоцінки вартості цінних паперів, нарахованих доходів за цінними паперами в портфелі банку в частині основних сум відповідних видів цінних паперів.

*Параметр строків погашення* має такі значення:

- на вимогу;
- до 365 (366) днів [у тому числі овернайт (на 1 день), від 2 до 7 днів, від 8 до 21 дня, від 22 до 31 дня, від 32 до 92 днів, від 93 до 183 днів, від 184 до 274 днів, від 275 днів до 365(366) днів];
- від 366 (367) до 2 років [у тому числі від 366 (367) до 548 (549) днів, від 549 (550) до 2 років];
- більше 2 до 3 років;
- більше 3 до 5 років;

- більше 5 до 10 років;
- понад 10 років.

Для заповнення форм звітності про операції з цінними паперами банк у певних випадках повинен визнавати процентні доходи, у тому числі у вигляді амортизації дисконту (премії) із застосуванням принципу нарахування та методу ефективної ставки відсотка.

Наприклад, банк визнає процентні доходи за борговими цінними паперами в сумі, що є добутком амортизованої собівартості та первісної ефективної ставки відсотка відповідного цінного папера, у тому числі і за цінними паперами, за якими визнавалося зменшення корисності. Метод ефективної ставки відсотка є відносно новим для банків України і його впровадження обумовлено переходом на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Так, Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» встановлює, що метод ефективної ставки відсотка – це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходу чи витрат від відсотків на відповідний період.

*Ефективна ставка відсотка* - це ставка, яка точно дисконтує попередньо оцінені майбутні платежі або надходження грошових коштів протягом очікуваного строку дії фінансового інструмента та, якщо доцільно, протягом коротшого періоду до чистої балансової вартості фінансового активу чи фінансового зобов'язання. Вважається, що грошові потоки можна достовірно оцінити.

За допомогою програмного забезпечення відбувається розрахунок ефективної ставки відсотка, а потім - і майбутніх доходів.

Формула для обчислення ефективної ставки відсотка:

$$\sum_{i=0}^n \frac{ГП_i}{(1 + I_{ef})^{t_i}} = 0$$

де  $ГП_i$  – грошові потоки за період  $t_i$ ;

$I_{ef}$  – ефективна ставка відсотка за період, яка знаходиться ітераційним методом розрахунків і є результатом розв'язання наведеного рівняння n-го степеня;

$i$  – порядковий номер періоду;

$t_i$  – тривалість періоду, для якого оцінюють грошовий потік (від дня, місяця і до року);

$n$  – кількість грошових потоків, починаючи з нульового.

Розв'язання рівняння проводять, наприклад, за допомогою Microsoft Excel, попередньо побудувавши грошові потоки за наступними правилами: грошові потоки, що сплачує банк (наприклад, при купівлі цінного паперу) включають зі знаком “-”, а грошові потоки, які банк отримуватиме - зі знаком “+”; грошові потоки повинні бути обов'язково обох знаків; визначають нульовий грошовий потік  $ГП_0$ , який відповідає потоку у момент визнання фінансового інструмента на балансі.

Існують і форми звітності банків, що надаються до НКЦПФР (у відповідності до дозволених ліцензією видів діяльності). Ці форми передбачають надання інформації, яка розміщується на веб-сторінці <http://smida.gov.ua/>: ідентифікаційні



реквізити, місцезнаходження емітента; інформація про одержані ліцензії (дозволи) на окремі види діяльності; інформація про засновників та/або учасників емітента та кількість і вартість акцій (розміру часток, паїв); інформація щодо освіти та стажу роботи посадових осіб емітента; інформація про осіб, що володіють 10 відсотків та більше акцій емітента; інформація про дивіденди; інформація про юридичних осіб, послугами яких користується емітент; інформація про випуски акцій емітента; інформація про стан корпоративного управління; звіт про корпоративне управління; річна фінансова звітність, складена за національними стандартами та відповідно до МСФЗ.

### **Контрольні питання для перевірки знань**

1. Охарактеризуйте сутність і види операцій банку з цінними паперами. Наведіть класифікацію цінних паперів.
2. Які показники діяльності фондових бірж Вам відомі?
3. Яка мета та порядок статистичного вивчення ризику емітента цінних паперів?
4. Наведіть показники оцінки доходності акцій.
5. Статистична звітність банку з операцій з цінними паперами: форми, періодичність.

### **Тестові завдання до теми 7**

1. Банк формує резерв за цінними паперами, справедлива вартість яких визначається банком за даними оприлюднених котирувань цінних паперів, унесених до біржового реєстру, та за якими є ризик цінного папера:

А) на суму накопиченої уцінки за цими цінними паперами на дату розрахунку резерву, якщо така уцінка спричинена ризиком;

Б) на суму перевищення балансової вартості такого цінного папера (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим цінним папером, зваженою на показник безризиковості цінного папера, за відповідною формулою;

В) на суму перевищення балансової вартості цінного папера над сумою очікуваного відшкодування з урахуванням поточної ринкової ставки доходності та ризику цінного папера;

Г) на суму оцінених величин майбутніх грошових потоків за цінним папером, зважених на показник безризиковості цінного паперу та дисконтованих на відповідну за строком поточну ринкову ставку доходності, і розраховується за відповідною формулою;

Д) банк не формує резерв за такими цінними паперами.

2. Банк формує резерви за цінними паперами, які обліковуються банком за балансовими рахунками таких груп:

А) боргові цінні папери, емітовані НБУ, у портфелі банку на продаж та у портфелі до погашення;

Б) боргові цінні папери, що рефінансуються НБУ, у портфелі банку на продаж та у портфелі до погашення;

В) акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж;

Г) інвестиції в дочірні та асоційовані компанії, що утримуються з метою продажу;



Д) боргові цінні папери в портфелі банку до погашення та на продаж.

**3.** Побудова біржових графіків та їх аналіз – це :

А) основа та зміст фундаментального аналізу;

Б) основа та зміст технічного аналізу.

**4.** Основні види біржових графіків - це:

А) графік тіків, графік барів, графік «японських свічок»;

Б) графіки динаміки, структури, порівняння;

В) «голова-плечі», «подвійна вершина», «потрійна вершина», «подвійне дно» та ін.

**5.** Показник ризику цінного папера для формування резерву може визначатися банком:

А) як один з можливих його варіантів: А (найвищий), Б, В, Г (найнижчий);

Б) як один з можливих його варіантів: А, Б, В, Г, Д (найнижчий) ;

В) від 0 до 1;

Г) як один з можливих його варіантів: інвестиційний, спекулятивний, дефолт;

Д) як один з можливих його варіантів: I (найвищий), II, III, IV, V (найнижчий);

Е) від AAA до D;

Ж) від uaAAA до uaD або (uaK1 до uaKD);

З) позитивний, стабільний, негативний чи в розвитку.

**6.** Рівень лістингу залежить від:

А) величини чистого доходу емітента, вартості активів емітента, витрат емітента, розміру випуску цінних паперів;

Б) кількості власників та номіналу цінних паперів;

В) показників дохідності цінних паперів;

Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**7.** Чи може бути коректним формування резерву під операції банків з цінними паперами в обсязі 101% портфелю?

А) так, якщо резерв формується під операції з цінними паперами з торгового портфелю;

Б) так, якщо резерв формується під операції з цінними паперами з портфеля на продаж або до погашення;

В) так, якщо резерв формується під операції з інвестиціями в асоційовані та дочірні компанії;

Г) ні.

**8.** За методологією побудови:

А) ПФТС є ціновим середнім індексом, а Dow Jones Index є індекс, зважений по обсягах ринкової капіталізації;

Б) ПФТС та Dow Jones Index є індекси, зважені по обсягах ринкової капіталізації;

В) правильною є така відповідь: \_\_\_\_\_.

**9.** Джерелами інформації щодо обігу відповідного цінного папера на фондовому ринку при розрахунку резерву можуть бути:

- А) оприлюднені котирування цінних паперів, які внесено до біржового реєстру фондових бірж, дані щодо перебування цінного папера в біржовому реєстрі;  
 Б) показники обсягів продажу цінного паперу на фондовому ринку за певний проміжок часу (наприклад, місяць або тиждень);  
 В) п.А та п.Б разом.

**10.** Визначення показника ризику цінного папера здійснюється банком за результатами:

- А) комплексного аналізу фінансового стану емітента;  
 Б) комплексного аналізу фінансового стану емітента, виду цінного папера та його поточної вартості;  
 В) комплексного аналізу фінансового стану емітента, виду цінного папера та його поточної вартості, а також усієї наявної в банку достовірної інформації про обіг відповідних цінних паперів на фондовому ринку.

## Задачі

### Задача 1

Портфель інвестора складається з двох цінних паперів А та В з однаковою часткою участі. Показники прибутковості цінних паперів наведено у таблиці. Заповнити таблицю.

	А	В	Портфельні показники
Прибутковість, %			
Період 1	11	15	х
Період 2	15	16	х
Період 3	13	17	х
Період 4	14	16	
Середня прибутковість, %			
Частка цінного паперу	0.5	0.5	1

Визначити частку кожного паперу у портфелі інвестора за умов, що загальна вартість портфелю не змінюється,

а також:

- 1) потрібно досягти мінімального ризику при доходності портфеля 15%;
- 2) потрібно досягти мінімального ризику при доходності портфеля  $\geq 15\%$  та обмеженнях на мінімальну участь кожного цінного паперу у 10% вартості;
- 3) чи можливо знизити рівень ризику в 2 рази в порівнянні з базовим? Якщо так, то яка буде при цьому доходність портфеля?

### Задача 2

Побудувати статистичні графіки барів та «японських свічок» за наступними даними про торгівлю іменними простими акціями Алчевського металургійного комбінату (ALMK):

Дата	Ціна, грн.				Обсяг торгів, грн.
	макс.	мін.	відкриття	закриття	
22.06.2012	0,0537	0,0515	0,0515	0,0529	1 254 980,40
21.06.2012	0,0564	0,0519	0,0524	0,0534	1 852 120,20
20.06.2012	0,0552	0,0503	0,0510	0,0533	994 400,60

19.06.2012	0,0523	0,0495	0,0522	0,0515	706 060,40
18.06.2012	0,0558	0,0510	0,0548	0,0517	1 847 150,50
15.06.2012	0,0548	0,0523	0,0531	0,0530	1 008 759,60
14.06.2012	0,0530	0,0501	0,0515	0,0525	923 320,00
13.06.2012	0,0547	0,0510	0,0538	0,0520	1 344 435,80
12.06.2012	0,0557	0,0506	0,0509	0,0535	2 520 206,00
11.06.2012	0,0539	0,0495	0,0515	0,0511	2 620 238,10
08.06.2012	0,0515	0,0364	0,0451	0,0483	1 717 630,60
07.06.2012	0,0534	0,0461	0,0524	0,0475	980 257,50
06.06.2012	0,0529	0,0480	0,0520	0,0503	677 707,60
05.06.2012	0,0542	0,0520	0,0536	0,0525	952 701,00
01.06.2012	0,0591	0,0544	0,0591	0,0547	1 944 214,30

### Задача 3

Цінний папір купили за 500 грн. Вважається, що через 5 років ціна продажу може скласти 680 грн. Розрахувати ефективну ставку відсотка, суму щорічної амортизації дисконту, якщо за цінним папером сплачується 6% річних (від ціни купівлі).

### Список використаних джерел

#### Нормативні

1. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, затв. Постановою Правління НБУ від 03.10.2005 N 358. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ N 368 від 28.08.2001. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
3. Концепція створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання, схвалена розпорядженням КМУ від 1 квітня 2004 р. N 208-р. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
4. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затв. Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
5. Положення про функціонування фондових бірж, затв. Рішенням ДКЦПФР від 19.12.2006 N 1542. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
6. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
7. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006р. N3480-IV. – Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).

#### Використані та рекомендовані

8. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексєєнко, І.М.Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005.
9. Загальний огляд фондового ринку України за 2011 рік. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=103487>.
10. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/>.
11. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/>.
12. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.stockmarket.gov.ua/>.
13. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://quote.rbc.ru/exchanges/demo/index.0/daily?date=20120620>.

## Тема 8. Статистичне вивчення фінансової стійкості банку

### Питання

- 8.1. *Поняття фінансової стійкості банку*
- 8.2. *Поняття ліквідності балансу банку та завдання її статистичного вивчення*
- 8.3. *Макроекономічні показники ліквідності*
- 8.4. *Економіко-статистичне оцінювання ліквідності балансу банку*
- 8.5. *Поняття капіталу і платоспроможності банку та завдання його статистичного вивчення*
- 8.6. *Показники капіталу та платоспроможності банків. Аналіз виконання нормативів капіталу*
- 8.7. *Визначення узагальнюючої оцінки фінансового стану банку за системою "CAMELS"*

### 8.1 Поняття фінансової стійкості банку

Існує багато різних підходів до визначення фінансової стійкості банку, але єдиного загальноприйнятого не сформовано. В цілому, основними є такі погляди:

1. Фінансову стійкість розглядають як відповідність сукупності критеріальних (оптимальних) значень певних фінансових показників.
2. Фінансову стійкість аналізують як динамічну категорію “системи трансформації ресурсів та ризиків”.
3. Фінансову стійкість ототожнюють із ліквідністю і платоспроможністю.
4. Фінансову стійкість ототожнюють із прибутковістю.
5. Фінансову стійкість розглядають як складову загальної стійкості банку.

У монографії Кочеткова В. «Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти» (2002) представлено сутність та методологічні аспекти визначення фінансової стійкості банку. Так, відповідно до зазначеної монографії:

**фінансова стійкість комерційного банку** - якісна характеристика його фінансового стану, котрий відзначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності й платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків, і котрий здатний витримати непередбачені втрати і зберегти стан ефективного функціонування.

Стійкий фінансовий стан забезпечує спроможність комерційного банку ефективно працювати, досягати окреслених цілей, протидіючи різноманітним ризикам у процесі діяльності на ринку фінансових послуг, а також зберігати та поновлювати життєздатність в разі раптового її порушення.

Механізм управління фінансовою стійкістю комерційного банку має такі складові:

- **об’єкт управління** (рівень капіталізації; якість активів; якість зобов’язань; рівень прибутковості; рівень ліквідності й платоспроможності; якість управління капіталом, активами, зобов’язаннями, ліквідністю, платоспроможністю та прибутковістю; рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними);
- **суб’єкти управління;**
- **зовнішні та внутрішні фактори;**
- **банківські ризики;**

- **методи управління** (планування, аналіз, самостійна оцінка, внутрішнє регулювання, контроль);
- **інструменти управління** (капітал, активи, зобов'язання, прибуток, ліквідність і платоспроможність).

У процесі статистичного вивчення фінансової стійкості банку значна увага приділяється питанням ліквідності, капіталу, прибутковості.

## **8.2 Поняття ліквідності балансу банку та завдання її статистичного вивчення**

Ліквідність банку – одне з ключових понять банківської діяльності.

Згідно «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [1]:

*ліквідність банку* - це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати).

Ліквідними активами є кошти в касі, на рахунках, які відкриті в НБУ та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані в готівкові чи безготівкові кошти.

Банківська діяльність піддається *ризикові ліквідності* - ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат.

У зв'язку з цим перед банками постає кілька питань, пов'язаних з управлінням ліквідністю:

- вивчення сучасного стану структури активів і пасивів в різних розрізах;
- виявлення параметрів зовнішнього середовища, що впливають на структуру активів і пасивів, проведення аналізу сценаріїв з метою моделювання реакції банку на зміну середовища;
- пошук розв'язання дилеми «дохідність-ліквідність» через оптимальне співвідношення структури активів і пасивів.

Банки повинні усвідомити важливість створення толерантності до ризику ліквідності при належному виконанні вимог вкладників, кредиторів банку та постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, включаючи наявність "аварійного запасу" ліквідних активів.

Банки мають забезпечувати належне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику. Сучасним банкам потрібно створювати і використовувати більш жорсткі сценарії стрес-тестування, а також мати надійний і практичний план фінансування у випадку надзвичайних ситуацій. Увага повинна приділятися і належному публічному розкриттю інформації в умовах дотримання ринкової дисципліни.

Для забезпечення ліквідності у світовій практиці прийнято використовувати портфельний підхід до управління балансом банку. Основна проблема ліквідного портфелю - балансування між ліквідністю та прибутковістю. Залежність між рівнями ліквідності та прибутковості кожного виду активів покладена в основу групування при портфельному підході: чим більше прибутковість активів, тим менше ліквідність, і навпаки.

Наглядові органи різних країн використовують в практиці більше 25 показників для характеристики ліквідності: оцінка грошових потоків і розривів у строках надходження; оцінка відтоків грошових коштів по різних часових горизонтах на основі контрактних строків; оцінка рівня ліквідності на основі балансу банку; використання ринкових даних для моніторингу потенційних ризиків ліквідності в банках та ін.

Ключовими Базельськими документами, що встановлюють стандарти управління ліквідністю, є наступні:

- «Принципи управління ліквідністю у банківських установах» (2000) [23],
- «Принципи належного управління та нагляд за ризиком ліквідності» (2008),
- «Міжнародні стандарти по оцінці ризику ліквідності, зі стандартів та моніторингу» (2009) [18],
- «Підвищення стійкості банківського сектору» (2009) [22].

У консультативному документі 2009р. [18] встановлюють два основних показника:

- показник ліквідності;
- показник чистого стабільного фінансування.

**Показник ліквідності** вводиться для того, щоб банки підтримували необхідний рівень високоліквідних активів, які легко конвертувати в грошові кошти для забезпечення потреб банку у ліквідних коштах впродовж 30 днів з урахуванням умов, визначених наглядовим органом за стресовим сценарієм. Вважається, що 30 днів буде достатньо для прийняття відповідних заходів керівництвом та/або органом нагляду або банк буде санований у відповідному порядку.

$$\text{Liquidity Ratio} = \frac{\text{Highly Liquid Assets}}{\text{Total Assets} \times 30 \text{ days}} \geq 100\%$$

**Показник чистого стабільного фінансування** розроблений для стимулювання середньо- та довгострокового фінансування активів і операцій банків. Він розроблений таким чином, щоб інвестиційні активи, позабалансові статті та деякі ін. активи фінансувалися за рахунок обсягу стабільних пасивів з точки зору рівня їх ліквідності. Цей показник спрямований на обмеження надмірної залежності від великих джерел фінансування в періоди надлишку ліквідності на ринку і сприяє більш точній оцінці ризику ліквідності за всіма балансовими та позабалансовими статтями.

Стабільне фінансування – це власний капітал та залучені кошти, які є надійним джерелом фінансування впродовж 1-го року в ситуації постійного стресу. Це привілейовані акції зі строком погашення 1 рік і більше; зобов'язання зі строком погашення 1 рік і більше; частка стабільних депозитів та/або строкових депозитів зі строком погашення менше 1-го року, які, ймовірно, не будуть відкликани вкладниками протягом тривалого періоду часу при настанні специфічної стресової події.

$$\text{Джерела фінансування} = \frac{\text{Інші активи в наявності}}{\text{Інші активи в наявності} + \text{Інші активи в наявності}} \geq 100\%$$

Стабільні джерела фінансування, що є в наявності, поділяються на 5 категорій. Сума за кожною категорією перемножається на *коефіцієнт наявного стабільного фінансування* (від 100 до 0%), а зважені значення сумуються. Наприклад, сукупний капітал 1-го та 2-го рівня має коефіцієнт наявного стабільного фінансування 100%, а великі депозити чи валютні депозити – 70%.

Необхідний обсяг стабільного фінансування визначається як сума наявних активів, перемножена на *коефіцієнт необхідного стабільного фінансування*, який відповідає кожному виду активів. Коефіцієнт необхідного стабільного фінансування має значення від 0 до 100%. Наприклад, для готівки або інших інструментів грошового ринку коефіцієнт дорівнює 0%, а для кредитів роздрібним клієнтам зі строком погашення, що залишився, менше 1 року – 85%.

В Україні з метою банківського нагляду Національний банк установлює такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6), формули для розрахунку яких (табл.8.1). Порядок розрахунку регламентується «Методикою розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні (до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні)» [3].



Таблиця 8.1 – Нормативи ліквідності, що встановлені для банків України [1,3]

Назва нормативу та нормативне значення	Мета встановлення	Формула для розрахунку
Норматив миттєвої ліквідності (Н4) $\geq 20\%$	для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках)	<p>Співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками</p> $H4 = \frac{Ba}{PЗ} \cdot 100\%$ <p>де <i>BА</i>- високоліквідні активи для розрахунку Н4; <i>ПЗ</i> - поточні зобов'язання для розрахунку Н4.</p> <p>До високоліквідних активів під час розрахунку Н4 включаються: готівкові кошти; кошти на кореспондентському рахунку банку в НБУ (без урахування коштів обов'язкових резервів банку в НБУ); сума перевищення коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках, зменшених на суму сформованих під них резервів (за мінусом коштів, що розміщені в банках, які визнані банкрутами, або ліквідовуються за рішенням уповноважених органів, або в яких призначена тимчасова адміністрація, або які зареєстровані в офшорних зонах), над сумою коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках інших банків.</p> <p>До поточних зобов'язань банку під час розрахунку Н4 включаються: кошти на кореспондентському рахунку Національного банку в банку; сума перевищення коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках інших банків, над сумою коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках; кошти Держбюджету та інших фондів України; кошти на вимогу суб'єктів господарювання, фізичних осіб і небанківських фінансових установ; строкові кошти суб'єктів господарювання, фізичних осіб і небанківських фінансових установ, кінцевий строк погашення яких настав; прострочена заборгованість за строковими вкладками (депозитами) інших банків; транзитні рахунки за операціями з клієнтами банку та за іншими розрахунками.</p>
Норматив поточної ліквідності (Н5) $\geq 40\%$	установлює мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця	<p>Співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно).</p> $H5 = \frac{A_{31}}{З_{31}} \cdot 100\%$ <p>де <i>A<sub>31</sub></i> - з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно), <i>З<sub>31</sub></i>- зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно).</p> <p>До активів банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) під час розрахунку Н5 включаються: готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, що відкриті в Національному банку (без урахування коштів обов'язкових резервів банку в НБУ); строкові вклади (депозити), що розміщені в НБУ; сума перевищення коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках, на рахунках строкових вкладів (депозитів), що розміщені в інших банках, та кредитів, що надані іншим банкам (за мінусом коштів, що розміщені в банках, які визнані</p>

		<p>банкрутами, або ліквідуються за рішенням уповноважених органів, або в яких призначена тимчасова адміністрація, або які зареєстровані в офшорних зонах), над сумою коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках інших банків, на рахунках строкових вкладів (депозитів) інших банків та кредитів, що отримані від інших банків; кредити, що надані суб'єктам господарювання, органам державної влади, органам місцевого самоврядування та фізичним особам (без урахування простроченої заборгованості); боргові цінні папери в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж і в портфелі банку до погашення та інвестиції в асоційовані і дочірні компанії, які утримуються з метою продажу, за умови, що зазначені цінні папери є необтяженими та/або непростроченими та/або проти емітента таких цінних паперів не порушено справу про банкрутство.</p> <p>Під час розрахунку нормативу поточної ліквідності активи банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (уключно) зменшуються на суму сформованих під них резервів.</p> <p>До зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (уключно) під час розрахунку Н5 включаються: кошти на кореспондентському рахунку Національного банку в банку; строкові вклади (депозити) НБУ; кредити, що отримані від НБУ; сума перевищення коштів, які обліковуються на коррахунках інших банків, на рахунках строкових вкладів (депозитів) інших банків та кредитів, що отримані від інших банків, над сумою коштів, які обліковуються на коррахунках, що відкриті в інших банках, на рахунках строкових вкладів (депозитів), що розміщені в інших банках, та кредитів, що надані іншим банкам; кредити, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій; кошти клієнтів банку; кошти Держбюджету та інших фондів України; цінні папери власного боргу, емітовані банком; прострочена заборгованість за короткостроковими кредитами, що отримані від НБУ; прострочена заборгованість за довгостроковими кредитами, що отримані від НБУ; прострочена заборгованість за строковими вкладками (депозитами) інших банків; прострочена заборгованість за кредитами, що отримані від інших банків; кредиторська заборгованість з придбання активів; субординований борг банку; зобов'язання за всіма видами гарантій, порук, авалів; зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.</p>
<p>Норматив короткострокової ліквідності (Н6) <math>\geq 60\%</math></p>	<p>Н6 установлює мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року</p>	<p>Співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року.</p> $H6 = \frac{A}{Z} \cdot 100\%$ <p>де <math>A</math> - активи банку з кінцевим строком погашення до одного року,  <math>Z</math> - зобов'язання з кінцевим строком погашення до одного року.</p> <p>До активів банку з кінцевим строком погашення до одного року під час розрахунку Н6 включаються: готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, що відкриті в НБУ (без урахування коштів обов'язкових резервів банку в НБУ); строкові вклади (депозити), що розміщені в НБУ; сума перевищення коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках, на рахунках строкових вкладів (депозитів), що розміщені в інших банках, та кредитів, що надані іншим банкам (за мінусом коштів, що розміщені в банках, які визнані банкрутами або ліквідуються за рішенням уповноважених органів, або в яких призначена тимчасова адміністрація, або які зареєстровані в офшорних зонах), над сумою коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках інших банків, на рахунках строкових вкладів (депозитів), інших банків та кредитів, що отримані від інших банків; кредити, що надані суб'єктам господарювання, органам державної влади, органам місцевого самоврядування та фізичним особам (без урахування простроченої заборгованості); боргові цінні папери в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж і в портфелі</p>

		<p>банку до погашення та інвестиції в асоційовані і дочірні компанії, які утримуються з метою продажу, за умови, що зазначені цінні папери є необтяженими та/або непростроченими та/або проти емітента таких цінних паперів не порушено справу про банкрутство.</p> <p>Під час розрахунку Н6 активи банку з кінцевим строком погашення до одного року зменшуються на суму сформованих під них резервів.</p> <p>До зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до одного року під час розрахунку Н6 включаються:</p> <p>кошти на кореспондентському рахунку Національного банку в банку; строкові вклади (депозити) НБУ; кредити, що отримані від НБУ; сума перевищення коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках інших банків, на рахунках строкових вкладів (депозитів) інших банків та кредитів, що отримані від інших банків, над сумою коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках, на рахунках строкових вкладів (депозитів), що розміщені в інших банках, та кредитів, що надані іншим банкам; кредити, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій; кошти клієнтів банку; кошти Держбюджету та інших фондів України; цінні папери власного боргу, емітовані банком; прострочена заборгованість за короткостроковими кредитами, що отримані від НБУ; прострочена заборгованість за довгостроковими кредитами, що отримані від НБУ; прострочена заборгованість за строковими вкладками (депозитами) інших банків; прострочена заборгованість за кредитами, що отримані від інших банків; кредиторська заборгованість з придбання активів; субординований борг банку; зобов'язання за всіма видами гарантій, порук, авалів; зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.</p>
--	--	--

Важливе значення для аналізу ліквідності має ситуація з виконанням нормативів обов'язкових резервів [8 та ін.], оскільки недостатнє їх формування (з супутнім розміщенням на окремому рахунку в НБУ) свідчить про наявні проблеми в банку.

У «Огляді НБУ про стан грошово-кредитного ринку» на щомісячній основі повідомляється про обсяги обов'язкових резервів, сформованих банками України.

Постановами НБУ періодично доводяться до банків нормативи обов'язкового резервування, і їх динаміку можна прослідкувати у «Бюлетенях НБУ» (табл.8.2):

Таблиця 8.2 - Нормативи обов'язкового резервування

Період дії	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів
	у нац. валюті	в ін. валюті	у нац. валюті	в ін. валюті	
01.10.2004 - 24.12.2004	7	7	8	8	-
25.12.2004 - 31.08.2005	6	6	7	7	-
01.09.2005 - 09.05.2006	6	6	8	8	-
10.05.2006 - 31.07.2006	4	4	6	6	-
01.08.2006 - 30.09.2006	2	3	3	5	-
01.10.2006 - 04.12.2008	0,5	4	1	5	-
05.12.2008 - 04.01.2009	0	3	0	5	-
05.01.2009 - 31.01.2009	0	4	0	7	-
01.02.2009 - 30.06.2011	0	4	0	7	2

Продовження табл.8.2

		01.07.2011-29.11.2011	30.11.2011-30.03.2012	31.03.2012-20.06.2012	з 30.06.2012	
за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств	у національній валюті	0	0	0	0	
	в іноземній валюті	коротко-строкові	6	7,5	8	9
		довго-строкові	2	2	2	3
за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств	у національній валюті	0	0	0	0	
	в іноземній валюті	8	8	8,5	10	
за коштами, залученими	у національній валюті	0	0	0	0	

іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів	в іноземній валюті (крім російських рублів)	2	2	2	3
	у російських рублях	-	-	0	0

Так, наприклад, обсяг обов'язкових резервів, сформованих банками в травні 2012р. відповідно до встановлених нормативів, становив 15,7 млрд. грн., із них на окремий рахунок у Національному банку України було перераховано 6,7 млрд. грн.

Але залишки на коррахунках мають значну волатильність, яка відображає ситуацію на ринку. Так, наприклад, в період розпаду кризи в Україні (восени 2008р.) залишки були на мінімальному рівні і сягали менше 10 млрд.грн. В середині 2010р. в банківському секторі були відмічені найбільші показники – близько 35 млрд.грн. На середину 2012р. вони мають майже вдвічі менше за пікове значення - 16 млрд. грн. Однак, коливання спостерігаються навіть протягом місяця.

Значно впливає на ліквідність банківського сектора і відтік/зменшення депозитів фізичних та юридичних осіб. Восени 2008р. мала місце ситуація, коли відтік депозитів вимірювався 10 млрд.грн за жовтень. Тоді проблема поглиблювалася ще й тим, що одночасно значна частка позичальників перестала вчасно сплачувати борги за кредитними операціями. Поступово прострочена заборгованість перетворювалася на сумнівну і навіть безнадійну, що й спричинило подальше погіршення ліквідності банків внаслідок неповернення кредитів їх позичальниками.

Багато уваги приділяють вивченню питань управління та аналізу ризику ліквідності О.Пернарівський [21], І.Волошин [14,15], Г.Карчева [12,17], О.Лаврушин, П. Роуз, Е.Долан, К.Кемпбел, з працями яких з питань ліквідності студентам пропонується ознайомитися самостійно.

*Завданнями статистичного вивчення ліквідності є [13,24 та ін.]:*

- 1) аналіз структури активів і пасивів балансу за окремими їх статтями у динаміці;
- 2) розрахунок і аналіз показників ліквідності балансу банку, надання інформації для прийняття управлінських рішень;
- 3) вивчення виконання нормативів ліквідності банків та постійне вдосконалення методології їх розрахунку;
- 4) дослідження впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на ліквідність.

### **8.3. Макроекономічні показники ліквідності**

Ліквідність банківської системи – це спроможність банківської системи забезпечити своєчасне виконання всіх зобов'язань перед вкладниками, кредиторами та акціонерами банківських установ, можливість залучати в повному обсязі вільні кошти юридичних і фізичних осіб, надавати кредити і інвестувати в розвиток економіки [20].

До основних макроекономічних показників ліквідності можна віднести:

- економічні нормативи ліквідності банків;
- рівень ризику активних операцій (який визначається в тому числі за часткою кредитів у загальних активах банків – іноді більше 80%);
- рівень резервів під залучені ресурси;
- динаміка, структура та швидкість обертання грошової маси;
- міжнародна ліквідність;
- коефіцієнт обслуговування державного боргу;
- динаміка валютних курсів;
- динаміка біржових індексів;
- ін.

### Нормативи ліквідності

З метою контролю за станом ліквідності банків відповідно до розділу V «Нормативи ліквідності» «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [1] Національний банк установлює такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6) (див. їх динаміку у табл.8.3).

Таблиця 8.3 - Динаміка дотримання нормативів ліквідності банками України за період з 01.01.03 по 01.01.12, %

№	Назва нормативу	01.01.03	01.01.04	01.01.05	01.01.06	01.01.07	01.01.08	01.01.09	01.01.10	01.01.11	01.01.12
<b>Н4</b>	Норматив миттєвої ліквідності	43,33	48,41	61,24	61,56	56,73	53,60	62,38	64,45	58,8	58,48
<b>Н5</b>	Норматив поточної ліквідності	57,23	62,42	74,34	73,87	70,19	75,31	75,16	72,9	77,33	70,53
<b>Н6</b>	Норматив короткострокової ліквідності	37,49	33,7	44,55	40,17	37,83	39,93	32,99	35,88	91,19	94,73

Дані про дотримання банками України економічних нормативів ліквідності можна знайти на сайті НБУ. Графічно вони представлені на рис.8.1:

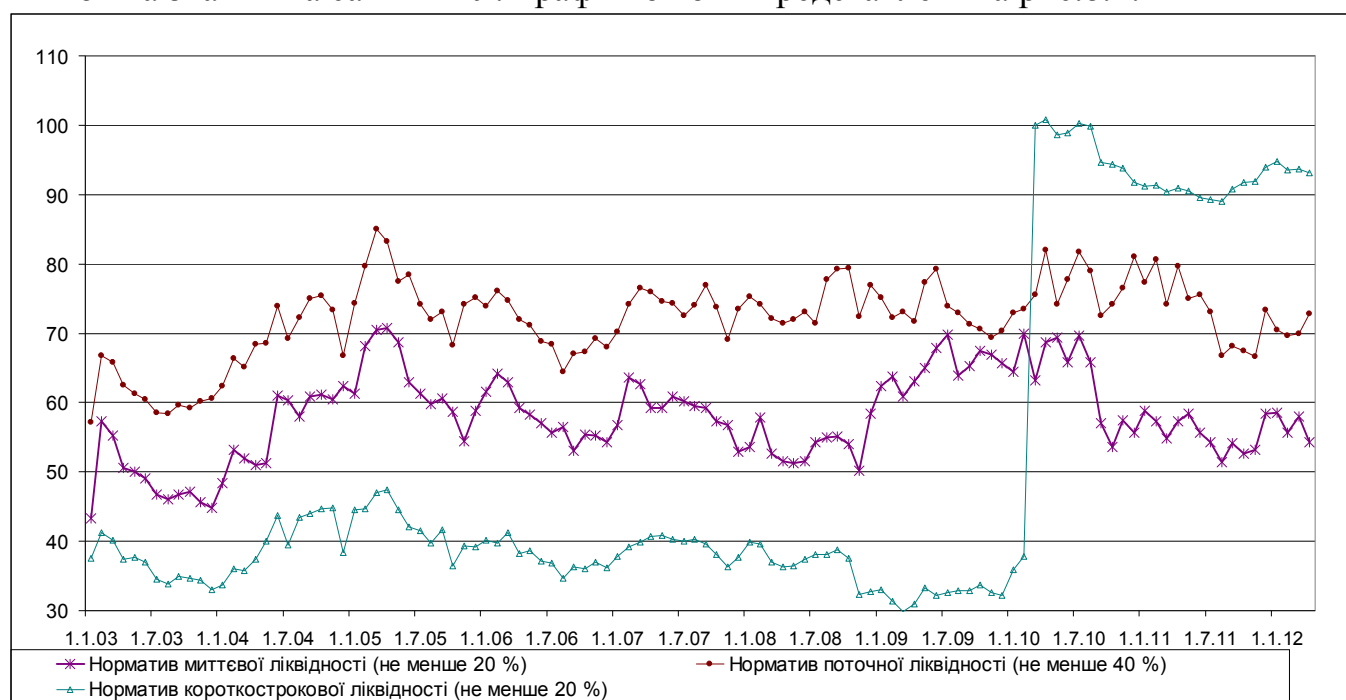


Рисунок 8.1 - Динаміка дотримання нормативів ліквідності банками України з 01.01.2003 по 01.04.2012, %

Суттєвий стрибок значень нормативу короткострокової ліквідності, що відбувся у 2010р., пояснюється зміною методики розрахунку, а також нормативного значення, яке підвищилося до 60% (рис.8.2):

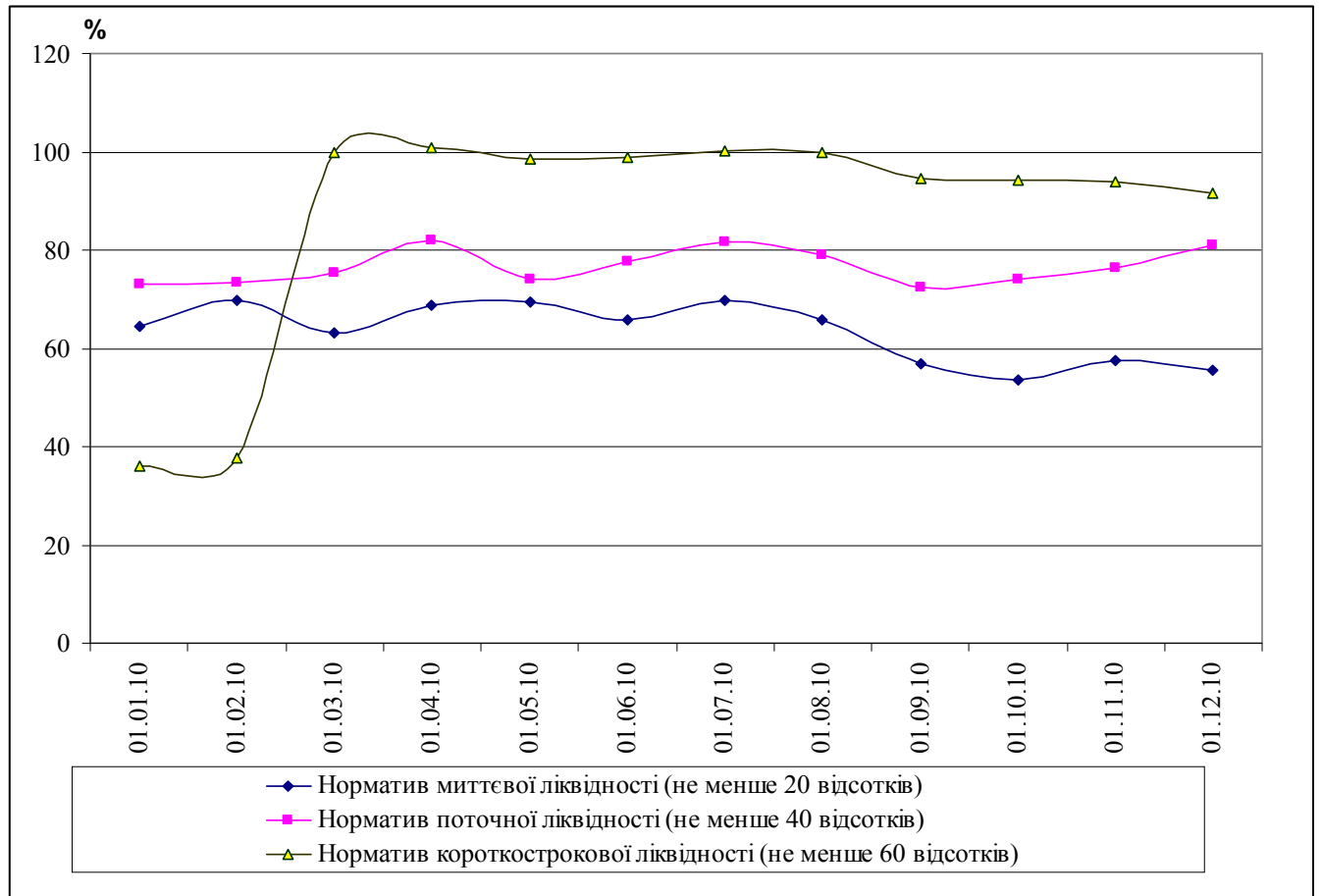


Рисунок 8.2 - Дотримання банками України нормативів ліквідності у 2010 р.

Статистичному аналізу обов'язково підлягає динаміка обов'язкових резервів, сформованих банками, а також їх достатність для забезпечення своєчасного проведення поточних операцій та кредитної підтримки розвитку економіки.

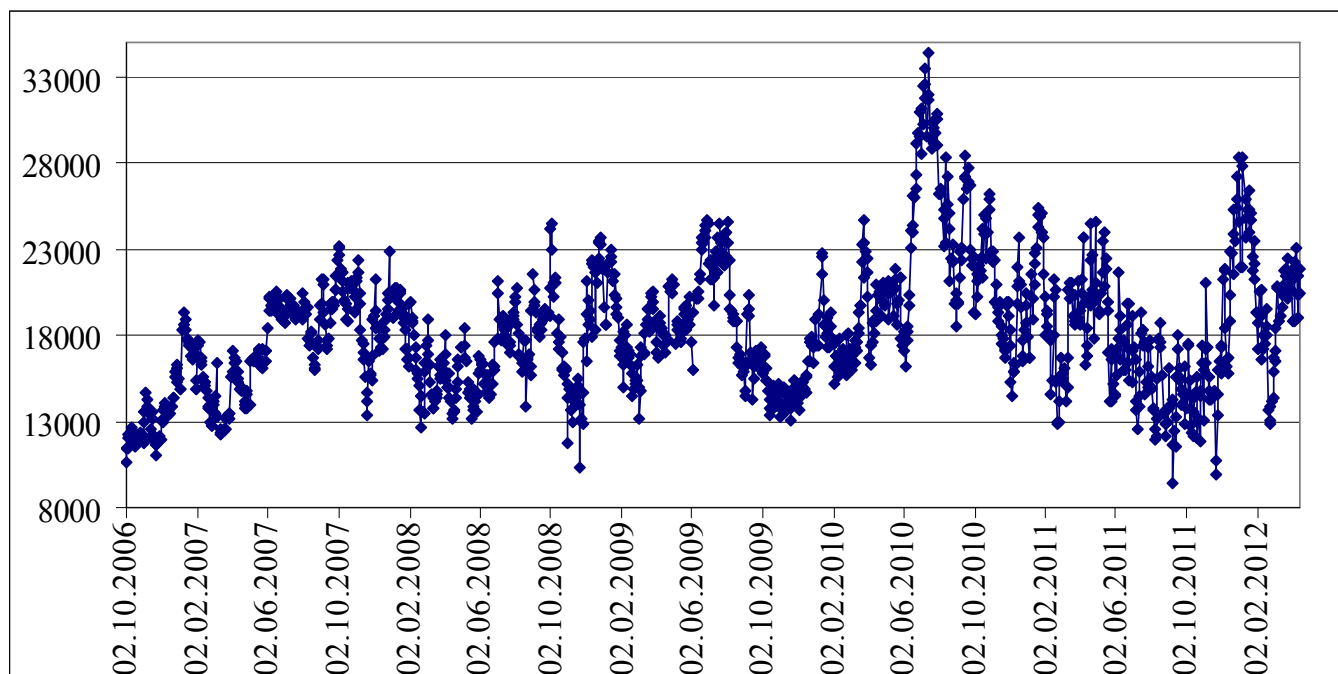


Рисунок 8.3 - Залишок коштів на кореспондентських та транзитних рахунках банків (оперативні дані за станом на початок дня), млн. грн.

Зрозуміло, що коливання нормативів ліквідності по банківському сектору, або, наприклад, залишків на коррахунках банків не відображають тенденцій розвитку окремого банку, але загальне погіршення/покращення ситуації з цими показниками характеризує середовище, в якому працюють банки.

У відповідності до функцій, що визначені у Законі України «Про Національний банк», НБУ здійснює нагляд (в тому числі за ліквідністю) та виступає кредитором останньої інстанції для банків, а також організує систему рефінансування.

Банки України особливо потребували рефінансування у період 2008-2009рр., коли криза суттєво погіршила їх фінансові можливості, власники/акціонери також опинилися у скрутній ситуації, тому складно було очікувати допомоги від них, а на міжбанківському ринку майже не було можливостей отримати кредит.

То єдиним виходом у такій ситуації залишалось для банку – отримати рефінансування. За кілька кризових місяців, коли обсяги рефінансування були величезними і вимірювалися мільярдами гривень, Національний банк неодноразово змінював і процентні ставки рефінансування, і навіть правила та умови надання таких кредитів. Ставка перевищувала іноді 20% (див.табл.8.4).

Таблиця 8.4 - Процентні ставки рефінансування в річному обчисленні, %

Період	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Облікова ставка НБУ на кінець періоду	9,5	8,5	8	12	10,25	7,75	7,75	
Середньозважена ставка за всіма інструментами	14,7	11,5	10,1	15,3	16,7	11,6	12,4	
у тому	кредити, надані шляхом проведення тендера	12,9	10,4	10	16,6	20,6	11,1	12,5
	кредити овернайт	14,9	12,1	11,1	16	18,1	11,3	9,4
	операції репо	12	10,7	-	13,8	21,6	9,4	12,6



кредити, надані для підтримання довгострокової ліквідності банків	-	-	-	-	-	-	-
стабілізаційні кредити	15	-	-	-	-	-	-
операції своп	-	9,5	-	15,1	23,1	-	-
кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	-	8,5	8,3	-	-	-	-
інші кредити	-	-	-	14,1	16	11,9	-
кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи - 2012	-	-	-	-	11	11	-

У випадку нестачі ліквідних коштів у банку Національний банк може здійснити операції з підтримки ліквідності, а у випадку надлишку – з мобілізації.

Національний банк для регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції, з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку застосовує такі інструменти [9]:

- 1) операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування);
- 2) операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо);
- 3) операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт та до 90 днів);
- 4) операції з державними облігаціями України.

Донедавна досить популярний ще один інструмент - стабілізаційний кредит, - зараз не застосовується.

Інформація щодо обсягів підтримання Національним банком України ліквідності банків через різні інструменти (кредити овернайт, кредити, отримані шляхом участі у тендері на строк до 90 днів, операції прямого репо) та з мобілізації коштів банків наводиться одночасно з розміщенням «Огляду про стан грошово-кредитного ринку». Так, наприклад, загальний обсяг рефінансування за травень 2012р. склав 3,7 млрд.грн., причому майже 60% приходиться на операції прямого репо. Динаміка операцій НБУ з регулювання ліквідності банків представлена за останні роки у табл.8.5 та на рис.8.4.

Таблиця 8.5 - Результати проведення операцій Національного банку України з регулювання ліквідності банків, млн.грн.

Період	з підтримання ліквідності банків				з мобілізації коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів		
	загальний обсяг наданих коштів	в тому числі			загальний обсяг залучених коштів	в тому числі	
		через постійно діючу лінію рефінансування (кредити овернайт)	шляхом проведення тендеру з підтримання ліквідності банків	інші		обсяг залучених коштів	інші
лют.-бер. 2007	194,4	31,0	63,4	x	35649,0	28781,0	6918,0
II кв. 2007	614,2	137,4	378,9	x	0,0	97,9	0,0

III кв. 2007	664,4	55,0	960,8	x	8738,0	1520,0	8738,0
IV кв. 2007	609,5	107,1	502,4	x	51040,0	0,0	51040,0
I кв. 2008	12904,0	9982,9	256,9	2664,1	18155,0	0,0	18155,0
II кв. 2008	38503,3	32209,9	3445,4	2838,1	5400,0	0,0	5400,0
III кв. 2008	12589,1	6506,9	1491,2	4500,0	22900,0	0,0	22900,0
IV кв. 2008	99270,4	36975,4	9786,3	52508,7	10603,0	0,0	10484,0
I кв. 2009	12445,8	9148,3	795,2	2502,3	7944,0	x	x
II кв. 2009	584,5	532,1	52,4	x	18690,0	x	x
III кв. 2009	182,1	160,0	22,1	x	32824,0	x	x
IV кв. 2009	420,2	50,0	370,2	x	24294,0	x	x
I кв. 2010	53,5	3,8	49,7	x	56345	x	x
II кв. 2010	0,0	0	0	x	58603	x	x
III кв. 2010	0,1	0,1	0,0	x	101412,0	101412,0	x
IV кв. 2010	575,4	175,4	400,0	x	26628,0	29633,0	x
I кв. 2011	7,9	0,0	7,9	x	40223,0	40223,0	x
II кв. 2011	19,5	19,5	0,0	x	85697,0	85697,0	x
III кв. 2011	1740,6	948,9	791,7	x	31062,0	31062,0	x
IV кв. 2011	3459,8	1034,8	2425,0	x	8198,0	8198,0	x
I кв. 2012	1772,6	634,7	1137,9	x	1783,0	1783,0	x

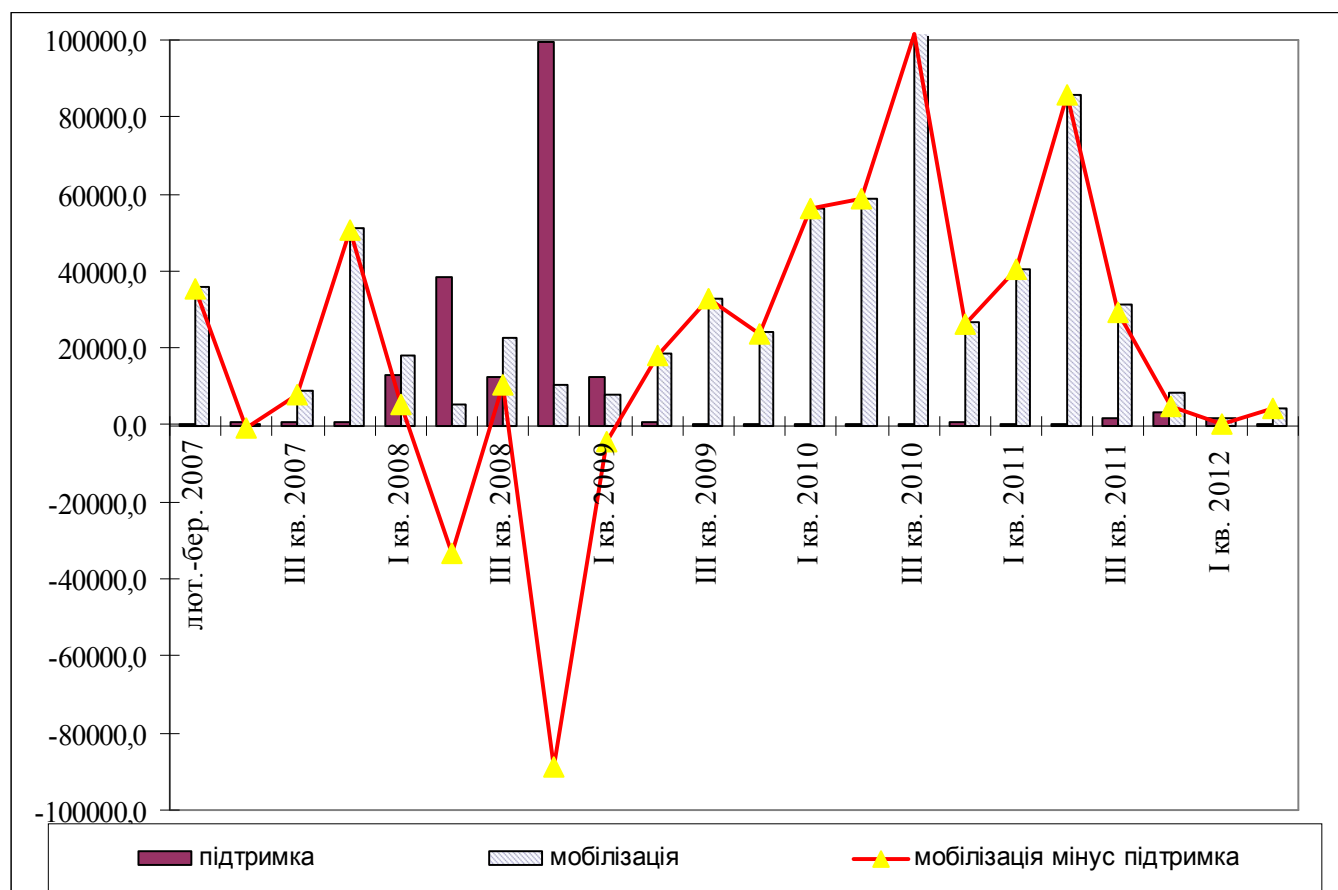


Рисунок 8.4 - Квартальні показники підтримання ліквідності та мобілізації коштів банків Національним банком України за період з 01.02.2007 – 01.04.2012 рр., млн.грн.

Таким чином, НБУ у 2008-2009рр. провів операції на десятки мільярдів гривень з метою підтримки ліквідності банків, стабілізації банківського сектора, а у

2010р. за допомогою операцій з мобілізації коштів «вилучав» надлишкову ліквідність.

#### **8.4. Економіко-статистичне оцінювання ліквідності балансу банку**

Для статистичного оцінювання ліквідності банку використовують показники балансу, оскільки використання інших методів не входить у задачі та повноваження статистики. Не є завданням статистики і перевірка достовірності наданих для аналізу балансових даних.

Таким чином, статистичними методами аналізу ліквідності банку (за даними балансу) є:

##### **1) Аналіз структури активів і пасивів:**

- оцінка активів - за їх ліквідністю;
- вивчення концентрації зобов'язань;
- вивчення концентрації ризиків.

##### **2) Коефіцієнтний аналіз:**

- оцінка ризику ліквідності за допомогою обов'язкових економічних нормативів ліквідності, встановлених НБУ;
- оцінка рівня ліквідності активів, стабільності пасивів банку, впливу значних концентрацій за активними і пасивними операціями на ліквідність банку за допомогою додаткових показників.

**3) Порівняльний аналіз** (з середніми по групі банків показниками чи з показниками конкурентів).

**4) Визначення показників забезпеченості джерелами ліквідності/фондами у вартісному вимірі та в днях забезпечення.**

**5) Розрахунок локального та кумулятивного ГЕПу** на основі побудови таблиці відповідності (розривів) активів і пасивів за сумами та строками погашення (GAP- аналіз).

**6) Визначення незнижуваного залишку мінливих пасивів** та оцінка щодо достатності його на покриття розривів між активами і пасивами за строками;

**7) Моделювання ризику ліквідності**, зокрема, використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності.

##### **8) Стрес-тестування.**

Оцінка активів за їх ліквідністю передбачає попередню класифікацію активів – від високоліквідних до активів низької ліквідності.

До високоліквідних активів відносять готівкові кошти в касі, кошти у Національному банку України та в інших банках, цінні папери та ін. активи, що можуть бути швидко і без втрати їх вартості проконвертовані у готівкові чи безготівкові кошти. Прийнято, що частка високоліквідних активів повинна складати не менше 10% загальної суми активів банку. Високоліквідні активи не приносять доходу і є найбільш ліквідними, бо можуть бути негайно використані для оплати зобов'язань банку. Найменш ліквідні активи – це основні засоби банку (наприклад, його приміщення). Вони складно реалізуються, і при прискореній реалізації можуть продаватися за ціною, що надто суттєво відрізняється від ринкової, яку отримують за умов звичайного строку експозиції, тобто строку, протягом якого найчастіше майно відчужується (або інакше: строк експозиції - період часу, починаючи з дати подання на відкритий ринок (публічна оферта) майна до дати здійснення операції з ним).

З метою зниження ризику ліквідності прийнято управляти концентраціями зобов'язань. Наприклад, для банку втрата кількох найбільших клієнтів, що мали значні залишки на своїх рахунках, може означати кризу ліквідності.

*Пасиви* поділяють на:

- *зобов'язання за термінами погашення:*

- найбільш термінові зобов'язання, термін сплати яких вже настав або прострочені;
- строкові пасиви з терміном розрахунку до 1 місяця;
- пасиви з терміном погашення до 3 місяців;
- пасиви з терміном погашення від 3 місяців до одного року;
- пасиви з терміном погашення від одного року до 5 років;
- довгострокові пасиви з терміном погашення понад 5 років;

- *власні пасиви (статутний, резервний та інші фонди).*

У процесі проведення коефіцієнтного аналізу прийнято оцінювати ризик ліквідності за допомогою обов'язкових економічних нормативів ліквідності, встановлених НБУ, та спеціальних коефіцієнтів (коефіцієнт довгострокової ліквідності, показник доступності зовнішнього фінансування, співвідношення кредити-депозити, частка депозитів у загальній сумі зобов'язань та ін.).

Велике значення для управління ризиком ліквідності має вивчення та забезпечення мінімального залучення міжбанківських кредитів для задоволення потреб у ліквідності. Тому статистика вивчає обсяги наданих та отриманих банком міжбанківських кредитів, а також сальдо міжбанківського кредитування.

Найчастіше в практиці аналізу ризику ліквідності використовують ГЕП – аналіз (або GAP, що у перекладі з англ. означає розрив), а також коефіцієнти ліквідності (в тому числі економічні нормативи ліквідності), що розраховуються на основі балансових показників. Недоліки цих підходів такі:

- дані показники надають інформацію про минулий або сучасний стан речей, але немає можливості оцінки стійкості ліквідної позиції та меж її змін у майбутньому під впливом зовнішніх чинників і конкретних управлінських рішень;
- оскільки за результатами невиконання банком нормативів ліквідності до нього можливе застосування заходів впливу, банк завжди зацікавлений в виконанні нормативів, навіть якщо для цього немає підстав, тобто у «малюванні» показників звітності таким чином, щоб «виконати» нормативи. Тому достовірність даних для аналізу завжди потрібно брати під сумнів. Тільки на достовірних даних може базуватися ефективне управлінське рішення.

Для подолання недоліків цих методів зараз використовуються методи сценарного аналізу, імітаційного моделювання, модель динамічного індикатора та ін. Вони дозволяють: врахувати фактор часу; обрати найбільш оптимальний варіант хеджування ризику ліквідності; прогнозувати залишки на коррахунках та обороти /залишки по клієнтських рахунках.

GAP –аналіз передбачає попереднє групування статей активів та пасивів (за строками) та подальший розрахунок різниці між ними в межах певного строку. Результат може бути як додатнім, так і від'ємним. Бажаним результатом є максимальне наближення до 0, тобто коли наявні активи відповідають за розміром зобов'язанням в межах певного строку, або є збалансованими.

### Приклад

За наступними даними про фінансові активи та зобов'язання (у млн. грн.) розрахувати показники розривів:

Найменування статті	На вимогу та менше 1 міс.	Від 1 до 3 міс.	Від 3 до 12 міс.	Від 12 міс. до 5 років	Понад 5 років	Усього
Усього фінансових активів	580	230	740	1070	1610	4230
Усього фінансових зобов'язань	1340	340	1250	860	100	3890

Регулятивний капітал складає 1800 млн.грн.

### Розв'язання

Найменування статті	На вимогу та менше 1 міс.	Від 1 до 3 міс.	Від 3 до 12 міс.	Від 12 міс. до 5 років	Понад 5 років	Усього
Усього фінансових активів	580	230	740	1070	1610	4230
Усього фінансових зобов'язань	1340	340	1250	860	100	3890
ГЕП (розраховано)	$580-1340 = -760$	$230-340 = -110$	-510	210	1510	340
Кумулятивний ГЕП (розраховано)	-760	$-110+(-760) = -870$	-1380	-1170	340	0
ГЕП до регулятивного капіталу, % (розраховано)	-42	6	-28	12	84	19

Як позитивний розрив, так негативний є небажаними, оскільки у першому випадку маємо наявність надлишку активів в порівнянні з зобов'язаннями певного строку (що призводить в цілому до недоотримання доходів), а у другому випадку – проблему з погашенням зобов'язань (яка може потребувати швидкого продажу активів за ціною, що суттєво нижче за ринкову, або залучення досить дорогих кредитів на міжбанківському ринку).

Для проведення якісного аналізу ситуації з ліквідністю Національний банк встановлює форми звітності, основними з яких є (згідно [10]):

- Форма N 350Д (щоденна) «Звіт про суми і вартість депозитів (у процентах річних)»
- Форма N 310 (місячна) «Звіт про суми і процентні ставки за кредитами, наданими суб'єктам господарювання та фізичним особам (за видами економічної діяльності)»
- Форма N 631 (декадна) «Звіт про структуру активів та пасивів за строками», яка у скороченому вигляді наведена нижче:

Таблиця 8.6 - Форма N 631 (декадна) «Звіт про структуру активів та пасивів за строками» (СКОРОЧЕНО)

№	Назва показника	Строк погашення														Усього
		на вимогу	овер-найт	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365 (366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 років	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	Готівкові кошти															
2	Кошти в НБУ з них: строкові вклади депозити (2.2)															
3	Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються та емітовані НБУ з них: у торговому портфелі банку (3.1) у портфелі банку на продаж (3.2) у портфелі банку до погашення (3.3)															
4	Кошти в інших банках з них: депозити овернайт (4.3) кредити овернайт (4.4) короткострокові вклади (депозити) (4.5) довгострокові вклади (депозити) (4.6) довгострокові вклади (депозити), що розміщені на умовах субординованого боргу (4.7) кредити, що надані іншим банкам за операціями репо (4.8) короткострокові кредити (4.9) довгострокові кредити (4.10) фінансовий лізинг (оренда) (4.11) кредити овердрафт (4.12)															
5	Операції з клієнтами з них: кредити, що надані суб'єктам господарювання (5.1) іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання (5.2) кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування (5.3) іпотечні кредити, що надані органам державної влади (5.4) іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування (5.5) кредити, що надані фізичним особам (5.6) іпотечні кредити, що надані фізичним особам (5.7) кредити, що надані небанківським фінансовим установам (5.8)															
6	Операції з цінними паперами з них: боргові цінні папери в торговому портфелі (6.2) боргові цінні папери в портфелі банку на продаж (6.4)															

	цінні папери в портфелі банку до погашення (6.6)																		
7	Дебіторська заборгованість																		
8	Фінансові та капітальні вкладення																		
9	Нематеріальні активи																		
10	Основні засоби																		
11	Інші нараховані доходи																		
12	Транзитні рахунки																		
13	Дебетові суми до з'ясування																		
14	Інші активи																		
15	<b>Усього активів (I)</b>																		
15.1	<b>з них чутливі до зміни процентної ставки *</b>																		
16	Кошти НБУ з них: кредити овернайт, що отримані від Національного банку України (16.2) короткострокові кредити та вклади (депозити) (16.3) довгострокові кредити та вклади (депозити) (16.4)																		
17	Кошти інших банків з них: депозити овернайт (17.3) короткострокові вклади (депозити) (17.4) довгострокові вклади (депозити) (17.5) кредити овернайт (17.6) кредити овердрафт (17.7) кредити, що отримані від інших банків, за операціями репо (17.8) короткострокові кредити (17.9) довгострокові кредити (17.10)																		
18	Кошти бюджету та державних цільових фондів з них: вклади (депозити) клієнтів, які утримуються за рахунок Державного бюджету України (18.2) вклади (депозити) місцевих бюджетів (18.3)																		
19	Кошти суб'єктів господарювання з них: короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання (19.2) довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання (19.3)																		
20	Кошти фізичних осіб з них: короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб (20.2) довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб (20.3)																		
21	Кошти небанківських фінансових установ з них: короткострокові вклади (депозити) небанківських фінансових установ																		





Дана форма (№631) також використовується в аналізі процентного ризику. Для цього в ній виділяються активи та зобов'язання, чутливі до процентної ставки (табл.8.7). До речі, ризик ліквідності та процентний майже завжди пов'язані. Наприклад, зміна процентних ставок на ринку спричинить і реалізацію процентного ризику, і ризику ліквідності.

Таблиця 8.7 - Активи та зобов'язання, чутливі до процентної ставки (нумерація рядків у відповідності до попередньої таблиці)

Активи, чутливі до зміни процентної ставки *	Зобов'язання, чутливі до зміни процентної ставки **
строкові вклади депозити (2.2) у торговому портфелі банку (3.1) у портфелі банку на продаж (3.2) у портфелі банку до погашення (3.3) депозити овернайт (4.3) кредити овернайт (4.4) короткострокові вклади (депозити) (4.5) довгострокові вклади (депозити) (4.6) довгострокові вклади (депозити), що розміщені на умовах субординованого боргу (4.7) кредити, що надані іншим банкам за операціями репо (4.8) короткострокові кредити (4.9) довгострокові кредити (4.10) фінансовий лізинг (оренда) (4.11) кредити овердрафт (4.12) кредити, що надані суб'єктам господарювання (5.1) іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання (5.2) кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування (5.3) іпотечні кредити, що надані органам державної влади (5.4) іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування (5.5) кредити, що надані фізичним особам (5.6) іпотечні кредити, що надані фізичним особам (5.7) кредити, що надані небанківським фінансовим установам (5.8) боргові цінні папери в торговому портфелі (6.2) боргові цінні папери в портфелі банку на продаж (6.4) цінні папери в портфелі банку до погашення (6.6)	кредити овернайт, що отримані від Нацбанку України (16.2) короткострокові кредити та вклади (депозити) (16.3) довгострокові кредити та вклади (депозити) (16.4) депозити овернайт (17.3) короткострокові вклади (депозити) (17.4) довгострокові вклади (депозити) (17.5) кредити овернайт (17.6) кредити овердрафт (17.7) кредити, що отримані від інших банків, за операціями репо (17.8) короткострокові кредити (17.9) довгострокові кредити (17.10) вклади (депозити) клієнтів, які утримуються за рахунок Державного бюджету України (18.2) вклади (депозити) місцевих бюджетів (18.3) короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання (19.2) довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання (19.3) короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб (20.2) довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб (20.3) короткострокові вклади (депозити) небанківських фінансових установ (21.2) довгострокові вклади (депозити) небанківських фінансових установ (21.3) короткострокові кредити (22.1) довгострокові кредити (22.2) короткострокові цінні папери власного боргу (23.2) короткострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком (23.3) довгострокові цінні папери власного боргу (23.4) довгострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком (23.5) субординований борг банку (24.1)

Іншим джерелом інформації (насамперед, для зовнішніх користувачів) про показники розривів є примітки до фінансової звітності банку (табл.8.8). У відповідності до «Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової

звітності банків України» встановлена форма такої примітки – у табл.39.10 «Інструкції» [2] і наведена у табл.8.8:

Таблиця 8.8 - Аналіз фінансових активів та зобов'язань за строками погашення на основі очікуваних строків погашення за звітний період, тис.грн.

Рядок	Найменування статті	На вимогу та менше 1 міс.	Від 1 до 3 міс.	Від 3 до 12 міс.	Від 12 міс. до 5 років	Понад 5 років	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8
	<i>Активи</i>						
1	Грошові кошти та їх еквіваленти						
2	Торгові цінні папери						
3	Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток						
4	Кошти в інших банках						
5	Кредити та заборгованість клієнтів						
6	Цінні папери в портфелі банку на продаж						
7	Цінні папери в портфелі банку до погашення						
8	Інші фінансові активи						
9	Усього фінансових активів						
	<i>Зобов'язання</i>						
10	Кошти в інших банках						
11	Кошти клієнтів						
12	Боргові цінні папери, емітовані банком						
13	Інші залучені кошти						
14	Інші фінансові зобов'язання						
15	Субординований борг						
16	Усього фінансових зобов'язань						
17	<i>Чистий розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня</i>						
18	<i>Сукупний розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня</i>						

Саме ця форма дозволить провести порівняльний та динамічний аналіз.

Але при проведенні міжбанківських порівнянь ліквідності слід враховувати, що невеликі банки мають обмежені можливості одержання готівки, міжбанківських кредитів й залучення додаткових депозитів. Крім того, великі та малі банки використовують часто різні підходи до управління ліквідністю: перші частіше звертають увагу на належне управління пасивними операціями, на мінімізацію витрат, пов'язаних з погашенням зобов'язань, а другі – на управління активними операціями. Тому не тільки можливості управління ліквідністю є різними, але й інформаційна база для проведення моделювання ризику ліквідності. Для такого моделювання, зокрема, використовують методи непараметричної статистики.

Детальніше цей підхід можна розглянути у монографії [12] або у працях Г.Карчевої [17].

**Визначення незнижуваного залишку мінливих пасивів** та оцінка щодо достатності його на покриття розривів між активами і пасивами за строками є предметом статистичного дослідження питань ліквідності. В процесі використання цього методу робиться основне припущення, що розподіл залишків мінливих пасивів відбувається за нормальним законом, а далі на підставі використання історичних даних та застосування правила «трьох сігм» проводяться розрахунки мінімального обсягу залишків. Детальніше з цим підходом можна ознайомитися у працях А.Вожжова.

Ліквідність – один з найважливіших показників рейтингової системи «CAMELS» [5], яка використовується для нагляду за діяльністю банків і ґрунтується на оцінках ризиків їх діяльності на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють діяльність банку за всіма напрямками. Для визначення рейтингової оцінки ліквідності банку враховуються такі фактори (табл.8.9):

Таблиця 8.9 – Фактори для визначення рейтингової оцінки ліквідності банку «L» за системою «CAMELS» [5]

№	Фактори
1	компетентність керівництва і фахівців відповідних підрозділів банку з питань визначення ліквідності банку, ефективності стратегії управління фінансовими потоками і політики забезпечення ліквідності, з питань контролю та моніторингу ліквідної позиції банку;
2	оперативність, вчасність та адекватність рішень щодо управління активами і пасивами;
3	тенденції, обсяг і джерела ліквідних активів (у тому числі високоліквідних), що можуть бути використані для виконання поточних зобов'язань банку;
4	стабільність залучених коштів, відповідність строків і сум повернення залучених та розміщених коштів;
5	залежність від дорогих, нестабільних джерел фінансування (міжбанківські кошти тощо) для забезпечення потреб у ліквідності;
6	можливість банку диверсифікувати джерела фінансування балансових і позабалансових статей;
7	процеси планування, у тому числі наявність планів фінансування в надзвичайних ситуаціях та на випадок непередбачених проблем з ліквідністю, контролю та моніторингу;
8	виконання вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо ліквідності банку (у тому числі нормативи ліквідності), аналіз причин невиконання, тенденцій;
9	інформаційні системи управління ліквідністю.

На основі вивчення здатності керівництва банку підтримувати рівень ліквідних активів, який достатній для виконання поточних зобов'язань, за умови максимального збільшення надходжень та зменшення ризику наглядівці роблять висновки про рейтингову оцінку ліквідності банку, яка може приймати значення від "1" (найкраща) до "5" (найгірша).

У відповідності до «Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» [4] банки повинні проводити стрес-тестування, в тому числі ризику ліквідності на випадок різних стрес-факторів. Серед них виділяють відтік депозитів, який є однією з поширених причин порушення ліквідності банку. Стрес –тестування проводять і на предмет вивчення можливостей доступу банку до зовнішніх джерел підтримання ліквідності і подальшої розробки заходів протидії у разі виникнення негативних явищ та екстремальних подій.

Величезне значення для управління ліквідністю мають запроваджені обґрунтований та детальний процес планування, контролю і моніторингу ліквідності, а також висока кваліфікація працівників, але забезпечення цього не є завданням статистики, а менеджменту.

### **8.5. *Поняття капіталу і платоспроможності банку та завдання його статистичного вивчення***

У відповідності до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [11] учасники банку - засновники банку, акціонери банку, який є публічним акціонерним товариством, і пайовики кооперативного банку.

На даний час всі банки в Україні є публічними акціонерними товариствами.

*Капітал банку* – є частиною його ресурсів, основною функцією якого є захист інтересів вкладників та кредиторів від можливих ризиків банківської діяльності.

У відповідності до Закону України «Про банки і банківську діяльність» капітал банку - власні кошти, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань. Таким чином, у бухгалтерському розумінні капітал може приймати значення як більше 0, так і менше.

До складу *власного капіталу банку* входять: статутний капітал; емісійні різниці; загальні резерви та фонди банку; результати минулих років; результати звітного року, що очікують підтвердження; результати переоцінки.

*Капітал статутний* - сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом.

Статутний капітал акціонерного банку складають акції, а кооперативного банку - паї. Але на даний час кооперативних банків в Україні немає.

Акціонерний капітал банку – це один з двох видів капіталу за організаційно-правовою формою (ще виділяють пайовий капітал).

Банки зобов'язані формувати *резервний фонд* у розмірі не менше 5% від прибутку банку до досягнення ними 25% розміру регулятивного капіталу банку на покриття непередбачених збитків по всіх статтях активів та позабалансових зобов'язаннях.

Джерела та шляхи збільшення статутного капіталу банку є такими ж, які і для будь-яких акціонерних товариств, і визначені у «Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства», затв. Рішенням ДКЦПФР від 30.08.2011 N 1181.

*Джерелами збільшення статутного капіталу акціонерного товариства є:*

- а) додаткові внески;
- б) додатковий капітал або його частина (крім банків і небанківських фінансових установ);
- в) прибуток або його частина.

*Шляхами збільшення статутного капіталу акціонерного товариства є:*

- а) підвищення номінальної вартості акцій;
- б) розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства із залученням додаткових внесків здійснюється шляхом розміщення додаткових акцій.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства за рахунок спрямування до статутного капіталу додаткового капіталу (його частини) та/або спрямування до статутного капіталу прибутку (його частини) здійснюється шляхом підвищення номінальної вартості акцій, і воно можливе за умови затвердження загальними зборами акціонерів розподілу прибутку, який (частина якого) спрямовується на збільшення статутного капіталу.

Акціонерне товариство при збільшенні статутного капіталу не має права:

- поєднувати шляхи збільшення статутного капіталу;
- поєднувати додаткові внески з іншими джерелами збільшення статутного капіталу.

На момент створення банку регулюється розмір статутного капіталу, а під час подальшої діяльності – розмір регулятивного капіталу.

*Регулятивний капітал* банку включає (табл.8.10):

- 1) *основний капітал*;
- 2) *додатковий капітал*.

Регулятором встановлюються окремі статті, що зменшують розмір регулятивного капіталу (окремих його складових) або так звані *відвернення*.

Таблиця 8.10 – Складові регулятивного капіталу банку України

1	<i>Основний капітал</i> банку включає <i>статутний капітал</i> і <i>розкриті резерви</i> , які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у статутний капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів.
2	За умови затвердження НБУ <i>додатковий капітал</i> може включати: <ol style="list-style-type: none"> <li>1) нерозкриті резерви;</li> <li>2) резерви переоцінки;</li> <li>3) гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти, які повинні відповідати встановленим критеріям;</li> <li>4) субординований борг.</li> </ol> Додатковий капітал не може бути більш як 100 % основного капіталу.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) має становити 120 млн.грн. Розмір регулятивного капіталу банку не може бути меншим, ніж його статутний капітал.

За недотримання нормативу регулятивного капіталу до банку застосовуються заходи впливу з боку НБУ. Окрім того, при недостатньому формуванні капіталу банку суттєво обмежуються його можливості щодо кредитування великих клієнтів, тощо.

Капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел. Тому особлива увага Національним банком приділяється вивченню репутації власників істотної участі в банку та джерелам походження їх коштів [6,7].

*Істотна участь* - пряме та/або опосередковане володіння однією особою самостійно чи спільно з іншими особами 10 і більше відсотками статутного капіталу та/або права голосу акцій, паїв юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість значного впливу на управління чи діяльність юридичної особи.

Відповідно до вимог «Положення про порядок подання відомостей про структуру власності», затв. Постановою Правління Національного банку України

від 08.09.2011 N 306 [6], юридична та/або фізична особа, яка має намір набути істотної участі в банку або збільшити її таким чином, що така особа буде прямо та/або опосередковано, самостійно чи спільно з іншими особами володіти 10, 25, 50 та 75 і більше відсотками статутного капіталу банку чи правом голосу акцій (паїв) у статутному капіталі банку та/або незалежно від формального володіння справляти значний вплив на управління або діяльність банку, зобов'язана надати відомості про структуру власності, про асоційованих осіб та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння та/або контроль істотної участі в банку, Національному банку та банку.

Розмір участі особи в банку/юридичній особі розраховується шляхом додавання розміру її прямого володіння участю в банку/юридичній особі та розмірів усіх часток участі в банку/юридичній особі осіб, які мають пряме володіння участю в банку/юридичній особі та через яких така особа здійснює опосередковане/опосередкований володіння/контроль участю в банку/юридичній особі.

Сутність прямого та опосередкованого володіння участю в банку/юридичній особі:

**Пряме володіння участю** в банку/юридичній особі передбачає володіння акціями (паями) банку /юридичної особи на праві власності.

**Опосередковане володіння участю** в банку/юридичній особі настає, якщо особа самостійно або спільно з іншими особами [групою асоційованих осіб або групою інших осіб, пов'язаних угодою або спільними економічними інтересами, відносинами економічної та/або організаційної залежності, у тому числі двом особам, кожна з яких не має контролерів та одночасно є контролерами однієї юридичної особи (групи юридичних осіб)]:

- здійснює контроль прямого власника участі в банку/юридичній особі,
- та/або здійснює контроль групи прямих власників банку/юридичної особи,
- та/або здійснює контроль особи, яка здійснює контроль зазначених вище осіб,
- та/або набуває права голосу в розмірі 10 і більше відсотків статутного капіталу банку на загальних зборах учасників банку/юридичної особи за дорученням учасника (учасників) банку/юридичної особи,
- та/або має незалежну від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність банку/юридичної особи чи будь-якої зазначеної вище юридичної особи,
- та/або здійснює контроль групи осіб, яка здійснює контроль зазначених вище осіб.

*Асоційована компанія* - юридична особа, у якій інша юридична особа володіє прямо та/або опосередковано 20 або більше відсотками статутного капіталу та/або голосів. *Дочірня компанія* - юридична особа, яка контролюється іншою юридичною особою (материнською компанією).

Особа, яка має намір набути або збільшити істотну участь у банку, подає до НБУ та банку передбачені у Положенні [6] відомості, а також додає схематичне зображення всієї групи осіб, через яких прямо та/або опосередковано здійснюється володіння/контроль участю в банку, із зазначенням зв'язків між ними, найменування кожної юридичної особи, прізвища, імені та по батькові кожної фізичної особи.

Банк має забезпечити розміщення за встановленою формою на власному веб-сайті інформації про власників істотної участі в банку та схематичного зображення структури власності банку.

Кожний власник істотної участі в банку зобов'язаний подати НБУ у встановлений строк документи, що підтверджують істотну участь у банку, висновок про професійну придатність та ділову репутацію, фінансовий стан, наявність достатньої кількості власних коштів для здійснення внеску до статутного капіталу, документи, необхідні для ідентифікації особи.

Національний банк на офіційному сайті розміщує інформацію про власників істотної участі в усіх банках України [16].

В Україні створені банки як з вітчизняним, так і з іноземним капіталом, і частка останніх має тенденцію до зростання. Наприкінці 2011р. частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків склала майже 42 % (табл.8.11).

*Банк з іноземним капіталом* - банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10%.

Таблиця 8.11 - Окремі дані по банках України за 2004-2011рр., станом на кінець періоду

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість банків за Державним Реєстром банків	182	186	193	198	198	197	194	198
Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	160	163	170	175	184	182	176	176
з них: з іноземним капіталом	19	23	35	47	53	51	55	53
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	7	7	9	13	17	18	20	22
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	12,5	Н-д	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9

Капітал банку і його платоспроможність тісно пов'язані, оскільки недокапіталізований банк буде неплатоспроможним.

Слід розрізняти категорії «неплатоспроможний банк» та «проблемний банк» (табл.8.12).

Таблиця 8.12 – Критерії неплатоспроможного та проблемного банку

Неплатоспроможний банк	Проблемний банк
<p>НБУ зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів НБУ, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 180 днів з дня визнання його проблемним;</li> <li>зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами НБУ;</li> <li>невиконання банком протягом 10 робочих днів поспіль 10 і більше відсотків</li> </ol>	<p>НБУ зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних за умови його відповідності хоча б одному з таких критеріїв:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>банк допустив зменшення розміру регулятивного капіталу та/або нормативів капіталу банку, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України, на 10 і більше відсотків протягом звітного місяця;</li> <li>банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому;</li> <li>системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних</li> </ol>

<p>своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами.</p>	<p>злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;</p> <p>4) банк порушив вимоги законодавства щодо порядку подання та/або оприлюднення звітності, в тому числі подав Національному банку України та/або оприлюднив недостовірну звітність, що призвело до суттєвого викривлення показників фінансового стану банку;</p> <p>5) систематичне незабезпечення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.</p> <p>НБУ має право віднести банк до категорії проблемних з інших підстав, визначених нормативно-правовими актами НБУ.</p>
<p>НБУ не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, повідомляє про це рішення ФГВФО для вжиття ним заходів, передбачених Законом України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб".</p> <p>НБУ не здійснює банківський нагляд за банком, віднесеним до категорії неплатоспроможних, та перехідним банком, крім отримання звітності в установленому Національним банком України порядку.</p> <p>НБУ поновлює банківський нагляд за банком у день отримання рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про припинення тимчасової адміністрації у зв'язку із здійсненням інвестором капіталізації банку в обсязі, що забезпечує виконання вимог нормативно-правових актів НБУ, у тому числі щодо економічних нормативів, та вжиття інших заходів для відновлення платоспроможності і стабільної діяльності банку.</p>	<p>Рішення НБУ про віднесення банку до категорії проблемного є банківською таємницею.</p> <p>НБУ має право заборонити проблемному банку використовувати для розрахунків прямі кореспондентські рахунки та/або вимагати від проблемного банку проведення розрахунків виключно через консолідований кореспондентський рахунок.</p> <p>Проблемний банк у строк до 180 днів зобов'язаний привести свою діяльність у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів НБУ.</p> <p>Проблемний банк зобов'язаний у строк до семи днів повідомити НБУ про заходи, які він вживатиме з метою приведення своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, та на вимогу НБУ повідомляти його про хід виконання цих заходів.</p> <p>НБУ протягом 180 днів з дня віднесення банку до категорії проблемних має право прийняти рішення про визнання діяльності банку такою, що відповідає законодавству, або про віднесення банку до категорії неплатоспроможних.</p> <p>НБУ зобов'язаний не пізніше ніж через 180 днів з дня віднесення банку до категорії проблемних прийняти рішення про визнання діяльності банку такою, що відповідає законодавству, або про віднесення банку до категорії неплатоспроможних.</p>

*Неплатоспроможність банку* - неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку.

Ключовою характеристикою платоспроможності банку є достатність регулятивного капіталу.

*Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу банку* - співвідношення між розміром регулятивного капіталу і сумою активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику, та сумою вимог для покриття інших ризиків банку.



Основні вимоги до розміру капіталу банку та його платоспроможності встановлюються Базельським комітетом з банківського нагляду або Bank for International Settlements (BIS), і їх прийнято називати Базель-I, Базель-II, Базель-III, що приймалися у хронологічному порядку:

1) Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу або Угода про капітал (Базель-I, 1988) - [International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards \(Capital Accord\)](#) [19, 27];

2) Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу: уточнені рамкові підходи (Базель II, 2004) - [International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework](#);

3) Базель - III, який складається з двох основних консультативних документів:

- Міжнародні стандарти з оцінки ризику ліквідності, зі стандартів і моніторингу (Базель III, 2010) - [International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring](#) [18];
- Підвищення стійкості банківського сектору (Базель III, 2010) - [Strengthening the resilience of the banking sector](#) [22].

Важливим для нагляду є також документ «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (1997р., але переглянутий у 2006р.), в якому багато уваги приділяється моніторингу достатності капіталу, передачі часток істотної участі.

Зазначені документи не є обов'язковими для впровадження, але в тих країнах, які вирішили приєднатися до Базельських рекомендацій, вони фактично взяті за основу при створенні національного банківського законодавства.

Роботи по впровадженню Базеля II ведуться в майже 100 країнах і повинні завершитися до 2015р. А Базель-III поки що знаходиться на консультативній стадії і до його впровадження текст двох основних його документів може ще змінитися.

Основні етапи розвитку Базельських документів з проблематики капіталу:

- у Базелі-I був викладений перший міжнародний стандарт банківської діяльності, в якому основну увагу приділено вимогам до капіталу (який складається з основного та додаткового), і розмір його повинен покривати основний ризик банків – кредитний. Для цього співвідношення між капіталом і зваженими на кредитний ризик активами повинно бути не менше 8% (коефіцієнт Кука);
- у Базелі-II в зв'язку з розвитком банківської практики коло ризиків, які потрібно враховувати при формуванні капіталу, було розширено (додані операційний та ринковий ризики). Базель-II застосовується на консолідованій основі до банків, які займаються міжнародною банківською практикою. Таким чином, Базель-II застосовується не тільки до банків, але й до банківських груп з їх страховими компаніями та ін. організаціями, до холдингів. Методика розрахунку загальної суми мінімальних вимог до капіталу враховує кредитний, ринковий та операційний ризики. Мінімальні вимоги щодо капіталу передбачають розрахунок активів, зважених за ступенем ризику. При розрахунку коефіцієнта капіталу знаменник дроби ("активи, зважені за ступенем ризику") розраховується шляхом множення розміру вимог до капіталу на ринковий ризик і операційний ризик на цифру 12,5 (тобто зворотний дріб від 8%) і додавання одержаних цифр до суми зважених за ступенем ризику активів, складених для кредитного ризику. Коефіцієнт розраховується шляхом ділення чисельника (регуляторний капітал) на

знаменник. Для загальної суми капіталу коефіцієнт не повинен бути нижче 8%. Капітал 2-го рівня, як і раніше, обмежений 100% від суми капіталу 1-го рівня. У Базелі –II, окрім вимог до капіталу, з'явилися нові компоненти. Окрім першої компоненти «Мінімальні вимоги до капіталу», з'явилися ще дві: «Процес наглядового аналізу» та «Ринкова дисципліна». В них увага приділяється здійсненню ефективного нагляду за ризиками банків, який повинен доповнювати перевірки дотримання мінімальних вимог до капіталу, а також підвищенню ступеня прозорості звітності банків.

- у Базелі-III, який повинен врахувати помилки, допущені у кризовій ситуації, поставлені нові питання: зменшення проциклічності фінансових ринків шляхом формування контрциклічного буфера, підвищення якості капіталу, впровадження мінімальних вимог для контролю ризику ліквідності. Реакція різних країн є неоднозначною на Базель-III, тому проводяться стрес-тести, моніторинг, і на цій основі можливе коригування тексту документів, що складають Базель-III.

В Україні впроваджені тільки вимоги Базеля –I, і вивчається питання щодо впровадження вимог Базеля –II [25, 26 та ін.].

*Основні завдання статистичного вивчення платоспроможності:*

- розробка системи статистичних показників капіталу та платоспроможності банку;
- використання економіко-статистичних методів для вивчення структури, динаміки і тенденцій розвитку капіталу та платоспроможності банку;
- оцінка стану дотримання економічних нормативів капіталу, встановлених НБУ;
- аналіз даних фінансової (бухгалтерської) та управлінської звітності банку з метою виявлення ризиків неплатоспроможності;
- надання користувачам інформації про показники діяльності банку з точки зору платоспроможності.

### ***8.6. Показники капіталу та платоспроможності банків. Аналіз виконання нормативів капіталу***

Окрім внутрішніх контролерів, аналіз показників капіталу та платоспроможності банку проводять на систематичній основі наглядовці в процесі так званого дистанційного нагляду, а потім в процесі інспекційних перевірок перевіряється якість наданих банком статистичних даних. Капітал та його достатність вивчають працівники Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку в межах своїх обов'язків. До цих регуляторів банки надають звітність спеціальних форматів.

Так, відповідно до вимог Правил [10] банки повинні формувати статистичну звітність про показники капіталу і надавати її до НБУ за такими формами: № 610 «Інформація про врахування субординованого боргу по розрахунку капіталу банку» (щодокадна), №611 «Звіт про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції» (місячна), №614 «Звіт про найбільших (прямих та опосередкованих) учасників контрагентів банку» (місячна), №643 «Звіт про афілійованих осіб банку» (квартальна), №645 «Інформація про суб'єктів господарської діяльності, у яких власник істотної участі в банку має участь, що

перевищує 10%» (квартальна), №670 «Звіт про двадцять найбільших учасників банку» (квартальна).

Для широкого кола користувачів інформації банки розміщують на власному сайті фінансову звітність, в тому числі «Звіт про фінансовий стан (Баланс)» та «Звіт про власний капітал», а також примітки до фінансової звітності з відповідними таблицями (Примітка 28 «Статутний капітал та емісійні різниці (емісійний дохід)», таблиця 40.1 «Структура регулятивного капіталу», таблиця 40.2 «Структура капіталу банку, що розраховується на основі Базельської угоди про капітал», примітка 47 «Дочірні, асоційовані та спільні компанії») [2].

Заповнюють банки і форми звітності, що надають до НКЦПФР, - звіт емітента цінних паперів. Ці форми передбачають надання інформації, яка потім розміщується на веб-сторінці <http://smida.gov.ua/>: ідентифікаційні реквізити, місцезнаходження емітента; інформація про засновників та/або учасників емітента та кількість і вартість акцій (розміру часток, паїв); інформація щодо освіти та стажу роботи посадових осіб емітента; інформація про осіб, що володіють 10% та більше акцій емітента; інформація про дивіденди; інформація про юридичних осіб, послугами яких користується емітент; інформація про випуски акцій емітента; інформація про стан корпоративного управління; звіт про корпоративне управління; річна фінансова звітність, складена за національними стандартами та відповідно до МСФЗ.

Практикою напрацьовано систему показників для аналізу капіталу банку.

На макроекономічному рівні використовуються показники: загальна сума регулятивного капіталу банків країни (динаміку див. на рис.8.5), співвідношення капіталу банків та ВВП (див. динаміку цього показника в Україні у табл. 8.13), відношення капіталу та резервів до активів банків (див.для порівняння по країнах світу дані табл.8.14).

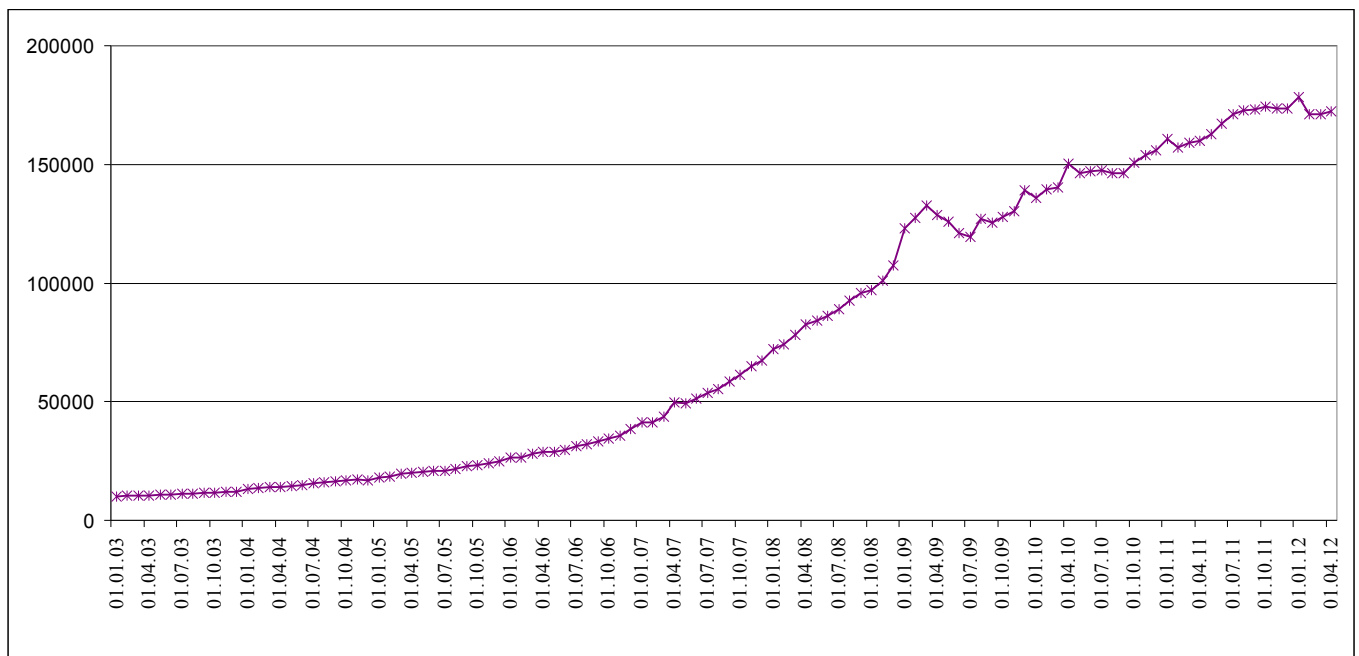


Рисунок 8.5 – Динаміка нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) банків України, млн.грн.

Таблиця 8.13 – Динаміка співвідношення власного капіталу та ВВП України за період з 01.01.2002 по 01.01.2012

ВВП у фактичних	Капітал, млн.грн.	Співвідношення
-----------------	-------------------	----------------

	цінах, млн.грн.		з нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	власного капіталу та ВВП, %
01.01.2002	204190	7915	4575	3,88
01.01.2003	225810	9983	6003	4,42
01.01.2004	267344	12882	8116	4,82
01.01.2005	345113	18421	11648	5,34
01.01.2006	441452	25451	16144	5,77
01.01.2007	544153	42566	26266	7,82
01.01.2008	720731	69578	42873	9,65
01.01.2009	948056	119263	82454	12,58
01.01.2010	913345	115175	119189	12,61
01.01.2011	1082569	137725	145857	12,72
01.01.2012	1316600	155487	171865	11,81

Як бачимо, спостерігається тенденція до зростання співвідношення власного капіталу банків України та ВВП. Але дані табл.8.13 дають можливість зробити ще один цікавий висновок: якщо на початку аналізованого періоду частка сплаченого зареєстрованого капіталу у капіталі банків складала близько 60%, то на початок 2012р. сплачений зареєстрований статутний капітал перевищив сукупний розмір капіталу. Це відбулося внаслідок мільярдних збитків банківської системи, що зменшують розмір власного капіталу.

Таблиця 8.14 - Відношення капіталу та резервів до активів банків окремих країн світу, %

	2007	2008	2009	2010	2011
Білорусь	16	18,6	16,7	13,7	10,8
Велика Британія	5,5	4,4	5,4	5,4	...
Греція	6,8	4,8	6,5	6,9	6,3
Канада	3,7	3,5	4,5	4,7	4,6
Китай	5,7	6	5,6	6,1	6,1
Молдова	16,3	17	16,1	16	15,9
Німеччина	4,3	4,5	4,8	4,3	4,6
Росія	13,3	13,6	15,7	14	...
США	10,3	9,3	10,9	11,1	11,3
Україна	11,6	12,9	13,1	14,6	14,5

Статистика також вивчає якість сформованого капіталу за його складовими. Зрозуміло, чим вище частка сплаченого зареєстрованого статутного капіталу, тим вище якість. Але чим вище частка резервів переоцінки основних засобів або інших складових, тим нижче якість.

За даними «Річних звітів про діяльність банківського нагляду України» та ін. публікацій побудовано табл.8.15:

Таблиця 8.15 - Структура регулятивного капіталу банків України

	01.01.2006	01.01.2007		01.01.2008		01.01.2009		01.01.2010	
	питома вага, %	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.

Фактично сплачений зареєстрований статутний капітал	58,8	61,5	26	57,7	42,9	64,7	79,6	62,7	85,1
Резервні фонди та загальні резерви	10,8	11	4,3	9,1	6,8	...	...	...	...
Субординований борг	8,5	9,9	4	9,5	7,1	7,8	9,6	13,6	18,5
Резерви переоцінки основних засобів	7,1	5,6	2,1	8	6	...	...	...	...
Інше	14,8	12	4,8	15,7	9,5	...	...	...	...
Всього	100	100	41,2	100	72,3	100	123,1	100	135,8

На мікроекономічному рівні також сформувалася система показників для аналізу капіталу банку (табл.8.16):

Таблиця 8.16 - Показники для аналізу капіталу та платоспроможності банку [1, 24 та ін.]

Показники	Формула для розрахунку або послідовність дій. Рекомендовані значення, сутність. Примітки
Статутний капітал	Проаналізувати фактично сплачену та несплачену його частини Рекомендовані значення - у відповідності до нормативних вимог
Частка привілейованих акцій	Не більше 25% статутного капіталу
Кількість та номінал акцій та кількість емісій	
Співвідношення статутного капіталу та інших показників балансу	Статутний капітал на 1 грн. кредитних вкладень, на 1 грн. залучених коштів, на 1 грн. власних коштів, на 1 грн. валюти балансу, на 1 грн. зобов'язань Вивчити динаміку наведених показників, зробити порівняння з показниками конкурентів
Регулятивний капітал (PK)	$PK = OK + ДК - BB$ Порівняти з мінімально необхідною сумою PK; проаналізувати структуру, динаміку, провести факторний аналіз. PK є покриттям негативних наслідків банківських ризиків, забезпеченням захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності. Визначити співвідношення регулятивного капіталу та суми зобов'язань
Частка основного (OK) та додаткового (DK) капіталів у регулятивному (PK)	$\frac{OK}{PK}$ та $\frac{DK}{PK}$ Проаналізувати динаміку часток, а також вивчити вплив прибутків минулих років на PK
Відвернення (BB)	Проаналізувати суму та вплив BB на обсяг PK
Темпи зростання регулятивного капіталу (та його складових) в порівнянні з темпами зростання активних та пасивних операцій	Зробити висновки щодо ефективності системи управління активами і пасивами, а також процентної політики
Достатність сформованих резервів під активні операції для покриття ризиків	Недосформовані резерви зменшують суму PK
Сума та частка	Вивчити динаміку частки та суми

результатів переоцінки основних засобів у додатковому капіталі	
Кошти на умовах субординованого боргу	Не можуть перевищувати 50% основного капіталу. Включаються до капіталу після отримання дозволу НБУ
Коефіцієнт рівня капіталу	$\frac{K}{3K} \cdot 100\%$ , де $3K$ – сума сукупних зобов'язань та капіталу. Має становити 10%
Співвідношення власного капіталу ( $BK$ ) та залучених коштів ( $3K$ )	$\frac{BK}{3K}$ Показує, скільки власних коштів припадає на одиницю коштів вкладників та кредиторів (ступінь ризику активних операцій та ризикові позабалансові зобов'язання банку не враховуються) Крім того достатність розраховується по відношенню до: розміру банка, його очікуваного росту; якості управління; обсягу прийнятих ризиків
Мультиплікатор капіталу ( $M$ )	$M = \frac{A}{K}$ , де $A$ – активи; $K$ - капітал Показує обсяг активів, утворених внаслідок функціонування кожної 1 грн. капіталу
Прибуток	$\Pi$ (минулих років та звітного року) Проаналізувати його динаміку, розподіл (на формування резервного фонду, на дивіденди, на покриття збитків, на преміювання працівників, у розпорядженні банку)
Спрямування прибутку минулих років	Вивчити напрямки, в тому числі на виплату дивідендів з подальшою капіталізацією, на формування загальних резервів
Рентабельність капіталу ( $R$ ) та прибутковість капіталу ( $ROE$ )	$ROE = \frac{\Pi}{K}$ , де $\Pi$ - прибуток (тут може розглядатися чистий прибуток або прибуток до оподаткування). $ROE$ розраховується як відношення прибутку до середнього за період капіталу (акціонерного чи балансового). Вивчити динаміку, порівняти з показниками по групі банків
Захищеність власного капіталу	$\frac{O3}{BK}$ , де $O3$ - основні засоби. Характеризує захищеність власного капіталу від інфляції шляхом вкладання коштів в нерухомість, інші матеріальні активи (одночасно перевірити дотримання економічних нормативів та оцінити частку недохідних активів)
Адекватність регулятивного капіталу ( $H2$ )	$H2 = \frac{PK}{Ap + ПЗ + ВП}$ , де $Ap$ та $ПЗ$ – активи і певні позабалансові інструменти, зменшені на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень у боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав і зважені за ступенем кредитного ризику; $ВП$ - сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами. Нормативне значення: не менше 10%. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку.
Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів ( $H3$ )	$H3 = \frac{PK}{CA}$ , де $CA$ – сукупні активи, що визначаються у відповідності до вимог [1]. Норматив відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для здійснення банком активних операцій. Нормативне значення: не менше 9%.
Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу	$H3 = \frac{PK}{3}$ , де $3$ - зобов'язання банку під час розрахунку $H3-1$ .

до зобов'язань (НЗ-1)	До зобов'язань банку під час розрахунку нормативу НЗ-1 уключаються: кошти НБУ; кошти інших банків; кредити, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій; кошти клієнтів банку; кошти бюджету та позабюджетних фондів України; цінні папери власного боргу та похідні фінансові зобов'язання; кредиторська заборгованість; субординований борг; зобов'язання з кредитування та за всіма видами гарантій; вимоги за андеррайтингом цінних паперів. Нормативне значення нормативу НЗ-1 має бути не менше ніж 10 %. Встановлюється з 01.01.2013. Визначає достатність власних коштів банку для виконання зобов'язань перед вкладниками та кредиторами.
Питома вага негативно класифікованих активів в регулятивному капіталі	В залежності від відсотка негативно класифікованих активів до банку можуть бути застосовані заходи впливу з боку НБУ
Результат аналізу ризику концентрації кредитних вкладень	Ризик концентрації визначають у порівнянні з капіталом. Висловити думку про існуючий ризик концентрації, в тому числі щодо галузевої концентрації, щодо забезпечення, щодо обсягу великих кредитних ризиків

Ці показники використовують для формулювання висновків про платоспроможність банку, її складові та для подальшого аналізу структури та динаміки платоспроможності.

Основні вимоги до розрахунку *регулятивного капіталу* встановлюються «Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [1], і вони є такими:

- основний капітал вважається незмінним і повинен повністю покривати поточні збитки, а додатковий капітал піддається змінам;

- основний капітал складається з таких елементів (які включаються до капіталу 1-го рівня за встановлених Інструкцією умов):

а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал; додаткові внески акціонерів у статутний капітал;

б) розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, що оприлюднені банком у фінансовій звітності): дивіденди, що направлені на збільшення статутного капіталу; емісійні різниці; резервні фонди, що створюються згідно із законами України; загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківської діяльності; інші фонди банку.

в) загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями будь-якої фізичної чи юридичної особи як резидента, так і нерезидента, яка має з банком відносини фінансового характеру) та зменшується на суму: недосформованих резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями; нематеріальних активів за мінусом суми зносу; капітальних вкладень у нематеріальні активи; збитків минулих років; збитків поточного року.

- додатковий капітал (капітал 2-го рівня) складається з таких елементів:

а) резерви під заборгованість за кредитними операціями (крім резервів за наданими банком фінансовими зобов'язаннями) та за операціями з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, яку віднесено до І (найвищої) категорії якості;

- б) результат переоцінки основних засобів, що включався до суми регулятивного капіталу банків за станом на 31.12.2010;
  - в) результат поточного року (прибуток), що зменшений на суму доходів, неотриманих понад 30 днів з дати їх нарахування (є виключення, що вказані у [1]), зменшених на суму сформованих під ці нараховані доходи резервів. Якщо прибуток поточного року менше загальної суми коригування, то на суму такої різниці зменшується розмір основного капіталу банку;
  - г) субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал);
  - г) нерозподілений прибуток минулих років;
  - д) прибуток звітнього року.
- для визначення розміру регулятивного капіталу банку загальний розмір капіталу 1-го і 2-го рівнів додатково зменшується на:
- а) балансову вартість акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що випущені банками, у торговому портфелі банку та у портфелі банку на продаж;
  - б) балансову вартість інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, а також балансову вартість вкладень у капітал інших установ у розмірі 10 і більше відсотків їх статутного капіталу;
  - в) балансову вартість акцій (паїв) власної емісії, що прийняті в забезпечення наданих банком кредитів (інших вкладень);
  - г) суму перевищення загальної суми операцій, що здійснені щодо одного контрагента, над установленим розміром (Н7);
  - г) суму перевищення загальної суми операцій, що здійснені щодо одного інсайдера, над установленим значенням (Н9);
  - д) суму операцій, що здійснені з інсайдерами (пов'язаними особами) на сприятливіших за звичайні умовах;
  - е) суму коштів, що вкладені в інші банки на умовах субординованого боргу;
  - є) балансову вартість позалістингових цінних паперів у торговому портфелі;
  - ж) балансову вартість цінних паперів, що не перебувають в обігу на фондових біржах, у торговому портфелі банку;
  - з) балансову вартість цінних паперів недиверсифікованих інвестиційних фондів.

Динаміка нормативів Н2 та Н3 свідчить про виконання їх в цілому по системі, але це не означає, що абсолютно всі банки їх виконували у минулому (рис.8.6):



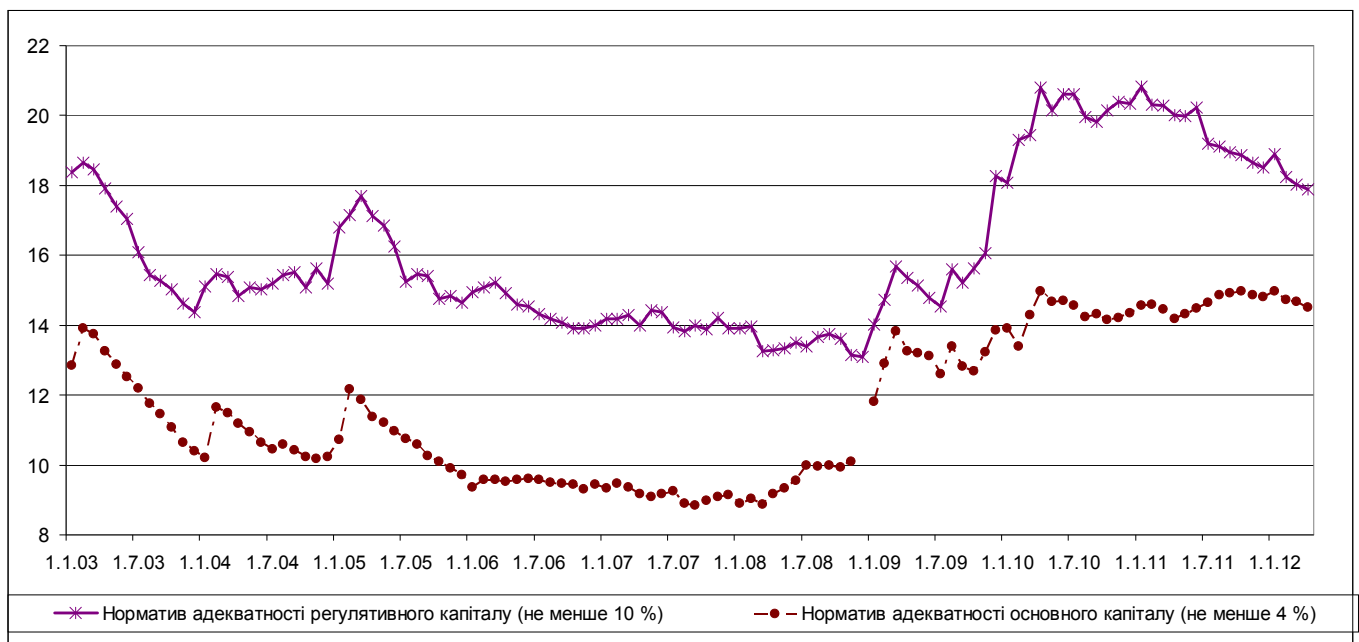


Рисунок 8.6 – Динаміка нормативів Н2 та Н3 банків України

Для оцінки рівня конкуренції на ринку банківських послуг та рівня концентрації банківського капіталу використовують індекс Херфіндаля-Хіршмана (*HHI*):

$$HHI = \sum_{i=1}^n k_i^2$$

де  $k_i$  – частка капіталу  $i$ -го банку в загальній сумі капіталу галузі, %;  
 $n$  – кількість банків.

Максимальне значення *HHI* буде відповідати  $(100\%)^2=10\,000$ , коли на ринку є тільки один банк.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана може використовуватися для оцінки ступеня концентрації ринку банківських послуг при вирішенні питань відповідними державними органами щодо доцільності злиття, виділення та ін. варіантів реорганізації банків (з точки зору оцінки рівня монополізації).

Цей індекс використовують у США у якості орієнтира при вирішенні зазначених вище питань. Вважається, якщо  $HHI < 1000$  - ринок є неконцентрованим, злиття можуть здійснюватися без перешкод; якщо  $1000 < HHI < 1800$  – ринок є помірно концентрований, потрібні додаткові процедури щодо вирішення питань доцільності злиття; якщо  $HHI > 1800$  – ринок є висококонцентрованим, злиття є можливим лише за зростання *HHI* менш ніж на 50 пунктів (після злиття), а за інших умов злиття забороняються.

Як загальноприйнята міра ринкової концентрації індекс використовується і для цілей банківського нагляду у Казахстані, Білорусі. Його значення публікуються на сайтах центральних банків країн.

#### Приклад.

Розрахувати індекс Херфіндаля-Хіршмана на основі даних НБУ про власний капітал банків України станом на 01.01.2012.

Довідково: станом на 01.01.2006 індекс *HHI* = 271,863.

## Розв'язання

На основі даних з сайту НБУ (розділ «Банківський нагляд») складемо таблицю з показниками власного капіталу, попередньо провівши ранжування за спаданням значення (за допомогою електронних таблиць Microsoft Excel).

Таблиця - Власний капітал банків України станом на 01.01.2012, тис.грн.:

№	Назва банку	Власний капітал, тис.грн.	Питома вага у сумі по системі $k_i$ , %	$k_i^2$
1	УКРЕКСІМБАНК	17 729 041	11,3882	129,6915
2	ОЩАДБАНК	17 646 979	11,3355	128,4937
3	ПРИВАТБАНК	16 746 978	10,7574	115,7214
4	УКРСОЦБАНК	6 607 773	4,2445	18,0157
	...	...	...	...
	По банківській системі	155 678 816	100	483,111

Для «Укрексімбанку», наприклад, маємо :

$$k_i = 17\,729\,041 \cdot 100 / 155\,678\,816 = 11,3882\%;$$

$$k_i^2 = 11,3882^2 = 129,6915.$$

Аналогічні розрахунки проводимо для всіх банків, використовуючи електронні таблиці.

Таким чином,

$$HHI = 129,6915 + 128,4937 + 115,7214 + 18,0157 = 483,111.$$

А при  $HHI < 1000$  ринок є неконцентрованим.

Однак, зважаючи на наведене в умовах задачі значення індексу  $HHI$  станом на 01.01.2006, спостерігається тенденція до досить стрімкого підвищення концентрації.

## 8.7Визначення узагальнюючої оцінки фінансового стану банку за системою "CAMELS"

Відповідно до Базельських рекомендацій ефективний банківський нагляд повинен бути орієнтованим на аналіз найбільш ризикованих видів діяльності, операцій банку, тобто ризикоорієнтованим. Оцінка ризиків дає змогу отримати інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банківського нагляду та необхідних матеріальних і людських ресурсів для здійснення належного контролю за банківською системою.

Нагляд за діяльністю банків, що ґрунтується на оцінках ризиків діяльності банків за рейтинговою системою CAMELS (слово є акронім), полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють діяльність банку за всіма напрямками:

Capital adequacy - Достатність капіталу

Asset quality - Якість активів

Management quality - Менеджмент

Earnings record - Надходження

Liquidity position - Ліквідність

Sensitive to risks - Чутливість до ринкового ризику.

CAMEL – рейтингова система, що була створена у 70-і роки ХХ сторіччя у США та на даний час використовується не тільки банківським наглядом США, а й у багатьох інших країнах. Спочатку системи назва була CAMEL, але з орієнтацією банківської спільноти та контролюючих органів на врахування ризиків діяльності, до назви на межі тисячоліть додали букву S (тобто почали враховувати чутливість до ринкового ризику).

Рейтингова система передбачає ретельний аналіз стану банку, тобто кожний з шести компонентів CAMELS оцінюється за допомогою цілої низки показників та критеріїв, що вказані у «Положенні про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS» [3]. Така оцінка проводиться під час комплексної інспекційної перевірки з урахуванням результатів безвиїзного нагляду.

За рейтинговою системою кожному банку визначається цифровий рейтинг за шістьма компонентами, а комплексна рейтингова оцінка визначається в більшості випадків за рейтинговою оцінкою, що зустрічається найчастіше. Кожен компонент рейтингової системи оцінюється за п'ятибальною шкалою, де оцінка "1" є найвищою оцінкою, а оцінка "5" – найнижчою. Комплексна рейтингова оцінка також визначається за п'ятибальною шкалою.

Метою оцінки діяльності банків за рейтинговою системою є визначення банків, у яких незадовільний фінансовий стан, операції або менеджмент мають недоліки, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку служби банківського нагляду Національного банку України і вжиття відповідних заходів для виправлення цих недоліків у діяльності банку та стабілізації його фінансового стану. Крім того, чим вищу оцінку своєї діяльності отримує банк за рейтингом CAMELS, тим рідше він перевіряється НБУ. Рейтинг також використовується при прийнятті різних рішень у сфері регулювання діяльності банків: при наданні дозволів на відкриття філіалів, при виділенні рефінансування.

Банківський нагляд замало уваги приділяє оцінці ефективності, а більше – надійності, стійкості банку.

### **Контрольні питання для перевірки знань**

1. Охарактеризуйте поняття фінансової стійкості банку.
2. Охарактеризуйте поняття ліквідності балансу банку та завдання її статистичного вивчення.
3. Наведіть формули для розрахунку та характеристику коефіцієнтів ліквідності банку.
4. Економічні нормативи для оцінки ризику ліквідності банку в Україні.
5. Економіко-статистичне оцінювання ліквідності балансу банку: мета, методи.
6. Охарактеризуйте перелік та структуру статистичної звітності банку з питань ліквідності.
7. Охарактеризуйте поняття платоспроможності та завдання її статистичного вивчення.
8. Показники капіталу та платоспроможності банків.

### **Тестові завдання до теми 8**

**1. Ліквідність банку - це:**

А) коли кошти активу балансу банку у разі швидкої реалізації дають змогу виконати повністю зобов'язання за пасивом;

Б) здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати);

В) здатність банку швидко і порівняно беззбитково задовольнити готівковими коштами вимоги за своїми фінансовими зобов'язаннями, які можуть бути передбачуваними та непередбачуваними;

Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**2. Ліквідність банку може бути охарактеризована за допомогою:**

А) показників ризику ліквідності;

Б) нормативів та коефіцієнтів ліквідності; частки високоліквідних активів в загальній сумі активів;

В) показника GAP;

Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**3. Для розрахунку нормативу короткострокової ліквідності (Н6) беруться зобов'язання банку:**

А) зі строком погашення від 31 дня до одного року;

Б) з кінцевим строком погашення до одного року.

**4. Кумулятивний розрив ліквідності загалом за всіма часовими інтервалами:**

А) завжди дорівнює нулю, оскільки загальні активи дорівнюють загальній сумі пасивів;

Б) може приймати як позитивні, так і негативні значення;

В) може приймати тільки позитивні значення.

**5. Невідповідність між фінансовими активами та зобов'язаннями (як відсоток до фінансових активів):**

А) є одним з економічних нормативів діяльності банків;

Б) повинна не перевищувати 10%;

В) ніяк не обмежується (за величиною) Національним банком України;

Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**6. Чи включаються статті капіталу банку для розрахунку показника GAP:**

А) так;

Б) ні;

В) так, але тільки наступні складові \_\_\_\_\_ у таких випадках: \_\_\_\_\_.

**7. Чи потрібно включати до складових рядка активів «Операції з клієнтами» статистичної форми №631 «Звіт про структуру активів та пасивів за строками» суми нарахованих доходів у відповідності до очікуваних строків:**

А) так;

Б) ні, бо це не вимагається нормативними актами НБУ;

В) ні, бо за невиключення не передбачені заходи впливу за порушення банківського законодавства.

**8.** Порушенням банком економічного нормативу ліквідності є такий факт:

- А) щоденне невиконання нормативу миттєвої ліквідності (Н4);
- Б) будь-яке з таких порушень нормативу миттєвої ліквідності (Н4): за станом на 11, 21 число звітного місяця або на 1 число наступного за звітним місяця;
- В) щоденне невиконання нормативів поточної або короткострокової ліквідності (Н5, Н6);
- Г) будь-яке з таких порушень нормативів поточної або короткострокової ліквідності (Н5, Н6): за станом на 11, 21 число звітного місяця або на 1 число наступного за звітним місяця.

**9.** При заповненні примітки до фінансової звітності «Аналіз фінансових активів та зобов'язань за строками погашення на основі очікуваних строків погашення за звітний період» (таблиця 39.10) банк вказує суми активів і зобов'язань:

- А) за їх балансовою вартістю;
- Б) на основі дисконтованих грошових потоків;
- В) на основі дисконтованих грошових потоків – тобто балансової вартості, оскільки балансові суми базуються на дисконтованих грошових потоках;
- Г) на основі контрактних недисконтованих грошових потоків.

**10.** Строки погашення зобов'язань при заповненні примітки до фінансової звітності «Аналіз фінансових зобов'язань за строками погашення за звітний період» (таблиця 39.8) визначаються:

- А) від дати укладання контракту до дати його погашення;
- Б) від дати звітності до дати погашення згідно з контрактом.

**11.** Показник власного капіталу банку:

- А) може приймати від'ємні значення;
- Б) не може приймати від'ємні значення.

**12.** Регулятивний капітал:

- А) є показником, тотожним за сутністю економічному капіталові;
- Б) завжди перевищує розмір статутного капіталу банку;
- В) у відповідності до нормативних вимог повинен бути не менше, ніж статутний капітал;
- Г) дорівнює власному капіталу банку.

**13.** За даними балансу статутний капітал:

- А) може перевищувати балансовий капітал;
- Б) завжди менше суми балансового капіталу;
- В) може бути зареєстрованим та незареєстрованим.

**14.** Для цілей банківського нагляду власники капіталу банків групуються за ознакою резидентності. Резиденти - це:

- А) фізичні особи, які мають місце проживання в Україні, та юридичні особи, а також ті суб'єкти підприємницької діяльності (СПД), що не мають статусу

юридичної особи, які створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України, з місцезнаходженням на її території;

Б) фізичні особи, які мають центр життєвих інтересів в Україні, та юридичні особи, а також ті СПД, що не мають статусу юридичної особи, які створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України;

В) фізичні особи, що перебувають в Україні не менше 183 днів протягом року, та юридичні особи, а також ті СПД, що не мають статусу юридичної особи, які створені та здійснюють свою діяльність з місцезнаходженням на території України;

Г) правильна відповідь така: \_\_\_\_\_.

**15. Асоційована особа:**

А) особа, яка має істотну участь у банку;

Б) юридична особа, у якій інша юридична особа володіє прямо та/або опосередковано 20 або більше відсотками статутного капіталу та/або голосів.

В) юридична особа, яка контролюється іншою юридичною особою (материнською компанією);

Г) будь-яка юридична особа, в якій банк має істотну участь або яка має істотну участь у банку;

Д) юридична особа, яка має спільних з банком власників істотної участі.

**16. Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу:**

А) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру;

Б) встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників;

В) визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень у боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав і зважених за ступенем кредитного ризику;

Г) те саме, що у п.В) + Під час розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику, додається сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами.

**17. До нормативів капіталу відносяться нормативи:**

А) мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2), адекватності основного капіталу (Н3);

Б) мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3);

В) мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3), співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н3-1).

**18. Банк К має учасників У1, У2, У3, У4, частки яких становлять відповідно 5 %, 10%, 25%, 60% у статутному капіталі. При цьому частка учасника У4 в У3 дорівнює**

40 %, а У1 є пов'язаною особою (дружина) учасника У4. Якими є показники прямої та опосередкованої участі У1, У2, У3 та У4?

- А) У1 спільно з У4 - 75 %, У2 - 10 %, У3 - 25 %, У4 - 70 %;
- Б) У1 спільно з У4 - 75 %, У2 - 10 %, У3 - 25 %, У4 - 70 %;
- В) У1 спільно з У4 - 65 %, У2 - 10 %, У3 - 25 %, У4 - 60 %;
- Г) Ваш варіант.

19. Афілійована особа А в банку володіє часткою в розмірі 15% у статутному фонді юридичної особи В, яка володіє часткою в статутному капіталі банку в розмірі 40%. Опосередкована участь афілійованої особи А в банку буде дорівнювати:

- А) 60 %;
- Б) 6%;
- В) 55%;
- Г) Ваш варіант.

20. До розрахунку нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) береться регулятивний капітал банку:

- А) відкоригований на суму перевищення нормативів Н7 та Н9;
- Б) не відкоригований на суму перевищення нормативів Н7 та Н9;
- В) зменшений на суму недосформованих резервів за активними операціями банків(що відображається у відповідних формах звітності банків про стан формування цих резервів та вираховується з основного капіталу).

## Задачі

### Задача 1

**Необхідно:** на основі останніх даних сайту Національного банку України про показники капіталу та активів банків розрахувати:

- частку п'яти найбільших банків у загальній сумі активів;
- частку п'яти найбільших банків у загальній сумі капіталу;
- Індекс Херфіндаля-Хіршмана.

Проаналізувати отримані результати.

### Задача 2

**Необхідно:** використовуючи інформацію з сайту НБУ про власників істотної участі, визначити чи є банки зі 100% участю у статутному капіталі однієї юридичної чи фізичної особи (прямо або опосередковано).

У якій кількості банків участь іноземних інвесторів є істотною? Резидентами яких країн є ці інвестори?

### Задача 3

За даними наступної таблиці зробити порівняння:

(тис.грн.)

	Сведбанк		СЕБ банк	
	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2011	01.01.2012
Статутний капітал	2 159 100	5 440 928	365 689	675 689
Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)	0	0	0	0

Емісійні різниці	0	0	2	2
Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку	301 544	13 455	71 520	0
Резерви переоцінки необоротних активів, у тому числі:	49 479	47 235	213 000	213 000
резерви переоцінки нерухомості	49 479	47 235	213 000	212 976
резерви переоцінки нематеріальних активів	0	0	0	0
Резерви переоцінки цінних паперів	4 813	-78	-4 290	-3 849
Резерви переоцінки за операціями хеджування	0	0	0	0
Прибуток/Збиток минулих років	0	-4 111 617	1 027	-167 285
Прибуток/Збиток поточного року	-4 342 240	86 155	-224 832	-259 837
Усього власного капіталу	-1 827 303	1 476 078	422 116	457 720
Усього пасивів	13 852 722	12 249 752	3 384 177	3 071 218



#### Задача 4

##### Необхідно:

За наступними даними балансу АБ "ХХХбанку" станом на кінець 2007 та 2008 рр. розрахувати нормативи миттєвої ліквідності, заповнити таблицю та провести факторний аналіз.

	тис.грн.			Вплив на ліквідність, %
	31.12.2008	31.12.2009	Зміни (+,-)	
<i>Статті активів</i>				
Кошти в касі	906 265	1 162 068		
Кошти в НБУ та обов'язкові резерви	1 192 764	1 444 503		
Коррахунки та депозити "овернайт" у банках; кредити "овернайт", надані ін. банкам	527 660	532 427		
<i>Разом</i>	<i>2 626 689</i>	<i>3 138 998</i>		
<i>Статті пасивів</i>				
Коррахунки в ін. банках та депозити «овернайт» інших банків	100 575	45 122		
Кошти державних та громадських організацій	125	319		
Кошти ін. юридичних осіб	2 525 046	2 712 840		
Кошти фізичних осіб	1 551 600	2 825 130		
<i>Разом</i>	<i>4 177 346</i>	<i>5 583 411</i>		

#### Задача 5

**Необхідно:** використовуючи дані табл. 37.10 та 37.11 приміток до річної фінансової звітності ВАТ "УУУ Банк", що згруповані у нижченаведеній таблиці, розрахувати чистий та сукупний розриви ліквідності на кінець дня 31 грудня 2007 та 2008 років. Розрахувати у кожному часовому інтервалі невідповідність між фінансовими активами та зобов'язаннями як відсоток до фінансових активів. Порівняти дані 2007 та 2008 рр.

Які складові фінансових активів та фінансових зобов'язань на окремих часових інтервалах є найбільш вагомими?

Таблиця - Аналіз фінансових активів та зобов'язань ВАТ "УУУ Банк" за строками погашення на основі очікуваних строків погашення за 2007-2008рр., тис.грн. на кінець дня 31 грудня

Рядок	Найменування статті	На вимогу та менше 1 міс.		Від 1 до 3 міс.		Від 3 до 12 міс.		Від 12 міс. до 5 років		Понад 5 років		Усього	
		2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
	Активи												

1	Грошові кошти та їх еквіваленти	2910415	3751776	0	0	0	0	0	0	0	0	2910415	3751776
2	Торгові цінні папери	198918	141967	0	0	0	0	0	0	0	0	198918	141967
3	Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінансових результатах	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Кошти в інших банках	797249	1447474	150700	75200	15173	18095	0	0	0	0	963122	1540769
5	Кредити та заборгованість клієнтів	991817	610987	2149888	3552685	7079234	8825572	9944967	14881670	16054068	23545082	36219974	51415996
6	Цінні папери в портфелі банку на продаж	6195	5203	3541	49417	71360	390945	11276	394693	5960	22704	98332	862962
7	Цінні папери в портфелі банку до погашення	0	351301	0	9789	233971	40917	727619	4661	17233	0	978823	406668
8	Інші фінансові активи	907109	3730745	0	0	12065	11194	0	0	0	0	919174	3741939
<b>9</b>	<b>Усього фінансових активів</b>	<b>5811703</b>	<b>10039453</b>	<b>2304129</b>	<b>3687091</b>	<b>7411803</b>	<b>9286723</b>	<b>10683862</b>	<b>15281024</b>	<b>16077261</b>	<b>23567786</b>	<b>42288758</b>	<b>61862077</b>
	Зобов'язання												
10	Кошти в інших банках	1640184	486795	1266126	76110	2608480	3561477	7147945	18289021	1010000	0	13672735	22413403
11	Кошти клієнтів	10871775	14185868	2106295	3490345	9421510	9140683	144776	51324	11856	14001	22556212	26882221
12	Боргові цінні папери, емітовані банком	280852	0	0	0	445392	0	661517	721978	20000	0	1407761	721978
13	Інші залучені кошти	9507	9025	0	0	0	4469850	280906	1216257	0	0	290413	5695132
14	Інші фінансові зобов'язання	596167	603531	619	4534	0	0	0	0	0	0	596786	608065
15	Субординований борг	1153	1496	0	0	0	0	353500	539000	0	571735	354653	1112231
<b>16</b>	<b>Усього фінансових зобов'язань</b>	<b>13399638</b>	<b>15286715</b>	<b>3373040</b>	<b>3570989</b>	<b>12475382</b>	<b>17172010</b>	<b>8588644</b>	<b>20817580</b>	<b>1041856</b>	<b>585736</b>	<b>38878560</b>	<b>57433030</b>
17	Чистий розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня												

18	Сукупний розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня												
----	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

## Задача 6

**Необхідно:** Використовуючи дані приміток до річної фінансової звітності ВАТ «Державний ощадний банк України», охарактеризувати ситуацію з ліквідністю станом на кінець дня 31 грудня 2010 та 2011 років. Довідково: регулятивний капітал ВАТ «Державний ощадний банк України» склав 17 357 186 тис.грн. на 31.12.2010р., а на 31.12.2011р. - 18 141 218 тис.грн.  
Таблиця 9.4 - Фінансові активи та зобов'язання ВАТ «Державний ощадний банк України» за строками погашення на основі очікуваних строків погашення за 2010-2011 рр., тис. грн. станом на кінець періоду

Ря- док	Найменування статті	На вимогу та менше 1 міс.		Від 1 до 3 міс.		Від 3 до 12 міс.		Від 12 міс. до 5 років		Понад 5 років		Усього	
		2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
	<b>Активи</b>												
1	Грошові кошти та їх еквіваленти	5 455 665	5 553 897	-	-	-	-	-	-	-	-	5 455 665	5 553 897
2	Торгові цінні папери	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінрезультатах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Кошти в інших банках	530 160	209 972	-	-	-	398 794	393	-	-	-	530 553	608 766
5	Кредити та заборгованість клієнтів	780 857	1 447 580	2 813 280	4 992 139	5 696 690	10 974 105	28 314 030	32 797 000	5 143 534	5 613 105	42 748 391	55 823 929
6	Цінні папери в портфелі банку на продаж	2 660 227	6 300 732	1 406 775	333 826	3 072 103	2 289 159	393 657	637 915	200 444	454	7 733 206	9 562 086
7	Цінні папери в портфелі банку до погашення	7 836	651 186	94 813	139 765	1 037 909	1 468 920	2 057 743	2 134 907	753	753	3 199 054	4 395 531
8	Інші фінансові активи	204 435	266 552	130	63	270	1 489	347	272	37	258	205 219	268 634
9	Усього фінансових активів	9 639 180	14 429 919	4 314 998	5 465 793	9 806 972	15 132 467	30 766 170	35 570 094	5 344 768	5 614 570	59 872 088	76 212 843
	<b>Зобов'язання</b>												
10	Кошти інших банків	427 244	1 573 857	1 000 000	187 500	80 000	2 104 810	14 352 116	11 981 756	-	-	15 859 360	15 847 923
11	Кошти клієнтів	13 999 314	15 358 413	3 108 160	2 704 375	3 405 962	6 714 564	3 818 842	8 010 140	88 297	92 796	24 420 575	32 880 288
12	Боргові цінні папери, емітовані банком	23	23	310 714	3 989	86	30	200 408	200 225	-	-	511 231	204 267
13	Інші залучені кошти	-	-	-	-	-	-	-	5 705 125	-	-	-	5 705 125
14	Інші фінансові зобов'язання	213 601	347 894	245	297	2 306	3 228	589	516	11	125	216 752	352 060
15	Субординований борг	-	-	-	-	-	-	-	-	823 441	827 416	823 441	827 416
16	Усього фінансових зобов'язань	14 640 182	17 280 187	4 419 119	2896 161	3 488 354	8 822 632	18 371 955	25 897 762	911 749	920 337	41 831 359	55 817 079
17	Чистий розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня												
18	Сукупний розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня												

## Список використаних джерел

### Нормативні

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 N 373. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні (до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні), схвалена Постановою Правління НБУ від 02.06.2009 N 315. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України, схвалені Постановою Правління НБУ від 06.08.2009 N460. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, затв. Постановою Правління НБУ від 08.05.2002 N 171. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Положення про порядок подання відомостей про структуру власності, затв. Постановою Правління Національного банку України від 08.09.2011 N 306. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затв. Постановою Правління Національного банку України від 08.09.2011 N 306. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 16.03.2006 № 91. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
9. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України, затв. Постановою Правління НБУ від 30.04.2009 N 259. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
10. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 N 124. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року N 2121-III. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

### Використані та рекомендовані

12. Банківські ризики: теорія та практика управління: Монографія / Л.О.Примостка, О.В.Лисенок, О.О.Чуб та ін. – К.:КНЕУ, 2008.- 456с.
13. Висоцька Л. Напрямки формування комплексної статистичної системи показників ліквідності банків // Банківська справа.- 2005.- №5.- С.39-51.
14. Волошин І. Банківські моделі та режими ліквідності // Вісник НБУ. – 2002.- №7.- С.27-30.

15. Волошин І. Прогноз впливу кредитного ризику на ліквідність та процентні надходження банку // Вісник НБУ. – 2008.- №8.- С.26-29.
16. Інформація про власників істотної участі у банках України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.bank.gov.ua/Bank\\_supervision/Shareholders.pdf](http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Shareholders.pdf). – 01.01.2012.
17. Карчева Г. Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності банків // Вісник НБУ.- 2007.- №7.- С.31-34.
18. Международные стандарты по оценке риска ликвидности, стандартам и мониторингу: Консультативный материал: Базельский Комитет по банковскому надзору 2009, декабрь // <http://www.cbr.ru/today/ms/bn/2.pdf>.
19. Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу.- Базель, 1988. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36991>.
20. Міщенко В.І., Сомик А. Ліквідність банківської системи України: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання // Серія з 3-х статей у «Віснику НБУ». -2008, №11, 12 та 2009 №1.
21. Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку// Вісник НБУ. – 2006.- №10.- С.26-29.
22. Повышение устойчивости банковского сектора. Консультативный материал: Базельский Комитет по банковскому надзору 2009, декабрь. – Режим доступу: <http://www.cbr.ru/today/ms/bn/1.pdf>.
23. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах. Базельський Комітет з Банківського нагляду. – Базель.- Лютий 2000. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36992>.
24. Статистика банківської діяльності: Навч. посібник / А.В. Головач, В.Б. Захожай, К.С.Базилевич. – К.: МАУП, 1999.- 176 с.
25. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія. — Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. — 260с.
26. Хаб'юк О. Вплив Базеля II на банки та економіку // Вісник Національного банку України.- 2006.- № 8.- С. 10-13.
27. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. – Режим доступу: [http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat\\_id=45294&page=0](http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=45294&page=0).

## Тема 9. Статистичне вивчення ефективності та прибутковості банківської діяльності

### Питання

9.1 Сутність і завдання статистичного аналізу фінансових результатів та прибутковості.

9.2 Система показників фінансових результатів та методи їх аналізу

9.3 Статистичний аналіз ефективності банку

9.4 Рейтингова оцінка банку. Рейтинг банківських установ за рівнем ефективності

### 9.1 Сутність і завдання статистичного аналізу фінансових результатів та прибутковості

Банк як підприємство здійснює самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Тобто прибуток обов'язково є метою комерційного банку. В меті можуть зазначатися і: створення сприятливих умов для розвитку економіки та підтримки вітчизняного товаровиробника, кредитно-фінансова підтримка процесів структурної перебудови, зміцнення та реалізація виробничого і торгового потенціалу галузей економіки, комплексне обслуговування юридичних і фізичних осіб- клієнтів банку та ін. Але одержання прибутку в інтересах банку та його акціонерів завжди є складовою мети діяльності.

За даними дослідження «What's in store for global banking?» (*McKinseyQuarterly*, January 2008) останні кілька докризових років спостерігалось безпрецедентне зростання розмірів та дохідності світової банківської індустрії. Світовий прибуток у 2006 р. склав 788 млрд. дол. США, що на 150 млрд. дол. США більше, ніж наступний за прибутками сектор: добування нафти, газу та вугілля. Середній по світу річний показник доходу в розрахунку на одного банківського працівника у 26 разів вище, ніж для інших видів діяльності.

Але глобальна фінансова криза внесла свої корективи. Збитковими стали навіть деякі з найбільших в світі банків (табл.9.1):

Таблиця 9.1 – Показники ТОП - 5 банків світу за даними статистики Світового банку за 2010-2011 рр. станом на кінець періоду [<http://www.thebankerdatabase.com/>]

	Роки	Bank of America	JP Morgan Chase & Co	HSBC Holdings	Citigroup
Капітал 1-го рівня (Tier 1 Capital), млрд.\$	2010	163,626	142,450	133,179	126,193
	2011	159,232	150,384	139,590	131,874
Загальні активи (Total Assets), млрд.\$	2010	2264,909	2117,605	2454,689	1913,902
	2011	2136,577	2265,792	2555,579	1873,878
Фінансовий результат до оподаткування (Pre-Tax Profit), млрд. \$	2010	-1,323	24,859	19,037	12,273
	2011	-0,230	26,749	21,872	14,654
Рентабельність активів (Return on Assets, ROA), %	2010	-0,06	1,17	0,78	0,64
	2011	-0,01	1,18	0,86	0,78
Коефіцієнт достатності капіталу (Capital Adequacy Requirement, CAR), %	2010	7,22	6,73	5,43	6,59
	2011	7,45	6,64	5,46	7,04

Найбільш прибутковими за результатами 2011 р. є китайські банки. Так, наприклад, Industrial Commercial Bank of China закінчив рік з прибутком до оподаткування у 43,2 млрд. \$. І це при тому, що найбільшими за розмірами є американські банки.

Ситуація в регіонах світу докорінно змінилася після кризи. Це відзначилося і на показниках прибутків банків. Так, якщо до кризи найбільш прибутковими були американські банки, то після 2008р. – китайські. Дуже багато збиткових банків стало у Європі: грецькі, італійські, іспанські мають збитки у розмірі кілька мільярдів на кожного, а найбільш збитковим у 2011 р. є National Bank of Greece із збитком 17,4 млрд. \$.

На ситуації в українському банківському секторі глобальна фінансова криза також позначилася. І 2009-2011рр. відзначилися багатомільярдними збитками для вітчизняного банківського сектора:

- за 2009 р. збитки 63 збиткових банків склали 38,5 млрд.грн. при загальних збитках по системі 34,6 млрд.грн. Збитки трьох найзбитковіших у 2009р. банків (РОДОВІД БАНК, УКРСИББАНК, УКРГАЗБАНК, СВЕДБАНК) склали 13,0 млрд.грн.;
- за 2010р. збитки 35 збиткових банків склали 17,2 млрд.грн. при загальних збитках по системі 13,0 млрд.грн. Збитки трьох найзбитковіших у 2010р. банків (РОДОВІД БАНК, УКРСИББАНК, БАНК ФОРУМ) склали 10,7 млрд.грн.;
- за 2011 рік збитки 31 збиткового банку склали 13,8 млрд.грн. при загальних збитках по системі 7,7 млрд.грн. Збитки трьох найзбитковіших у 2011р. банків (УКРСИББАНК, УКРГАЗБАНК, РОДОВІД БАНК) дали разом 8,8 млрд.грн.

Основними причинами збитків прийнято вважати різке зростання витрат з-за формування значних резервів під проблемні активи та надмірні адміністративні витрати. Так, тільки за 2009 рік було сформовано витрат на відрахування в резерви майже 66 млрд.грн. (для порівняння – за 2008р. було 24 млрд.грн.). Продовжувалася подібна ситуація і у 2010-2011рр., коли банками було сформовано 46,2 и 36,5 млрд.грн. як відрахування до резервів (табл.9.2):

Таблиця 9.2 – Структура доходів та витрат банків України за 2010-2011рр.

	2010		2011	
	Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %
1 ДОХОДИ	136 848	100,0	142 778	100,0
1.1 процентні доходи	113 334	82,8	113 352	79,4
1.2 комісійні доходи	15 271	11,2	18 473	12,9
1.3 результат від торговельних операцій	2 207	1,6	3 993	2,8
1.4 інші операційні доходи	5 342	3,9	5 726	4,0
1.5 інші доходи	499	0,4	622	0,5
1.6 повернення списаних активів	195	0,1	612	0,4
2 ВИТРАТИ	149 875	100,0	150 486	100,0
2.1 процентні витрати	61 409	41,0	59 506	39,6
2.2 комісійні витрати	2 660	1,8	3 072	2,0
2.3 інші операційні витрати	10 706	7,1	15 861	10,5
2.4 загальні адміністративні витрати	29 058	19,4	34 327	22,8
2.5 відрахування в резерви	46 171	30,8	36 508	24,3
2.6 податок на прибуток	-129	-0,1	1 212	0,8



Адміністративні ж витрати, незважаючи на намагання їх скоротити, мають стійку тенденцію до зростання (див. табл.10.2 та дані попередніх років у статистичних бюлетенях), причому темпами, що перевищують темпи зростання загальних витрат або доходів.

Основний вклад по банківській системі України у формування як адміністративних витрат, так і відрахувань до резервів, безумовно, - за банками I-ої групи. Саме вони і формують основні збитки по системі. Однак, за результатами 2011р. збитковою виявилася діяльність абсолютно всіх груп за класифікацією НБУ (табл.9.3):

Таблиця 9.3 – Показники доходів та витрат банків України станом за 2011р., млн.грн.

	Група I	Група II	Група III	Група IV	По системі
Чистий процентний дохід	39 004	7 018	3 280	4 544	53 847
Чистий комісійний дохід	10 716	1 500	983	2 163	15 362
Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку	46	112	44	65	267
Результат від операцій з хеджування	0	0	0	0	0
Результат від переоцінки інших фінансових інструментів, які обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінансових результатах	783	98	211	57	1 149
Результат від торгівлі іноземною валютою	1 668	555	152	321	2 695
Прибуток/(збиток), який виникає під час первісного визнання фінансових активів за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова	-31	-1	-2	0	-35
Прибуток/(збиток), який виникає під час первісного визнання фінансових зобов'язань за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова	333	-4	31	4	364
Результат від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості	692	60	13	34	799
Результат від переоцінки іноземної валюти	0	72	-2	-14	56
Резерви під заборгованість за кредитами	-26 993	-4 960	-945	-2 586	-35 483
Знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж	-109	-45	22	-36	-167
Результат від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж	363	-42	26	41	388
Знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення	23	-4	-4	0	15
Резерви за зобов'язаннями	18	35	-9	-81	-37
Інші операційні доходи	2 635	692	683	568	4 579
Доходи/(Витрати) від дострокового погашення заборгованості	0	3	0	0	3
Адміністративні та інші операційні витрати	-31 409	-8 648	-4 547	-5 751	-50 355
Результат від участі в капіталі	0	0	0	57	57
Дохід/ (Збиток) від довгострокових активів, призначених для продажу	0	0	0	-1	0
<b>Прибуток/(Збиток) до оподаткування</b>	<b>-2 262</b>	<b>-3 559</b>	<b>-62</b>	<b>-614</b>	<b>-6 497</b>
<b>Чистий прибуток/ (збиток) банку</b>	<b>-3 090</b>	<b>-3 886</b>	<b>-83</b>	<b>-649</b>	<b>-7 708</b>
Довідково: Кількість банків	17	19	22	117	175

Зрозуміло, що аналізуючи ситуацію загалом по системі, неможливо виявити тенденції розвитку окремих банків. Деякі банки показують стабільні прибутки, навіть незважаючи на кризу.

Тому завдання статистики фінансових результатів та прибутковості включають:

- вивчення рівня та динаміки прибутків та прибутковості;
- проведення порівняльного аналізу прибутків та прибутковості;

- виявлення основних факторів, що впливають на підвищення прибутковості;
- контроль за виконанням запланованих показників рівня прибутковості;
- використання статистичних показників та методів при прогнозуванні та плануванні прибутковості банку;
- вивчення прибутковості окремих структурних одиниць банку, бізнес-напрямів, видів клієнтів та продуктів.

Більшість поставлених задач вивчається з використанням спеціальних форм управлінської звітності, оскільки балансових даних не вистачає для їх розв'язання.

Тому для якісного і всебічного аналізу прибутковості формують управлінські звіти щодо:

- прибутковості клієнтів;
- прибутковості продуктів;
- прибутковості філій;
- прибутковості бізнесу.

Складання та аналіз форм управлінської звітності, що містять зазначені показники, дозволять здійснити пошук збиткових та найбільш прибуткових напрямів діяльності, філій, видів клієнтів та продуктів з метою планування діяльності та внесення певних корективів.

## **9.2 Система показників фінансових результатів та методи їх аналізу**

Система показників фінансових результатів та прибутковості включає:

- прибуток /збиток банку до оподаткування ( $\Pi$ );
- прибуток/збиток після оподаткування;
- чистий прибуток (збиток) банку (ЧП);
- загальна сума доходів банку ( $D$ );
- загальна сума витрат банку ( $B$ );
- процентні витрати ( $B_{\Pi}$ );
- процентні доходи ( $D_{\Pi}$ );
- процентний прибуток ( $\Pi_{\Pi}$ );
- прибутковість/рентабельність капіталу  $ROE = \frac{\Pi}{K}$ , де  $K$  – середній за період капітал банку. Прибуток може використовуватися у формулі як у чистому вигляді, так і до оподаткування;
- прибутковість/рентабельність активів  $ROA = \frac{\Pi}{A}$ , де  $A$  – середня за період сума активів банку. Прибуток може використовуватися у формулі як у чистому вигляді, так і до оподаткування, а активи можуть зважуватися на ризик або ні;
- співвідношення обсягів прибутку та доходів  $K_{\Pi/D} = \frac{\Pi}{D}$ ;
- різниця між середніми процентними ставками за залученими і виданими кредитами  $\Delta\rho = \bar{\rho}_{акт.} - \bar{\rho}_{пас.}$ ;
- частка доходних активів  $K_{Д.А.} = \frac{\text{активи, що приносять дохід}}{\text{середня сукупна вартість активів}} \cdot 100\%$

- доходність активів  $K_{д.а} = \frac{Д}{А}$ ;
- загальний коефіцієнт доходності активів:  

$$K_{с.д.} = \frac{(процентний дохід - процентні витрати) + доходи від інших операцій}{середня вартість активів} \cdot 100\%$$
- рівень прибутковості акціонерного капіталу  $П_{ак} = \frac{Чистий дохід}{Акціонерний капітал}$ ;
- чиста процентна маржа  

$$ЧПМ = \frac{процентний дохід - процентні витрати}{середня сукупна вартість активів} \cdot 100\%$$
- чистий спред  

$$ЧС = \frac{сума \%, одержаних за кредит}{загальний обсяг кредитів} \cdot 100\% - \frac{сума \%, сплачених за зобов'язаннями}{загальний обсяг зобов'язань, за якими сплачуються \%} \cdot 100\%$$

та ін.

Найбільш вживаними показниками з вищевказаних є *ROA* та *ROE*.

Рішенням Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків від 26.11.2003 N277 «Про заходи щодо підвищення рентабельності діяльності банків» [5] встановлений детальний алгоритм розрахунку рентабельності активів та капіталу, із зазначенням номерів балансових рахунків, залишки по яких використовуються у чисельнику та знаменнику формул. В цьому Рішенні виділені чотири категорії банків за рівнем рентабельності, при цьому граничні значення показників такі:

- високорентабельні банки - рентабельність активів - більше 2%, рентабельність капіталу - більше 10%;
- достатньо рентабельні банки - рентабельність активів - від 1% до 2%, рентабельність капіталу - більше 7%;
- низькорентабельні банки - рентабельність активів - від 0% до 1%, рентабельність капіталу - більше 0%;
- неприбуткові банки - рентабельність активів і капіталу - менше 0%.

Показники фінансових результатів та прибутковості варіюють в широких межах як для банків світу, так і для банків України. Так, наприклад, процентний спред був найбільшим у Бразилії серед усіх країн, що надали свої дані для публікації на веб-сторінці Світового банку (табл.9.4).

Таблиця 9.4 – Процентний спред (відсоткова ставка за кредитами мінус ставка за депозитами) ,% за даними Світового банку [<http://data.worldbank.org/indicator/>]

	2007	2008	2009	2010
Білорусь	0,3	0	1	0,1
Бразилія	33,1	35,6	35,4	31,1
Китай	3,3	3,1	3,1	3,1
Японія	1,1	1,3	1,3	1,1
Росія	4,9	6,5	6,7	4,8
Швейцарія	1,0	3,2	2,7	2,7

Україна	5,8	7,5	7,1	5,3
---------	-----	-----	-----	-----

Для України статистика останніх років є такою (див.табл.9.5):

Таблиця 9.5 – Показники результатів діяльності банків України за 2006-2011рр.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Доходи, млн.грн.	41 645	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449
Витрати, млн.грн.	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550
Результат діяльності, млн.грн.	4 144	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899
Рентабельність активів, %	1,61	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45
Рентабельність капіталу, %	13,52	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03
Чиста процентна маржа,%	5,30	5,03	5,30	6,21	5,79	5,32	4,51
Чистий спред,%	5,76	5,31	5,18	5,29	4,84	4,51	3,75

Загалом за останні роки (з 2001 по 2012р.) чистий спред зменшився з 8,5% до 3,75%, чиста процентна маржа - з 6,9% до 4,5%, рентабельність капіталу – з 7,5% до 3,03% (найгірше значення у 2009р. - мінус 32,52%), а рентабельність активів - з 1,27% до 0,45% (найгірше значення у 2009р. - мінус 4,38%, тобто була збитковість).

Для статистичного аналізу вищезазначених показників традиційно використовують методи аналізу рядів динаміки, індексний та факторний аналіз.

Так, наприклад, у процесі аналізу прибутковості широко використовують таку відому мультиплікативну модель:

$$ROE = ROA \cdot EM$$

де  $ROE$  - прибутковість акціонерного капіталу  $ROE = \frac{\text{прибуток}}{\text{акціонерний капітал}}$ ;

$ROA$  - прибутковість активів  $ROA = \frac{\text{прибуток}}{\text{сумарні активи}}$ ;

$EM$  - мультиплікатор акціонерного капіталу  $EM = \frac{\text{сумарні активи}}{\text{акціонерний капітал}}$ .

Індексний аналіз проводять за такими формулами.

$$I_{ROE} = \frac{ROA_1 \cdot EM_1}{ROA_0 \cdot EM_0} = I_{ROA} \cdot I_{EM}$$

$$I_{ROA} = \frac{ROA_1 \cdot EM_1}{ROA_0 \cdot EM_1}$$

$$I_{EM} = \frac{ROA_0 \cdot EM_1}{ROA_0 \cdot EM_0}$$

А факторний аналіз за такими:

$$\Delta ROE = ROE_1 - ROE_0 = ROA_1 \cdot EM_1 - ROA_0 \cdot EM_0 = \Delta ROE_{(ROA)} + \Delta ROE_{(EM)}$$

$$\rightarrow \Delta ROE_{(ROA)} = ROA_1 \cdot EM_1 - ROA_0 \cdot EM_1$$

$$\rightarrow \Delta ROE_{(EM)} = ROA_0 \cdot EM_1 - ROA_0 \cdot EM_0$$

### Приклад

Маємо такі дані для банку «YYY» у млн.грн.:

	2010	2011
Активи (в середньому за рік)	1000	1200

Прибуток	9	3
Капітал (в середньому за рік)	350	370

Провести факторний аналіз ROE.

### Розв'язання

Проміжні розрахунки будуть такими:

	2010	2011	Зміна
Активи, млн.грн.	1000	1200	200
Прибуток, млн.грн.	9	3	-6
ROA	0,0090	0,0025	-0,0065
Капітал, млн.грн.	350	370	20
ROE	0,0257	0,0081	-0,0176
EM	2,8571	3,2432	0,3861

$$\Delta ROE = ROE_1 - ROE_0 = ROA_1 \cdot EM_1 - ROA_0 \cdot EM_0 = \Delta ROE_{(ROA)} + \Delta ROE_{(EM)} = -0,0176$$

$$\rightarrow \Delta ROE_{(ROA)} = ROA_1 \cdot EM_1 - ROA_0 \cdot EM_1 = (0,0025 - 0,0090) \cdot 3,2432 = -0,0211$$

$$\rightarrow \Delta ROE_{(EM)} = ROA_0 \cdot EM_1 - ROA_0 \cdot EM_0 = 0,0090 \cdot (3,2432 - 2,8571) = 0,0035$$

Таким чином, рентабельність капіталу банку «УУУ» складала у 2010р. 2,57%, а у 2011р. вже 0,81%, тобто зменшилася на 1,76%. Таке зменшення обумовлено виключно зменшенням рентабельності активів (з 0,9%, у 2010р. до 0,25% у 2011р.). Чинник мультиплікатору капіталу збільшував ROE, але його вплив був набагато менший впливу іншого чинника – ROA, тому і динаміка останнього визначила загальний результат.

Суттєва зміна ситуації спонукала банки до пошуку нових джерел доходів. Так було вже після 90-х років, коли отримання прибутку від операцій з іноземною валютою (від торгівлі нею) перестало давати для банків бажані фінансові результати. І на початку 2000-х відбулася переорієнтація банків на отримання доходів від більш традиційного для них напряму – кредитування. Частка процентних доходів у загальних доходах банків зросла (складала навіть більше 80%), але подальші події призвели до перегляду реальних результатів від кредитування, яке стало самоціллю, навіть незважаючи на низьку якість позичальників. І банки знов постали перед проблемою пошуку нових джерел доходів. Зважаючи, що однією з функцій банків є проведення розрахунків в економіці, банки вже зараз орієнтуються на отримання комісійних доходів від своєї діяльності: від розрахунково-касового обслуговування, в тому числі інкасації, від комісійних операцій з цінними паперами та з довірчого управління та ін.

### Приклад

За даними про доходи банків України у млн.грн. провести їх факторний аналіз:

	2010	2011	Зміна	Внесок у загальну зміну, %
ДОХОДИ, всього	136848	142778	5930	100
процентні доходи	113334	113352	18	0,30
комісійні доходи	15271	18473	3202	54,00
результат від торговельних операцій	2207	3993	1786	30,12

інші операційні доходи	5342	5726	384	6,48
інші доходи	499	622	123	2,07
повернення списаних активів	195	612	417	7,03

Формула для проведення факторного аналізу доходів:

$$\Delta \text{ доходи} = \text{доходи}_1 - \text{доходи}_0 = \Delta \text{ доходи}_{(\text{проц.})} + \Delta \text{ доходи}_{(\text{ком.})} + \dots + \Delta \text{ доходи}_{(\text{сп. акт.})} = 5930 \text{ млн. грн.}$$

$$\rightarrow \Delta \text{ доходи}_{(\text{проц.})} = \text{проц.}_1 - \text{проц.}_0 = 113352 - 113334 = 18 \text{ млн. грн.}$$

....

....

$$\rightarrow \Delta \text{ доходи}_{(\text{сп. акт.})} = \text{дох. спис. акт.}_1 - \text{дох. спис. акт.}_0 = 612 - 195 = 417 \text{ млн. грн.}$$

Таким чином,  $5930 = 18 + 3202 + 1786 + 384 + 123 + 417$ . Тобто за всіма напрямками відбулося зростання доходів, але більш суттєво збільшення загального результату визначали: зростання комісійних доходів (внесок 54%) і результат від торговельних операцій (внесок 30,12%). Інші ж напрями отримання доходів, в тому числі і процентні доходи, суттєвого впливу на результат не мали.

Практика останніх років показала недоліки загальноприйнятих показників прибутковості. Так, банки з однаковими прибутками і прибутковістю можуть мати абсолютно різний потенціал для зростання і різну якість портфеля своїх активів. Тому були введені показники, що враховують ризик при оцінці результативності діяльності. Всі вони мають загальну назву: ризик-орієнтовані показники Risk Adjusted Performance Management (RAPM). Найбільш популярними з них є: risk-adjusted return on capital (RAROC), risk Adjusted Capital (RORAC):

$$\text{RAROC} = \text{Очікуваний дохід} / \text{Економічний капітал},$$

$$\text{або RAROC} = \text{Очікуваний дохід} / \text{Вартість- під- ризиком (Value at risk)}.$$

$$\text{RORAC} = \text{Чистий прибуток} / \text{Необхідний економічний капітал}$$

Використовують наведені ризик-орієнтовані показники при визначенні вимог до капіталу, оцінці ефективності, для розробки систем мотивації, а також при ціноутворенні.

### 9.3 Статистичний аналіз ефективності банку

Прийнято, що ефективність — це досягнення певних результатів з мінімально можливими витратами або отримання максимально можливого обсягу продукції з наявної кількості ресурсів. Але єдності думок щодо терміну ефективність все ж не досягнуто, і саме тому, що кожний, хто досліджує це питання, має своє розуміння цього питання, а відповідно, і критерії оцінки.

Так, податківці будуть вважати ефективним той банк, що сплачує багато податків. НБУ буде насамперед оцінювати стійкість банку і його можливості погашати вчасно зобов'язання. Працівник банку за критерій візьме оплату праці та перспективи зайнятості.

Над питаннями дослідження ефективності працювало багато вчених. Особливо цікавими є роботи таких: А.Бергер, М. Фаррелл [38], Х. Лейбенстайн, С.Головань [7-9], А. Кармінський [9], С.Моїсеєв [14,15] та ін. Вивчаючи їх роботи, доходимо висновку, що основні завдання статистичного аналізу ефективності такі:

- оцінка, вивчення динаміки і проведення порівняльного аналізу показників ефективності (між банками- конкурентами, між групами банків);
- дослідження чинників, що впливають на зміну ефективності банку, його структурних підрозділів, окремих видів діяльності.

На даний час, незважаючи на велику кількість публікацій з проблематики ефективності [12,13-15,17,20,21,23,32-39], і досі немає загальноприйнятих методик для оцінки її.

Складне поняття «ефективність» у зв'язку з відсутністю єдиного критерію для оцінки розглядають через дослідження груп показників:

- ефективність використання банківських активів (прибуток, прибуток до активів у % , прибуток до доходів у % , доходи до активів у %);
- ефективність використання банківського власного капіталу (розраховується ефективний капітал банку і оцінюється як відношення отриманого прибутку до середньої прибутковості капіталу по банківській системі. Тоді чим вище прибутковість капіталу банку, тим більше він недооцінений (відношення ефективного капіталу до звітного перевищує 100%), і навпаки, якщо співвідношення менше 100% - це неефективність використання капіталу або його роздування);
- ефективність управління персоналом (прибуток на одного співробітника, дохід на одного співробітника, прибуток до витрат на апарат, дохід до витрат на апарат, частка витрат на апарат в сукупних витратах у %).

На макроекономічному рівні ефективна діяльність банківської системи супроводжується правильним (без нестач у позичальників або надлишку у вкладників) розподілом фінансових ресурсів, а також сприяє підвищенню результативності макроекономічної політики держави. На мікроекономічному рівні ефективність діяльності банку характеризується наданням послуг при рівноважній їх вартості, тобто не завищеній з точки зору клієнта.

За відсутності загальноприйнятих визначень понять «економічний ефект банку», «ефективність» та показників для їх оцінки, майже завжди під ефективністю розуміють показники рентабельності активів або капіталу (ROA або ROE). Існує також показник ефективності - cost / income ratio (відношення витрат /непроцентних витрат до доходів). Іноді (в країнах з розвинутим фінансовим ринком) ефективність характеризують за зростанням показника вартості банку або ринкової вартості його акцій. На спеціалізованих банківських сайтах прийнято ранжувати банки за показниками їх рентабельності, і таким чином отримувати рейтинги [10,22]. Але всі ці рейтинги являють собою оцінку фінансових коефіцієнтів по показниках балансу банку (перевірка його достовірності не входить в завдання тих, хто складає рейтинг).

Майже кожна країна періодично проводить дослідження в галузі банківської ефективності за допомогою своїх власних методів та показників. Так, наприклад, в Росії найбільш відомими є дослідження «Эффективность российских банков»

Центру Стратегічного Аналізу (ЦСА) Росбанку [23] та аналітичний звіт з аналогічною назвою Центру економічних досліджень Московської фінансово-промислової академії; «Непараметрические оценки эффективности российских банков» (автори: Головань С.В. та ін.) та інші праці [7-9].

Загалом, визначено такі фактори, що впливають на ефективність російських банків:

- власники (держава або приватний власник);
- розмір банку;
- географічне розташування (московський, пітерський або регіональний банк);
- рівень інформатизації;
- кваліфікація персоналу;
- афілійованість (членство у ФПГ);
- роздрібна спеціалізація;
- інвестиційна спеціалізація;
- рентабельність активів;
- рівень витрат на персонал;
- концентрація власності.

А факторами, чий вплив на ефективність майже відсутній, є такі: резидентність; кількість точок продажу (розвиненість філіальної мережі); інформаційна відкритість; ринковий досвід (вік банку); членство в асоціації російських банків; організаційно-правова форма; якість кредитного портфелю. Подальший розвиток конкуренції між банками буде сприяти зниженню показників ефективності.

Аналогічні дослідження проводяться і в інших країнах, але з використанням широкого спектру методів. В цілому, найбільш поширену на даний час класифікацію ефективності запропонував британець Фаррелл М. (1957) [38]. Він ввів поняття *операційна ефективність*, що може характеризуватися через використання оптимального обсягу ресурсів при певному рівні цін на ринку або через використання оптимальної комбінації ресурсів. За М.Фарреллом вона поділяється на *технічну ефективність* (це максимізація випуску продукції при наявних ресурсах) та *ефективність розподілу* (мінімальне використання комбінації ресурсів при заданому рівні виробництва).

Згодом Х. Лейбенстайн ввів поняття *X-ефективності*, тобто ефективності, що пов'язана з впливом якості корпоративного управління, яка пояснює причини невідповідностей у віддачі однакової кількості ресурсів у разі застосування однакової технології. В основі X-ефективності лежить вплив X-фактора: це внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, особливості використання ресурсів, що не надходять у ринковий оборот.

Праці Х. Лейбенстайна підводять до висновку, що велике значення для ефективності банку має ефективність праці в ньому.

Статистика праці характеризується системою показників:

- показники чисельності, складу й руху робочої сили (кількість працівників, оцінка забезпеченості ними, вивчення руху робочої сили і його причин);
- показники структури та якісного складу персоналу (за статтю, віком, стажем, освітою, кваліфікацією, відповідність складності роботи наявному рівню професіоналізму);



- показники оплати праці (фонд оплати праці, його динаміка, середня заробітна плата і середній дохід працівника, склад витрат на робочу силу, економічна ефективність використання ресурсів робочої сили);
- показники продуктивності праці (оцінка рівня продуктивності та його динаміки, визначення факторів впливу на продуктивність);
- показники статистики робочого часу (облік і структура робочого часу, статистичні методи вивчення використання робочого часу, його втрат та виявлення резервів поліпшення використання робочої сили);
- та ін., в тому числі показники умов праці, підготовки та підвищення кваліфікації, гендерні показники.

Основними показниками, що характеризують кількість працівників, є: *середньооблікова кількість штатних працівників та середня кількість усіх працівників в еквіваленті повної зайнятості*. Правила їх розрахунку встановлені в “Інструкції зі статистики кількості працівників», затв. Наказом Державного комітету статистики України від 28.09.2005 N 286 [2].

Рух працівників характеризується показниками їхнього обороту та постійності (табл.9.6).

Таблиця 9.6 – Показники руху працівників на підприємстві [2]

Показник	Формула
Оборот працівників (по прийому, по вибуттю)	сукупність прийнятих працівників та тих, які вибули за визначений період.
Кількість працівників, які перебували в обліковому складі весь рік	із облікової кількості штатних працівників на 1 січня виключається кількість працівників, які вибули впродовж року (крім переведених на інші підприємства), але не виключаються працівники, які вибули із числа прийнятих у звітному році, оскільки в обліковому складі штатних працівників на 1 січня їх не було.
Коефіцієнт загального обороту	відношення суми прийнятих працівників та тих, які вибули за звітний період, до середньооблікової кількості штатних працівників
Коефіцієнт прийому	відношення кількості прийнятих за звітний період працівників до середньооблікової кількості штатних працівників
Коефіцієнт вибуття	відношення кількості працівників, які вибули за звітний період, до середньооблікової кількості штатних працівників
Коефіцієнт плинності кадрів характеризує надлишковий оборот	відношення кількості працівників, яких звільнено за звітний період за прогул та інші порушення трудової дисципліни, невідповідність займаній посаді, а також за власним бажанням (крім звільнених за власним бажанням з поважних причин), до середньооблікової кількості штатних працівників
Коефіцієнт відновлення працівників характеризує процес відновлення кількості працівників, які вибули з різних причин, за рахунок кількості прийнятих.	розраховується діленням кількості прийнятих працівників за період на кількість працівників, які вибули за цей період
Коефіцієнт постійності кадрів	відношення кількості працівників, які перебували в обліковому складі весь звітний рік, до середньооблікової кількості працівників за рік

Згідно ст. 1 Закону України "Про оплату праці" *заробітна плата* - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або вповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Розмір заробітної плати найманих працівників характеризується показником *фонду оплати праці*, який в свою чергу складається з (табл.9.7):

- фонду основної заробітної плати;
- фонду додаткової заробітної плати;
- інших заохочувальних та компенсаційних виплат.

Таблиця 9.7 - Окремі складові фонду оплати праці в банку [1]

Назва фонду	Складові фонду
Фонд основної заробітної плати	<p>Винагороди за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці за посадовими окладами керівників, фахівців, технічних службовців, включаючи в повному обсязі внутрішнє сумісництво; оплата праці за час перебування у відрядженні (не включає відшкодування витрат у зв'язку з відрядженням: добових, вартості проїзду, витрат на наймання житлового приміщення).</p> <p>Оплата праці (включаючи гонорари) працівників, які не перебувають у штаті підприємства (за умови, що розрахунки проводяться підприємством безпосередньо з працівниками), за виконання робіт: згідно з договорами цивільно-правового характеру, включаючи договір підряду; згідно з обов'язками особам, які є членами спостережної ради або ревізійної комісії акціонерного товариства</p>
Фонд додаткової заробітної плати	<p>Надбавки та доплати до тарифних ставок (окладів, посадових окладів) у розмірах, передбачених чинним законодавством, за: розширення зони обслуговування або збільшення обсягу робіт; виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника; роботу в нічний час; виконання особливо важливої роботи на певний термін; знання та використання в роботі іноземної мови; інші.</p> <p>Премії та винагороди, у тому числі за вислугу років, що мають систематичний характер, незалежно від джерел фінансування (крім премій, що мають разовий характер).</p> <p>Відсоткові або комісійні винагороди, виплачені додатково до тарифної ставки (окладу, посадового окладу).</p> <p>Оплата роботи в надурочний час і у святкові та неробочі дні у розмірах та за розцінками, установленними чинним законодавством.</p> <p>Оплата за невідпрацьований час: оплата, а також суми грошових компенсацій у разі невикористання щорічних (основної та додаткових) відпусток та додаткових відпусток працівникам, які мають дітей, у розмірах, передбачених законодавством; оплата додаткових відпусток (понад тривалість, передбачену законодавством), наданих відповідно до колективного договору; оплата додаткових відпусток у зв'язку з навчанням; суми заробітної плати, що зберігаються за основним місцем роботи працівників, за час їхнього навчання з відривом від виробництва в системі підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів та ін.</p>
Інші заохочувальні та компенсаційні виплати	<p>Винагороди та заохочення, що здійснюються раз на рік або мають одноразовий характер: винагороди за підсумками роботи за рік, щорічні винагороди за вислугу років (стаж роботи); премії, що виплачуються у встановленому порядку за спеціальними системами преміювання, виплачені відповідно до рішень уряду; премії за сприяння винахідництву та раціоналізації, створення, освоєння та впровадження нової техніки і технології, введення в дію в строк і достроково виробничих потужностей й об'єктів будівництва, своєчасну поставку продукції на експорт та інші; премії за виконання важливих та особливо важливих завдань; одноразові заохочення, не пов'язані з конкретними результатами праці (наприклад, до ювілейних та пам'ятних дат); вартість безкоштовно наданих працівникам акцій; кошти, спрямовані на викуп майна працівниками з моменту їх персоналізації.</p> <p>Матеріальна допомога, що має систематичний характер, надана всім або більшості працівників (на оздоровлення).</p>

Не належать до фонду оплати праці та відображаються у формах статистичної звітності окремо:

- внески банку на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- допомоги та інші виплати, що здійснюються за рахунок коштів фондів державного соціального страхування (допомога по тимчасовій непрацездатності; допомога по вагітності та пологах; допомога при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; допомога на поховання; оплата путівок на санаторно-курортне лікування та оздоровлення);
- оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів банку;
- витрати на відрядження: добові (у повному обсязі), вартість проїзду, витрати на наймання житлового приміщення;

- позики, видані працівникам для поліпшення житлових умов, на індивідуальне будівництво;
- матеріальна допомога разового характеру, що надається окремим працівникам у зв'язку із сімейними обставинами, на оплату лікування, оздоровлення дітей, поховання;
- доходи за акціями та інші доходи від участі працівників у власності підприємства (дивіденди, відсотки, виплати за паями) та ін.

Середніми показниками *номінальної* заробітної плати є:

- *середня заробітна плата одного штатного працівника облікового складу*, що визначається діленням суми нарахованого фонду оплати праці штатних працівників на середньооблікову кількість цих працівників за відповідний період (місяць, квартал, півріччя, рік);

- *середня заробітна плата на одного працівника в еквіваленті повної зайнятості*, що визначається діленням суми нарахованого фонду оплати праці штатних та позаштатних працівників на їхню середню кількість в еквіваленті повної зайнятості за відповідний період;

- *середня заробітна плата на одну оплачену або відпрацьовану годину*, що визначається діленням суми нарахованого фонду оплати праці штатних працівників на кількість оплачених або відпрацьованих цими працівниками людино-годин за відповідний період.

*Реальна заробітна плата* враховує зміну купівельної спроможності номінальної зарплати (через показник індексу споживчих цін).

Інструкція зі статистики заробітної плати [1] містить основні методологічні положення щодо визначення показників оплати праці у формах державних статистичних спостережень з метою одержання об'єктивної статистичної інформації про розміри та структуру заробітної плати найманих працівників. Вона не застосовується для визначення складових фонду оплати праці як бази (об'єкта) для нарахування внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Облік робочого часу ведеться в людино-днях і людино-годинах. Для статистичного вивчення обсягів робочого часу використовують такі показники:

Календарний фонд робочого часу - сума явок і неявок на роботу.

Табельний фонд робочого часу - менше календарного на число святкових і вихідних днів.

Максимально можливий фонд робочого часу - менше табельного на число днів чергових відпусток.

*Основною формою звітності з праці та використання робочого часу* є форма №1-ПВ (місячна) "Звіт з праці", що містить дані про кількість працівників, їх фонд плати праці та суму заборгованості з її виплати. Для заповнення цієї форми користуються типовими формами первинної облікової документації зі статистики праці, що затверджені Наказом Держкомстату від 05.12.2008 №489: № П-1 "Наказ (розпорядження) про прийняття на роботу"; № П-2 "Особова картка працівника"; № П-3 "Наказ (розпорядження) про надання відпустки"; № П-4 "Наказ (розпорядження) про припинення трудового договору (контракту)"; № П-5 "Табель обліку використання робочого часу"; № П-6 "Розрахунково-платіжна відомість працівника"; № П-7 "Розрахунково-платіжна відомість (зведена)" [4].

Заробітна плата повинна виконувати компенсаційну та мотиваційну (стимулюючу) функцію, але цього немає в Україні. Так, у структурі доходів населення частка заробітної плати впала з 71% у 1990р. до 41,6% у 2011р., а середньомісячний її рівень не набагато перевищує прожитковий мінімум (детальніше див. у темі 5).

Все це, безумовно, справляє великий вплив на продуктивність праці та ефективність банку.

#### **9.4 Рейтингова оцінка банку. Рейтинг банківських установ за рівнем ефективності**

Існує багато видів рейтингових оцінок банків. Вони розрізняються призначенням і методикою розрахунку, що залежить від авторства рейтингу.

Найбільш поширеними за призначенням є:

- кредитний рейтинг банку [11];
- рейтинг надійності (депозитних вкладів в банку) [16];
- рейтинг за розмірами активів, капіталу, зобов'язань, кредитного портфеля, портфеля цінних паперів, депозитного портфеля, міжбанківських кредитів, фінансових результатів. Наприклад, такі рейтинги розміщуються за адресами: <http://banker.ua> або <http://aub.org.ua> та ін.;
- рейтинг рівня обслуговування і якості послуг банку;
- рейтинг корпоративного управління;
- ін.

Перелік основних рейтингових агенцій (РА), що працюють в Україні:

- рейтингове агентство «Credit –Rating» [24];
- рейтингове агентство «Експерт-Рейтинг»;
- рейтингове агентство "Интерфакс";
- рейтингове агентство "SlavRating";
- рейтингове агентство IBI-Rating;
- національне кредитно-рейтингове агентство "Рюрик".

*Кредитний рейтинг* - характеристика фінансової спроможності і готовності емітента виконувати свої боргові зобов'язання відповідно до їх умов.

Методологія рейтингування є інтелектуальною власністю рейтингової агенції і повному розкриттю не підлягає, але основні положення часто розміщуються на веб-сторінках агенції [24,25,27,28].

Так, для отримання кредитного рейтингу банку РА аналізує:

- зовнішнє середовище (політичну та економічну ситуацію в країні і глобальну);
- внутрішнє середовище (юридичний статус банку, що впливає на його діяльність, коло власників, що визначає стратегію, конкурентоспроможність банку, клієнтура банку та ін.);
- аналіз фінансового стану банку (за даними про валюту балансу, зважені на ризик активи, розмір кредитно-інвестиційного та депозитного портфелів, капітал та його достатність, прибуток та рентабельність, сформовані резерви, адміністративні витрати, аналіз управління ризиками та ін.)

Кредитний рейтинг має велике значення:

- 1) він вимагається Базельськими рекомендаціями;

- 2) він дає уявлення про ризик неплатоспроможності: чим вище рейтинг, тим нижче ризик дефолту;
- 3) за допомогою кредитного рейтингу визначають процентні ставки по борговим зобов'язанням: вищі ставки для тих, хто має низький рейтинг;
- 4) наявність рейтингу свідчить про певну прозорість банку.

Національним рейтинговим агентством «Рюрік» було проведено «Спеціальне дослідження «Інтегральний кредитний рейтинг банківської системи України» [18]. За його результатами міжнародними та національними рейтинговими агентствами станом на 01.02.2012р. підтримувалося 117 кредитних рейтингів банків України, при чому 21 банк мав по 2 рейтинги. Тобто загалом кредитний рейтинг мали 96 із 175 банків (майже 55%). Лише 3 банки мають спекулятивний рівень рейтингу, всі інші рейтинги підтримуються на рівні інвестиційної категорії. Більшість банків мають рейтинги за національною шкалою uaBBB, uaBBB-, uaBBB+, але є банки, які отримали uaAAA. Якщо банк має національний та міжнародний рейтинг, то міжнародний у більшості випадків значно нижчий. Всього банків, що мають міжнародний рейтинг - 28. Виключно цікавим є підхід НРА «Рюрік» до отримання інтегрального кредитного рейтингу банківської системи України, з яким можна ознайомитись у [18].

*Рейтинг надійності депозитних вкладів в банку* передбачає отримання рівня рейтингу від «надійного» до «поганого»/ «катастрофічного».

Отримання сумарного рейтингу надійності здійснюється за результатами аналізу таких показників: динаміка депозитів населенню; достатність капіталу; ліквідність; рівень підтримки акціонерів; ефективність діяльності банку; рівень боргового навантаження; динаміка власного капіталу; чиста процентна маржа.

Наприклад, «Укрексімбанк» та «Ощадбанк» традиційно визнаються надійними, а поганий рейтинг має банк «Надра».

*Рейтинги за розмірами активів, капіталу та ін.* будують шляхом ранжування показників від найкращого/найбільшого до найгіршого/найменшого за даними звітності банків.

*Рейтинг рівня обслуговування і якості послуг* банку розраховується за кількістю позитивних і негативних відгуків клієнтів банку, що можуть висловлювати свою суб'єктивну думку на веб-порталі.

*Рейтинг корпоративного управління* - це комплексна оцінка різних аспектів практики корпоративного управління компанії; характеристика того, в якій мірі ця практика служить інтересам фінансово-зацікавлених осіб, в першу чергу акціонерів компанії. На даний час проводяться дослідження зв'язку між корпоративним управлінням і кредитним рейтингом.

Рейтинг корпоративного управління є досить новим серед рейтингів. Його визначають міжнародні РА, наприклад, Standard & Poor's. Але є і національні рейтингові агентства, що започаткували таке рейтингування.

Мета визначення рейтингу корпоративного управління полягає в порівняльній оцінці поточних і колишніх стандартів корпоративного управління. Критерії рейтингу використовуються також при оцінці кредитної якості емітента або аналізі вартості акцій.

Великий вплив на якість корпоративного управління в певній компанії має чинник країни. Саме від законодавчих та нормативних механізмів залежить реалізація прав акціонерів на інформацію, на наявність практичної можливості

впливати на менеджмент, забезпечуючи справедливе використання активів компанії.

Для врахування чиннику країни використовується в залежності від мети дослідження також ціла низка рейтингів:

- кредитний рейтинг (міжнародні рейтингові агенції, наприклад, Moody's [27], Standard and Poor's [28] и Fitch Ratings [25]);
- індекс економічної свободи (джерело: The Heritage Foundation або International Institute for Management Development, IMD [26]);
- індекс сприйняття корупції (джерело: Transparency International [29]);
- індекс недієздатності держав (джерело: Фонд миру);
- індекс глобальної конкурентоспроможності країни (джерело: Світовий Економічний Форум - World Economic Forum або WEF [31]);
- ін.

За більшістю існуючих рейтингів Україна займає погані позиції.

Наприклад, за індексом сприйняття корупції Transparency International [29] Україна вже багато років має бал близько 2,4 з 10 можливих (теоретично 10-найкращий результат). І у 2011р. Україна посіла 152 місце із 182, чим погіршила свій минулорічний результат майже на 20 позицій. А найкращі рейтинги Transparency International мають Нова Зеландія, Данія, Фінляндія.

Щорічно розраховується, а також публікується Світовим Економічним Форумом (WEF- World Economic Forum [31]) Індекс глобальної конкурентоспроможності країн (Global Competitiveness Index rankings або GCI). Найкращі рейтинги традиційно мають Швейцарія, Швеція, Фінляндія, США. Україна мала ранг GCI у 2007-2008 рр. – 73, у 2010-2011 рр.- 89, у 2011-2012 рр.- 82.

На початок 2012 р. більшість світових рейтингових агентств знизили Україні кредитний рейтинг. Найбільші міжнародні агентства надали таку оцінку: Moody's - B2, негативний; Standard&Poor's понизило до B+ негативний; Fitch – до B стабільний.

### **Тестові завдання до теми 9**

**1. Ефективність діяльності банку - це:**

- А) зростання курсової вартості акцій банку та великі дивіденди акціонерам;
- Б) можливість отримання високої платні та бонусів для керівників банку; стабільна та належним чином оплачувана робота для працівників;
- В) ROA, ROE, RAROC, RARORAC, процентна маржа, чистий спред;
- Г) стабільність, достатня ліквідність та платоспроможність, високий рейтинг банку та виконання економічних нормативів діяльності;
- Д) не можна сформулювати всеосяжний перелік показників ефективності, оскільки

**2. Вкажіть правильні відповіді:**

- А) винагорода за підсумками роботи за рік є складовою інших заохочувальних та компенсаційних виплат, а оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності – складова фонду додаткової заробітної плати;

Б) винагорода за підсумками роботи за рік не входить до фонду оплати праці; а оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності є складовою фонду додаткової заробітної плати;

В) ні винагорода за підсумками роботи за рік, ні оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності не є складовими фонду оплати праці;

Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**3. Продуктивність праці визначається як:**

А) відношення прибутку банку до чисельності персоналу;

Б) відношення доходів банку до чисельності персоналу;

В) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**4. Фінансовий результат діяльності банку протягом року під час формування звітності :**

А) визначається як різниця між рахунками класів 6 та 7 – виводиться умовний технічний рахунок 5999 АП "Результат діяльності";

Б) формується один раз у кінці року і має дорівнювати різниці між сумами класу 6 "Доходи" та класу 7 "Витрати". У разі позитивного результату – у класі 5 "Капітал" залишок балансового рахунку 5040 "Нерозподілений прибуток (непокритий збиток), а у разі від'ємного результату зменшується сума класу 5 "Капітал";

В) відображається на окремому балансовому рахунку № \_\_\_\_\_;

Г) правильною є відповідь: \_\_\_\_\_.

**5. У звітному періоді в порівнянні з базисним прибуток банку зменшився на 10%, а чисельність персоналу – на 20%. На скільки процентів змінився рівень ефективності витрат праці:**

А) зріс на 12,5%;

Б) зріс на 10%;

В) зменшився на 10%;

Г) зменшився на 11,1%.

**6. У банку «А» прибуток складає 1млн.грн., активи – 100 млн.грн. Банк «Б» має 1,2 млн.грн. прибутку, 120 млн.грн. активів. Частка кредитів в активах в обох банках однакова та складає 70%. У банку «А» негативно класифікованих кредитів 7 млн.грн., а у банку «Б» - 8 млн.грн. Який з банків є більш ефективним?**

А) банк А;

Б) банк Б;

В) банки мають однакову ефективність;

Г) не можна зробити висновок.

**7. Вкажіть правильне твердження:**

А) банк може бути ефективним, але неприбутковим;

Б) банк може бути прибутковим, але неефективним;

В) якщо банк прибутковий, то він одночасно ефективний, і навпаки;

Г) не можна зробити однозначного висновку.

**8. У статистичній звітності банків України:**

А) безпосередньо відображаються показники чистого спреду та процентної маржі;

- Б) не знаходять відображення показники чистого спреду та процентної маржі;  
В) взагалі не містяться показники ефективності.

9. Показники доходів та прибутку банку в Україні є:

- А) банківською таємницею;  
Б) конфіденційною інформацією;  
В) комерційною таємницею;  
Г) інформацією для широкого кола користувачів.

10. Показники ефективності банку України за рейтинговою системою CAMELS:

- А) розглядаються у межах компоненти Management quality – Менеджмент;  
Б) розглядаються у межах компоненти Earnings record - Надходження;  
В) не розглядаються у складі CAMELS.

## Задачі

### Задача 1

За даними з таблиці провести факторний аналіз чистого прибутку/збитку АКІБ «УкрСиббанк». Провести порівняння з показниками першої групи банків.

тис.грн.

	01.04.2009		01.07.2009	
	УкрСиббанк	Усього по групі 1	УкрСиббанк	Усього по групі 1
Чистий процентний дохід/ (Чисті процентні витрати)	743 832	10 579 324	1 556 867	19 911 962
Процентні доходи	1775787	22646390	3523105	43235354
Процентні витрати	-1031955	-12067067	-1966238	-23323391
Чистий комісійний дохід/(Чисті комісійні витрати)	118387	2059794	248400	3903202
Комісійні доходи	131724	2473147	274450	4773504
Комісійні витрати	-13336	-413353	-26050	-870302
Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку	0	-1228831	0	-1174916
Результат від операцій з хеджування	0	0	0	0
Результат від переоцінки інших фінансових інструментів, які обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінансових результатах	4216	191220	30118	87419
Результат від торгівлі іноземною валютою	-392863	709180	66980	1946583
Прибуток/(збиток), який виникає під час первісного визнання фінансових активів за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова	0	0	0	-7321
Результат від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості	0	-6044	0	-7190
Результат від переоцінки іноземної валюти	681633	397970	314576	-585007
Резерви під заборгованість за кредитами	-1759037	-13778420	-2538526	-22593754
Знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж	760	-111076	-10731	-321019
Результат від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж	-16595	-1081	-15516	59766
Знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення	0	-51247	0	-72160



Резерви за зобов'язаннями	127625	23627	130689	29042
Інші операційні доходи	4569	268715	7620	539851
Доходи/(Витрати) від дострокового погашення заборгованості	0	0	0	0
Адміністративні та інші операційні витрати	-467713	-5335395	-924566	-10799488
Результат від участі в капіталі	0	0	0	0
Дохід від участі в капіталі	0	0	0	0
Втрати від участі в капіталі	0	0	0	0
Дохід/ (Збиток) від довгострокових активів, призначених для продажу	0	0	0	0
Прибуток/(Збиток) до оподаткування	-955186	-6282264	-1134089	-9083029
Витрати на податок на прибуток	103365	-44756	303424	4293
Прибуток/(Збиток) після оподаткування	-851822	-6327021	-830665	-9078736
Чистий прибуток/(збиток) від продажу довгострокових активів, призначених для продажу	0	0	0	0
Чистий прибуток/(збиток) банку	-851822	-6327021	-830665	-9078736

## Задача 2

Використовуючи наступні дані станом на 01.01.2008р. про чисельність персоналу банків (з даних ЗМІ) та про показники фінансових результатів (з сайту НБУ), зробити висновки про показники продуктивності праці.

№	Назва банку	Чисельність персоналу, тис. осіб	Прибуток до оподаткування, тис.грн.	Чистий прибуток банку, тис.грн.
1	Приватбанк	30	1,721,786	1,534,162
2	Райффайзен банк Аваль	17	874,451	587,424
3	Укрсиббанк	10,5	217,521	199,767
4	Укрексімбанк	3,5	687,640	501,015
5	Форум	3,8	65,505	52,582
6	Кредитпромбанк	2,5	35,761	24,892
7	Базис	0,5	14,661	10,848
8	Універсалбанк	2	12,988	8,450
9	Дельта	8	15,976	4,650
10	УніКредит	1,2	44,006	33,004

## Задача 3

**Обчислити:** показники прибутковості капіталу, маржі прибутку, дохідності активів і мультиплікатора капіталу для кожного банку. Порівняти.

	Доходи	Витрати	Активи	Капітал	Усього зобов'язань	Прибуток/ (Збиток) після оподаткування
тис.грн.						
01.01.2009						
ПРИВАТБАНК	15 358 511	-13 473 696	80 165 465	8 195 684	71 969 781	1 291 776
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	7 941 736	-7 221 859	65 361 554	7 435 906	57 925 648	527 283
01.01.2010						
ПРИВАТБАНК	17 669 187	-16 523 261	86 066 131	10 270 719	75 795 412	1 050 489
РАЙФФАЙЗЕН БАНК	9 297 192	-11 938 599	54 048 003	5 312 936	48 735 067	-2 019 070

АВАЛЬ						
01.01.2011						
ПРИВАТБАНК	18 519 410	-17 032 094	113 437 222	11 879 967	101 557 255	1 370 179
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	8 903 766	-8 834 641	55 100 385	6 441 276	48 659 109	745

#### Задача 4

**Необхідно:** за нижченаведеними даними провести факторний аналіз процентних доходів та витрат двох банків. Зробити висновки.

Таблиця - Процентні доходи та витрати АТ «Сведбанк» та ПУАТ «СЕБ БАНК», тис.грн.

Ря- док	Найменування статті	АТ «Сведбанк»		ПУАТ «СЕБ БАНК»	
		2010	2011	2010	2011
	<i>Процентні доходи за:</i>				
1	Кредитами та заборгованістю клієнтів	2 219 448	1 168 328	258 383	173 863
2	Борговими цінними паперами в портфелі Банку на продаж	8 040	11 521	6 548	12 444
3	Цінними паперами в портфелі Банку до погашення	3 970	-	-	-
4	Коштами в інших банках	8 073	16 784	180	2 316
5	Торговими борговими цінними паперами	-	997	-	-
6	Іншими борговими цінними паперами, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінансових результатах	-	-	-	-
7	Дебіторською заборгованістю за угодами репо – торгові цінні папери	-	-	-	-
8	Кореспондентськими рахунками в інших банках	4 242	156	1 360	1 636
9	Депозитами овернайт в інших банках	23	-	-	-
10	Процентними доходами за знеціненими фінансовими активами	-	-	-	-
11	Грошовими коштами та їх еквівалентами	-	3 152	-	-
12	Заборгованістю з фінансового лізингу (оренди)	-	-	-	-
13	Іншим	-	-		
<b>14</b>	<b>Усього процентних доходів</b>	<b>2 243 796</b>	<b>1 200 938</b>	<b>266 471</b>	<b>190 259</b>
	<i>Процентні витрати за:</i>				
15	Строковими коштами юридичних осіб	(49 871)	(12 698)	(2 822)	(1 300)
16	Борговими цінними паперами, що емітовані банком	-	-	-	-
17	Іншими залученими коштами	(467 268)	(294 298)	-	-
18	Строковими коштами фізичних осіб	(183 349)	(66 654)	(32 353)	(14 503)
19	Строковими коштами інших банків	(7)	-	(44 991)	(35 549)
20	Депозитами овернайт інших банків	(14)	-	(33)	(111)

21	Поточними рахунками	(25 939)	(8 291)	(6 616)	(3 854)
22	Кореспондентськими рахунками	(206)	-	(5)	(1)
23	Зобов'язаннями з фінансового лізингу (оренди)	-	-	-	-
24	Субординованим боргом	(87 048)	(68 669)	-	-
25	Іншим	-	-	-	-
<b>26</b>	<b>Усього процентних витрат</b>	<b>(813 702)</b>	<b>(450 610)</b>	<b>(86 820)</b>	<b>(55 318)</b>
<b>27</b>	<b>Чистий процентний дохід/(витрати)</b>	<b>1 430 094</b>	<b>750 328</b>	<b>179 651</b>	<b>134 941</b>

## Список використаних джерел

### Нормативні

1. Інструкція зі статистики заробітної плати, затв. наказом Державного комітету зі статистики України від 13.01.2004 №5. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Інструкція зі статистики кількості працівників, затв. Наказом Державного комітету статистики України від 28.09.2005 №286. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, затв. Постановою Правління НБУ від 08.05.2002 р. N171. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про затвердження типових форм первинної облікової документації зі статистики праці: Наказ Держкомстату України від 05.12.2008 №489. – Режим доступу: [http://www.ukrstat.gov.ua/norm\\_doc/2008/489/489\\_2008.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2008/489/489_2008.htm).
5. Про заходи щодо підвищення рентабельності діяльності банків: Рішення Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків від 26.11.2003 N277. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 N124. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

### Використані та рекомендовані

7. Головань С.В. Факторы, влияющие на эффективность российских банков, *Прикладная эконометрика*, №2, С. 3 - 17. – Режим доступу: [http://pe.cemi.rssi.ru/pe\\_2006\\_02\\_03-17.pdf](http://pe.cemi.rssi.ru/pe_2006_02_03-17.pdf).
8. Головань С.В., Костюрина О.Ю., Пастухова Е.В., Карминский А.М., Пересецкий А.А. (2007). Эффективность российских банков с точки зрения минимизации издержек. *Препринт РЭШ*, #WP/2007/071.
9. Головань С.В., Назин В.В., Пересецкий А.А. Непараметрические оценки эффективности российских банков. – Режим доступу: <http://www.hse.ru/data/2011/03/07/1208109888/01.pdf>.
10. Гумен І. Складові банківських рейтингів: науково-практичний аспект // Вісник НБУ. - 2000. - №1. - С. 57-60.
11. Ефимова М.Р., Мельник С.А. Рейтинги кредитных организаций: их роль и проблемы развития // Менеджмент в России и за рубежом. - 1998. - №1. - С.64-69.

12. Кашеев В.Ю., Карацев Н.З., Шатравка Е.А. Повышение эффективности деятельности коммерческих банков через сеть структурных подразделений в Украине и за рубежом // *Економіка, фінанси, право.* – 2006.-№7.– С.7.
13. Конкуренция в российском банковском секторе // *Банковское дело.* – 2007.- № 8.- С.43-49.
14. Лепехин Г.Д., Моисеев С.Р. Эффективность российского банковского сектора // *Банковское дело.* – 2007.- № 6.- С.22-27.
15. Моисеев С., Буйнов Ю. Эффективность российских банков // *Промышленник России.* – 2007 – Спецвыпуск. – С.72-74.
16. Рейтинг надёжности тридцати ведущих отечественных банков // *Комп&нбон.* - 1999. - №10. - С.22-26.
17. Семенов С. Рейтинговая методика оценки эффективности банков // *Банковские технологии.* – 2006. - №2. – С.59-62.
18. Спеціальне дослідження. Інтегральний кредитний рейтинг банківської системи України.- НРА «Рюрік», 2012. – Режим доступу: [http://rurik.com.ua/documents/research/research\\_ratingsbank\\_final.pdf](http://rurik.com.ua/documents/research/research_ratingsbank_final.pdf).
19. Статистика банківської діяльності: Навч. посібник / А.В. Головач, В.Б. Захожай, К.С.Базилевич. – К.: МАУП, 1999.- 176 с.
20. Толчин К.В. Об оценке эффективности деятельности банков // *Деньги и кредит.* – 2007.- №9. - С.58-62.
21. Шапран В.С. Инвестиционные банки в США: история перемен // *Банковское дело.* – 2007.- №6. - С.53-56.
22. Шматов О. Методика визначення рейтингу банків України // *Вісник НБУ.* - 1997. - №5. - С. 39-41.
23. Эффективность российских банков (Аналитический отчет) /Москва, Центр экономических исследований МФПА, март 2007.- 20с. – Режим доступу: [http://www.research.mfpra.ru/general/upload/investigation/13\\_research\\_01.pdf](http://www.research.mfpra.ru/general/upload/investigation/13_research_01.pdf).
24. Електронний ресурс. -Сайт РА «Credit –Rating» - Украинская Национальная шкала кредитных рейтингов – Режим доступу: [www.credit-rating.com.ua](http://www.credit-rating.com.ua).
25. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.fitchratings.com](http://www.fitchratings.com)
26. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.heritage.org](http://www.heritage.org)
27. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.moody.com](http://www.moody.com)
28. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.sandp.ru](http://www.sandp.ru), [www.standardandpoors.com](http://www.standardandpoors.com)
29. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.transparency.org](http://www.transparency.org)
30. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.unctad.org](http://www.unctad.org)
31. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.weforum.org](http://www.weforum.org)
32. Barr R.S., Killgo K.A., Siems T.F., Zimmel S. Evaluating the Productive Efficiency and Performance of U.S. Commercial Banks. — Dallas: Federal Reserve Bank of Dallas, 1999. — 40 p. — (Working Paper № 99-3).
33. Berger A.N., Humphrey D.B. Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research. — Washington D.C.: Federal Reserve Board of Governors, 1997. — 75 p. — (Finance and Economics Discussion Working Paper №1997-11).
34. Berger A.N., Mester L.J. Inside the Black Box: What Explains Differences in the Efficiencies of Financial Institutions? — Philadelphia: Federal Reserve Bank of Philadelphia, 1997. — 58 p. — (Working Paper № 97-1).

35. Charnes A., Cooper W.W., Rhodes E. Measuring the Efficiency of Decision Making Units // *European Journal of Operational Research*. — №2. — 1978. — pp.429-444.
36. DeYoung R. X- Efficiency and Management Quality in Commercial Banks. — Washington D.C.: Office of the Comptroller of the Currency, 1994. — 42 p. — (Economic & Policy Analysis Working Paper 94-1).
37. Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research Allen N. Berger is at the Board of Governors of the Federal Reserve System, Washington, DC 20551 U.S.A., and Wharton Financial Institutions Center, Philadelphia, PA 19104 U.S.A. January 1997 Forthcoming in *European Journal of Operational Research*, 1997, Special Issue on "New Approaches in Evaluating the Performance of Financial Institutions"- 78 p.
38. Farrell M. J. (1957). The measurement of Productive Efficiency; *Journal of Royal Statistical Society* Vol. 120, Part III.
39. Grigorian D.A., Manole V. Determinants of Commercial Bank Performance in Transition: An Application of Data Envelopment Analysis. — Washington D.C.: World Bank, 2002. — 37 p. — (Policy Research Working Paper № 2850).

### *Перелік питань, що охоплюють зміст робочої програми з дисципліни*

1. Предмет, метод та завдання статистики банківської діяльності.
2. Роль статистичних досліджень в аналізі і плануванні діяльності банку.
3. Методологічні засади статистичного аналізу показників діяльності банків. Методи аналізу в банківській статистиці.
4. Класифікація та групування банківської статистики.
5. Джерела статистичної інформації про банківську діяльність.
6. Система показників статистики банківської діяльності, їх види.
7. Мета, принципи та завдання статистичного вивчення балансу банку.
8. Структура активних і пасивних операцій банку.
9. Абсолютні і відносні показники вивчення активних та пасивних операцій банку.
10. Коефіцієнти, що характеризують якість активів банку.
11. Статистичний аналіз процентної маржі та спреду.
12. Поняття ризику банківської діяльності та завдання його статистичного вивчення.
13. Методологія та методи оцінювання ризиків.
14. Комплексне оцінювання банківського ризику з метою здійснення банківського нагляду. «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»», затв. Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 N 104.
15. Економічна сутність процесу кредитування та класифікація кредитів.
16. Характеристика показників статистики кредитної діяльності банків.
17. Аналіз своєчасності повернення позик.
18. Економіко-статистичний аналіз обороту кредитів.
19. Аналіз ефективності використання кредитів.
20. Принципи статистичного забезпечення побудови економічних нормативів кредитної діяльності.
21. Групування кредитів за рівнем ризику.
22. Система показників, що використовують для аналізу кредитоспроможності клієнтів банку.
23. Класифікація клієнтів банку за кредитоспроможністю: класифікація позичальників - фізичних осіб та позичальників-юридичних осіб.
24. Економічний зміст, завдання, методи статистики ощадної справи.
25. Показники статистики ощадної справи.
26. Статистичне вивчення мережі, складу ощадних установ, рівня розвитку ощадної справи та динаміки внесків, зв'язку заощаджень населення з їх грошовими доходами, з попитом на товари та послуги, з грошовим обігом, вивчення закономірностей в ощадній справі.
27. Використання індексного методу в статистиці ощадної справи.
28. Показники ефективності діяльності ощадної установи.
29. Поняття і соціально-економічне значення статистики грошового обігу.
30. Основні показники статистики грошового обігу.
31. Визначення загальної маси грошей в обігу.
32. Показники швидкості обігу грошової маси. Прогнозування грошової маси.
33. Сутність і види операцій банку з цінними паперами: поняття цінних паперів; класифікація цінних паперів.
34. Показники оцінки доходності акцій.
35. Індокси оцінки акцій.

36. Поняття ліквідності балансу банку та завдання її статистичного вивчення.
37. Характеристика коефіцієнтів ліквідності банку, методика їх розрахунку та нормативні значення.
38. Економіко-статистичне оцінювання ліквідності балансу банку: аналіз динаміки ліквідності; аналіз впливу чинників на динаміку ліквідності.
39. Поняття платоспроможності банку та завдання статистичного вивчення платоспроможності банку.
40. Абсолютні і відносні показники платоспроможності.
41. Дослідження впливу окремих факторів на динаміку платоспроможності.
42. Аналіз виконання нормативів платоспроможності.
43. Поняття прибутковості банку.
44. Завдання статистичного вивчення прибутковості банку.
45. Абсолютні і відносні показники прибутковості банку. Аналіз динаміки прибутковості банку.
46. Аналіз впливу окремих чинників на динаміку прибутковості.
47. Статистичний аналіз ефективності діяльності банку.

## ДОДАТКИ



## Додаток А

Таблиця А.1- Національний класифікатор „Класифікація видів економічної діяльності” ДК 009-2005, прийнято Наказом Держспоживстандарту України від 26.12.2005 N 375

Секція J	<b>Фінансова діяльність</b>
65	<b>Грошове та фінансове посередництво</b>
	<i>Цей розділ включає</i> діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім тих, які призначені для цілей страхування, пенсійного забезпечення або обов'язкового соціального страхування.
	<i>Примітка.</i> Діяльність, пов'язану з використанням кредитних карток, класифікують залежно від того, хто надає цю послугу.
65.1	<b>Грошове посередництво</b>
	<i>Ця група включає</i> отримання фінансових коштів у формі депозитів, у т. ч. перевідних (депозитів до запитання).
65.11	<b>Діяльність центрального банку</b>
65.12	<b>Інше грошове посередництво</b>
	<i>Цей підклас включає:</i>
	- грошове посередництво комерційних банків та інших фінансових установ
	<i>Цей підклас включає також:</i> - діяльність, пов'язану з виконанням доручень користувачів щодо поштових переказів, банківських операцій, у тому числі розрахунково-касове обслуговування населення, включаючи виплату державних пенсій та грошових допомог, іншу фінансову діяльність, що здійснюється операторами поштового зв'язку
65.2	<b>Фінансове посередництво</b>
	<i>Ця група включає</i> фінансове посередництво, крім того, яке здійснюють фінансові установи.
65.21	<b>Фінансовий лізинг</b>
	<i>Цей підклас включає:</i>
	- придбання основних засобів з подальшим їх переданням у користування орендарю на строк, що не перевищує строку повної амортизації таких основних засобів
	<i>Примітка.</i> Після закінчення строку контракту лізингоодержувач може придбати основні засоби за залишковою вартістю, укласти новий договір або повернути лізинговій компанії.
	<i>Цей підклас не включає:</i>
	- операційний лізинг, відповідно до виду товарів, які здаються в оренду (див. 71)
65.22	<b>Надання кредитів</b>
	<i>Цей підклас включає:</i>
	- надання позик небанківськими фінансовими установами (такими як кредитні спілки чи іншими), які не здійснюють діяльність з грошового посередництва: надання споживчого кредиту, портфеля довготермінового фінансування промисловості тощо
	- надання кредиту організаціями іпотечного кредитування, які не отримують вкладів
	- факторингові послуги
	- послуги лихварів
65.23	<b>Інше фінансове посередництво</b>
	<i>Цей підклас включає</i> інші види фінансового посередництва (крім надання позик), пов'язані, в основному, з розміщенням фінансових коштів:

	- капіталовкладення в цінні папери, наприклад, акції, облигації, векселі, цінні папери довірчих товариств та траст-фондів, інвестиційні фонди і компанії тощо
	- операції з цінними паперами, які виконуються дилерами за власний рахунок
	- операції зі зливками золота на фінансових ринках
	- капіталовкладення у власність, які здійснюють, головним чином, за рахунок інших фінансових посередників (наприклад, траст-компаній)
	- укладання свопів, опціонів та інших арбітражних операцій
	- діяльність ломбардів
	<b>Цей підклас не включає:</b>
	- фінансовий лізинг (див. 65.21)
	- операції з цінними паперами за дорученням інших осіб (див. 67.12)
	- купівлю-продаж, лізинг та оренду нерухомого майна (див. 70)
	- операційний лізинг (див. 71)
66	<b>Страховання</b>
	<b>Страховання</b>
66.0	<i>Ця група включає</i> довгострокове та короткострокове покриття страхових ризиків з елементом заощаджень або без нього.
	<b>Страховання життя та накопичення</b>
	<b>Цей підклас включає:</b>
66.01	- страхування та перестраховання життя
	<b>Недержавне пенсійне забезпечення</b>
	<b>Цей підклас включає:</b>
	- забезпечення виплат у зв'язку з виходом на пенсію
	<b>Цей підклас не включає:</b>
	- управління програмами, що фінансуються, головним чином, за рахунок державних джерел та не передбачають власних внесків (див. 75.12)
66.02	- управління обов'язковим соціальним страхуванням (див. 75.30)
	<b>Інші послуги у сфері страхування</b>
	<b>Цей підклас включає:</b>
66.03	- страхування та перестраховання, яке не відноситься до страхування життя: страхування від нещасних випадків та пожеж, страхування від хвороб, страхування майна, автомобільне, морське, авіаційне страхування та страхування транспортних засобів, страхування на випадок фінансових збитків та страхування відповідальності
	<b>Допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування</b>
67	<i>Цей розділ включає</i> надання послуг, що відносяться до фінансового посередництва або тісно пов'язані з ним, крім надання самих послуг фінансового посередництва.
67.1	<b>Допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва</b>
	<b>Управління фінансовими ринками</b>
	<b>Цей підклас включає:</b>
67.11	- функціонування фінансових ринків та контроль за їх діяльністю, крім контролю державними органами: діяльність фондових бірж, товарних бірж тощо
67.12	<b>Біржові операції з фондовими цінностями</b>
	<b>Цей підклас включає:</b>
	- управління власністю
	- здійснення операцій на ринках фінансових послуг за дорученням інших осіб (наприклад, брокерські операції на фондовій біржі) та пов'язану з цим діяльність

	- здійснення депозитарної діяльності зі зберігання та обслуговування обігу цінних паперів, включаючи ведення реєстрів власників іменних цінних паперів
	<b><i>Цей підклас не включає:</i></b>
	- операції на фінансових ринках, які здійснюються за власний рахунок (див. 65.23)
	<b>Інша допоміжна діяльність у сфері фінансового посередництва</b>
	<b><i>Цей підклас включає:</i></b>
67.13	- всі види діяльності, які є допоміжними по відношенню до фінансового посередництва та не входять до інших групувань, такі як діяльність брокерів по іпотечних операціях, діяльність пунктів обміну валют тощо
67.2	<b>Допоміжна діяльність у сфері страхування та пенсійного забезпечення</b>
	<b>Допоміжна діяльність у сфері страхування та пенсійного забезпечення</b>
	<b><i>Цей підклас включає:</i></b>
67.20	- діяльність, що відноситься або тісно пов'язана зі страхуванням та пенсійним забезпеченням (крім фінансового посередництва): діяльність страхових агентів, діяльність фахівців з оцінювання страхового ризику та збитків

## Додаток Б

Таблиця Б.1 -Структура форм статистичної звітності, що подається до НБУ

№ форми	Назва форми	Періодичність
<b>1. Форми статистичної звітності територіальних управлінь і установ НБУ</b>		
№ 1Д-НБУ	Баланс та пояснення щодо її заповнення	щоденна
№ 10-НБУ	Оборотно-сальдовий баланс та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 363-Н	Дані про залишки коштів за іншою заборгованістю, доходи та витрати (класифікація за секторами економіки) та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 505	Інформація про зареєстровані договори щодо виконання резидентами перед нерезидентами боргових зобов'язань за залученими від них кредитами та позиками в іноземній валюті та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 535	Звіт про рух та залишки коштів на рахунках резидентів за межами України та пояснення щодо її заповнення	квартальна
№ 550Д-Н	Розшифрування валютних рахунків та пояснення щодо її заповнення	щоденна
№ 550-Н	Обороти за рахунками в іноземній валюті та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 551	Звіт про кількість проведених перевірок з питань дотримання законодавства під час проведення валютних операцій, виявлених порушень і вжиті до порушників заходи та пояснення щодо її заповнення та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 619	Дані про встановлення банками кореспондентських відносин та пояснення щодо її заповнення	тижнева
№ 682	Звіт про застосування Національним банком України до банків заходів впливу та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 747-Н	Звіт про касові обороти	декадна
№ 748-Н	Звіт про касові обороти	місячна
№ 750-Н	Звіт про виявлення підроблених (фальшивих) банкнот та монет гривні та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 751	Звіт про виявлення підроблених (фальшивих) банкнот іноземної валюти та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 760	Звіт про рух готівки та пояснення щодо її заповнення	щоденна
№ 761	Звіт про рух резервних фондів банкнот і монет та пояснення щодо її заповнення	щоденна
№ 762	Звіт про реалізацію пам'ятних монет України, сувенірної та супутньої продукції та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 770	Звіт про стан перерахування банкнот та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 771	Звіт про стан перерахування монет та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 812	Довідка про виконання капітальних вкладень у будівництво (реконструкцію, розширення, технічне переозброєння, проектування тощо) об'єктів та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 813	Довідка про виконання капітального ремонту будівель і споруд та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 814	Довідка про виконання поточного ремонту будівель і споруд та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 1-К	Дані про чисельність, склад і переміщення працівників Національного банку України та пояснення щодо її заповнення	за запитом
<b>2. Форми статистичної звітності банків та підприємств</b>		
№ 1-Д	Баланс банку та пояснення щодо її заповнення	щоденна
№ 10	Оборотно-сальдовий баланс банку та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 200	Звіт про взаємодію банку зі Спеціально уповноваженим органом з питань фінансового моніторингу та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 201	Звіт про кількість окремих типів клієнтів, яким відкрито рахунки в банку та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 302	Звіт про класифіковані кредитні операції та сформовані резерви за кредитними операціями та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 310Д	Звіт про суми і вартість кредитів (у процентах річних) та пояснення щодо її заповнення	щоденна
№ 310	Звіт про суми і процентні ставки за наданими кредитами та залученими депозитами (за класифікаціями контрагентів і рахунків) та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 321	Звіт про кредити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів кредитів та контрагентів) та пояснення щодо її заповнення	місячна

<b>№ форми</b>	<b>Назва форми</b>	<b>Періодичність</b>
<b>№ 350Д</b>	Звіт про суми і вартість депозитів (у процентах річних) та пояснення щодо її заповнення	щоденна
<b>№ 360</b>	Звіт про депозити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів депозитів та контрагентів) та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 363</b>	Звіт про цінні папери, емітовані банком, іншу заборгованість, похідні фінансові інструменти, доходи та витрати банку (за класифікаціями контрагентів і рахунків) та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 381</b>	Довідка про залучені кошти та їх залишки на кореспондентському рахунку	місячна
<b>№ 381-А</b>	Довідка про залучені кошти та стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у Національному банку України та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 391</b>	Звіт про стан портфеля цінних паперів (за класифікаціями контрагентів і рахунків) та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 401</b>	Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, емітованих (розповсюджених) для клієнтів банку та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 402</b>	Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток через власну інфраструктуру банку та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 403</b>	Дані про кількість емітованих (розповсюджених) платіжних карток для клієнтів банку та платіжні пристрої, що використовуються під час здійснення операцій з їх застосуванням та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 404</b>	Дані про збитки банку, держателів платіжних карток і торговців через незаконні дії/сумнівні операції з платіжними картками та пояснення щодо її заповнення	річна
<b>№ 405</b>	Звіт про перекази, що здійснені з використанням міжнародних систем переказу коштів та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 407</b>	Звіт про кількість програмно-технічних комплексів самообслуговування (ПТКС), що належать банку та юридичним особам (комерційним агентам), які уклали агентські договори з банком, та обсяги переказів готівки, що здійснюються за допомогою ПТКС та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 410</b>	Звіт про кількість клієнтів банків та кількість відкритих клієнтами рахунків та пояснення щодо її заповнення	два рази на рік
<b>№ 500</b>	Звіт про окремий зовнішній державний борг та приватний борг, що гарантований державою та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 501</b>	Звіт про стан окремого зовнішнього державного боргу та приватного боргу, що гарантований державою та пояснення щодо її заповнення	річна
<b>№ 502</b>	Платіжний календар та обсяги здійснених операцій в іноземній валюті за зовнішньою заборгованістю перед нерезидентами та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 503</b>	Звіт про залучення та обслуговування кредиту за договором з нерезидентом та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 504</b>	Прогноз операцій з одержання та обслуговування кредиту за договором з нерезидентом та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 520</b>	Інформація про курс та обсяги операцій банку з купівлі та продажу безготівкової іноземної валюти та про обсяги операцій обміну (конвертації) та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 521</b>	Інформація про курс та обсяги операцій з готівковою іноземною валютою та пояснення щодо її заповнення	щоденна
<b>№ 522</b>	Дані про рух коштів на рахунках іноземних банків, відкритих в уповноважених банках України та пояснення щодо її заповнення	щоденна
<b>№ 525</b>	Звіт про перекази іноземної валюти фізичних осіб за межі України та їх надходження в Україну та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 526</b>	Інформація про залучені грошові кошти та надані кредити небанківськими фінансовими установами, що отримали генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 527</b>	Звіт про оборот готівкової іноземної валюти та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 529</b>	Звіт про обсяги валютно-обмінних операцій у пунктах обміну іноземної валюти, що працюють на підставі агентських угод та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 530</b>	Інформація про операції з цінними паперами, що здійснюються небанківськими фінансовими установами, які отримали генеральну ліцензію	квартальна

<b>№ форми</b>	<b>Назва форми</b>	<b>Періодичність</b>
	Національного банку України на здійснення валютних операцій та пояснення щодо її заповнення	
<b>№ 531</b>	Звіт про резидентів - суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які перевищили встановлені законодавством строки розрахунків за експортними, імпорнтними операціями та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 536</b>	Звіт про операції з банківськими металами та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 538</b>	Інформація про купівлю безготівкової іноземної валюти за дорученням клієнтів банку, інших банків та уповноваженими банками та пояснення щодо її заповнення	щоденна
<b>№ 550Д</b>	Розшифрування валютних рахунків та пояснення щодо її заповнення	щоденна
<b>№ 550</b>	Обороти за рахунками в іноземній валюті та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 552</b>	Звіт про надходження від нерезидентів та продаж безготівкової іноземної валюти та пояснення щодо її заповнення	щоденна
<b>№ 555</b>	Звіт про переказ безготівкової іноземної валюти та пояснення щодо її заповнення	щоденна
<b>№ 604</b>	Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 605</b>	Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 606</b>	Звіт про формування банками резерву за простроченими та сумнівними до отримання нарахованими доходами та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 610</b>	Інформація про врахування субординованого боргу до розрахунку капіталу банку та пояснення щодо її заповнення	щодакдна
<b>№ 611</b>	Звіт про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 613</b>	Звіт про концентрацію ризиків за активними операціями банку з контрагентами та інсайдерами та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 614</b>	Звіт про найбільших (прямих та опосередкованих) учасників контрагентів банку та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 618</b>	Звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках та залучені від інших банків та пояснення щодо її заповнення	декадна
<b>№ 621</b>	Звіт про роботу ліквідатора (ліквідаційної комісії) банку та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 622</b>	Відомості про проведення ліквідатором роботи щодо повернення коштів боржниками банку та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 625</b>	Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 631</b>	Звіт про структуру активів та пасивів за строками та пояснення щодо її заповнення	декадна
<b>№ 632</b>	Звіт про обсяги безнадійної заборгованості за активними банківськими операціями	місячна
<b>№ 643</b>	Звіт про афілійованих осіб банку та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 645</b>	Інформація про суб'єктів господарської діяльності, у яких власник істотної участі в банку має участь, що перевищує 10 відсотків та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 650</b>	Звіт про операції довірчого управління та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 653</b>	Звіт про кількість кредитних договорів та обсяги заборгованості та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 655</b>	Звіт про кількість реструктуризованих кредитних договорів та обсяги реструктуризованої заборгованості та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 658</b>	Звіт про заборгованість за кредитними операціями клієнта, який має прострочені платежі за основним боргом та/або нарахованими доходами та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 670</b>	Звіт про двадцять найбільших учасників банку та пояснення щодо її заповнення	квартальна
<b>№ 691</b>	Звіт про операції банків з цінними паперами та сформовані під них резерви за звітний місяць та пояснення щодо її заповнення	місячна
<b>№ 747</b>	Звіт про касові обороти банку	декадна
<b>№ 748</b>	Звіт про касові обороти банку та пояснення щодо заповнення форм № 747 та 748	місячна
<b>№ 1-ПБ</b>	Звіт банку про фінансові операції з нерезидентами та пояснення щодо її заповнення	місячна

№ форми	Назва форми	Періодичність
	заповнення	
№ 2-ПБ	Звіт підприємства (організації) про фінансові операції з нерезидентами України та пояснення щодо її заповнення	місячна
№ 3-ПБ	Звіт про міждержавний рух капіталів у формі портфельних інвестицій та фінансового лізингу та пояснення щодо її заповнення	квартальна
№ 612	Звіт про дотримання економічних нормативів на основі консолідованої фінансової звітності та пояснення щодо її заповнення	річна
Додаток 2	Перелік параметрів аналітичного обліку та їх значення для формування показників статистичної звітності, що подається до НБУ	X